

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ

Александра Булатовић

**ЉУДСКА ПРАВА У САВРЕМЕНОЈ ПОЛИТИЦИ БОРБЕ
ПРОТИВ ТРАНСНАЦИОНАЛНОГ ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛА**

Докторска дисертација

Београд, 2016.

UNIVERSITY OF BELGRADE

LAW FACULTY

Aleksandra Bulatović

HUMAN RIGHTS

IN CONTEMPORARY POLICY OF FIGHTING ORGANISED CRIME

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2016

Ментор

Проф. др Милан Шкулић

Универзитет у Београду

Правни факултет

Чланови комисије:

1. др Милан Шкулић, редовни професор, Правни факултет, Универзитет у Београду

2. др Ивана Крстић, ванредни професор, Правни факултет, Универзитет у Београду

3. др Јован Ћирић, научни саветник, Институт за упоредно право, Београд

Датум одбране:

НАСЛОВ: ЉУДСКА ПРАВА У САВРЕМЕНОЈ ПОЛИТИЦИ БОРБЕ ПРОТИВ ТРАНСНАЦИОНАЛНОГ ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛА

Резиме: Предмет ове докторске дисертације јесте систематски приказ савремене академске дискусије о организованом криминалу који се данас третира пре свега као међународни безбедносни проблем, па и саме институционално усвојене дефиниције организованог криминала садрже међународну димензију активности као обавезан критеријум да би се неко дело уопште могло класификовати као дело организованог криминала. Ауторка је, на основу обимног корупса литературе, представљајући у дисертацији више врло прецизно развијених дефиниција, указала да та активност има кључну међународну димензију која је врло широко схваћена, аргументујући да је организовани криминал предмет академске и политичке расправе као аутентично међународно безбедносно питање доводећи га у везу са пропустима у раду институција, како у САД, тако и у Европи.

Циљ ове дисертације је да трасира укупан еволутивни пут организованог криминала кроз основне принципе његовог развоја, основне унутрашње динамичке механизме, зависност од друштвених процеса и актуелних међународних питања, и, коначно, да размотри начине борбе против организованог криминала и њихове последице на савремено демократско друштво и међународни систем. Концепт људских права игра кључну улогу у овој расправи, јер се методе борбе против организованог криминала све више концентришу у врло узак спектар репресивних одговора који се, захваљујући сталној анализи и емпиријском тестирању, у већини земаља кристалишу у оно што се назива обавештајним полицијским радом. Тестирањем ограничења оправданости примене описане методологије, као и размотрањем пропорционалности и теоријске последице између сада већ традиционално прихваћених критеријума људских права и радикално измењених безбедносних потреба, које у већини западних земаља повећавају домен толеранције интрузивних обавештајних метода, ауторка посебно фокусира методолошке узорке обавештајног рада у Сједињеним америчким државама, као и њиховим последицама и оперативним корелатима у другим земљама, на које је Србија

непосредно упућена и када је реч о оријентацији у домену креирања политике сузбијања организованог криминала.

Ауторка је настојала да у овој дисертацији укаже на суштинску зависност организованог криминала од осталих типова криминала, који су структурно различити од њега и изучавају се као посебне врсте криминалитета, али показују методолошку сличност. Такође, у дисертацији се објашњава контроверза савременог схватања о улози имовине у контроли организованог криминала и указује на идеју да оне стварају контроверзе у домену људских права на које је могуће одговорити једино пропорционалистички, односно на плану одмеравања која количина одрицања од традиционалних грађанских слобода може бити оправдана имајући у виду повећану свест јавности о претњи од организованог криминала и криминалне имовине. Кроз разматрање логичких и емпиријских последица усвајања криминалистичког обавештајног рада као основног модела борбе против организованог криминала, у раду се указује на алтернативу том приступу.

Имајући у виду чињеницу да проактивно деловање представља метод избора на најопштијем плану у супротстављању организованом криминалу, као и да репресивно деловање, поготово када је проактивно, веома озбиљно у начелу угрођава традиционални домен доминиона, у дисертацији се указује на нерепресивни модел институционалног деловања против организованог криминала који је у вези са системском корупцијом која је једна димензија организованог криминала која је обрађена у овој дисертацији. У почетном поглављу дисертације разматра се тржишна подлога за настанак организованог криминала, а она се заснива на нефункционалним институцијама, и у генеричком смислу је очита у првим формама организованог криминала („рекет“). Тамо где држава ефикасно нуди услуге које у слабим државама нуди организовани криминал (наплата дугова, заштита од насиља и изнуде, ефективне трансакције у новцу и добрима итд.), простор за тржишни пласман „производа“ организованог криминала је значајно сужен. Управо из наведених разлога у социјално најбоље организованим државама северне Европе има несразмерно мало организованог криминала који потиче са њиховог подручја (постоји увезени организовани

криминал из остатка Европе), пошто за њега има мало тржишта. Смањивањем тржишта за организовани криминал побољшавањем доброг управљања не спречава се део активности организованог криминала који је далеко еволуирао од почетних облика, и који се заснива на значајним транснационалним димензијама. За ту сферу организованог криминала проактивни репресивни рад нема замену у нерепресивном деловању, али је пропорционално учешће транснационалних активности у укупном волумену активности које сачињавају феномен познат као савремени „транснационални организовани криминал“, према налазима савремене криминологије, а како је документовано у дисертацији, значајно мање него што се обично мисли јер се највећи део конкретних активности одвија на начин који омогућава локализовано праћење и пре свега је локално мотивисан.

Закључна разматрања у дисертацији односе се на пропорцију репресивног и нерепресивног проактивног деловања против организованог криминала, каква треба да буде улога појединих сегмената друштвеног система у тој подели рада, и какве су могућности да се прогрес у активности организованог криминала ка моделу „новог ратујућег ентитета“ који предвиђају амерички теоретичари спречи комбинацијом кривичних и некривичних приступа од стране државе. Такође, ауторка разматра и процењује реалистичан досег повољних последица које би таква комбинована политика супротстављања организованом криминалу произвела у сфери заштите доминиона, односно композитног корпуса људских и грађанских права захваћених кроз категорије и институције демократског политичког система.

Кључне речи: транснационални организовани криминал, међународни безбедносни проблем, корупција, људска права, институције, проактивне репресивне мере, политика супротстављања транснационалном организованом криминалу.

Научна област: кривичне науке.

Ужа научна област: криминологија

УДК:

TITLE: HUMAN RIGHTS IN CONTEMPORARY ANTI-ORGANIZED CRIME POLICY

Summary: The thesis presents a systematic analysis of the contemporary academic debate over the models of fighting organized crime. As organized crime is predominantly treated by policy makers and academics alike as an international security issue, its institutionally formalized definitions include an international dimension of perpetration as a compulsory criterion in order to treat an offence as organized crime. The author discusses an extensive body of literature and presents a number of structurally complex definitions. She points it out that criminal activity, namely the modes of perpetration of the offences, are the key element of organized crime and that organized crime's becoming a high profile international security problem is linked to institutional failures to address it adequately, primarily in the US and in Europe.

The main aim of the thesis is to track the evolution of organized crime through the main principles of its development, its internal dynamic mechanisms, its dependency on social processes and current international affairs, and finally, to consider the most effective and legitimate ways of addressing organized crime on a policy level. The chosen models of fighting organized crime in any society exert a profound influence on the social fabric and relationships between institutional and civil society actors in any such society.

Today's predominant strategies of fighting organized crime cast concerns over the traditional understanding of human rights in a democratic society. The anti-organized crime policies tend to increasingly focus on a narrow spectrum of repressive responses to perceived threats which, in most countries, tend to converge in a generally intelligence-led policing strategy. While intelligence-led policing is in many ways 'the golden standard' of today's anti-organized crime policy, its implementation needs to be exceptionally circumspect because of its potential to generate serious threats to democratic liberties and human rights. The thesis discusses the need for proportionality between the threat posed by organized crime, on the one hand, and the potential threat to human rights which is posed by the use of criminal intelligence, on the other. Due to the exceptionally high level of perceptions of threat from organized crime in most developed countries today, the public tolerance of highly intrusive methods of criminal

intelligence as a way to address the rise of organized crime is increasing. This increase in tolerance of state intrusion is potentially dangerous for the quality of democracy and for the level of protection of individual rights in society.

The author focuses primarily on the methodology of intelligence-led policing in the USA and the subsequent implementation of these methods in the development of criminal intelligence in other countries. Serbia is fundamentally disposed to take account and possibly implement anti-organized crime strategies which are at least compatible with those of its neighbors; thus this international 'filtering' of methodology down to the Western Balkans is of immediate concern to her.

The thesis points it out that organized crime is operationally and structurally dependent on other types of crime, most of which are classified as 'classic' crime. While 'classic' or 'ordinary' crimes as opposed to organized crime are classified differently and are often considered to possess different structure and modus operandi, a closer look at how organized crime operates reveals considerable similarities between organized and 'classic' crime. Organized crime is increasingly simply a networked system of perpetration of crimes which have traditionally been considered 'ordinary' crimes. Drug-related offences are probably the most prevalent and at the same time the most illustrative examples of this principle.

The 'heavy-handed', repressive approach to fighting organized crime based on a high profile of criminal intelligence in the form of guidance is frequently coupled with very liberal legislation which regulates the taking away of a criminal's property. In many countries, this is possible even without a valid criminal verdict, as property forfeiture is determined based on the criteria of civil law (balance of probabilities). These policies also potentially pose a threat to traditional human and civil rights, as it is difficult to distinguish 'criminal property' (property acquired through the commission of crimes) from a criminal's property (all property owned by someone who is a convicted felon). While such distinctions might not seem crucial in the 'heat of battle' against organized crime, on an academic level they are exceptionally dangerous for the structure of rights in a democratic society: one of the foundational category of rights in a democracy is that of property rights.

The author emphasizes the need for a proportional consideration of any of the new methods which threaten traditional rights in light of as realistic and possible estimates of threat from organized crime. She discusses at some length the relationships and causal links between organized crime and corruption, and seeks to develop proposals as to how to use predominantly non-repressive methods of fighting corruption in the context of an overall strategy to diminish organized crime.

The initial chapter of the thesis discusses the market basis for the emergence of organized crime, namely the dysfunctional public institutions. This was particularly obvious in generically the first forms of organized crime in Europe and the US, associate with 'criminal racket' (thus the word 'racket' is involved in the very name of the main US anti-organized crime law (RICO). In societies where the state is effective in providing services such as debt collection, protection of the general public and small businesses from violence and especially robbery or arson, provision of effective and protected transactions in money and goods, the maneuvering room for the market placement of organized crime 'services' is greatly diminished. It is for this reason that, in the socially most effectively organized, states of Northern Europe the level of indigenous organized crime is very low (though there is a higher level of 'imported' organized crime from other European countries). In such countries there is a reduced market for the services of organized crime; there is a lower demand, because the state institutions are exceptionally effective in offering legitimate services. A reduction of demand is thus one highly efficient, yet entirely non-repressive, model of diminishing organized crime, without at the same time threatening human and civil rights in the very least.

The author also discusses some of the 'myths' of contemporary anti-organized crime policy and literature alike, such as the myth that 'criminal organizations collaborate easy, while states collaborate with difficulty', or the myth that 'organized crime is structurally international and inherently trans-national'. In fact, the author points it out that careful analysis have shown that neither is true: criminal organizations find it very difficult to collaborate, their environment for lasting collaboration is exceptionally unfavorable, and alliances are forged based on certain rather 'basic' foundations: common time spent in prison by various group leaders', common ethnic

background, or certain strong criminal ‘contract enforcers’ which guarantee a degree of order in the collaboration (e.g. between the Latin American narcotics cartels). Secondly, analyses conducted primarily in the UK have shown that, when organized criminal networks are followed in the medium-to-long term, by far most of their activities take place locally, and not internationally: local groups, which occasionally joint other groups in organized criminal endeavors, generally commit crimes in their own areas. There is almost no regular ‘internationality’ or ‘trans-border’ nature of such crimes, although the entire criminal network spans several nations and often several continents. International activities by individual groups do, of course, occur, but relatively rarely; they are not the defining dynamic feature of how organized criminal groups work, as the ‘myth’ suggests.

The concluding considerations of the thesis focus on the proportionality between repressive and non-repressive models of fighting organized crime, the role of individual segments of the social system in this process, or a ‘division of labor’ between the institutions and civil society actors, and the modalities of combining measures associated with criminal legislation and criminal justice system, and those which are in the area of social policy, thus unrelated to criminal justice per se. The author considers the potential for reaching a balance of such a combined approach in being sufficiently effective in reducing organized crime, on the one hand, and in preventing drastic threats to traditionally conceived human and civil rights, on the other.

Key words: transnational organized crime, international security issues, corruption, human rights, public institutions, pro-active repressive measures, anti-organized crime policy.

Research field: Law.

Research sub-field: Criminology.

UDC:

САДРЖАЈ

УВОД.....	1
-----------	---

ГЛАВА I:

СХВАТАЊА ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛА

1.1 Почети генеричког дефинисања организованог криминалитета	9
1.2 Прелазне оперативне дефиниције засноване на модусу чињења кривичних дела	17
1.3 Савремене еnumerативне дефиниције Уједињених нација и Европске уније	22
1.4 Упоредна анализа карактеристика различитих дефиниција	26
1.5 Значај дефиниција за нормативизацију друштвеног одговора на организовани криминал	29
1.6 Улога генеричких и еnumerативних дефиниција у одговарајућем законодавству Србије	32
1.7 Значај дефиниција за оперативне аспекте борбе против организованог криминала	35

ГЛАВА II:

ФОРМИРАЊЕ, УНУТРАШЊА СТРУКТУРА И РАЗВОЈ КРИМИНАЛНИХ ОРГАНИЗАЦИЈА

2.1 Настанак криминалне организације из традиционалних форми бандитизма	42
2.2 Организационе карактеристике дисциплине и поретка у криминалној групи	47
2.3 Појава новог модела криминалног лидерства	51

2.4 Хијерархијски устројене организације	53
2.5 Оперативни проблеми повезани са хијерархијским моделом	61
2.6 Појава „мрежног“ модела криминалне организације	63
2.7 Последице мрежног модела за политику супротстављања организованог криминалу	70
2.8 Синергије хијерархијских и мрежних карактеристика у савременим криминалним организацијама	74

ГЛАВА III:

УЛОГА ИМОВИНЕ У ОРГАНИЗОВАНОМ КРИМИНАЛУ

3.1 Класификације криминала у односу на улогу имовине	79
3.2 Врсте имовине карактеристичне за организовани криминал у ресурсном смислу	86
3.3 „Криминална имовина“ и „имовина криминалне групе“: битне нормативне разлике	90
3.4 Методологија одузимања имовине као приступ борби против организованог криминала: наслеђе закона Rognono–La Tore	93
3.5 Искуства у примени политике одузимања имовине у Европи и Северној Америци	100

ГЛАВА IV:

ИНТЕГРАТИВНЕ ФОРМЕ ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛА

4.1 Појава унутрашње поделе рада у криминалним организацијама: трговина дрогом као прва интегративна форма организованог криминала	106
4.2 Диверсификација економске моћи криминалних група стечене трговином наркотицима	111

4.3 Улога криминалних организација у стварању и одржавању црних о сивих тржишта	114
4.4 Легалне делатности криминалних група и односи са државом	119
Феномен прања новца од основних до најсложенијих облика	123
4.5 Методе борбе против прања новца	128
4.6 Изазови у вези са интегрисањем криминалне имовине у националне економије	132
4.7 Нова улога банкарског сектора у друштвеној контроли на предлошку борбе против прања новца	136
4.8 Системско уређивање унутрашње делатности криминалне групе кроз различите типове кривичних дела предвиђене генеричким дефиницијама	140

ГЛАВА V:

КОРУПЦИЈА КАО ФЕНОМЕН ДЕЛОВАЊА ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛА

5.1 Феномен корупције у светлу деловања организованог криминала	145
5.2 Корупција као примарни однос организованог криминала са јавним сектором	148
5.3 Различите форме корупције	151
5.4 Структурне и динамичке синергије корупције и организованог криминала	155
5.5 Корупција у светлу модерних настојања криминалних група да преузму контролу над деловима јавног сектора	158
5.6 Феномен „новог ратујућег ентитета“ у савременој литератури о организованом криминалу	162

5.7	Методолошки однос корупције са основним претпоставкама криминалистичко–обавештајног рада у супротстављању организованом криминалу	166
5.8	Феномен системске корупције	169
5.9	Појмови „слабе државе“ и „отете државе“ у контексту корупције: Безбедносна и либерална држава у светлу људских и грађанских права	171

ГЛАВА VI:

ПРОАКТИВНИ ПОЛИЦИЈСКИ РАД И РЕПРЕСИВНЕ МЕРЕ

6.1	Класични и проактивни полицијски рад у супротстављању организованом криминалу	176
6.2	Класична схватања полицијског рада који се покреће кривичним делом	179
6.3	Модерна превентивна стратегија деловања пре кривичног дела: правни изазови	183
6.4	Класични обавештајни рад и криминалистички обавештајни рад: сличности и разлике	189
6.5	Улога криминалистичко обавештајних служби у савременом проактивном полицијском раду	192
6.6	Еволуција културе полицијског рада у светлу традиционалних либерално схваћених људских и грађанских права	195
6.7	Питање о грађанском доминиону и о сужавању људских права кроз политику борбе против организованог криминала	198

ГЛАВА VII:

Основне теоријске концепције људских права

7.1 Генеричка и системска схватања људских права	204
7.2 Концепције људских права као категоричких и хипотетичких	209
7.3 Однос људских и грађанских права: инклузиван или комплементаран?	213
7.4 Специфичност права на политичку партиципацију и аутономију	217
7.5 Савремено редуктивно схватање људских права у целини као „права на људско достојанство”	223
7.6 Нормативистичка схватања људских права кроз модел конвенција	227
7.7 Слојевити модел репресивног деловања против организованог криминала у циљу заштите људских права	231
7.8 Однос оперативних аспеката заштите људских права са новим схватањима „људске безбедности“	236
7.9 Појам „безбедносне државе“ у светлу изазова од организованог криминала	240
7.10 Безбедносна и либерална држава у светлу људских и грађанских права	245

ГЛАВА VIII:

САВРЕМЕНА САЗНАЊА О ТРАНСНАЦИОНАЛНОМ КАРАКТЕРУ ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛА У СВЕТЛУ ИДЕЈА О ОПТИМАЛНОМ ОБЛИКОВАЊУ КОНТРОЛНИХ СТРАТЕГИЈА

8.1 Истине и заблуде о глобалном досегу организованог криминала	249
--	------------

8.2	Искуства о локалној бази већине делатности организованог криминала.....	253
8.3	Структурне особености мрежастог повезивања локализованих криминалних група	257
8.4	Развијање савременог <i>flagging</i> модела борбе против организованог криминала	261
8.5	Композитни модел институционалног супротстављања организованом криминалу	264
8.6	Реконцептуализација грађанских права као сегмента људских права у светлу политике борбе против организованог криминала	266
	ЗАКЉУЧАК	271
	ЛИТЕРАТУРА	275
	БИОГРАФИЈА АУТОРКЕ.....	306
	ИЗАВА О АУТОРСТВУ.....	307
	ИЗЈАВА О ИСТОВЕТНОСТИ ШТАМПАНЕ И ЕЛЕКТРОНСКЕ ВЕРЗИЈЕ ДОКТОРСКОГ РАДА	309
	ИЗЈАВА О КОРИШЋЕЊУ	311

УВОД

Исте снаге које обликују човека и друштво, обликују и криминалитет. Друштвене вредности и добра чине темељ поретка на којима се заснива заједница, а њихова заштита се обезбеђује путем норми и санкција. Угрожавање постојећих друштвених односа, вредности и значења, кршењем норми, покреће друштвену реакцију да се то угрожавање спречи и сузбије.¹ Ово реаговање се посебно интензивира када се нарушавањем норми угрожавају темељне друштвене вредности.² Висок степен сагласности у друштву о угрожавању вредности прихваћених у некој друштвеној средини, друштвеној групи или друштву у целини, традиционално је основ за формирање кривичног права чије норме, у савременим друштвима, одређују које понашање одступа од тих вредности. Непожељно и негативно понашање са становишта одређених општеприхваћених вредности и норми у друштву представља друштвено неприхватљиво понашање припадника друштва који називамо „криминалитет”.³

Криминалитет је појава која се традиционално дефинише (у односу на објекат повреде или угрожавања) као противправни акт, услед чега друштво

¹ S. Pfohl, *Images of Deviance and Social Control: A Sociological History*, Second edition, McGraw Hill, New York, 1985, стр. 333.

² У савременим друштвима основне људске вредности се сматрају универзалним и штите се правним прописима. То су: људски живот и здравље (физички и духовни интегритет човека); слобода, част и достојанство (слободе и права човека); материјална сигурност (сигурност приватне својине, право на имовину); интелектуална права (слобода интелектуалног стваралаштва и право на интелектуалну својину); политичка права и слободе (индивидуална и колективна права грађана, које обезбеђује правна држава) и социјална правда (социјална и економска права, релативно равномерна расподела најосновнијих егзистенцијалних добара).

³ Видети детаљније о криминалитету у:

P. Ibarra, “Strict and Contextual Constructionism in the Sociology of Deviance and Social Problems”, *Handbook of Constructionist Research* (eds. J. A. Holstein, J. F. Gubrium), Guilford Press, 2008, стр. 355–372;

H. Hess, S. Scherrer, “Theorie der Kriminalität”, *Sociologie der Kriminalität*, (Hrsg. D. Oberwittler, S. Karstedt), Sonderheft 43, Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie, VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden, 2003, стр. 69–92; и

Ajzen, I., “Values, Attitudes, and Behavior”, *Methods, Theories, and Empirical Applications in the Social Sciences* (Hrsg. S. Salzborn, E. Davidov, J. Reinecke), VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden, 2012, стр. 33–38.

прибегава регулацији сходно утврђеној мери штетности радње, тј. степену угрожавања друштвеног поретка и друштвених вредности.⁴

Криминалитет формира бројне ентитете које људи когнитивно и лингвистички конструишу и на основу тога препознају. Како стварност одређује све друштвене конструкте, онтолошка реалност представља основу за наше разумевање и оцењивање сваког друштвеног конструкта. У мноштву појавности у друштвеној сфери криминалитет се издваја због великог утицаја које „понашање других има на обликовање нашег понашања и мишљења”.⁵ Пошто разумевање једног концепта почива на идентификацији том концепту специфичног формализма и објективизма, питање дефинисања неке штетне друштвене појаве има врло важне импликације на начин на који се она објашњава и на кораке које предузимамо као друштво да је спречимо или контролишемо. Теорије представљају незаобилазно средство у начину на који утврђујемо чињенице.⁶

Криминалитет је посебан, комплексни друштвени феномен који се дефинише као социјални и лингвистички конструкт, уз помоћ два свестрана критеријума, кумулативно.⁷ Један критеријум је угрожавање друштва или изазивање стварне штете по друштво појединачним људским поступцима због чега такво понашање није друштвено прихватљиво. Међутим, не одређујемо свако друштвено неприхватљиво понашање као криминал. Други критеријум на основу ког се криминалитет дефинише као друштвени конструкт јесте његово кривичноправно нормирање, што се у духу традиционалног правничког образовања описује латинском фразом *nullum crimen sine lege* („нема злочина без његовог одређења кривичним законом”).

Феноменолошка слика криминала стално се мења. Увид о феномену почива на претходном утврђивању његове суштине. У финалној инстанци, дефинисање

⁴ У контексту права, правне норме се крше извршењем кривичног дела према дефинисаном у кривичном праву, али у контексту квалитета живота, реч је о претњи или о нарушавању те вредности.

⁵ Г. Ђерић, *Право лице мношине. Колективно самопоимање и представљање: митови, карактери, менталне мапе и стереотипи*, Филип Вишњић, Београд, 2005, стр. 36.

⁶ К. N. Waltz, “Evaluating Theories”, *The American Political Science Review*, 9 (4)/1997, стр. 913–917.

⁷ Н. Hess, S. Scherrer, *op. cit.*, стр. 70.

појма неког феномена стоји у функцији са његовим основним својством које се одређује. Како се криминал објективно одређује као друштвени феномен, увиди о оном што је Richard Quinney формулисао као „друштвена стварност криминалитета”, подстакли су формирање криминологије као научне дисциплине која се бави проучавањем криминалитета.⁸

Савремена епоха је донела пораст укупности кажњивих понашања и бројност нових појавних облика нарочито тешких казњених дела међу којима организовани криминалитет доминира дискурсом, независно од вредновања друштвене опасности коју представља, али, упркос томе, дискрапанација на плану заједничког нивоа терминологије и комуникације о овом феномену опстаје до данас.⁹

Друштвена свест о угрожености општег интереса тешко се и споро формира и нормално је да тај процес неко време касни јер се појава прво мора манифестовати да би се на њу реаговало. Од како постоји писана историја, бележе се различите појаве које данас доводимо у везу са организованим криминалитетом.¹⁰ Што је друштво организованије и друштвене појаве постају комплексније, па тако и криминалитет. Имајући у виду овај развојни аспект, организовани криминалитет се може сматрати суштински модерним феноменом.¹¹

Организовани криминал има тенденцију да се развија када неке групе у друштву виде своје интересе као различите у односу на оне које се промовишу и штите поретком и владајућим нормама. Израз „организовани криминал” је први пут употребљен 1725. године, у тадашњој Енглеској, да би се кривично гонио Jonathan Wild, криминалац који је уживао заштиту тадашњег краља George-a I, представника највише власти у држави. Wild је организовао групу криминалаца која се бавила крађом, преварним изнуђивањем новца од власника украдених ствари као и препродајом украденог. Криминалну делатност Wild је обављао као

⁸ R. Quinney, *The Social Reality of Crime*, 4th edition, Transaction Publishers, New Jersey, 2008, стр. 15.

⁹ Видети детаљније у: F. Reinares, C. Resa, “Transnational Organized Crime as an Increasing Threat to the National Security of Democratic Regimes: Assessing Political Impacts and Evaluating State Responses”, стр. 64–66, www.nato.int/acad/fellow/97-99/reinares.pdf, asp, 1. септембар 2014.

¹⁰ На пример, у античко време је забележена пиратерија.

¹¹ M. Galeotti, “Introduction: Global Crime Today”, *Global Crime*, 6(1–2), 2004, стр. 1–7.

облик пословања, користећи међународне везе у оквиру мреже коју је успоставио у Енглеској, Француској, Холандији и Белгији.¹² Тек два века касније, криминалитет је почео да се у све значајнијем обиму испољава у облицима који су је иницирали јавни и стручни дискурс о феномену означаваном парадигмом „организовани криминал”.¹³ Међутим, до данас нема недвосмисленог опредељења шта све улази у садржинско поље организованог криминалитета нити који су његови конститутивни елементи.¹⁴

Савремена епоха је испуњена „универзалистичком глобалистичком перспективом која се све више испуњава са наднационалним садржајима”.¹⁵ „Транснационализација” савременог света, као глобализација у различитим институционалним процесима и обрасцима друштвених односа, праћена је и специфичним трендовима криминалних тржишта који усмеравају криминал изван традиционалних, локалних димензија и подстичу ширење активности изван своје матичне територије. Тако процес глобализације повећава осећај несигурности у свету угрожавањем самог идентитета једне земље, укључујући и облик владавине, њену политику и начин на који се перципира од стране других држава у међународним односима.¹⁶

Концепт могућег и пожељног повезивања људи у различитим областима друштвене праксе у контексту утицаја глобализације на криминалитет

¹² Видети више у:

G. Howson, *Thief-Taker General: Jonathan Wild and the Emergence of Crime and Corruption as a Way of Life in Eighteenth-Century England*, New Brunswick, NJ and Oxford, UK, 1970, стр. 241;

М. Јанковић, Б. Јанковић, „Организоване криминалне групе као субјекти угрожавања безбедности”, *Наука, безбедност, полиција*, 2014, стр. 137.

¹³ Thomas Kuhn, један од најутицајнијих филозофа науке, одредио је парадигме као научне путоказе за научну праксу. У општем значењу, парадигме су скупови исказа који су универзално прихваћени у одређеној научној заједници и који у неком времену представљају узоре за постављање научних проблема. Видети детаљније у: T. S. Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions*, 2nd edition, University of Chicago Press, Chicago, 1970, стр. 23–24.

¹⁴ F. E. Hagan, ““Organized crime” and “organized crime”: Indeterminate problems of definition”, *Trends in Organized Crime*, 9 (4) /2006, стр. 127–137.

¹⁵ Д. Степић, „Организовани криминал у региону југоисточне Европе: Етиолошка обележја, заједничке карактеристике и најчешћи појавни облици”, *Страни правни живот*, 3/2010, стр. 138.

¹⁶ Friedrich–Ebert–Stiftung, *Being Tough is not Enough: Curbing Transnational Organized Crime*, International Expert Conference, 28 February–1 March 2013, Conference Report, Friedrich–Ebert–Stiftung, Berlin, стр. 18,

<http://library.fes.de/pdf-files/iez/10034-20130603.pdf>, asp, 22. август 2014.

манифестује се као транснационални криминал, док међународна заједница, која је постала незаобилазан референтан појам у контексту динамике политичког и економског система, фигурира на исти начин и у домену појавности криминалитета који сада превазилази међународне границе и угрожава правне системе. Француски теоретичар Raymond Aron расправљајући о међународној заједници као о новом концепту истиче да он обухвата целину у којој се налазе међудржавни систем, глобално тржиште и економија, те транснационални и наднационални феномени.¹⁷ Radovan Vukadinović одређује међународну заједницу као средишњу категорију свих теоријских анализа међународних односа, а, истовремено, тај термин је све присутнији и у пракси међународног политичког живота.¹⁸ Тешња друштвена повезаност и међузависност шири круг делатности које постају транснационалне.

Глобализација означава објективне процесе који обележавају свет савремене епохе. Проток роба и услуга, независно од тога да ли су у питању легалне или илегалне пословне трансакције, функционише изван традиционалних, националних оквира, а нови, универзални хоризонти настају у разним сферама друштвеног живота. Одвија се технолошка еволуција услед које се смањују удаљености и време потребно за комуникацију. Својеврсна компресија времена и простора подстиче повећавање флукуације и повезивање становништва. Повезивање у социјалној сфери прати међузависност јер се усвајају супериорније форме, које се сада, истоветне или сличне, могу наћи готово у сваком кутку света и сваком аспекту друштвеног универзума.

Парадигма „транснационални криминал” настаје у криминолошкој перспективи, средином 1970–их, када је у оквиру Организације уједињених нација (у даљем тексту скраћено: УН) овај израз почео да се употребљава да би се

¹⁷ R. Davis, “Raymond Aron and the Politics of Understanding”, *Political Science Reviewer*, 33 (1)/2004, стр. 220–228.

¹⁸ О томе како Радован Вукадиновић концепира међународне политичке односе видети више у: М. Begović, „Neorealistička teorija međunarodne politike kroz teorije saveza”, *Međunarodne studije*, 13 (2)/2013, стр. 12.

означиле одређене криминалне активности које превазилазе националне јурисдикције.

Умрежавање под утицајем глобализације изазвало је и експоненцијално ширење транснационалног криминала, па су УН 1995. године идентификовале осамнаест категорија транснационалног криминалитета међу којима преовладавају видови организованог криминала, дефинишући га као кривична дела у чије је извршење и превенцију њихових директних или индиректних последица укључено више од једне земље.¹⁹ Данас је „транснационални организовани криминал” постао универзално прихваћен исказ за објективно дефинисан друштвени феномен чија транснационална природа омогућава успостављање криминалних мрежа преко граница, превазилажење културних и језичких разлика у извршавању инкриминисаних активности, флексибилне односе, софистицираност у начину деловања, као и све шири домашај у свету.

Транснационализацију организованог криминала пратио је повећан интерес за проучавање организованог криминалитета као категорије криминала која преовлађује међу модалитетима транснационалног криминалитета. Пошто је организовани криминал суштински концептуална, а не правна категорија, политички контекст утиче на његово одређење. Улога и значај које организовани криминалитет има у друштву дефинисани су друштвеним амбијентом и узроцима настанка овог облика друштвено неприхватљивог понашања, па се термином „организовани криминал” називају веома различити видови криминалне активности. Како међу теоретичарима не само да нема једнозначног разумевања, већ има врло мало консензуса о конститутивним елементима феноменологије организованог криминалитета, у литератури опстају различита тумачења и разумевање концепта организованог криминала. Извор теоријских размимоилажења у дефинисању појма организованог криминала јесте у томе што је организовани криминалитет, како наводи Ђорђе Игњатовић, „криминолошки, а не кривично–правни појам, особена комбинација више кажњивих понашања која

¹⁹ UN, *The Ninth United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders* (A.CONF. 169/15/Add.1), United Nations, New York, 1995, стр. 4–14.

под одређеним условима прерастају у специфичан тип криминалитета високог степена опасности по друштво”.²⁰ Извесно је да је организовани криминал динамична појава, која се континуирано прилагођава и јавља у новим конфигурацијама које превазилазе културне, социјалне, лингвистичке и географске границе, одн. да се испољава и као транснационалан феномен.²¹ Такође, штета коју организовани криминал наноси друштву има вишеструке димензије, које заузимају спектар између директних и опипљивих последица као што је физичка повреда до апстрактног утицаја на живот у заједници нарушавањем структуре веза у друштву путем корупције.²² Пошто транснационалност чини утицај организованог криминала на друштво потенцијално нарочито деструктивним, друштвена опасност која прети од њега се оцењује у највишем степену. Због тога је борба против транснационалног организованог криминала, у глобалним оквирима, постала приоритет у борби против криминала уопште, како на репресивном тако и на превентивном плану.

Савремено схватање безбедности проширује свој објект изван традиционалног схватања тако да се данас безбедност разматра не само у смислу угрожавања државе већ се угрожавање друштва посматра као неконвенционална, тзв. „мека” безбедносна претња.²³ Такво разумевање узрочности и функционисања транснационалног криминала као појаве која угрожава друштво укључује и разматрање безбедносног аспекта.²⁴

Радикалне промене безбедносних потреба провоцирају методе борбе против организованог криминала који их све више концентришу у врло узак спектар

²⁰ Ђ. Игњатовић, М. Шкулић, *Организовани криминалитет*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2010, стр. 15.

²¹ G. Potter, “*Transnational Organized Crime*”, *The Encyclopedia of Police Science*, 3rd edition (ed. J. R. Greene) Routledge, New York, 2007, стр. 1294–1295.

²² M. D. Maltz, *Measuring the Effectiveness of Organized Crime Control Efforts*, Office of International Criminal Justice, USA, 1990, стр. 41.

²³ Видети детаљније о неконвенционалним безбедносним претњама: S. Đorđević, “*Understanding Transnational Organized Crime as a Security Threat and Security Theories*”, *Western Balkans Security Observer*, 4 (13)/2009, стр. 39–52.

²⁴ E. Denécé, A. Rodier, “*The security challenges of West Africa*”, *Global Security Risks and West Africa: Development Challenges* (eds. P. Heinrigs, M. Tremolière), OECD Publishing, Paris, 2012, стр. 36.

репресивних одговора. Пошто репресивно деловање, у начелу, веома озбиљно угрожава сферу људских права у смислу традиционално прихваћених критеријума људских права, разматрање последица са становишта пропорционалности, односно, одмеравање количине одрицања од традиционалних грађанских слобода које може бити оправдано у борби против транснационалног организованог криминала, незаобилазан је елемент савремене политике у том домену у друштвима утемељеним на вредностима и правима дефинисаним демократском традицијом.²⁵ Целину разматрања успешности политике борбе против транснационалног организованог криминала могуће је успоставити само евалуацијом последица које политика супротстављања организованом криминалу производи у сфери заштите доминиона, односно композитног корпуса људских и грађанских права захваћених кроз категорије и институције демократског политичког система.

²⁵ Видети детаљније о томе зашто је криминал постао стратешко питање управљања у друштву у: J. Simon, *Governing Through Crime: How the War on Crime Transformed American Democracy and Created a Culture of Fear*, Oxford University Press, USA, 2007, стр. 4.

ГЛАВА I

ГЕНЕРИЧКА СХВАТАЊА ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛА

1.1 Почети генеричког дефинисања организованог криминалитета

Институционализовано проучавање неког феномена показује како структуре и механизми сарадње у друштву и друштвене контроле усмеравају понашање људи сходно формалним (право) и неформалним нормама (морал, обичај). Значај институционализованог приступа у проучавању у вези је са чињеницом да резултати таквог проучавања резонују у свим сферама друштвеног живота, од права и политике до културе.²⁶

Почетак савременог институционализованог проучавања организованог криминала, у националним оквирима, везује се за западну цивилизацију и географски се смешта у САД, а временски у 1929. годину. Тадашњи председник САД Herbert Hoover формирао је једанаесточлану комисију на чијем челу је био George Wickersham, некадашњи федерални тужилац. Задатак овог националног *ad hoc* образованог истражног тела које се жовијално назива Викаршамова комисија, био је да одреди узроке криминала у САД и препоручи смернице за његову превенцију.²⁷ Било је потребно осветлити и дефинисати проблем како би институције могле да конструишу адекватан одговор. Непосредан повод за рад Викаршамове комисије био је захтев администрације САД да се процене резултати спровођења прописа о прохибицији током претходне деценије. Резултат ове процене осветлио је улогу прохибиције у САД у подстицању развоја организованог криминалитета јер се захваљујући криминализацији промета алкохолних пића створило ново илегално тржиште са великом потражњом за

²⁶ Видети детаљније у:

M. Considine, *Making Public Policy: Institutions, Actors, Strategies* Polity Press, Malden, MA, 2005, стр. 2; и

R.K. Saprú, *Public Policy, Art and Craft of Policy Analysis*, 2nd edition, PHI Learning Private Ltd, New Delhi, 2011, стр. 36.

²⁷ L. Gaines, R. L. Miller, *Criminal Justice in Action: The Core*, 8th edition, Thomson Wadsworth, US, 2015, стр. 137.

незаконитом робом.²⁸ Викиршамова комисија је организовани криминалитет одредила као тип криминалног предузетништва који је био у значајној мери у спрези са законитим пословањем и јавним службеницима.²⁹ Ипак, извештај Викиршамове комисије није подстакао интересовање за концепт организованог криминала код Федералног истражног бироа (на енглеском: Federal Bureau of Investigation, даље у тексту скраћено: FBI), који је федерална, национална институција примарне надлежности у спровођењу закона.³⁰ Легендарни, вишеструки и вишедеценијски директор ове кључне институције, J. Edgar Hoover, сматрао је да нема доказа да је организовани криминалитет феномен изван локалног, тј. да је општег карактера.³¹ Иако је након објављивања извештаја Викиршамове комисије организовани криминал ишчилио из интересовања јавности, он је наставио да пролази кроз метаморфозу, добијајући у диверсификацији и динамици. William Ramsey Clark то представља у књизи „Криминалитет у Америци” на следећи начин: „захтеви тржишта, као и жеља за успехом у својим подухватима и заштитом од полиције нагнали су свет криминала да се организује”.³²

Континуирано ширење деловања организованог криминала је 1951. године индуковало формирање посебне комисије у оквиру горњег представничког дома САД, на чијем је челу био сенатор Estes Kefauver, како би, у националним оквирима, истражила улогу организованог криминала у трговинским трансакцијама. Значај закључака Кефаверове комисије је увођење промена у перцепцију јавности: организовани криминал је постао феномен који се проширио

²⁸ J. Lehman, S. Phelps, *West's Encyclopedia of American Law*, 2nd edition, Volume 10, Thomson and Gale, USA, 2005, стр. 371.

²⁹ Сумарно видети у: L. J. Siegel, *Criminology*, Cengage Learning, US, 2011, стр. 540. Детаљније претраживање је могуће на основу: R. E. Lester, *Records of the Wickersham Commission on Law Observance and Enforcement*, University Publications of America, 1997, стр. 1–15.

³⁰ M. Woodiwiss, “Organised crime, the mythology of the Mafia, and the American/Anglo Response”, *History and Policy Papers*, www.historyandpolicy.org/policy-papers/papers/organised-crime-the-mythology-of-the-mafia-and-the-american-anglo-response.asp, 1. новембар 2012.

³¹ K. von Lampe, “Not a Process of Enlightenment: The Conceptual History of Organized Crime in Germany and the United States of America”, *Forum on Crime and Society*, 1 (2)/2001, стр. 106.

³² P. Кларк, *Криминалитет у Америци*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2009, стр. 53.

у националним границама и угрожава заједницу изнутра.³³ Ова комисија је засновала своје налазе на изјавама више од 600 сведока, са циљем доказивања сицилијанско–италијанског карактера организованог криминала у САД, што говори о већ тада широко увреженом виђењу организованог криминала као мафијашке организације, а које је почело да се и широко експлоатише у популарној култури.³⁴

Истрага подкомитета Сената САД 1963. године, на чијем је на челу био сенатор John McClellan, утврдила је постојање хијерархијски организоване структуре која је именована као *Cosa Nostra* (у преводу са италијанског: наша ствар) — криминалне организације чији су припадници криминалци италијанског етничког порекла, формиране са циљем да се бави криминалом, а засноване на сарадњи успостављеној међу професионалним криминалцима.³⁵ Тако је у САД утврђена слика о италијанској мафији као прототипу организованог криминалног удруживања заснованом на хијерархијском моделу према коме се организовани криминалитет генерички одређује као група учинилаца која делује заједно, дугорочно, чинећи кривична дела ради стицања добити, а уз претњу насиљем. Оваквим разумевањем феномена организованог криминалитета пажња се усмерава на актере организованог криминала, извршиоце, а концепт везује за одређени етнички идентитет. А израз „мафија” који је оригинално означавао само сицилијанско–италијанске организоване криминалне групе, постао је синоним за организовани криминалитет — створен је стереотип који од тада доминира у општем поимању ове појаве. Ово је само потврдило већ укорењену перцепцију по коме се организовани криминал објашњавао етничком припадношћу актера, а не

³³ *Ibidem.*

³⁴ На пример, новела „Кум”, чији је аутор Mario Puzo, објављена 1969. године, када је екранизована 3 године касније, досегла је планетарну популарност.

³⁵ Чини се да је *Cosa Nostra* утицала да се за означавање криминалних организација, поред израза мафија, банда, односно „ганг” према енглеској речи *gang* у значењу: банда, у стручном и академском дискурсу утврди употреба речи „синдикат” приликом означавања удружења чији припадници обављају међусобне трансакције, уз ризик минимизован партнерством у оквиру удружења. Сама реч потиче из античког грчког језика. Реч *σύνδικος* значи „онај који се брине о некој ствари”, те етимолошки, израз синдикат подразумева, у извесном смислу, органску заједницу чији је интерес изнад сваког другог интереса. Видети у: J. O'Donnell, *Word Gloss*, Institute of Public Administration, Dublin, Ireland, 1990, стр. 239.

активностима упркос чињеницама које су упућивале на закључак да различите етничке групе учествују у организованом криминалу. У литератури се овакво расуђивање квалификује као „етничка замка”, јер се појава објашњава етничком припадношћу извршилаца, а не самим криминалним понашањем.³⁶

С обзиром на значај дефинисања облика криминалитета и у практичном смислу, због реаговања и поступања, системски дефицит у погледу одређења организованог криминалитета подстакао је теоријске напоре да се генерички дефинише садржај организованог криминалитета, односно да се одреди тако да одражава оно што је уопштено, заједничко, исте врсте, као и да се утврди његов обим као појма. Та иницијална настојања да се генерички дефинише организовани криминалитет кретала су се у широко постављеном оквиру семантичких координата парадигме „организовани криминал”, уз примарну доминацију оријентације у односу на учиниоце дела.³⁷ У криминолошкој литератури уобичајено се истиче пионирски допринос неколицине аутора који је утицао на развој теоријске мисли о организованом криминалитету и на законодавна и догматска решења у САД. Оно што је заједничко овим ауторима јесте да испитују овај феномен кроз хијерархијске структуре и односе моћи у криминалним организацијама, придајући значај етничкој припадности чланова организација.

Donald Cressey је творац најутицајнијег одређења организованог криминалитета у периоду почетне консолидације дефиниције концепта који се у литератури уобичајено означава као традиционалан.³⁸ Он је своје увиде о овом

³⁶ J. S. Albanese, “North American Organised Crime”, *Global Crime*, 6 (1)/2004, стр. 11.

³⁷ Својство или скуп својстава који чине да нешто буде такво какво јесте и да се разликује од свега што није, чини размишљање о суштини онога о чему мислимо размишљањем о појму. Са уклањањем суштинске карактеристике и сама ствар нестаје или постаје нешто друго. Видети детаљније у: Б. Кнежић, „Од дефиниције до операционализације, са освртом на истраживање насиља”, *Темуда*, 1/2004, стр. 45–50.

³⁸ Видети више у:

J. L. Albin, “Donald Cressey's Contributions to the Study of Organized Crime: An Evaluation”, *Crime and Delinquency*, 34 (3)/1988, стр. 338–354;

M. E. Beare, F. T. Martens, “Policing organized crime: The comparative structures, traditions, and policies within the United States and Canada”, *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 14 (4)/1998, стр. 398–427;

феномену конструисао на идеји о својеврсном удруживању у структуре састављене од релативно малих група у оквиру криминалног подземља, формиране као криминалне организације мафијашког типа, на фамилијарним односима, које карактерише одређена етничка припадност, и које делују тајно са циљем да врше кривична дела одређеног типа.³⁹ Ове организације су дубоко инфилтриране у легалне пословне токове, а, паралелно с тим, баве се и изнуђивањем, клађењем, илегалном трговином и коцкањем.⁴⁰ То су хијерархијски структуриране бирократске организације која окупљају криминалце италијанског етничког порекла, у којима влада строга подела рада на основу утврђених улога припадника организације који се стриктно придржавају утврђеног кодекса понашања.⁴¹ Значај оваквог приказа организованог криминала је у обликовању експлицитног модела који је могуће поредити са другим моделима.

Joseph Albin је своје виђење супротставио одређењу организованог криминалитета као ригидне, унифициране, бирократизоване организације у којој је руковођење централизовано, а статус појединца круто постављен у оквирима неке врсте тајног удружења дефинисаног као лабав тип мреже заснован на односу патрона који штити клијента, дакле, подразумева асиметрију моћи. Перспективу за одређење неке криминалне активности или низа кривичних дела, као дела организованог криминала, Albin темељи на схватању да група учинилаца, која делује заједно чинећи кривична дела у континуитету, на тај начин фактички формира криминалну организацију, а не бирократску хијерархију која се састоји од посебно установљених нивоа унутар те хијерархије.⁴² Albin сматра да је

F. J. Desroches, "Drug trafficking and Organized Crime in Canada: A Study of High Level Drug Networks", *Critical Reflections on Transnational Organized Crime, Money Laundering and Corruption* (ed. M. E. Beare), University of Toronto Press, Toronto, 2003, стр. 237.

³⁹ D. R. Cressey, *Theft of the Nation: The structure and operations of organized crime in America*, Transaction Publishers, USA, 1969.

⁴⁰ R. L. Akers, R. L. Matsueda, "Donald R. Cressey: An Intellectual Portrait of a Criminologist", *Sociological Inquiry*, 59 (4)/ 1989, стр. 423–438.

⁴¹ У овај кодекс је уграђено пет основних принципа: лојалност, рационалност, част, храброст и посвећеност. Детаљније видети у: J. Fulcher, J. Scott, *Sociology*, 3rd edition, Oxford University Press, Oxford, 2007, стр. 263.

⁴² Као основне модалитете појавности криминалне организације разликују се политичко–социјални, насилнички, групни и удружени организовани криминалитет. Више видети у: J. Albin,

организација онај елемент који би се у схоластичкој традицији означио као *differentia specifica* — онај елемент који формира разлику својствену искључиво једном предмету или појави на основу чега препознајемо различите феномене. За њега криминална организација није формална структура, већ динамичан систем у коме етничка компонента нема улогу, и то систем лабаво структурираних односа који функционишу првенствено на основу заинтересованости учесника за сопствено благостање. Albinі ово описује као однос заштитника, „патрона” и клијента (*patron–client relationship*).⁴³ Онај ко има највећу моћ, те је у стању да омогући највећи обим услуга, фактички обезбеђује заштиту, па је примереније овај однос поредити са средњевековним, феудалним системом, односно, разумети га као однос између суверена и вазала.⁴⁴ Овакво виђење организованог криминала као феномена Albinі заснива на идеји да се приликом извршавања кривичног дела у коме учествује два или више лица, користе методе деловања чији је крајњи циљ вршење дела на групни начин, независно од чињенице њихове специјализације која се врши у оквиру одређеног облика групне структуре у којој постоји нека форма лидерства. Како указују савремени теоретичари, Michael Woodiwiss и John Conklin, кључни допринос оваквог разумевања организованог криминалитета је у деконструкцији културног мита о италијанској мафији као доминантној хијерархијској манифестацији организованог криминала у Америци. Ову оцену поткрепљују подаци о постојању криминалних синдиката у Америци пре таласа италијанских имиграната и различитих врста организованих криминалних група које се доводе у везу са реализацијом обимних активности.⁴⁵

Један од могућих теоријских приступа разумевању структуре организованих криминалних група је кроз употребу типологије. Michael Maltz је теоретичар кога

J. S. McIlwain, *Deconstructing Organized Crime: An Historical and Theoretical Study*, MacFarland, Jefferson NC, 2012, стр. 73.

⁴³ Клијентелизам у општем смислу представља неоправдани утицај на структуру, процес или резултат процеса у сврху остваривања нетранспарентног индивидуалног или групног циља.

⁴⁴ F. E. Hagan, *Introduction to Criminology: Theories, Methods, and Criminal Behavior*, 6th edition, Sage, USA, 2008, стр. 412.

⁴⁵ Видети више у:

M. Woodiwiss, “World of Organized Crime”, *Global Crime*, 6 (2)/2004, стр. 230–240;

J. E. Conklin, *Criminology*, 11th edition, Prentice Hall, USA, 2011, стр. 379.

не напушта упорност у настојању да дође до функционалне одреднице организованог криминалитета, јер се на основу дефиниције одлучује о распоређивању ресурса за сузбијање и процењује ефикасност у превенцији и контроли.⁴⁶ Овај аутор је први који је, у околостима комплексних интеракција, типологију употребио као концептуално средство у изучавању феноменологије организованог криминалитета. Полазећи од става да организовани криминалитет није могуће одредити на свеобухватан начин, Maltz се определио за типолошки приступ у дефинисању на основу ког је формирао функционалну дефиницију организованог криминалитета. Овакав приступ фокусира начин извршења дела, сврху која може бити економске и/или политичке природе и у највећем броју случајева је усмерена на моћ, и начин извршења дела који може бити путем насиља, економске моћи или преварно.⁴⁷ Обједињујући сазнања дотадашњих истраживања, Maltz је направио компилацију карактеристика специфичне манифестације овог типа криминалитета обухватајући: насиље, корупцију, софистицираност, континуитет, структуру, дисциплину, обављање више различитих „бизниса”, укљученост у легалне пословне токове и ритуале повезивања. Ове особености чине заједничке карактеристике организованог криминалитета и, као конститутивни елементи, обухватају развијену организациону структуру, организовану криминалну активност онтолошки посматрано, специфичан начин вербалне комуникације и специфична правила, постојање неког ко је „главни” у организацији и постојање „криминалне завере” „криминалног синдиката”. У оквиру листе дефинишућих карактеристика организованог криминалитета, као генеричка својства Maltz је одредио употребу насиља и корупције, континуитет у организацији дела и начин, односно

⁴⁶ Видети детаљније у:

M. D. Maltz, “On Defining “Organized Crime”: The Development of a Definition and a Typology, *Crime and Delinquency*”, 22 (3)/1976, стр. 338–346;

M. D. Maltz, “Toward Defining Organised Crime”, *The Politics and Economics of Organised Crime* (eds. H.E. Alexander, G.E. Caiden), Heath and Company, D.C., 1986, стр. 21–35 ;

M. D. Maltz, “Defining Organized Crime”, *Handbook of Organized Crime in the United States* (eds. R. J. Kelly, K.-L. Chin, R. Schatzberg), Greenwood Publishing Group, Westport, Connecticut, 1994, стр. 21–38.

⁴⁷ M. D. Maltz, 1976, *op. cit.*, стр. 338.

разноликост вршења дела.⁴⁸ Међутим, само су употреба насиља и корупције карактеристике које су неопходне да би организација постојала, док су континуитет у организацији дела и начин, односно разноликост вршења дела, категорије окарактерисане као потребне за извесне врсте дела, али не и за свако дело које се извршава на организован начин.⁴⁹ На основу ових референтних тачака, Maltz је понудио дефиницију организованог криминала (чији се елементи дефинисања међусобно не искључују, тако да било који од њих или њихова комбинација задовољавају захтев дефинисања) која као такво одређује дело извршено од стране два или више лица која имају намеру да удружени остварују криминалне циљеве, односно да врше кривична дела.⁵⁰ У литератури, оцена овог теоријског доприноса фокусира значај дате аргументације о семантичком проблему са којим се суочавамо приликом дефинисања организованог криминалитета, јер се он односи и на одређено понашање или дело и, у генеричком смислу, на извршиоце, тј. ентитет у оквиру кога они делају.⁵¹

У криминолошкој литератури ауторитативна оцена која се односи на пионирска истраживања о организованом криминалу указује на то да су анализе организованог криминалитета у почетној фази теоријског промишљања превиделе теме као што су суштинско значење организовања криминала, начин на који криминална организација пружа подршку својим члановима и које врсте криминала могу бити организоване.⁵² Основну црту почетних генеричких дефиниција организованог криминалитета као и бројних других које су настајале у каснијим периодима еволуције одређења појма овог феномена, језгровито коментарише Ђорђе Игњатовић, уочавајући екстензивност тих дефиниција која је условила приговор да не пружају довољно елемената за разликовање између

⁴⁸ *Ibidem.*

⁴⁹ A. Wright, *Organised Crime*, Willan Publishing, Cullompton, Devon and Portland, 2006, стр. 49.

⁵⁰ *Ibidem.*

⁵¹ Видети детаљније у:

Н. Abadinsky, *Organized Crime*, 4th edition, Cengage Learning, UK, 2009, стр. 2; и

J. Albin, J. S. McIlwain, *op.cit.*, стр. 21.

⁵² J. Albin, J. McIlwain, *op.cit.*

између организованог и конвенционалног криминала.⁵³ Почетна одређења о криминалној организацији као носиоцу схватања организованог изазивала су конфузију у односу на професионални криминал као посебан тип криминалитета. И најубичајенија кривична дела, као што је пљачка, могу се извршити на високо организован начин, а да ипак та дела не спадају у домен организованог криминала. Како се организовани криминал доводи у везу са кривичним делима извршеним у име или од стране „криминалне организације”, тиме се он суштински издваја од такозваног „класичног” или конвенционалног криминала, јер овај други, без обзира на ниво организованости у самом чињењу кривичног дела и без обзира на озбиљност кривичних дела, не мора бити у вези са активностима било какве криминалне организације.

1.2 Прелазне оперативне дефиниције засноване на начину чињења кривичних дела

Сазнања о историјату, структури и другим елементима деловања организованог криминала у САД нису преточена у дефиницију. Даља генеза дефинисања се последично испољила у промени односа FBI према организованом криминалитету, одн. кроз новелирање прописа како би се он успешније сузбијао. Прве нормативне промене су уведене 1968. године, усвајањем закона (*Omnibus Crime Control and Safe Streets Act*) који је омогућио широку примену прислушкивања као посебне истражне радње уз примену техничких средстава и метода.⁵⁴ Овај закон одређује организовани криминалитет више у односу на учиниоце, а мање као незаконите активности — организовани криминал је вршеће незаконитих активности чланова високо организованог удружења чији чланови на високо организован начин, дисциплиновано, сходно својој позицији унутар организације, учествују у прибављању незаконите робе и пружању незаконитих услуга, што укључује али није ограничено на коцкање, проституцију,

⁵³ Ђ. Игњатовић, М. Шкулић, *op. cit.*, стр. 21.

⁵⁴ T. I. Sheridan, “Electronic Intelligence Gathering and the Omnibus *Crime Control and Safe Streets Act* of 1968”, *Fordham Law Review*, 44 (2)/1975, стр. 351.

зеленашење, наркотице, рекетирање, тј. изнуду у вези са организацијом рада од послодавца, синдиката или обоје, као и друге незаконите активности.⁵⁵ Две године касније, усвојена су два нова законска акта који ће у наредним деценијама одредити правац кривичноправног реаговања на овај феномен у САД: законски акт намењен контроли организованог криминала (*The Organized Crime Control Act*) и пропис истог ранга о спречавању прања новца усмерен на тајност банкарских података (*Bank Secrecy Act*). Кључни садржај прописа о контроли организованог криминала је дефинисан његовим делом који се уобичајено именује као „RICO закон” (према акрониму пуног назива тог сегмента прописа на енглеском језику: *Racketeer Influenced and Corrupt Organizations Act*) са циљем да се казне појединци ангажовани у моделу активности типа рекета, односно изнуђивања, или наплате незаконитог дуга, који су у законом спецификованом односу са криминалним предузећем. RICO закон је представљао радикално нов, правни приступ истрази и кривичном гоњењу организованог криминала. Овај пропис намењен сузбијању организованог криминала, није усмерен на онеспособљавање појединаца већ против „криминалног предузећа”. Њиме је омогућена селективна примена против организованог криминала путем кривичног гоњења за изнуду и инвестирање новца стеченог на тај начин, увођењем нових правних института као што су заштићени сведок, нагодба са тужиоцем и смернице за одмеравање казне.⁵⁶

Законски пропис усмерен на контролу прања новца (*Bank Secrecy Act*) предвиђа мере којима се задире у тајност банкарских података.⁵⁷ Истовремено,

⁵⁵ *Omnibus Crime Control and Safe Streets Act of 1968*, Pub. L. 90–351, 82 Stat. 197, 42 U.S.C. § 3711, https://transition.fcc.gov/Bureaus/OSAC/library/legislative_histories/1615.pdf, asp, 12. јануар 2015.

⁵⁶ „Криминалним предузећем” у смислу RICO закона сматра се појединац, партнерски однос, привредни субјект или било која група појединаца који су фактички у вези, иако нису ни у каквој законској вези и нису правно лице. То укључује сваку врсту пословања независно од тога да је оно легално или не. У пракси се овај појам може мењати, с обзиром на флуидну природу организованог криминала.

⁵⁷ *The Financial Recordkeeping and Reporting of Currency and Foreign Transactions Act of 1970*, 31 U.S.C. 1051 et seq. Видети више у сажетој форми у: Н. Abadinsky, *Organized Crime*, 9th edition, Belmont, Wadsworth, CA, 2016, стр. 301.

омогућена је заплена покретне и непокретне имовине стечене криминалним активностима што представља, у односу на дотадашњи приступ заснован на затворском и новчаном кажњавању, примену специфичног концепта борбе против организованог криминалитета који је утемељен на слабљењу финансијске моћи криминалних организација.⁵⁸

Иако је у два претходно поменута специфична законска прописа из 1970. године изостављена дефиниција организованог криминала као феномена, они се од тада користе као главно средство у борби против организованог криминала у САД. Примена одредби ових закона допринела је новим увидима у феноменолошкој равни проучавања организованог криминалитета. Након периода у ком су дискусијама о организованом криминалитету доминирале расправе о организованом криминалитету у којима су се разматрале криминалне организације, испитивањем оног што чини *modus operandi* започела је нова фаза у проучавању тих организација и природе њихових структура. Разумевање организованог криминала као појаве помера се од идеје о субстантивном кршењу закона, ка активностима које су у вези са тим кршењем и које су континуирано предмет интересовања институција попут криминалистичко–обавештајних агенција и институција надлежних за спровођење закона где је аналитички приступ у другом плану у односу на оперативну перспективу.⁵⁹

У перспективи која фокусира начин чињења, основ за утврђивање да ли је реч о организованом криминалу идентификује се као утврђивање карактеристичних дела која се врше у оквиру, по правилу, законом дефинисаних параметара, као што су изнуда, крађа, кривична дела у вези са дрогом, одређене врсте преваре као што је превара путем поште или превара у вези са вредносним папирима. Ангажман у моделу активности који у смислу дефиниције опредељује неко поступање као дело организованог криминала, осим организованости и

Видети детаљно у: *Bank Secrecy Act, Anti-Money Laundering and Office of Foreign Assets Control, DSC Risk Management Manual of Examination Policies, Federal Deposit Insurance Corporation, www.fdic.gov/regulations/safety/manual/section8-1.pdf, asp*, 22. фебруар 2015.

⁵⁸ F. E. Hagan, *op. cit.*, стр. 428.

⁵⁹ M. Maltz, 1994, *op.cit.*, стр. 22.

кооперативности више извршилаца дела, подразумева коришћење насиља и корупције којима се олакшава вршење кривичних дела, прикривање криминалних активности кроз легалне делатности и корпорације и прибављање профита као основни циљ.⁶⁰

Ralph Salerno и John Tompkins представљају динамику деловања организованог криминала указујући на промене услед којих се класично стратешко и тактичко деловање у виду насиља, подмићивања и изнуда, замењује са незаконитим али и законитим пословним активностима, укључујући и оне који се, по укупним карактеристикама, могу окарактерисати као пословни подухвати највећег значаја.⁶¹ А како истиче William Ramsey Clark, у већини случајева, реч је о „консензуалним кривичним делима, жељеним од стране конзумента”.⁶²

Letizia Paoli и Petrus van Duynе су теоретичари који организовани криминал дефинишу спајајући активности и структурне елементе у организацији кривичних дела. Они сматрају да су кључни аспекти дефинисања организованог криминалитета обезбеђивање незаконите робе и услуга и постојање криминалне организације великих размера.⁶³ На сличан начин размишља и Klaus von Lampe који дефинише организовани криминал као дело два или више лица која се континуирано и на основу поделе рада баве криминалом са циљем стицања профита или моћи.⁶⁴ Nestor Courakis и Yakov Gilinskiy су аутори који оваквом одређењу прикључују и идеју о хијерархијски структурираним групама које подривају државну контролу.⁶⁵

⁶⁰ S. Adamoli *et al.*, *Organised Crime Around the World*, Heuni, Helsinki, Finland, 1998, стр. 7.

⁶¹ R. Salerno, J. S. Tompkins, *The Crime Confederation: Cosa Nostra and Allied Operations in Organized Crime*, Doubleday, Garden City, NY, 1969, стр. 225.

⁶² Р. Кларк, *op.cit.*, стр. 46.

⁶³ Видети детаљније у:

P. C. van Duynе, “Organized Crime, Corruption and Power”, *Crime, Law and Social Change*, 26/1997, стр. 202.

L. Paoli, “The Paradoxes of Organized Crime”, *Crime, Law and Social Change*, 37/2002, стр. 52.

⁶⁴ K. von Lampe, 2001, стр. 112.

⁶⁵ N. Courakis, “Financial Crime Today: Greece as a European Case Study”, *European Journal on Criminal Policy and Research*, 9 (2)/2001, стр. 198;

Y. Gilinskiy, “Crime in Contemporary Russia”, *European Journal of Criminology*, 3 (3)/2006, стр. 259–292.

Без обзира на врсту дела организованог криминала (дела која стварају криминални профит, дела која поспешују профитна кривична дела и (пара)легалне активности организованог криминалитета), примена корупције као методологије рада, коришћење насиља, континуитет и укључивање у активности више организованих група једнозначно се препознају као начин деловања свих организованих криминалних група.⁶⁶

Синтетички приступ бројним настојањима да се одреди што чини *modus operandi* тих организација подразумева утврђивање низа карактеристика као што су употреба корупције и насиља, суптилност и континуитет у деловању, структурирано и дисциплиновано поступање, диверсификација активности путем деловања више организација („криминалних предузећа”), учешће у законитом пословању и повезивање кроз ритуале. Међутим, иако све организоване криминалне групе имају неку структуру, није могуће утврдити универзалност ових карактеристика ни у погледу начина деловања ни у погледу структуре. Да би то сликовито представио, Michael Levi користи метафору о „Поршаховој мрљи”, да би истакао да гледајући тај недефинисан облик свако види неке особености које други не виде.⁶⁷ Организовани криминал као појава иницира такво приписивање карактеристика на основу којих се конструишу објашња из свих делова могућег спектра дефинисања његове појавности.⁶⁸ Транснационална димензија организованог криминала на коју од 90тих година XX века указују УН и друге међународне организације само додатно проширује тај спектар објашњења указивањем на раст прекограничних криминалних активности.⁶⁹

⁶⁶ Значај околности да је неко кривично дело извршено на организован начин појављује се као „квалификаторна или као околност приликом одмеравања казне”. Видети детаљније у: Ђ. Ђорђевић, „Кривичноправни значај организованог вршења кривичног дела”, *Супротстављање савременом организованом криминалу и тероризму* (ур. С. Мијалковић *et al.*), Криминалистичко–полицијска академија, Београд, 2012, стр. 265.

⁶⁷ Hermann Rorschach је швајцарски психијатар који је креирао врсту тзв. пројективног теста за откривање динамичке и структуралних особина личности у коме се као средство користи мрља мастила.

⁶⁸ M. Levi, “The Organisation of Serious Crimes”, *The Oxford Handbook of Criminology* (eds. M. Maguire, R. Morgan, R. Reiner), Oxford University Press, Oxford, 2002, стр. 887.

⁶⁹ L. Paoli, 2002, *op. cit.*, стр. 51.

1.3 Савремене еnumerативне дефиниције УН и Европске уније (ЕУ)

Одржавање низа међународних скупова на највишем нивоу, почев од Светске Министарске конференције о организованом криминалу одржане у Напуљу 1994. године, омогућило је постепено сужавање разлика у ставовима на нивоу националних влада и акумулацију међународне подршке за израду конвенције као обавезујућег међународног документа за борбу против организованог криминала на глобалном нивоу.⁷⁰

Конвенција УН против транснационалног организованог криминалитета (у даљем тексту: Палермо конвенција) дефинише и стандардизује одређене термине који се са различитим значењем користе у различитим земљама или круговима и промовише међународну сарадњу кроз институт изручења, правну помоћ, заједничке истраге итд.⁷¹ Такође, Палермо конвенцијом се омогућава размена резултата обуке, истраживања и размена информација, а подстичу превентивне политике и мере, заштита жртава или сведока и омогућава се заплена прибављеног кривичним делима, тј. криминалног плена.

Доношење Палермо конвенције је покушај да се дође до глобално прихватљивог концепта организованог криминалитета који се односи на тежа кривична дела, корупцију, прање новца и ометање правосуђа, под условом да је у питању транснационално кривично дело по природи и да укључује организовану криминалну групу, а организовани криминал се одређује кроз дефинисање наведених појмова.

Палермо конвенција, у члану 2, дефинише „организовану криминалну група” као структурисану групу од три или више лица која постоји током

⁷⁰ Генерална скупштина УН је у Палерму 15. новембра 2000. године усвојила текст конвенције (због чега се она жовијално назива Палермо конвенција) уз два протокола о трговини људима и кријумчарењу миграната. Детаљније погледати: United National General Assembly, United Nations Convention against Transnational Organized Crime, 8 January 2001, A/RES/55/25, www.unodc.org/documents/treaties/UNTOC/Publications/TOC%20Convention/TOCebook-e.pdf, asp, 24. април 2015.

⁷¹ D. Vlassis, “The UN Convention Against Transnational Organized Crime”, *Transnational Organized Crime and International Security: Business As Usual?* (eds. M. Berdal, M. Serrano), Lynne Rienner Publishers, INC., 2002, стр. 82–94.

извесног временског периода и делује заједнички, са циљем да изврши једно или више озбиљних кривичних дела предвиђених овим актом, а са намером да директно или индиректно оствари материјалну корист. Као „озбиљно кривично”, у члану 3 се означава кривично дело кажњиво максималном законом предвиђеном казном за то дело од четири године затвора навише. Појам „структурирана група” треба употребљавати у широком смислу, тако да укључи и хијерархијске и нехијерархијске групе која нису формиране само да би извршиле једно кривично дело, већ имају стабилније циљеве. Међутим, такве групе не морају имати формално дефинисане улоге за своје чланове, у њима не мора постојати континуитет чланства, нити развијена организациона структура.⁷²

„Транснационална” кривична дела Палермо конвенција дефинише на следећи начин у члану 3:

- кривична дела почињена у више од једне државе, или
- кривична дела извршена у једној држави, али су се битни аспекти припреме, планирања, управљања извршењем дела или контроле над извршењем одвијали у другој држави, или
- кривична дела извршена у једној држави, али су у њихово извршење укључене криминалне групе које иначе учествују у чињењу кривичних дела у више од једне државе, или
- кривична дела извршена у једној држави, али се њихове последице осећају и у другој држави.

Свако кривично дело које задовољава било који од наведена четири критеријума аутоматски се има сматрати делом транснационалног организованог криминала.⁷³

Ова дефиниција организованог криминала садржи кључне елементе о којима се се расправља у литератури јер инкорпорира у себи и елемент организационе структуре и главне циљеве организационих криминалних група. Stefano Betti

⁷² Видети детаљније у: P. Williams, E. U. Savona (eds.), *The United Nations and Transnational Organized Crime*, Frank Cass&Co., Ltd, London, 1996.

⁷³ А. Фатић, „Основни аспекти борбе против организованог криминала на Балкану”, *Међународни проблеми*, 57 (1–2)/2005, стр. 78.

оцењује овакав приступ као мешовити у одређивању начина на које ће се примењивати његове одредбе.⁷⁴ Елементи дела прања новца, корупције, учешћа у организованој криминалној групи и ометање правде директно су дефинисани. Усвајање концепта „озбиљног криминала” омогућава да се користе одредбе Палермо конвенција за друга унапред неодређена транснационална дела. Ово конвенцији даје неопходну флексибилност за реаговање на појаву нових, непредвидивих облика криминала, често повезаних са технолошким променама, као што су сајбер–криминал, али и да узме у обзир експлоатацију од стране организованих криминалних група које нуди глобална економија са променљивим могућностима.⁷⁵

Европски приступ је утемељен још 1994. године када је нормирано једанаест карактеристика од којих барем шест морају бити испуњене да би се један кривични случај могао сматрати организованим криминалитетом, док остале карактеристике зависе од сваког појединачног случаја. Током еволуирања европске политике борбе против организованог криминалитета ови критеријуми су више пута дорађивани, али су, у суштини, остали исти.⁷⁶

Обавезни критеријуми су:

- деловање два или више лица,
- вршење тешких кривичних дела,
- стицање профита и моћи,
- деловање током дужег временског периода и
- обавезно исупњавање наведених критеријума.

Потребно је да постоје најмање два од набројаних факултативних критеријума, да би криминална група или активност били оквалификовани као

⁷⁴ S. Betti, *The European Union and the United Nations Convention against Transnational Organised Crime*, European Parliament, Brussels, 2001, стр. 10.

⁷⁵ *Ibidem*.

⁷⁶ Видети детаљније у:

European Commission, *Update of the 2006 Situation Report on Organised and Economic Crime in South–Eastern Europe*, Strasbourg, 2007, стр. 10, www.coe.int/t/dghl/cooperation/economiccrime/organisedcrime/projects/CARPO/Pctc_2007_6_EN.pdf, asp, 25. септембра 2014.

организована криминална група или организовани криминалитет. Факултативни критеријуми су:

- постојање конкретног задатка или улоге сваког учесника,
- примена неког облика интерне дисциплине и контроле,
- примена силе или других средстава погодних за застрашивање,
- вршење утицаја на политику, средства јавног информисања, јавну управу, агенције за провођење закона, правосуђе, привреду и друге субјекте социјалне контроле,
- коришћење комерцијалних и пословних структура,
- укљученост у прање новца и
- деловање на међународном нивоу.⁷⁷

У европском одређењу, насиље је опционо, а не обавезно одређење организованог криминалитета, што је битна разлика у односу на генеричку дефиницију коју је дао Michael Maltz, а за последицу има третман „криминала белог оковратника” као организованог криминала. Осим тога, дефинисању путем наведених критеријума од којих су неки обавезни а други факултативни, може се упутити и приговор да је лако задовољити опционе критеријуме.

Конвергенција концепта усвојеног у Палермо конвенцији и концепта ЕУ јасно се може уочити у члану 31 Конвенције у којој се указује на значај превентивних мера као неодвојивих од репресивних што се подудара са идејом о простору слободе, безбедности и правде који је уграђен у оснивачке акте ЕУ.⁷⁸ Начин на који је Палермо конвенција структурирана, без обзира на садржај одредбе, послужио је као оквирни модел за постављање темеља архитектуре законодавства ЕУ у кривичноправној области.⁷⁹

⁷⁷ M. van Dijck, “Discussing Definitions of Organised Crime: Word Play in Academic and Political discourse”, *HUMSEC Journal*, 1(1)/2007, стр. 68.

⁷⁸ К.-Д. Борхарт, *Абецеда права Европске уније*, Канцеларија за право Европске уније, Луксембург, 2010, http://euinfo.rs/files/Publikacije-srp/10_Abeceda_prava_EU.pdf, asp, приступљено: 17. марта 2015.

⁷⁹ Видети више у:

S. Betti, *op.cit.*, стр. 105; и

L. Paoli, “Organized Crime: New Label, New Phenomenon or Policy Expedient?”, *International Annals of Criminology*, 46 (1–2)/2008, стр. 37–60.

Особеност коју деле УН и ЕУ дефиниције јесте да су обе еnumerативне, тј. да се састоје из набрајања обавезних и опционих карактеристика које неко кривично дело мора да задовољи као критеријуме за класификацију као дело организованог криминала. Пошто полазе од претпоставке да дефиниција организованог криминала треба да обухвата сва кривична дела која би могла да потпадну под ту категорију, обе дефиниције се могу квалификовати као екстензивне. Овакав приступ дефинисању мотивисан је настојањем да се максимално смањи могућност да нека дела која могу сачињавати организовани криминал буду изостављена и третирана као конвенционални криминал. На овај начин се омогућава да дела, која по својој суштини нису организовани криминал, буду третирана као организовани криминал, што подразумева шира овлашћења истражних и правосудних органа и примену кривичних материјалноправних одредби које су битно оштрије.

1.4 Упоредна анализа карактеристика различитих дефиниција

Организовани криминал је контекстуални феномен који је чврсто усидрен у локалу динамику, са транснационалном реалношћу као оперативном димензијом деловања организованог криминала, што се потврђује кроз реципрочне везе, структуре међузависности и облике сарадње који имају глобалан утицај. Због тога је за разумевање природе организованог криминала кључно одговорити на питања „ко” и „шта”.⁸⁰

Анализа садржаја научне и стручне литературе указује на различитост ставова у погледу нужних и битних елемената организованог криминалитета, тј. на постојање екстензивних и рестриктивних дефиниција. Екстензивне дефиниције теже генеричком приступу у дефинисању карактера организованог криминала као појаве, док се рестриктивне дефиниције везују за одређене елементе као што је, на пример, повезаност са органима власти и деловање у оквиру јавних институција.

⁸⁰ F. Longo, "Discourging Organised Crime", *Defining and Defying Organized Crime* (eds. F. Allum et al.), Routledge, UK, 2010, стр. 27.

Рестриктивна дефиниција почива на претпоставци да само она кривична дела која без сумње поседују одлике организованог криминала треба да буду обухваћена дефиницијом. Овакав приступ у дефинисању мотивише потреба да се штите људска и грађанска права, зато што је у случају оптужбе за организоваи криминал казнена политика битно строжија, а окривљени се суочава са поступком који је неповољнији.

Alan Wright указује да се парадигма о организованом криминалу користити да означи више врста софистицираних криминалних активности које се, у неком облику, одвијају у околностима комплексних илегалних тржишта. Трговина наркотицима, оружјем или људима често је у корелацији са низом других активности као што је примена насиља, корупција и прање новца, које ове врсте трговине омогућавају.⁸¹ У литератури је подељено мишљење о томе која врста активности заправо конституише организовани криминал, а обе врсте дела се стављају у категорију „тешких кривичних дела”.⁸² Проблематичност овог приступа је што је у целини утемељен на индикаторима криминалитета, јер насиље, на пример, може бити важно средство и карактеристика и неких нелегалних активности, али не нужно, док су илегална тржишта бројна.⁸³ James Finckenaueг о томе сумарно закључује: „пописивање дела која се одређују као организовани криминал не води неком општем закључку”.⁸⁴

Оним екстензивним дефиницијама које теже да изједначе организовани криминал са криминалним удружењима у литератури се критично приступа с позиција да такве дефиниције умањују наш потенцијал за разумевање многих

⁸¹ A. Wright, *op.cit.*, стр. 49.

⁸² Видети више, на пример, у:

J. van Dijk, “Mafia Markers: Assessing Organized Crime and its Impact on Societies”, *Trends in Organized Crime*, 10/2007, стр. 40;

Mair, S. “The World of Privatized Violence”, *Challenges of Globalization: New Trends in International Politics and Society* (eds. A. Pfaller, M. Lerch), Transaction Publishers, New Brunswick, NJ, 2005, стр. 54; и

Buscaglia, E., van Dijk, J., “Controlling Organized Crime and Corruption in the Public Sector”, *Forum on Crime and Society*, 3 (1–2)/2003, стр. 6.

⁸³ На пример, трговина украденим возилима, рекетирање мултинационалних корпорација, коцкање, проституција.

⁸⁴ J. O. Finckenaueг, “Problems of Definition: What is Organized Crime?”, *Trends in Organized Crime*, 8 (3)/2005, стр. 64.

других друштвених актера укључених у организовани криминал. Margaret Beare и Frederick Martens оцењују такав приступ као начин да се креира слика о томе да постоји више организованог криминала него удружења професионалних криминалаца.⁸⁵ Постоје жртве, купци, регулатори, добављачи, конкуренти, и невини посматрачи. Гледано на овај начин, криминално удруживање, које се у литератури још именује и као тзв. злочиначка завера, које подразумева споразум између два или више лица да почини кривично дело у неком тренутку у будућности, представља само једну компоненту у много комплекснијој мрежи међусобних односа које обухвата организовани криминал.⁸⁶ Осим тога, конфигурације између ових различитих елемената стално се мењају и те промене утичу на начин на који се организује неки посебан елемент организованог криминалитета (укључујући и злочиначко удруживање). На овим чињеницама Annette Hübschle заснива став да је корисније организовани криминал конципирати као низ тржишних односа, а не као криминалну организацију јер многе врсте активности са којима обично повезујемо организовано вршење кривичних дела попут трговине наркотицима, зеленашења, прања новца, коцкања, представљају тржишне активности, па би, сходно томе, о организованом криминалу требало размишљати као о облику пословања.⁸⁷

Phil Williams указује да су криминалне организације усмерене на производњу и максимизовање профита у складу са својом пословном криминалном стратегијом.⁸⁸ Ове стратегије не разликују се од стратегија корпорација које законито послују, али су зато робе и услуге које су предмет тог пословања нелегални. Такође, уобичајена пословна правила се не примењују у управљању, избегавању, контроли или ублажавању ризика попут угрожавања

⁸⁵ M. E. Beare, F. T. Martens, "Policing Organized Crime: The comparative structures, traditions, and policies within the United States and Canada", *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 14 (4)/1998, стр. 398

⁸⁶ *Ibidem*.

⁸⁷ A. Hübschle, "From Theory to Practice: Exploring the Organized Crime–Terror Nexus in Sub-Saharan Africa Perspectives on Terrorism", *Perspectives on Terrorism*, 5 (3–4)/2011, стр. 84.

⁸⁸ P. Williams, "Strategy for a New World: Combating Terrorism and Transnational Organised Crime", *Strategy in the Contemporary World* (eds. J. Baylis et al.), 4th edition, Oxford University Press, Oxford, 2007, стр. 195.

пословних интереса од стране конкуренције или због ефикасне примене репресивних мера од стране институција.⁸⁹ Ове специфичне „стратегije управљања ризиком” укључују употребу насиља и корупције како би се ризици неутралисали, односно, како наводи Williams, изградњу флексибилних умрежених структура које се могу лако заменити или регенерисати.⁹⁰

Klaus von Lampe је критичан према описивању организованог криминала, као монолитног, кохерентног или статичног.⁹¹ И James Scheptyski има сличан критички став јер сматра да, иако је то пре изузетак него правило, постоје емпиријски докази који потврђују да се неке организоване криминалне активности одвијају у хијерархијској форми.⁹² Von Lampe указује да квалитет управљања у друштву у смислу значења англосаксонског термина *governance* (институционално, државно управљање), важан елемент стратегије борбе против организованог криминала, поред капацитета и ефективне кривичноравне репресије јер друштвена регулација у основи обликује услове који омогућавају организацију криминала.

1.5 Значај дефиниција за нормативизацију друштвеног одговора на организовани криминал

У савременим околностима, доминантни полазни основ друштвене реакције на криминалитет је традиционално кривичноправно реаговање.⁹³ Када дође до

⁸⁹ *Ibid.*, стр. 206–207.

⁹⁰ *Ibid.*, стр. 195.

⁹¹ K. Von Lampe, “Organised Crime in Europe: Conceptions and Realities”, *Policing: A Journal of Policy and Practice*, 2 (1)/2008, стр. 7–17.

⁹² Како у том смислу нема специфичности када је организовани криминалитет у питању већ разлике постоје само у објашњавању концепта организованог криминала и облика у којима се манифестује, те значајним карактеристикама, у литератури се о томе говори на начин који се описује као „тунел–перспективс”, са циљем да се укаже на мањкавости таквог приступа. Видети више у: J. Sheptycki (ed.), *Issues in Transnational Policing*, Routledge, London, 2000.

⁹³ М. Шикман, „Организовани (транснационални) криминалитет и кривичноправна (међународноправна) реакција”, *Казнена политика као инструмент државне политике на криминалитет*, Бања Лука, 2014, стр. 370.

извршења кривичног дела спроводи се кривични поступак у чијем фокусу је кршење одређене правне норме.⁹⁴

Дефинисање организованог криминала опредељује систем мера и средстава као и идеје за разумевање системског приступа овом феномену.⁹⁵ Дефинисањем се одређује институционални оквир за реаговање на ову појаву, мапирају потребни капацитети и утврђују мере које се примењују у реаговању чиме се са различитих аспеката утиче на фокус институција за спровођење закона и самим тим и на њихову ефикасност, као и на укупне ресурсе који се ангажују у борби против организованог криминала.⁹⁶ Доминантан приступ у нормирању је у највећој мери фокусиран на покушаје да се лишавају слободе и кривичноправно процесуирају чланови организованих криминалних група, под имплицитном претпоставком да ће се криминалитет смањити ако се одређени, „довољан” број криминалаца лиши слободе. У оваквом приступу, циљеви су ретрибутивни и неодређени, јер у финалној инстанци није јасно да ли циљ оправдава средство. Међутим, неки савремени аутори, као што су Vadim Volkov и Leah Gilbert, заговарају концепт организованог криминалитета који није омеђен стриктно правничким одређењем статуса групе.⁹⁷ Аргументација којом се подупире овакво размишљање заснована је на оцени да предложена флексибилност у дефинисању омогућава детаљнију

⁹⁴ M. H. Tonry, *The Oxford Handbook of Crime and Public Policy*, Oxford University Press, Oxford, 2009, стр. 318.

⁹⁵ А. Фатић, *Модели организације полиције за борбу против организованог криминала и тероризма—Италија и Велика Британија*, е-књига, Београдски центар за безбедносну политику, Београд, јануар 2004, www.bezbednost.org/Bezbednost/684/Modeli-organizacije-policije-za-borbu-protiv.shtml, asp, 04. новембар 2015.

⁹⁶ На пример, аустријски Кривични законик је, у оквиру одељка о кривичним делима против јавног мира, предвидео кривичноправно санкционисање „криминалног удруживања” (*kriminelle Vereinigung*) и формирања „криминалне организације” (*kriminelle Organisation*), која се састоји од више лица и предузетнички делује. Истовремено, овакво нормирање показује диференциран приступ у односу на изнету генералистичку поставку јер није криминализован „организовани криминал”. Видети детаљније у: *Gesamte Rechtsvorschrift für Strafgesetzbuch*, www.ris.bka.gv.at, asp, 04. новембар 2015.

⁹⁷ L. Gilbert, “Analyzing the Dark Side of The Social Capital: Organized Crime in Russia”, *Social Capital and Peace-Building: Creating and Resolving Conflict with Trust and Social Networks* (ed. M. Cox), Routledge, 2008, стр. 60.

анализу организованог криминалитета у земљама у којима је слаба владавина права или су у процесу транзиције.⁹⁸

Основна дилема која је поставља у вези са дефинисањем организованог криминала је у вези са могућношћу да ако се он сувише широко одреди, институционално реаговање буде неефикасно или неспојиво са правилима и принципима савремене демократске државе. Такође, ако се дефинисању приступи сувише рестриктивно, последице би могле бити деструктивне јер би негативно утицале на системски приступ у сузбијању организованог криминала, а нека дела би могла остати изван кривичноправног обухвата. Питање о функционалности дефиниције поставља се спрам разматрања да ли у нормирању фаворизовати активности криминалних организација, као што је, на пример, коришћење насиља, или се усмерити на структуру, као што је, на пример, криминализација чланства у криминалној организацији. И постојање криминалних организација и њихове активности су чињенице које могу бити индикатори за откривање и утврђивање организованог криминала, па је разумљиво да је нормирање о организованом криминалу еволуирало у сасвим различитим правцима, а уједно, говори о томе зашто је проналажење „заједничког имениоца” у дефинисању тако тешко. Такође, не може се занемарити да су у основи различитих иницијатива за друштвено реаговање на организовани криминал као појаву специфични политички и институционални интереси.

Основна премиса од које се полази у криминологији је да, ако се увиди о друштвеним феноменима користе као основ за друштвену реакцију, онда увиди о узрочности криминалитета могу да се користе да би се мењали услови који се сматрају одговорним за вршење криминалитета, те се на тај начин може утицати на смањивање криминалитета, или, чак, његово спречавање.⁹⁹ Кључно за

⁹⁸ V. Volkov, *Violent Entrepreneurs: The Use of Force in the Making of Russian Capitalism*, Cornell University Press, USA, 2002, стр. 22.

⁹⁹ Видети више у:

J. Savelsberg, “Knowledge, Domination, and Criminal Punishment”, *American Journal of Sociology*, 99/1994, стр. 911–943; и

P. Hedström, *Dissecting the Social: On the Principles of Analytical Sociology*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005, стр. 2–5.

нормирање које би обезбедило развијање механизма против организованих криминалних група је боље разумевање њиховог рада, структуре и понашања, односно анализирање оног што је њихов *modus operandi*, као и логистичких аспеката њихових активности и односа између извршилаца.

1.6 Улога генеричких и еnumerативних дефиниција у одговарајућем законодавству Србије

У сложенем спектру криминалитета у Србији последњих деценија се укорењени организовани криминалитет захваљујући системским чиниоцима у политичкој и економској сфери.¹⁰⁰ Значајно увећање обима и диверсификација појавних облика криминала те његова интеграција с државом на почетку последње деценије прошлог века поспешили су формирање бројних криминалних удружења и бујање организованог криминала.¹⁰¹

Након спорог формирања свести о неопходности ефикасне борбе против тог вида криминала образован је систем за репресивно реаговање захваљујући увајању материјалноправних, процесних и организационих прописа, који омогућавају ефикаснију и адекватнију реакцију државе.¹⁰² Новелирање нормирања је обухватило регулисање организације државних органа у сузбијању организованог криминала и њихову надлежност, увођење нових инкриминација, доказних механизма и института кривичног процесног права.¹⁰³ Међутим, та динамика је била оптерећена разликама у дефинисању овог појма у законским

¹⁰⁰ М. М. Митровић, „Друштвени сукоби и криминалитет”, *Стање криминалитета у Србији и правна средства реаговања* (ур. Ђ. Игњатовић), Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2007, стр. 114.

¹⁰¹ М. Grubač, „Organizovani kriminal u Srbiji”, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 46 (4)/2009, стр. 703.

¹⁰² *Ibidem*, стр. 704.

¹⁰³ Кључни релевантни прописи у српском законодавству за одређивање инкриминација организованог криминалитета су Кривични законик, Законик о кривичном поступку, Закон о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала, а осим њих значајни су и прописи о извршењу казне затвора за лица осуђена за дела организованог криминала, о формирању посебних институционалних јединица у полицији и правосудју и давању ширих овлашћења са циљем откривања, гоњења и пресуђења, примени посебних истражних техника, те прописи о одузимању имовине проистекле из кривичног дела.

текстовима, што је изазивало проблеме у њиховој практичној примени стварајући тешкоће у свакодневној пракси рада полиције и правосудних органа. У литератури се то описује као „лутање” законодавца у изналагању решења која би била у функцији остваривања циљева нормирања.¹⁰⁴ Ипак, досадашње измене и допуне закона који регулишу материју ове области биле су неизбежне због потребе прилагођавања српског законодавства нових техникама и методама које користи организовани криминалитет, са циљем изградње механизма његове ефикасније контроле.

У Србији се појам организованог криминалитета иницијално *de lege lata* одређивао генерички као „злочиначко удруживање” без прецизнијег одређења шта је то „организовано криминално удружење” које се суштински сводило на *questo facti* у практичној примени, односно процену надлежног органа у конкретном случају.¹⁰⁵ Промене у нормирању које су уследиле одражавале су померање дефинисања ка енумеративном приступу. Извршена је диференцијација предвиђањем „удруживања ради вршења кривичног дела” које се састоји у организовању криминалне структуре, било да је реч о групи или организованој криминалној групи или у постајању припадником такве групе која има за циљ вршење кривичних дела, док је организовање за вршење кривичних дела одређено као проналажење, анимирање, придобијање и повезивање више лица, на већем простору или у ширем обиму на бази злочиначког плана за вршење одређених дела.¹⁰⁶

¹⁰⁴ С. Бејатовић, „Казнена политика и реформа кривичног процесног законодавства Србије”, *Казнена политика као инструмент државне политике на криминалитет*, Бања Лука, 2014, стр. 11; и

Н. Важић, „Компаративни приказ организације и надлежности државних органа у борби против организованог криминала”, *Борба против организованог криминала у Србији: Од постојећег законодавства до свеобухватне реформе*, UNICRI и Институт за упоредно право, Београд, 2008, стр. 306–328.

¹⁰⁵ Видети детаљније у: М. Шкулић, „Однос организованог криминалитета у кривичноправном смислу и саучесништва”, *Наука, безбедност, полиција*, 3/2014, стр. 11;

¹⁰⁶ Детаљније о генези нормирања организованог криминалитета у Србији видети у: Ђ. Игњатовић, М. Шкулић, *op.cit.*, стр. 164;

Г. Николић, „Појам и карактеристике организованог криминалитета”, *Зборник радова Правног факултета у Нишу: зборник радова студената докторских академских студија*, Правни факултет, Ниш, 2012, стр. 91–104;

Усвајањем *Националне стратегије за борбу против организованог криминала* 2009. године, дефинисани су политика, правац и методологија институција у борби против организованог криминала. Овај „кровни” документ одређује организовани криминал као вршење кривичних дела од стране организоване криминалне групе или њених припадника. Под организованом криминалном групом овај документ подразумева „групу од три или више лица, која постоји одређено време и делује споразумно у циљу вршења једног или више кривичних дела за која је прописана казна затвора од четири године или тежа казна, ради стицања, посредно или непосредно, финансијске или друге користи”.¹⁰⁷ Оваквим одређењем појма организованог криминала превазиђена је неусклађеност дефиниција у релевантним прописима која је дуго постојала и успостављени су критеријуми за разликовање организованог криминала од других сличних криминалних феномена. Као значајне карактеристике организованог криминала одређено је следеће:

- сваки члан криминалне организације има унапред одређени, односно очигледно одредиви задатак или улогу;
- делатност криминалне организације планирана је на дуже време или за неограничени временски период; делатност организације заснива се на примени одређених правила унутрашње контроле и дисциплине чланова;
- делатност организације се планира и врши у међународним размерама;
- у вршењу делатности примењује се насиље, застрашивање или да постоји спремност за њихову примену;
- у вршењу делатности користе се привредне или пословне структуре, праће новца и незаконито стечене добити;

Д. Јовашевић, „Организовани криминал — појам и карактеристике у кривичном законодавству Републике Србије”, *Годишњак факултета правних наука*, Паневропски универзитет „Апеирон” Бања Лука, 2 (2)/2012, стр. 74–98; и

М. Шкулић, *Организовани криминалитет*, Службени гласник, Београд, 2015, стр. 55.

¹⁰⁷ Национална Стратегија за борбу против организованог криминала, *Службени гласник*, 23, 2009, стр. 3.

- постоји утицај организације или њеног дела на политичку власт, средства јавног информисања, законодавну, извршну или судску власт или на друге важне друштвене или економске чиниоце.¹⁰⁸

Доктринарна оцена прописивања квалификаторних околности јесте да то доприноси бољем остваривању сврхе инкриминације и има позитиван утицај на оперативне аспекте борбе против организованог криминала.¹⁰⁹ Одређење организованог криминала на одговарајући начин предуслов је за успешну борбу против њега, јер се та борба, према искуствима земаља које су у њој постигле значајне резултате, не састоји превасходно у борби против његових манифестација, већ пре свега у борби против саме криминалне организације која има посебне методолошке особености.

1.7 Значај дефиниција за оперативне аспекте борбе против организованог криминала

Суштински значај напора да се одреди појам организованог криминалитета успоставља се наспрам степена угрожавања самих темеља друштва (без којих оно не би могло опстати или би била угрожена његова безбедност), односно могућности сузбијања овог вида криминалитета која је директно условљена како начином на који функционише тако и његовим објашњењем и разумевањем.

Ефикасно супротстављање деловању група организованог криминала представља једно од приоритетних питања јавне политике у области очувања људске безбедности, једнако у развијеним и транзиционим земљама. Посматрано са становишта природне егзистенцијалне потребе за очувањем безбедности није

¹⁰⁸ *Ibidem.*

¹⁰⁹ Видети више у:

Ђ. Игњатовић, М. Шкулић, *op.cit.*, стр. 157–165;

М. Шкулић, 2015, *op.cit.*, стр. 225–227; и

З. Стојановић, Д. Коларић, „У сусрет закону о изменама и допунама Кривичног закона”, *Супротстављање савременим облицима криминалитета—анализа стања, европски стандарди и мере за унапређење*, Криминалистичко–полицијска академија и Фондација Ханс Зајдел, Београд, 2015, стр. 15.

важно да ли је организовани криминал објективна претња, већ да ли га појединац опажа као реалну опасност по основне вредности.

Упоредо са повећањем интересовања академске заједнице и органа јавне власти за феномен организованог криминала, средином деведесетих година двадесетог века одиграла се промена у схватању садржине вредносног елемента обухваћеног појмом безбедности.¹¹⁰ Напуштају се ограничења „минималне државе” о којима је писао Robert Nozick, а која су предвиђала уске функције заштите од насиља, крађе, преваре и заштиту извршавања уговора.¹¹¹ Ole Weaver пише да се политичким дискурсом о организованом криминалу, као некакав ехо, шири секуритизација, односно врши се екстремна политизација овог питања и његово представљање као безбедносног проблема који налаже ванредне мере државе на његовој заштити.

Последица секуритизације је подизање нивоа толеранције за екстремне мере као „припрема терена” за још екстремније мере у борби против тероризма.¹¹² Како објашњава Александар Фатић, „проактивни полицијски рад, сам по себи, доноси

¹¹⁰ У средишту традиционалног концепта безбедности налази се заштита националне државе и основних атрибута њене суверености првенствено војним средствима, разрадом механизма спољне и одбрамбене политике како би се спречили и избегли сукоби са другим државама и извојевала победа — ако до сукоба ипак дође. Концепт људске безбедности први пут се појављује у Извештају о људском развоју Програма Уједињених нација за развој (УНДП) објављеном 1994. године, где су као његове главне карактеристике наведени универзалност, међузависност саставних елемената, нагласак на политици превенције и антропоцентричност. Видети детаљније на: <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-report-1994>, ас, 2. новембар 2015. Концепт људске безбедности, не оспорава значај националне државе већ наглашава једнаку важност заштите људи, њихових заједница и животног окружења, јер безбедносне претње више не потичу само од других држава, него и од разноврсних природних и друштвених процеса и појава које превазилазе националне границе. Широко поимање безбедности прати дугачак списак нових претњи, које се у зависности од околности смењују на дневном реду које актери — државне институције, политичке странке, интересне групе и организације грађанског друштва — постављају у оквиру политичког процеса. Arnold Wolfers рестриктивно одређује безбедност као „одсуство претњи усвојеним вредностима”. Видети више у: A. Wolfers, “National Security” as an Ambiguous Symbol”, *Political Science Quarterly*, 67 (4)/1952, стр. 481–502. David A. Baldwin слично размишља и одређује безбедност као „малу вероватноћу наношења штете усвојеним вредностима”. Видети детаљније у: D. A. Baldwin, “The Concept of Security”, *Review of International Studies*, 23/1997, стр.13.

¹¹¹ M. N. Rothbard, “Robert Nozick and Immaculate Conception of the State”, *Journal of Libertarian Studies*, 1 (1)/1977, стр. 45–57.

¹¹² O. Weaver, “Securitization and Desecuritization”, *On Security* (ed. R. Lipschutz), Columbia University Press, New York, 1998, <http://ciaonet.org/book/lipschutz/lipschutz13>, ас, 14. септембар 2015.

бројна питања у односу на традиционални домен грађанских и људских права. Такав начин полицијског деловања се заснива на активном и често агресивном прикупљању података о лицима која нити су осуђивана за кривично дело, нити у тренутку прикупљања информација чине неко кривично дело, па је могућност злоупотребе проактивног полицијског рада изузетно изражена”.¹¹³ Бројна питања у вези са интегритетом чувања и употребе прикупљених података отварена су од како је проактивни полицијски рад постао водећи приступ у борби против организованог криминала.¹¹⁴

Значај дефиниција организованог криминала је у вези са прецизнијим разумевањем како обрасци криминалних активности и обрасци организације тих активности долазе у интеракцију у оквиру социјалног и економског контекста на одређеном географском и политичком простору.¹¹⁵ На дефиницији се заснива анализирање криминалних активности на одређеној територији уз детаљан опис реализовања тих активности и њихове организације као и фактора који доприносе њиховом спровођењу и одређивању обима тих активности. Овакав приступ не значи напуштање концептуалних оквира већ представља резоновање које полазећи од специфичних поставки иде ка општим принципима. На иницијативу скупштинског одбора холандског парламента била је формирана 1995. године истраживачка група на чијем је челу био Cuyille Fijnaut, да би испитала недоумице у вези са дефинисањем организованог криминала, могућностима и ограничењима у његовом истраживању, те његову природу и обим.¹¹⁶ На основу спроведеног истраживања последица дефинисања организованог криминала у Холандији, између осталог, јесте искључивање криминала белог оковратника и тероризма из појма дела организованог криминала. У Великој Британији је у средишту

¹¹³ А. Фатић, „Криминалистичко–обавештајни рад и традиција грађанских и људских права”, *Друштвени аспекти организованог криминала* (урс. А.Фатић, Б. Бановић), Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2011, стр. 11.

¹¹⁴ *Ibidem*.

¹¹⁵ М. Woodiwiss, “Transnational Organized Crime: The Strange Career of an American Concept”, *Critical Reflections on Transnational Organized Crime, Money Laundering and Corruption* (ed. М. Е. Beare), Toronto University Press, Toronto, 2003, стр. 25–28.

¹¹⁶ Видети детаљније у: С. Fijnaut *et al.* (eds.), *Organized Crime in the Netherlands*, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, Netherlands, 1998, стр. 219.

оперативног рада *nexus* тероризма и организованог криминала имајући у виду не само добро документовану умешаност терористичких група у трговину наркотицима и оружјем и праће новца, већ и то да организовани криминал еволуира из политичких група као што је Ирска републиканска армија (ИРА), које се супротстављају поретку, да постоји висок степен спрега терористичких и конвенционалних организованих криминалних група, као и да имају идентичну мотивацију за криминалне активности јер разлика постоји само у финалној инстанци, на линији унапређења политичке идеологије код терористичких организација, односно профита код организованог криминала.¹¹⁷

У савременом теоријском дискурсу о феномену организованог криминалитета фигурира велики број дефиниција. Иако је могуће идентификовати велики број дефиниција, концепт организованог криминалитета прате термилошке неуједначености.¹¹⁸ У постојећим дефиницијама се великој мери уочава недостак потребног аналитичког фокуса који је уобичајен доминантни полазни основ друштвене реакције на криминалитет, одн. утврђивање мере штетности неког понашања која представља степен угрожавања друштвеног поретка и друштвених вредности.¹¹⁹

Последице нормативних схватања организованог криминала дефинише намена, тј. оперативни план рефлектује нормативно одређење организованог криминала. Изворишна тачка недоумица око одређења појма организованог криминала налази се у оном што се узима као његов дефинишући елемент. Уопштено говорећи, као дефинишући елемент се узима или опис начина

¹¹⁷ E. Baker, "The legal regulation of transnational organised crime: Opportunities and limitations", *Transnational Organised Crime: Perspectives on Global Security* (eds. A., Edward, P. Gill), Routledge, United Kingdom, 2003, стр. 183–194.

¹¹⁸ Klaus von Lampe је прикупио скоро 200 дефиниција организованог криминалитета. Полгедати детаљније на: von Lampe, K., "Definitions of Organized Crime", www.organized-crime.de/organizedcrimedefinitions.htm, *aps*, 21. 05. 2015.

¹¹⁹ Савремено схватање стереотипа значи понављање представа о одређеним феноменима које се потом узимају здраво за готово. Стереотипи су поједностављена слика појединца или групе, осликавају неке од позитивних и негативних карактеристика одређене групе и често имају негативне конотације иако то нужно не мора бити њихов садржај. Из стереотипа се стварају репрезентативне одлике, *apriori* формиране идеје и клишеји. О недостатку аналитичког фокуса, детаљније видети у: J. O. Finckenaue, *op. cit.*, стр. 63–83.

извршења кривичног дела организованог криминала, односно „организовано извршење” које се јавља у два облика, као организовање злочиначког удружења, за шта је одговоран организатор, и као приступање и деловање у оквиру злочиначког удружења, за шта су кривично одговорни сви чланови криминалног удружења) или субјект извршења кривичног дела, односно „криминална организација”, удружења и скуп кривичних дела која чине припадници криминалног удружења, због којих је удружење и основано.¹²⁰

Критеријуми за класификацију организованих криминалних група могу бити различити, а најчешће се помињу следећи:

- степен кохезије групе која се односи на лабавију или чвршћу унутрашњу повезаност;
- бројност групе која се креће од малих специјализованих група за одређени вид криминалних активности до веома бројних група, „војски“, које покривају скоро све видове криминала;
- степен отворености групе, при чему је етничка припадност члана групе често пресудна;
- врста криминалних активности с обзиром да постоје организације које су нарочито специјализоване за одређене криминалне послове;
- начин организовања и хијерархијска структура групе јер постоје криминалне организације код којих вертикална хијерархијска структура има тачно дефинисан, готово обредни модалитет;
- степен тајности рада групе који се подразумева у екстерној комуникацији, али се и у интерним односима уочавају битне разлике између група и слично.

У процесу еволуције разумевања организованог криминала као друштвене појаве показало се да су дефиниције које почивају на карактеризацији субјекта извршења дела поузданије и употребљивије, јер постоје бројна кривична дела која се могу извршити на процедурално високоорганизован начин, а да ипак не спадају у оно на шта се мисли када се данас говори о специфичним делима организованог

¹²⁰ М. Шкулић, 2015, *op.cit.*, стр. 57.

криминала. Иако је организовани криминалитет суштински зависи од осталих типова криминала, они су структурно различити од њега и изучавају се као посебне врсте криминалитета. Већина кривичних дела која означавамо као класичан криминал као што је улични криминал, криминал белог оковратника или привредни криминал, према ужем схватању, могу се извршити високоорганизовано, планирано, па и професионално, а да она ипак не спадају у дела организованог криминала. Савремена криминологија познаје и типологију у којој се појављују такозвана кривична дела „професионалног криминала” (попут професионалних убистава или професионалне крађе уметничких артефаката), која захтевају висок степен вештине у извршењу, па чак и дуготрајну специјализацију и обуку, али која нису дела „правог” организованог криминала уколико се не врше у неком интересу организације, економском или политичком.¹²¹

Како указује Војан Dobovšek, савремено испољавање организованог криминала говори о напредној динамици и у погледу софистицираности метода које користе и када је реч о увећању моћи организација, повећавања територије коју контролишу и обима инвестиција у легалне послове, па се због тога традиционални начини борбе против организованог криминала потврђују као неадекватни, за разлику од приступа заснованог на међународној сарадњи и усмереног на контролу токова новца и тржишта наркотика.¹²²

Нормативно одређење увек је под утицајем претпоставки о начинима на које криминал генерише друштвену опасност. Како наводе Felia Allum, Stan Gilmour и Panos Kostakos, те претпоставке се разликују у различитим земљама и у различитим културама што потврђују бројне дефиниције организованог криминалитета и његово различито нормирање, односно различите инкриминације у националним законодавствима.¹²³ Поред тога, различита

¹²¹ M. Woodiwiss, “Transnational Organised Crime: the Global Reach of an American Concept”, *Transnational Organised Crime: Perspectives on global security* (eds. A. Edwards, P. Gill), Routledge, London, 2003(a), стр. 13–27.

¹²² B. Dobovšek, “Organised Crime Can We Unify the Definition?”, *Policing in Central and Eastern Europe: Comparing Firsthand Knowledge with Experience from the West*, 1996, www.ncjrs.gov/policing/org323.htm, аps, 10. новембар 2015.

¹²³ Видети детаљно у:

полазишта у смислу друштвене контроле криминала, пре свега из инструменталних разлога, конвергирају ка често сличним закључцима и политици супротстављања организованом криминалу у практично свим развијенијим земљама данашњице. Криминализација не одређује само контекст трагања за адекватним одговором државног контролног апарата, већ утиче и на перцепцију основа поретка у заједници.

F. Allum, S. Gilmour, "Introduction", *Routledge Handbook of Transnational Organized Crime* (eds. F. Allum, S. Gilmour), Routledge, UK, 2012, стр. 6; и
F. Allum, P. A. Kostakos, "Deconstruction in Progress: Towards a Better Understanding of Organized Crime?", *Defining and Defying Organized Crime* (eds. F. Allum *et al.*), Routledge, UK, 2010, стр. 4.

ГЛАВА II

ФОРМИРАЊЕ, УНУТРАШЊА СТРУКТУРА И РАЗВОЈ КРИМИНАЛНИХ ОРГАНИЗАЦИЈА

2.1 Настанак криминалне организације из традиционалних форми бандитизма

Током историје се организовани криминалитет испољавао у разним облицима. Писана историја бележи случајеве које данас препознајемо као пиратерију, разбојништва, фалсификовања, преваре, трговину украденом или нелегалном робом и услугама, независно од концептуалних потешкоћа у дефинисању организованог криминалитета. Те активности представљају криминалне радње које се врше плански, а не импулсивно или спонтано, а поступање од стране извршилаца (криминалаца) одвија се у неким оквирима социјалног организовања.¹²⁴ Ова перспектива је уграђена у темеље дискурса о историјским коренима организованог криминалитета које теоретичари налазе у традиционалним бандама.¹²⁵ Као варијетет организоване криминалне групе, банда (у англосаксонској традицији се именује као *gang*, па се сходно томе припадници организованих криминалних група колквијално називају: „гангстери”) се темељи на њеној структурираности. Традиционалне банде су се формирале као носиоци одређене криминалне традиције која се касније уобличиавала у дефинисане

¹²⁴ К. von Lampe, 2001, *op.cit.*, стр.102.

¹²⁵ Етиологија речи „бандит” је у вези са именовањем оних који су прекршили норме заједнице којој припадају, те су због тога означавани као „људи ван закона”. Тиме се утврђивало да за њих не важе редовна правила интеракције с институцијама у заједници, тј. да их заједница одбацује и сматра да би их требало одстранити. Као синоним за реч „бандит” користи се реч „одметник” у намери да се означи онај ко се определио да се бави криминализованим активностима и чији начин живота представља стално избегавање институционалног санкционисања. Феномен одметништва се историјски јавља и као „социјални бандитизам”, односно друштвено условљен хајдучки, устанички или герилски покрет, са циљем да обезбеди заштиту социјалних интереса у најширем смислу тог израза, од етничких, преко политичких до класних, и „лежи у основи државности и националног идентитета многих европских и америчких држава”. На тај начин појам бандитизма се проширује и постаје политички и идеолошки феномен. Видети детаљније у: С. Недељковић, „Организовани криминалитет као вишезначна поткултура: хајдучија између грађанске и националне идеологије, и између народне и националне културе”, *Гласник Етнографског музеја*, 70/2006, стр. 235–269.

криминалне организације које извршавају инкриминисана дела.¹²⁶ Банда је група која је у одређеном степену организована зарад вршења инкриминисаних дела, у извесном континуитету, чији је циљ прерасподела богатства употребом насиља од стране за такве активности одређених припадника групе.¹²⁷

Martín Sánchez–Jankowski сматра да се „потпуније разумевање банде као криминалног феномена заснива на одређењу комплексног односа између појединаца, динамике колективног понашања и процеса друштвених промена”.¹²⁸ Тиме он упућује на етиолошко одређење криминалних организација путем одређивања социјалних, економских и културних фактора.

Felia Allum и Panos Kostakos инсистирају на универзалном карактеру бандитизма пошто се као феномен јавља у свим друштвима када се нађу на размеђу између племенског и рођачког типа друштвене организације на једној страни, и савременог, индустријског друштва на другој.¹²⁹

Иако бандитизам показује значајне варијације у форми, Милан Шкулић указује да се у савременој литератури у том смислу „првенствено анализирају искуства САД, као државе која се, у историјском смислу посматрано, прва сусрела са изузетно значајним облицима савременог организованог криминалитета”, и јер је на територији САД „читав низ значајних облика криминалног организовања” генерисао обиље материјала за анализу и мотивисао бројне ауторе да својим истраживањима и анализама битно формирају корпус литературе о овом феномену.¹³⁰

У оквиру скале континуитета појавности организованог криминала, еволуција америчког типа организованог криминалитета везује се за уличне банде

¹²⁶ С. Недељковић, *op.cit.*, стр. 240.

¹²⁷ Р. Наuck, S. Peterke, “Organized crime and gang violence in national and international law“, *International Review of the Red Cross*, 92 (878)/2010, стр. 412.

¹²⁸ М. Sánchez–Jankowski, “Gangs and Social Change“, *Theoretical Criminology*, 7 (2)/2003, стр. 192.

¹²⁹ F. Allum, P. A. Kostakos, “Introduction: Deconstruction in Progress: Towards a Better understanding of Organised Crime?”, *Defining and Defying Organised Crime: Discourse, Perceptions and Reality* (eds. Felia Allum *et al.*), Routledge, UK, 2010, стр. 1–12.

¹³⁰ Шкулић, 2015, *op. cit.*, стр. 107.

у САД које су се формирале у урбаним центрима касног XX века.¹³¹ Саша Недељковић истиче аргументе у прилог фокусирања етиологије америчког типа организованог криминалитета указујући да „тек с развојем индустрије и капитализма, односно, с миграцијама из неразвијених земаља у развијене земље, и из неразвијених крајева у развијене крајеве исте земље, долази до дисперзије и интернационализације организованог криминала и до његовог пуног сазревања у етничком и националном смислу”.¹³²

Особености традиционалних банди препознају се као елементи криминалне поткултуре, а настају у процесу диференцијације, као плод конфликта и адаптације припадника друштва ван стандардних друштвених токова, који се јавља и развија захваљујући специфичном окружењу.¹³³ За потребе Министарства правде САД, James Howell и John Moore су израдили студију поткрепљену обиљем историјских чињеница, која потврђује традиционално гледиште у криминологији, да су урбани услови обезбедили окружење које је омогућило развој организованог криминала, а већи обим популације — „критичну масу” криминалаца, клијената и жртава потребну да би настала профитабилна тржишта незаконите робе и услуга.¹³⁴ Друге новије анализе такође потврђују да су бројност становништва и густина насељености омогућили диверсификацију форми криминалног организовања.¹³⁵ Истовремено са оваквом динамиком у криминалном организовању, дошло је и до бујања корупције као методе којом су се кооптирали доносиоци политичких одлука као и представници институција са репресеивним овлашћењима, што је кључни фактор за обезбеђивање релативно несметаног обављања криминалних активности. Рани облици криминалне организације су, по правилу, уз концентрацију сиромаштва деловали локално, а због изражене сегрегације по деловима града, имали су и значајне етничке

¹³¹ C. Smith, J. Rush, C. E. Burton, “Street gangs, organized crime groups, and terrorists: Differentiating criminal organizations”, *Investigative Sciences Journal*, 5 (1)/2013, стр. 1–18.

¹³² С. Недељковић, *op.cit.*, стр. 242.

¹³³ Ђ. Игњатовић, *Криминолошко наслеђе*, Службени гласник, 2006, стр. 191.

¹³⁴ J. C. Howell, J. P. Moore, “History of Street Gangs in the United States”, *National Gang Center Bulletin*, 4/2010.

¹³⁵ J. van Dijk, *The World of Crime: Breaking the Silence on Problems of Security, Justice, and Development Across the World*, Sage, USA, 2008, стр. 92.

димензије јер су припадници банде били одређеног етничког порекла и живели су одређеним деловима града. Ове особености су, уједно, чиниле елементе кохезије у групи.¹³⁶ Историјски, друштвена дезорганизација узрокује организовани криминал као једну од својих последица.¹³⁷ Околности које су услов овакво друштвено повезивање у вези су ниским нивоом узајамног поверења које представља социјални капитал ван уског круга сопствене породице. Petrus van Duune објашњава да „када је поштовање закона обезбеђено снажном присилом, то неповерење се може превазићи тако што се неслагање разрешава на суду, али када закони нису делотворни и када је судски систем мањкав, заштита (на пример, од кршења уговорних обавеза) мора да се потражи негде другде, а не од власти”.¹³⁸

Историјски посматрано, рефлектујући локалне културне и економске специфичности, прво су се издвојиле банде ирског и јеврејског порекла, па оне италијанског и пољског порекла. Ове банде су стицале контролу над легитимним привредним структурама и биле оријентисане на постизање статуса и вршење ефективне власти у својим заједницама. Одликовала их је употреба насиља, стварног или имплицитног (генерисањем страха или његовом експлоатацијом), а бавиле су се трговином нелегалном робом и услугама, али и активностима као што је решавање спорова унутар заједнице, обично у одсуству ефикасних институционалних механизма.¹³⁹ У тоталитету индивидуалних и групних сукоба, банде су биле противтежа друштвеном, политичком или економском окружењу.

Прохибиција је донела драматичне промене — приход од новонасталог илегалног тржишта производње, продаје и транспорта алкохолних пића био је без преседана и тиме је подстакнуто стварање пословних веза између криминалних група како у националним оквирима тако и у виду „прекограничне сарадње”.¹⁴⁰

¹³⁶ J. C. Howell, J. P. Moore, *op.cit.*, стр. 4.

¹³⁷ F. Ferracuti, R. Bergalli, *Criminological Research Trends in Latin America*, United Nation Social Defence Institute, UNSDRI, Rome, 1970, стр. 107.

¹³⁸ P. van Duune, „Корупција и феудалистичко вршење власти”, *Феудализам у новом облику: огледи о клијентелизму, корупцији, организованом криминалу и покушајима реформе* (урс. P. van Duune, S. Donati), Организација за европску безбедност и сарадњу, Мисија у Србији, Београд, 2007, стр. 11.

¹³⁹ F. E. Hagan, *op.cit.*, стр. 405.

¹⁴⁰ Howell, Moore, *op.cit.*, стр. 14.

Независно од специфичне структуре и активности, карактеристике традиционалних банди због којих се могу сматрати организованим ентитетима, а заслужују пажњу из компаративне перспективе, су постојање одређене хијерархијски организоване структуре, подела рада унутар банде, континуитет активности и ангажман у више од једне криминалне активности.¹⁴¹

Принципи по којима су традиционалне банде функционисале кључни су и данас код сличних савремених криминалних структура, оних које се означавају као уличне банде.¹⁴² Ови принципи се на енглеском језику мнемонички изражавају као „три р”, према почетним словима речи којима се означавају: репутација, поштовање и освета (*reputation, respect, retaliation*). Репутација је од значаја за статус, а поштовање за неометано и безбедно обављање криминалне делатности, док принцип освете има значај у контексту обезбеђивања гаранција за реализовање активности банде. Иако је насиље у функцији сва три принципа, оно је у деловању банде углавном тактичке природе, усмерено на постизање краткорочних циљева, док савремене организоване криминалне групе насиље користе више стратешки, за консолидовање дугорочних циљева укључујући и реинвестирање своје криминалне добити са циљем осигуравања даљег профитирања организације. Тајност суштински обележава интеракције припадника банде и њених активности, а са ангажманом на прикупљању информација директно је у корелацији са опстанком организације и контролом над успешношћу реализације криминалних циљева.

Gianluca Fulvetti закључује да је са већим степеном регулације структуре и интеракције и већим степеном контроле криминалних активности, деловање припадника банди постајало организованије, да је било повезано са вршењем сложенијих, озбиљнијих дела и на тај начин еволуирало у „организовани

¹⁴¹ T. P. Thornberry *et al.*, *Gangs and Delinquency in Developmental Perspective*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003, стр. 1.

¹⁴² C. H. Conly *et al.*, *Street Gangs: Current Knowledge and Strategies*, DIANE Publishing, Darby, PA, 1993, стр. 93.

криминал”.¹⁴³ Како између организованости и резултата постоји однос узајамности, као кључни квалитет у процесу метаморфозе традиционалних банди у савремену форму организованог криминалитета издвојила се организациона способност диверсификације активности како би се ресурси акумулирали на одржив начин, тј. како би се ширио обухват делатности организације, пре свега, кроз број и врсте вршења дела.¹⁴⁴ Интеграцијом у друштвене структуре омогућава се легализација криминалног профита и диверсификација делатности што је основ одржавања и повећавања моћи организованог криминала, а уједно, елемент по коме се организовани криминалитет разликује од криминалних банди које функционишу изван главног друштвеног тока.

2.2 Организационе карактеристике дисциплине и поретка у организованој криминалној групи

Традиционалне банде су биле добро организоване, у релативном смислу, и своје активности су у одређеној мери планирале, али је укупан резултат био обележен ниским степеном професионалности у раду. Изузимајући индивидуално богаћење припадника банде, недостајао је и јасно дефинисан циљ, а иницијално ниска софистицираност у деловању банди организационо је унапређивана изградњом поретка заснованог на дисциплини унутар организације.

Упркос динамичном развоју и феноменолошкој хетерогености криминалних организација, поредак и дисциплина су карактеристике које се препознају као одређујући фактор њихове организованости. Трајне криминалне групе имају свог лидера, хијерархијски однос унутар групе, а њихов основни циљ је вршење кривичних дела што претпоставља сарадњу унутар организације на

¹⁴³ G. Fulvetti, “The Mafia and the ‘Problem of the Mafia’: Organised Crime in Italy, 1820–1970”, *Organised Crime in Europe Concepts, Patterns and Control Policies in the European Union and Beyond* (eds. L. Paoli, C. Fijnaut), Springer, Dordrecht, The Netherlands, 2004, стр. 57.

¹⁴⁴ D. L. Weisel, “The Evolution of Street Gangs: An Examination of Form and Variation”, *Responding to Gangs: Evaluation and Research* (eds. W. L. Reed, S. H. Decker), National Institute of Justice, USA, 2002, стр. 31.

континуираној основи.¹⁴⁵ Кључне карактеристике организоване криминалне групе обухватају јасну хијерархију, добро дефинисане улоге на основу којих је извршена специјализација у хијерархији, вршење контроле, управљање и каналисање иницијатива од врха на коме је лидер, према доле, ка припадницима нижег статуса у хијерархији, настојање да се успостави монопол контроле над илегалним тржиштем и незаконитом применом силе над привредним животом територије на којој организација делује, циљана употреба насиља и употреба корупције.

Криминалне организације се за одржавање дисциплине и контроле у својим редовима ослањају на правила и поредак. Појединци не делују самостално, а активности у које су укључени нису случајне. Кршење правила као последицу има вербално или физичко кажњавање, као и лишавање живота. Строга правила понашања стварају довољно извесности да се може развити стабилна унутрашња организација са сложеним системом улога и формалном поделом рада.¹⁴⁶ Када су структура и начин функционисања организације такви да генеришу довољно организационе снаге, то могућава наставак рада организације и када она изгуби једног или више чланова, у складу са дефинисаном сврхом обављања криминалних активности на одрживој основи.

С обзиром да не постоје две идентичне организације и да свака специфично еволуира, у литератури се, као садржај ауторитативних смерница о поретку и дисциплини унутар криминалних организација, наводе описи етнички конципираних криминалних организација — организација пирамидално структурираних на основу етничких, родбинских и културних веза, као што је то концепција традиционалне италијанске мафије са Сицилије тзв. мафијашки тип организације, кинеске тријаде и јапанске јакузе.¹⁴⁷ Ове варијетете криминалних

¹⁴⁵ М. Бошковић, *Организовани криминалитет — Први део: криминолошки и криминалистички аспекти*, Полицијска академија, Београд, 1998, стр. 2.

¹⁴⁶ Распон тих улога се као и у другим организованим структурама креће у распону од стратешког планирања и надзора до реализације стратешких циљева. Видети детаљније у: Р. van Duynе, 2007, *op. cit.*, стр. 32.

¹⁴⁷ V. Le, "Organised Crime Typologies: Structure, Activities and Conditions", *International Journal of Criminology and Sociology*, 1/2012, стр. 121–131.

организација одликују формална структура, јасна хијерархија и вођство, дефинисане улоге и правила која руководе понашање њених припадника, висок степен дисциплине, те рационално поступање у остваривању својих циљева.¹⁴⁸

У основи модела мафијашке организације, као што је сицилијанска *Cosa Nostra*, јесте породица и мрежа крвних сродника.¹⁴⁹ Организација се репродукује и јача путем брачних и пријатељских веза одобрених од стране који лидерски управљају организацијом. Основ дисциплине је конципиран у оквирима породичне лојалности, у смислу потпуног подређивања, а тзв. „омерта” (*Omertà*) је специфична форма овог друштвеног феномена — завет ћутања који важи међу припадницима мафије, а подразумева тајно деловање и, принципијелно, „несарадњу” са институцијама и немешање у нелегалне послове других.¹⁵⁰

Супротно стереотипном мишљењу које преовлађује у главном току дискурса о кинеским тријадама, оне нису настале као криминалне организације, већ као вид друштвене мреже које члановима омогућава унапређивање друштвеног и/или економског статуса. Shona Morrison описује концепт *guanxi* који се у кинеској култури формирао још у античко доба, а односи се на широку хијерархијски устројену социјалну мрежу која се континуирано развија као целоживотни „задатак” и укључује бројне реципрочне односе и обавезе који се успостављају с другима у мрежи.¹⁵¹ Међутим, активности у којима се тријаде ангажују несумњиво су криминалног карактера, јер подразумевају тајно вршење инкриминисаних радњи. Како објашњава Милан Шкулић, тријаде су ригидно хијерархијски структуриране организације, „скоро полувојног карактера” са

¹⁴⁸ Важна заједничка карактеристика организација попут *Cosa Nostra*, тријада и јакуза коју наглашава Letizia Paoli јесте то што се ове организације не ограничавају на производњу и продају нелегалне робе и услуга, већ функционишу по мултифункционалном моделу. Видети детаљније у: L. Paoli, “Mafia and Organized Crime: The Unacknowledged Successes of Law Enforcement”, *West European Politics*, 30 (4)/2007, стр. 857.

¹⁴⁹ EUROPOL, *Threat Assessment: Italian Organised Crime*, EUROPOL, The Hague, 2013, стр. 3.

¹⁵⁰ Видети више у: М. Шкулић, 2015, *op. cit.*, стр. 113.

¹⁵¹ S. Morrison, “Approaching Organised Crime: Where Are We Now and Where Are We Going?”, *Australian Institute of Criminology Trends and Issues in Crime and Criminal Justice*, 231/2002, стр. 3.

елементима класичне поделе рада, у којима су хијерархијска позиција и задужење одређени према рангу који појединац заузима у оквиру организације.¹⁵²

За организацију јапанских јакуза карактеристично је неприкосновено одржавање традиције у сваком смислу, од пирамидалне структуре на чијем челу је „газда” (*kumicho*) чије се одлуке спроводе на нижим нивоима хијерархије, преко специфичних, вредности, жаргона и ритуалних образаца понашања дефинисаних кодексом, до тесне повезаности са највишим нивоима власти.¹⁵³ Скуп правила утврђених кодексом укључује строго придржавање тајности, послушност вођи који има потпуну контролу у својим рукама и систем рангирања у организацији сходно утврђеном статусу и улози у групи.¹⁵⁴ Bruce Gragert истиче да је специфичност јакуза, у односу на друге етнички организоване криминалне организације, њихова прихваћеност у широј друштвеној заједници што је фактор који веома отежава њихову елиминацију.¹⁵⁵ Етиологија таквог статуса јакуза у јапанском друштву у вези је са традиционалним одржавањем блиских веза између њих и политичке елите, као и са историјским коренима из доба успостављања шогуната почетком XVII века, када су се организације јакуза формирале, у проту форми, од ронина, некадашњих самураја чије је „тржиште рада” нестало уклањањем извора политичких конфликта у друштву захваљујући успостављању централне шогунове власти.

Синтетичким приказ типичних особености поретка у криминалним организацијама даје формално хијерархијски, вертикално организовани аранжман у коме су трансакције строго контролисане и влада систем приватне моћи и доминације над територијом и заједницом. Потражња је основ упостављања тржишта, а успостављање монопола над одређеним тржиштем роба или услуга је основ контроле над тим тржиштем. Специјализација за одређену делатност се спроводи како би се унапредила ефикасност и повећао профит. Циљ бављења

¹⁵² М. Шкулић, 2015, *op. cit.*, стр. 143.

¹⁵³ *Ibid.*, стр. 138–139.

¹⁵⁴ В. Gragert, “Yakuza: The Warlords of Japanese Organized Crime”, *Annual Survey of International & Comparative Law*, (1)/1997, стр. 148.

¹⁵⁵ *Ibid.*, стр. 151.

криминалним активностима, осим остваривања профита, јесте постизање елемената политичке моћи и друштвеног статуса, посебно у односу на заједнице и подручја у којима делују, али без идеолошких предзнака. У таквој констелацији односа, насиље је незаобилазно јер се користи за промовисање и заштиту интереса криминалне организације, тј. специфично се усмерава у сврху постизања дефинисаних пословних циљева и као начин дисциплиновања припадника организације у случајевима одступања од круто утврђених правила.¹⁵⁶

2.3 Појава новог модела криминалног лидерства

Организовани криминал се универзално препознаје као феномен чији је динамички квалитет непосредно одређен агилношћу у генерисању нових форми лукративних активности. С обзиром да динамика развоја, како легалне тако и илегалне економије, да би била одржива мора бити компатибилна са реалношћу у којој се тај развој одвија, та се одрживост мора обезбедити путем структурног прилагођавања.¹⁵⁷

Извештај аналитичке службе америчког представничког дома наводи да се фактори који су иницирали промене у моделу криминалног руковођења простиру од суочавања са растућим нивоом несигурности за криминалне организације у обезбеђивању контроле над одлукама својих противника (других криминалних група и власти), флукуације на тржиштима роба и услуга у оквиру „пословања” криминалних организација, технолошке иновације и појаве нових аспеката у вези са очувањем сопствене унутрашње кохезије, до друштвене реакције на организовани криминал.¹⁵⁸ Експлоатација нових тржишта и диверсификација активности праћени су развојем новог модела криминалног лидерства.¹⁵⁹

¹⁵⁶ Детаљније о успостављању консензуса међу теоретичарима о томе шта дефинише организовани криминалитет видети у: J. Albanese, *Organized Crime: From the Mob to Transnational Organized Crime*, Routledge, 2014, стр. 3.

¹⁵⁷ L. Paoli, 2007, *op. cit.*, стр. 854–880.

¹⁵⁸ J. P. Bjeopera, K. M. Finklea, *Organized Crime: An Evolving Challenge for U.S. Law Enforcement*, Congressional Research Service, Washington D.C., 2012, стр. 2.

¹⁵⁹ S. Adamoli *et al.*, *op. cit.*, стр. 13.

Cyrille Fijnaut и Letizia Paoli указују да су у свету процеси глобализације убрзали повезивање између раније одвојених националних илегалних тржишта и да се повећала мобилност криминалаца преко националних граница. Истовремено, економска либерализација смањила је способност националних власти да регулишу тржиште и индикретно омогућила развој сектора глобалне економије као потенцијала за криминалне трансакције.¹⁶⁰

Модернизација криминалног лидерства одвијала се у правцу изградње флексибилнијих структура криминалних организација: уместо хијерархије успостављају се мрежне везе између појединаца или мањих група, а активности се усмеравају претежно ка акумулацији профита. Сегментација постаје преовлађујућа форма диференцијације међу криминалним организацијама.¹⁶¹

Савремене варијанте организованог криминала организују се на различите начине што потврђује дефинишући контекст тржишта за организовани криминал. Организовани криминал није више тако укореењен у одређеним заједницама као некад.¹⁶² Тајност у реализацији активности добија на значају и креирају се детаљни механизми избегавања кривичног гоњења и неупадљивог начина живота. Активности се усмеравају, како констатује Том Бебан, ка искоришћавању могућности за бављење профитабилним криминалним активностима.¹⁶³ Репутација као један од водећих принципа организованих структура у криминалном миљеу, сада мења функцију, па је у новом моделу криминалног организовања њена функција доминантно двојака: као средство одвраћања грађана од сарадње са институцијама и као средство подстицаја у реализацији

¹⁶⁰ C. Fijnaut, L. Paoli (eds.), *Organised Crime in Europe: Concepts, Patterns and Control Policies in the European Union and Beyond*, Springer, Netherlands, 2004, стр. 3.

¹⁶¹ A. Blok, "Reflections on the Sicilian Mafia: Peripheries and their Impact on Centers", *Organized Crime: Culture, Markets and Policies* (eds. D. Siegel, H. Nelen), Springer, 2007, стр. 12.

¹⁶² На Сицилији данас функционише посебно брендиран „чист бизнис” и чине се напори да се традиција реконцептуализује. У продаји се налазе традиционалне тестетине и маслиново уље са ознаком „без икакве везе са мафијом”, а поруке против рекетирања чест су предмет грађанских акција и постају део супкултуре младих. Аутентична сицилијанска капа под називом „копола“ (*copola*), која је деценијама била симбол припадника мафије, претворена је у симбол отпора мафији.

¹⁶³ T. Behan, *See Naples and Die: The Camorra and Organised Crime*, Tauris Parke Paperbacks, London, New York, 2002, стр. 79.

профитно одређених циљева.¹⁶⁴ Употреба насиља конвергира са оваквом функцијом репутације. Насиље се систематски користи против оних који покушавају да оспоре монопол над илегалним тржиштем, оних који који нарушавају дисциплину у организацији, или оних који сарађују са институцијама дајући информације или доказе који би се могли употребити против криминалних организација. Насиље, такође, омогућава криминалној организацији да елиминише конкуренте и на одређени начин регулише илегалну активност.¹⁶⁵

Letizia Paoli наводи да преовлађујућу савремену форму криминалног организовања чини „кипа“ (*crew*) мањег обима, привременог карактера чији се чланови организују око извршавања неке конкретне активности, да би се након тога растали и поново окупили кад се опет стекну околности за нову сарадњу, „нова прилика“. У оваком типу организације, позиције и задаци су измењиви, односно, не постоји ексклузивитет, већ се преплићу улоге које појединци имају у различитим криминалним подухватима.¹⁶⁶ Такав начин организовања одговара тзв. предузетничком типу организованог криминала.¹⁶⁷ Због овакве феноменолошке слике, у савременој литератури се дилема о етиологији организованог криминала поставља као питање о томе „да ли се криминалци организују око могућности за вршење дела или, пак, прилике за вршење кривичних дела стварају криминалце?“¹⁶⁸

2.4. Хијерархијски устројене организације

Традиционално, „архетипским моделом“ структуре криминалне организације сматра се бирократски модел који представља хијерархијски

¹⁶⁴ На пример, обезбеђивање заштите у форми плаћања „рекета“.

¹⁶⁵ J. C. Garzón, *Mafia & Co.: The Criminal Networks in Mexico, Brazil, and Colombia*, The Woodrow Wilson International Center for Scholars, Washington, D.C., 2008, стр. 27.

¹⁶⁶ P. Gottschalk, “Entrepreneurship in organised crime”, *International Journal of Entrepreneurship and Small Business*, 9 (3)/2010, стр. 297.

¹⁶⁷ L. Paoli, 2007, *op. cit.*, стр. 870.

¹⁶⁸ J. S. Albanese, “The Causes of Organized Crime: Do Criminals Organize Around Opportunities for Crime or Do Criminal Opportunities Create New Offenders”, *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 16 4/2000, стр. 409.

ригидно устројен систем. Овај модел је описао Donald Cressey на основу својих пионирских истраживања о структури криминалних организација која су била усмерена на проучавање криминалне организације *Cosa Nostra*.¹⁶⁹ Формулације о организованом криминалу које одражавају овај модел организованог криминалитета су у великој мери одредиле перцепцију институција надлежних за спровођење закона. Структура овог модела подсећа на структуру административног апарата, а његове карактеристике подразумевају лидера на врху пирамидалне структуре, командни ланац руковођења „од врха ка доле” и круту дисциплину припадника организације.¹⁷⁰ По својим карактеристикама, хијерархијски, бирократски модел је упоредив са концептом администрирања у стандардним организационим системима који у друштву функционишу у сфери законитог.¹⁷¹

Ming Xia наводи да су уобичајени параметри по којима се одређује хијерархијска структура њен назив, лидер, ритуали путем којих се припадници придружују организацији и тајни модалитети комуникације, вербални и невербални.¹⁷² Такође, хијерархијски обликоване организације често имају утврђен кодекс понашања или „прописана” правила којих се припадници чврсто придржавају што је у директној вези са капацитетом за одрживост саме структуре.¹⁷³

¹⁶⁹ D. Cressey, *op.cit.*, стр. 110–140.

¹⁷⁰ Институционално проучавање организованог криминалитета у САД у великој мери је било трасирано сведочењима криминалаца који су учествовали у активностима криминалних организација. Прво такво сведочење дао је Joseph Joe Valachi, пред Кифаверовом комисијом. Тридесет година касније, 1992. године, те неаводе је Salvatore Gravano потврдио својим сведочењем у току суђења „босу” породице Gambino. Видети више у: J. Albanese, *Organized Crime in Our Times*, 5th edition, Routledge, UK, 2010, стр. 105–109.

¹⁷¹ S. H. Decker, T. Vynum, D. Weisel, “A Tale of Two Cities: Gangs and Organized Crime groups”, *Justice Quarterly*, 15 (3)/1998, стр. 402.

¹⁷² Примера ради, Ming Xia описује настанак модалитета хијерархијских група у Кини за које су се као релевантне околности издвојили: утицај традиционалних тајних друштва, култова и разбојништва на савремене модалитете испољавања криминалитета, популарна култура која фаворизује наратив о тријадама, и новоформирање тријада као последица нове кинеске политике „отворених врата” и интензивирања полицијског рада у суседним земљама усмереног на борбу против криминала. Видети детаљније у: M. Xia, “Organizational Formations of Organized Crime in China: perspectives from the state, markets, and networks”, *Journal of Contemporary China*, 17 (54)/2008, стр. 13.

¹⁷³ V. Le, *op. cit.*, стр. 124.

У оквиру припрема за израду Конвенције из Палерма, УН су спровеле опсежно истраживање организованих криминалних група и извршиле детаљно моделовање хијерархијског устројства криминалних организација.¹⁷⁴ Да би се утврдили детаљи који криминал чине организованим, свака група је била класификована по структури, величини, активностима, нивоу прекограничних активности, идентитету, нивоу насиља, употреби корупције, политичком утицају, заступљености у регуларној привреди и сарадњи са другим криминалним организацијама.¹⁷⁵ На основу ових параметара од значаја за манифестацију организованог криминалитета, УН је установио типологију од пет различитих типова организованих криминалних група, а у оквиру ње три типа концептуално одговарају хијерархијском моделу, и то:

- тип криминалне организације са стандардном хијерархијом,
- тип криминалне организације са регионалном хијерархијом и
- кластер (*cluster*) тип криминалне организације.¹⁷⁶

Ова типологија се стандардно користи у литератури и пракси за разматрање аспеката деловања организованог криминала јер представља предлог за поступање институција у борби против организованог криминалитета на оперативном нивоу.¹⁷⁷ Вредност ове типологије није апсолутна, у смислу да она даје могућност да се криминалне организације класификују на идеалан начин, тако што ће се идентификовати карактеристике које једну организацију могу

¹⁷⁴ UNODC, *Results of a Pilot Survey of a Forty Selected Organised Criminal Groups in Sixteen Countries*, 2002, www.unodc.org/pdf/crime/publications/Pilot_survey.pdf, asp, 04. октобар 2015.

¹⁷⁵ Неке од тих група су, у извесној мери, већ биле познате као што су *Cosa Nostra* у Италији и *Анђели пакла* у Канади, док групе из других земаља као што су Немачка, Холандија и Русија нису биле именоване.

¹⁷⁶ Реч кластер (*cluster*) има порекло у енглеском језику, а употребљава се у значењу речи блок, скуп, јато, грозд, група. У контексту криминалног организовања, слично као у економији, кластер чине географски концентрисане, међусобно повезане организације из сродних и различитих делатности као и друге структуре које гарантују критичну масу знања, технологија, ресурса и средстава значајних за јачање конкурентности појединачних чланова кластера и кластера као целине. Кластер повезују заједничке потребе на подручју набавке, купаца, специјализованих услуга, радне снаге и других ресурса.

¹⁷⁷ О УН типологији која је овде изложена видети детаљније у: UNODC, *op.cit.*;

F. E. Hagan, *op.cit.*, стр. 405;

M. D. Lyman, G. W. Potter, *Organized Crime*, 4th edition, Prentice Hall, USA, 2007, стр. 9–14; и

V. Le, *op.cit.*, стр. 121–131.

сместити у оквире једног одређеног типа, већ је у томе што је на основу типологије могуће утврдити карактеристике које преовлађују и сходно томе одредити ком типу конкретна организација припада.

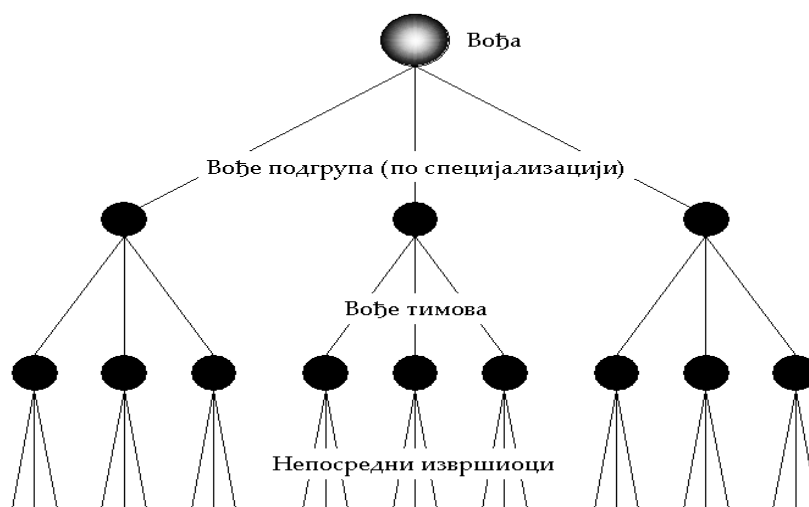
Тип криминалне организације са стандардном хијерархијом подразумева јасну хијерархију на чијем челу је један вођа чији је ауторитет неприкосновен. На припаднике структуре који су ниже ранжирани односи се крута дисциплина која следи ауторитет вође кључан за унутрашњу кохезију организације. Специфичности овог типа организације се подударују са особеностима бирократског типа. Оваква организација врши утицај или има контролу над неком територијом, а одликује је јак друштвени или етнички идентитет и, по правилу, има устаљени идентитет који подразумева и име.

У поступању чланова организације, меру њихове аутономије у потпуности одређује и контролише њен вођа. Интерна правила заснована на утврђеном кодексу спроводе се по принципу апсолутне лојалности. Чланови се регрутују међу припадницима криминалног подземља и из редова криминалаца који су били осуђени на затворску казну коју су издржали, али, такође, и међу политичким представницима и државним службеницима. Коришћење насиља у организацијама са стандардном хијерархијом је уобичајено јер је кључно за реализацију активности, а врши се ефективно или као претња. Примена корупције је основни метод у обезбеђивању одрживости организације. Уз помоћ корупције се осигурава утицај организације и обезбеђује заштита и омогућава да се оно што је незаконито стечено усмери у легалне економске токове. Robert Kelly то описује као начин да се *de facto* постигне имунитет од истраге и гоњења.¹⁷⁸

Акумулирано богатство стандардно хијерархијски устројена организација улаже у пословање независно од његовог карактера, односно, да ли су у питању легални послови као што је то рад коцкарница, клубова и ресторана или илегалне делатности, а те активности се проширују коришћењем законитог пословања као

¹⁷⁸ R. J. Kelly, "The Nature of Organized Crime Operations", *Major Issues in Organized Crime Control*, Symposium Proceedings Washington, D. C. September 25–26, 1986 (ed. H. Edelhertz), Northwest Policy Studies Center, Bellevue, Washington, 1987, стр. 7.

паравана незаконитом активностима као што су проституција, шверц цигарета и рекетирање.¹⁷⁹ Условно говорећи, стандардно хијерархијско организовање криминалних структура је најчешћи облик криминалне организације.¹⁸⁰

Слика 1.¹⁸¹

Тип криминалне организације са регионалном хијерархијом такође има уочљиву структуру на челу које је или најистакнутији члан или олигархија која се тако квалификује, као колективно тело које руководи организацијом. Унутрашња динамика и међусобни односи одређени су улогама припадника организације кроз јасно дефинисане улоге и линије одговорности. Лидер организације контролише активности, а руководи по принципу свакодневних налога који се преносе од центра ка периферији.

¹⁷⁹ Видети детаљније у:

UNODC, *op. cit.*, стр. 34–35;

M. D. Lyman, G. W. Potter, *op.cit.*, стр. 10–11; и

V. Le, *op. cit.*, стр. 123.

¹⁸⁰ Имајући у виду способност динамичне трансформације криминалних структура које прате промене у социјалној и економској сфери, требало би условно узети констатацију о распрострањености овог типа криминалне организације, односно, временски је повезати са периодом када су УН спроводиле истраживање на основу кога је настала ова типологија.

¹⁸¹ Графички приказ стандардно хијерархијски организоване криминалне структуре преузет од УН. Видети у: UNODC, *op. cit.*, стр. 34.

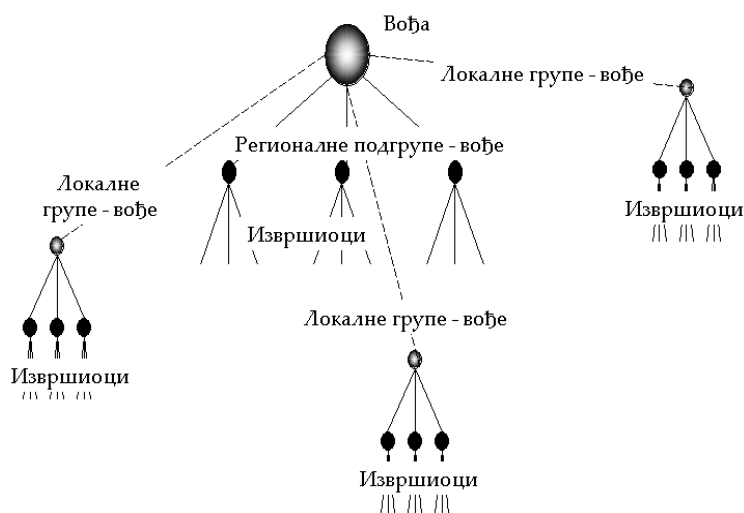
Локалне организације које су у саставу регионалне хијерархије географски су распоређене унутар једног региона. Оне су независне у деловању, у одређеној мери, и имају извешан степен аутономије што представља кључну разлику у односу на криминалне организације са стандардном хијерархијом. Модел руковођења регионалне хијерархије је по правилу пресликан и по њему се руководи и у појединачним, локалним организацијама које чине делове веће структуре, с тим што одлуке централно донете у регионалној хијерархији имају снагу супремације над одлукама донетим у локалним организацијама.

Појединачне организације у оквиру регионалне структуре распоређују послове и територију између себе, па се због тога често овај тип криминалног организовања упоређује са франшизом која представља уговорни однос између даваоца и примоца франшизе. У том посебном односу регионална криминална структура која је давалац франшизе лиценцира своје „трговачко име” (*brand*) и свој начин рада, односно, пословања, кориснику франшизе, тј. организацији која функционише у њеној структури, који се слаже да ће пословати у складу са уговореним условима. Давалац франшизе осигурава кориснику франшизе подршку, а у неким случајевима има и одређену контролу над начином пословања корисника франшизе. Корисник франшизе са узврат плаћа давоцу франшизе накнаду за пословање (*royalty*) која се односи на коришћење трговачког имена и начина пословања према договору о расподели добити из франшизе.¹⁸²

Као и код стандардних хијерархијски организованих криминалних организација, насиље је недовојиво и од начина деловања регионалних хијерархијских криминалних структура, али се селективно примењује. Овај тип организације, генерално узев, има релативно велики број чланова и сарадника који су стручни у различитим областима од значаја за извршавање криминалних активности као што то правници, рачуновође и хемичари. Географска раширеност

¹⁸² У контексту криминалних организација у литератури се наводи као типичан пример Hell Angels, Видети детаљније у: M. D. Lyman, G. W. Potter, *op. cit.*, стр. 12.

организација на већој територији у оквиру региона где делује омогућава њихов ангажман у више активности.¹⁸³

Слика 2.¹⁸⁴

Тип кластерски организоване криминалне структуре представља скуп који формирају криминалне организације.¹⁸⁵ Кластер–хијерархије настају када се криминалне организације, сличне по историјском и географском контексту, окупе како би поделиле тржиште или да би регулисале постојећи конфликт. Временом кластер изграђује сопствени идентитет који постаје супериорнији од идентитета појединачне, конститутивне групе кластера. Активности ових група су координисане и контролисане на основу договореног аранжмана, а варирају од флексибилних тзв. „кишобран–структура” до ригидних конструкција. Организације које чине кластер могу бити различито организоване, али су најчешће стандардног хијерархијског типа. Степен аутономије организација у

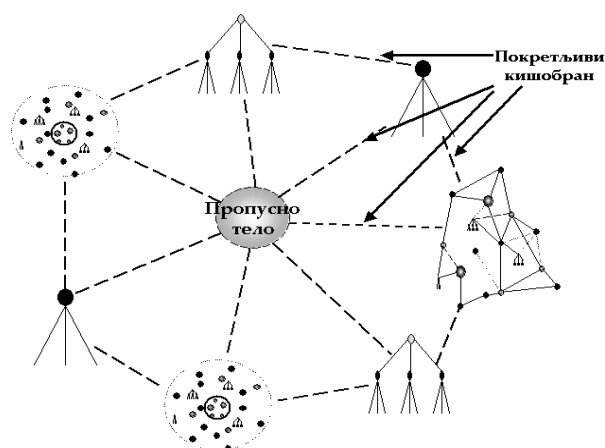
¹⁸³ Видети детаљније у: UNODC, *op. cit.*, стр. 35–36; M. D. Lyman, G. W. Potter, *op. cit.*, стр. 11–12; и V. Le, *op. cit.*, стр. 123.

¹⁸⁴ Графички приказ регионално хијерархијски организоване криминалне структуре преузет од УН. Видети у: UNODC, *op. cit.*, стр. 35.

¹⁸⁵ Видети детаљније у: UNODC, *op. cit.*, стр. 37–39; M. D. Lyman, G. W. Potter, *op. cit.*, стр. 12–13; и V. Le, *op. cit.*, стр. 123–124.

оквиру кластера је релативно висок. Као и код регионалних хијерархија, бројност припадника кластера и географска раширеност територија које контролишу омогућавају диверсификацију активности и вишеструки ангажман. Предност кластерских хијерархија је у смањивању количине насиља које се размењује између криминалних организација, унапређивање сарадње, подела територија и заједничко развијање модалитета траспорта илегалне робе, механизма прања новца и политичке корупције. Међутим, организације које су делови кластера не сарађују директно, већ се у менаџменту заједничких активности ослањају на већу организацију која се у целој структури понаша као нека врста пропусне мембране.

Стабилност криминалних организација тппа кластера могу да наруше или интерни односи конкуренције или деловање државних институција, али је то практично веома мало вероватно јер због аутономног деловања организација у саставу кластера, елиминација једне од њих неће утицати на остале.¹⁸⁶

Слика 3.¹⁸⁷

¹⁸⁶ Видети детаљније у:

UNODC, *op. cit.*, стр. 37–38;

М. Д. Луман, Г. В. Поттер, *op.cit.*, стр. 12–13.

¹⁸⁷ Графички приказ криминалне структуре организоване као кластер преузет од УН. Видети више у: UNODC, *op. cit.*, стр. 37.

2.5 Оперативни проблеми повезани са хијерархијским моделом

Профитом мотивисани криминалци рационално поступају као предузетници, са циљем стицања богатства и моћи криминалним путем. Због тога се, када постоји континуирано снабдевање тржишта забрањеним, илегалним услугама и робом, у литератури организовани криминалитет означава као предузетнички.¹⁸⁸ Процена организационе форме која ће бити опортуна за постизање њихових основних циљева заснована је на разматрању два фактора:

- тактички, краткорочни фактор усмерен на ефикасност у постизању одређеног циља и
- стратешки, дуготрајан фактор који је са проценом вероватноће избегавања кажњавања, тј. безбедност.¹⁸⁹

Како би повећали ефикасност и безбедност, профитом мотивисани криминалци као примарни интерфејс користе окружење које представљају институције, привреда као и структура организације. У зависности од ових елемената, криминалне организације идентификују своју нишу одрживости и сходно опредељују свој организациони облик за деловање. Ming Xia објашњава да пошто су криминалне организације по својој суштини паразитске и опортунистичке, оне избегавају директан изазов хегемоних организација као што је држава, и уместо тога се одлучују за „неконвенционалне, флексибилне и неуочљиве организационе форме како би минимизовали ометање активности и пажњу хегемоних институција”.¹⁹⁰

Jay Albanese вреднује овај модел кроз његово потврђивање у односу на организовани криминалитет који је битно етнички облежен, као што је то онај итали–америчког порекла, јер описује како организација функционише спрам статуса који појединци у њој заузимају и на који начин се успоставља сарадња са другим актерима у криминалном подземљу.¹⁹¹ Иако се хијерархијски модели могу

¹⁸⁸ P. Gottschalk, 2010, *op. cit.*, стр. 299.

¹⁸⁹ M. Xia, *op. cit.*, стр. 5.

¹⁹⁰ *Ibidem.*

¹⁹¹ J. Albanese, 2010, *op. cit.*, стр. 108.

идентификовати у криминалним активностима, у литератури се ова концепција критикује јер показује слабости у примени на оперативном нивоу.

Претпоставке о томе да је организовани криминал имплицитно монополски, хијерархијски, и да послује по строгим правилима нису у складу са емпиријским доказима.¹⁹² Монополи су изузетак, а не правило код већине криминалних организација код којих се уочава тенденција да буду релативно мали и слабо структурирани без капацитета за стварање и одржавање монопола.¹⁹³

Слабост хијерархијског модела криминалне организације на оперативном нивоу се показује већ приликом настојања да се на основу њега утврди постојање стварних веза између криминалних организација у различитим срединама. Када се примени на мафијашке организације, које су несумњиво хијерархијски организоване, није могуће успоставити везу између њих и других организација у оквиру исте територије.¹⁹⁴ Michael Levi наглашава да је погрешно размишљати о организованом криминалу као о феномену за који је одговорна „некаква група аутсајдера, странаца, која долази са стране и подрива друштво”.¹⁹⁵ Такође, хијерархијски модел не омогућава да се спецификује улога коју *Cosa Nostra* има у животима њених припадника нити говори о томе да ли су друге криминалне организације структуриране на сличан начин.

У кривичноправном гоњењу фокус се ставља на тзв. „босове” који су на челу криминалних организација, али је искуство потврдило да постизање успеха у том смислу не утиче на тржиште нелегалне робе и услуга, односно, да потражња и

¹⁹² EUROPOL, 2007 *European Union Organized Crime Threat Assessment*, www.europol.europa.eu/sites/default/files/.../octa2007.pdf, asp, 30. март 2015.

¹⁹³ K. von Lampe, “The Interdisciplinary Dimensions of the Study of Organized Crime”, *Trends in Organized Crime*, 9 (3)/2006, стр. 77–95.

¹⁹⁴ Територија се у овом случају шире схвата, као урбана средина у оквиру које постоји више независних организација које немају ни етничких ни социјалних веза. О констатацији да је хијерархијска организација мафијашких организација потврђена и бројним недавним истраживањима, видети детаљније у: Agreste *et al.*, “Network Structure and Resilience of Mafia Syndicates”, *Information Sciences*, 351/2016, стр. 30–47.

¹⁹⁵ M. Levi, “The Organization of Serious Crimes”, *The Oxford Handbook of Criminology*, 3rd edition (eds. M. Maguire, R. Morgan, R. Reiner), Oxford University Press, Oxford, 2002, стр. 890.

понуда опстају упркос томе што су дотадашњи кључни снабдевачи елиминисани успешном истрагом и процесуирањем које је довело до њихове осуде.¹⁹⁶

Став који се у значајном обиму заступа у савременој криминолошкој литератури јесте да постојање хијерархија није нужно за финансијски и оперативни успех организованих криминалних активности, и чешће је изузетак него правило.¹⁹⁷ Phil Williams указује да је криминално удруживање флуидније у односу на бирократско–хијерархијски модел и да је мрежа његова доминантна форма, али да је хијерархија не губи на значају јер омогућава уређивање односа у мрежама у некој хибридној форми, па је могуће да хијерархије и мреже заједно постоје у оквиру једне криминалне организације.¹⁹⁸ Frank Hagan као решење проблема у вези са хијерархијском структуром нуди модел континуитета организованог криминала.¹⁹⁹ Корисније је да се, уместо типолошког одређивања у смислу да ли нешто јесте или није организовани криминал, организовани криминал дефинише путем степеновања, односно, одређивања у којој мери криминална група и њене активности одговарају појавности организованог криминалитета.²⁰⁰

2.6 Појава „мрежног“ модела криминалне организације

Технолошке промене данас обликују живот и друштвене везе на битно различит начин у односу на прошлост. Дени Сабо то описује истицањем да се уместо „концентрације популације и колективне стратегије, фаворизују деконцентрација и индивидуалне стратегије”.²⁰¹ Формирање организација са структуром мреже као нових „ентитета” који настају из традиционалније

¹⁹⁶ J. Albanese, 2010, *op. cit.*, стр. 110.

¹⁹⁷ J. M. McGloin, H. Nguyen, “The Importance of Studying Co-Offending Networks for Criminological Theory and Policy”, *Crime and Networks*, Routledge (ed. C. Morselli), UK, 2013, стр. 19.

¹⁹⁸ P. Williams, “Transnational Criminal Networks”, *Networks and Netwars: the Future of Terror, Crime, and Militancy* (eds. J. Arquilla, D. Ronfeldt), Rand Corporation, USA, 2001(a), стр. 61–97.

¹⁹⁹ F. E. Hagan, *op. cit.*, стр. 393.

²⁰⁰ *Ibidem*.

²⁰¹ Д. Сабо, *Од антропологије до компаративне криминологије*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2010, стр. 53.

структуре организованог криминала далеко је опаснији облик онога што се у литератури именује као „профитно мотивисан криминал”, а што је синонимом за традиционални појам организованог криминалитета.

Мрежа као структурна форма дефинише савремено глобално пословање. Мрежна структура је постала преовлађујући облик у економији, у домену глобалних финансијских тржишта, трансформишући производњу и међународну трговину. Глобални економски систем, под утицајем мреже, одступа од хијерархијског приступа из прошлости и постаје интерактиван. Управо је интерактивност главна предност мреже над хијерархијом јер подразумева понашање у складу с одабиром извршеним међу различитим опцијама, на основу стечених увида.

Пресудан параметар одређења квалитета функционисања криминалне организације јесте вредновање њене способности у контексту реакција на неутралисање или елиминацију припадника организације који чине њену структуру. Функционисање организације је тесно повезано са њеним структурирањем на начин који јој даје отпорност у односу на истражне радње и кривичноправни прогон који привремено или трајно ометају или инхибирају функционисање организације.²⁰² Условљеност модела организације одређена је како степеном историјског развоја јер се у одређеним историјским епохама јавља њој карактеристичан криминал, тако и мерама које се предузимају против криминала што представља повратну условљеност.

Мрежа као структура је мање формалан тип криминалне организације, слабије хијерархијски устројен у односу традиционалан. Као нови тип друштвеног организовања по хоризонталој оси мрежа показује супериорност у односу на традиционалне друштвене форме организоване око вертикалне осе. Флексибилност и отпорност су квалитети мреже који тако конципираној структури омогућавају постизање ефикасности у достизању циљева. Интерактивност мреже омогућава прилагодљивост потребама и интересима, што представља централну

²⁰² S. Agreste *et al.*, *op.cit.*, стр. 30–47.

тачку циљног деловања криминалних организација које су захваљујући интерактивности у могућности да повећају капацитете индивидуалних криминалних ентитета, а да истовремено потисну узајамно такмичење и конфликте.

Потребе криминалних организација које мрежни тип организације чине опортуном формом за задовољавање тих потреба су:

- смањивање ризика (удруживање са локалним криминалцима да би се експлоатисали локални услови или обезбедио приступ корумпираним званичницима),
- проширивање тржишта (на основу нових производа у понуди или нових пунктова за понуду старих производа), и/или
- размењивање роба (нпр. оружје за дрогу).

Задовољавање ових потреба омогућава децентрализација и сарадња на основу лабавих, нехијерархијских веза између неколико мањих јединица које су задужене за одређене активности, узајамно су лабаво повезане и координирају своје активности само у оној мери која им омогућава да извршавају задатке, али њихови чланови формално нису чланови организације нити имају перцепцију граница криминалних операција чији део представљају њихове активности. Овакве криминалне мреже се активирају по принципу конкретног пројекта, тј. онда када се изводи нека велика операција као што је на пример, транспорт дроге са једног краја света на други или транспорт оружја или кријумчарење људи.²⁰³

Пошто је дефинисање предмета сваке анализе њена неопходна полазна тачка, последица неконзистентне концептуализације организованог криминала јесте да је тешко мерити његов утицај.²⁰⁴ Разматрана у овом контексту, УН типологија криминалних организација даје корисне параметре за испитивање нових модела структурирања организованог криминала. Наиме, поред три

²⁰³ J. Chatterjee, *The Changing Structure of Organized Crime Groups*, Research and Evaluation Branch Community, Contract and Aboriginal Policing Services Directorate, Royal Canadian Mounted Police, Canada, 2005, стр. 3.

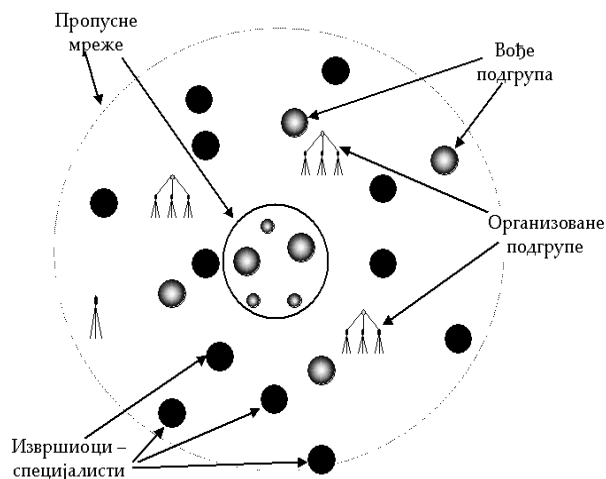
²⁰⁴ J. van Dijk, 2008, *op.cit.*, стр. 147.

хијерархијска типа криминалне организације, овом петовалентном типологијом су идентификована и два типа мрежне структуре:

- тип криминалне организација са језгровном структуром и
- тип криминалне организација са структуром мреже.

Тип организоване криминалне структуре у облику језгра уобичајено се састоји од мањег броја лабаво повезаних елемената које образују језгро (*core*) неке криминалне активности. УН процењују да је ово тип структуре који има највећи потенцијал за прилагођавање пословању у глобалним оквирима. Језгро готово да нема никакав идентитет у друштвеном смислу, а често нема ни име, чак ни оно интерног карактера које користе припадници језгра. образује га мали број чланова због чега успешније избегава откривање и осигурава безбедност структуре. Око формираног језгра криминалне организације налази се мрежа са већим бројем сарадника која се повремено користи у зависности од конкретне криминалне активности која се реализује. За разлику од хијерархијски структурираних криминалних организација, у структури организације типа језгра моћ је подељена међу његовим припадницима. Међу њима је уобичајена интерна подела активности (транспорт илегалне робе, заштита, продаја итд.). Сама структура организације типа језгра је хоризонтално постављена, за разлику од типова хијерархијских организација где је структура вертикална. Унутрашња дисциплина у језгру се одржава захваљујући малој величини организације која функционише искључиво због личне користи чланова, а употреба насиља се избегава јер привлачи сувише пажње. Криминалне активности су у тесној вези са законитим сегментом пословања криминалне структуре, а реализују се софистицирано, уз употребу савремених технологија и обавезно уз висок степен дискреције услед чега се ризичнији сегменти активности препуштају другим криминалним организацијама као што би то у легалном пословању на пример извођач ангажовао „подизвођаче”. У складу са оваквим приступом је и коришћење веза са легитимним привредним чиниоцима и институцијама.²⁰⁵

²⁰⁵ Видети детаљније у:
UNODC, *op. cit.*, стр. 39–41;

Слика 4.²⁰⁶

Тип криминалне организација са структуром мреже је формат организовања адаптиран за актуелно доба и сматра се најефикаснијим обликом деловања организованог криминалитета. У литератури се уочава да бројни аутори инсистирају на идеји да је савремено транснационално деловање организованог криминала немогуће разумети без познавања функционисања мрежне структуре с обзиром на то до које мере га дефинише управо овакав тип организације.²⁰⁷ УН типологија на генерички начин одређује мрежни тип криминалне организације на основу карактеристика које феноменолошки преовлађују у његовим различитим модалитетима.

Мрежа је лабаво организована, флуидна и прилагодљива организација, дефинисана активностима кључних појединаца који су се повезали око криминалног пројекта. Ови појединци нису иначе криминалци иако су *de facto* извршиоци кривичног дела, већ су запослени било у јавном било у приватном

M. D. Lyman, G. W. Potter, *op.cit.*, стр. 14–15.

²⁰⁶ Графички приказ језгровне организоване криминалне структуре преузет од УН. Видети у: UNODC, *op.cit.*, стр. 39.

²⁰⁷ Видети више у:

P. Williams, 2001(a), стр. 63;

J. van Dijk, 2008, *op.cit.*, стр. 148;

F. David, "Organised crime and trafficking in persons", *Trends and Issues in Crime and Criminal Justice*, Australian Institute of Criminology, 436/2012, стр. 8.

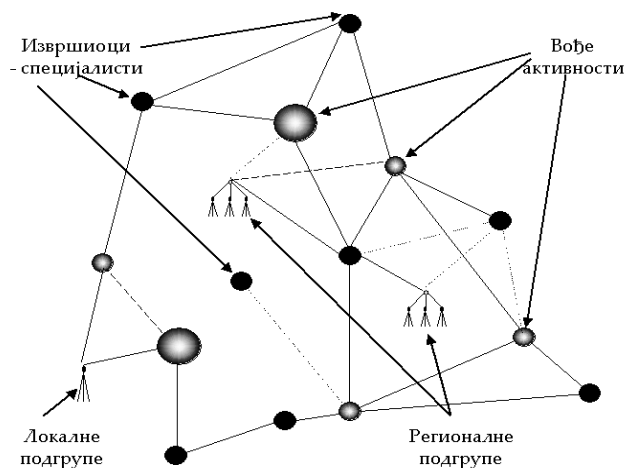
сектору и имају уобичајене некриминалне каријере у професијама које могу бити од користи криминалној организацији (банкарски сектор, царина, пореска служба итд.).

На основу личних и колективне рационалности формира се мрежа са циљем стицања криминалног профита око кључних међусобно повезаних појединаца који обезбеђују потребне ресурсе својим личним атрибутима, као што су посебне вештине, финансије и политичке везе, и омогућавају увезаност свих који су у мрежи. Мреже су динамична категорија и обликују се увек изнова, према околностима, јер организовани криминал не егзистира у „социјалном вакууму”.²⁰⁸

Број припадника мреже је дефинисан могућностима се њима успешно руководи у оквиру криминалног пројекта. У великом броју случајева сви припадници мреже не сарађују директно нити имају међусобни контакт, али конструкција мреже опстаје захваљујући повезаности са неким у мрежи.

Личне лојалности и везе су од суштинског значаја за одржавање мреже и чине кључне детерминанте односа док етничка припадност или одређен друштвени статус немају никакав значај. Појединци унутар мреже немају исти значај. Састав у мрежи директно опредељује потреба конкретног криминалног пројекта за одређеним вештинама сарадника и остали ресурси, а привременост чланства у мрежи диктира потребу за одржавањем ниског профила у јавности, одн. за обезбеђивањем дискреције у активностима чланова мреже. Непосредно након што се активност заврши, велики део њене структуре се поново „деактивира” и враћа својим уобичајеним активностима, које могу и не морају бити криминалне. Стога је у било ком тренутку, осим током трајања активности приликом извођења неког криминалног „пројекта”, тешко јасно оцртати границе криминалне групе, одредити ко заиста учествује у њој и у којој мери.

²⁰⁸ State of New Jersey Commission of Investigation, *The Changing Face of Organized Crime: A Status Report*, State of New Jersey, New Jersey, 2004, стр. 8.

Слика 5.²⁰⁹

За разлику од хијерархијских типова криминалног организовања (стандардне, регионалне и кластер хијерархије) који су структурирани према чиниоцима удруживања, организације које функционишу као нека врста мреже, структуриране су према активностима, а различите области деловања, као што су маркетинг, логистика или финансије, распоређене су унутар мреже што се препознаје и у литератури квалификује као „предузетничка” (*entrepreneur*) форма организације.²¹⁰

Организовани криминалитет настаје на основу „истих фундаменталних претпоставки којима се руководе предузетници који послују у оквиру легитимног тржшта”.²¹¹ Принцип понуде и тражње на идентичан начин функционише као и на стандардном тржишту, али су предмети трансакција нелегални.

²⁰⁹ Графички приказ „мрежне” организоване криминалне структуре преузет од УН. Видети у: UNODC, *op.cit.*, стр. 41.

²¹⁰ P. Gottschalk, *Entrepreneurship and Organised Crime: Entrepreneurs in Illegal Business*, Edward Elgar Publishing, UK, 2009, стр. 8.

²¹¹ M. H. Moore, “Organized Crime as a Business Enterprise”, *Major Issues in Organized Crime Control* (ed. H. Edelhertz), National Institute of Justice, Washington, 1987, стр. 51–64.

2.7 Последице мрежног модела за политику супротстављања организованом криминалу

Како се организовани криминал трансформисао ширећи свој домет и постајући сложенији, тако је и борба против ове појаве постајала комплекснија у сваком смислу. Појава мрежне структурне криминалних организација и интернационализација њиховог пословања, утицали су на све околности њиховог „неутралисања и елиминације”.²¹² Концептуални модели организованог криминала су корисни јер омогућавају размишљање о феноменолошким варијаблама које постоје у конкретном случају и које у комплексним околностима друштвене појавности дају распон модалитета утицаја на исход политике која се примењује.

За разлику од хијерархијског модела, мрежа као модел организованог криминала јесте нестабилна структура. Мрежа је лабаво структурирана и високо реактивна у односу на промене у својој средини и брзо се адаптира на те промене. Мреже се спајају са другим мрежама или се расформирају због интервенција институција, конкуренције или притисака на тржишту. Описујући облик у коме се организовани криминал јавља у Америци, Michael Levi га је одредио као легитимни „опортунистички подухват” и „скуп покретљивих и промењивих коалиција између група гангстера, пословних људи, политичара и вођа (криминалних) синдиката, углавном у локалном и регионалном оквиру”.²¹³ Тиме се упућује на концептуализацију организованог криминала као скупа бројних нелегалних активности које врше лабаво повезане групе појединаца, а не на конкретно дело. Предности оваквог концепта се пре свега испољавају кроз чињеницу да је мрежна структура децентрализована па самим тим не постоји јасна и препознатљива мета на коју би „требало циљати”. Учесници у мрежи су лако замењиви, повећана је укљученост широког спектра учесника у мрежи преко

²¹² D. E. Smith, M. T. Clancy, S. J. Peter, “Combating Transnational Organized Crime: Is the Department of Defense Doing Enough?”, *Small Wars Journal*, 9 (8)/2013, <http://smallwarsjournal.com/jrnl/art/combating-transnational-organized-crime-is-the-department-of-defense-doing-enough>, 11. фебруар 2015.

²¹³ M. Levi, *op. cit.*, стр. 890.

заједнице, а цене илегалне робе и услуга опстају због конкурентности.²¹⁴ Последице овакве стварности испољавају се у вези са дефинисањем политике супротстављања организованом криминалу као потреба за модификовањем методолошког приступа како би се он учинио адекватним и омогућио ефикаснију неутрализацију овог вида криминала.²¹⁵ Методолошки приступ се заснива на употреби различитих стратегија које по својим својствима могу бити генеричке и адаптиране, односно, стратегије које су оптимизоване за мрежу која се истражује према њеним специфичним карактеристикама.

Стратешки приступ сузбијању организованог криминала који има генеричка својства усмерава се на окружење како би се оно учинило мање „гостољубивим” за пословање мреже, на уклањање структура које мрежи пружају подршку било да су оне социјалне, културне или економске природе, на поступке усмерене на становништво којима се подрива легитимитет мреже (дискредитација), на уклањање кључних веза које мрежи омогућавају успешан менаџмент у вези са различитим пристисцима као што су то истрага и кривично годњење, на кидање успостављених мрежа неутралисањем или елиминисањем периферних актера, а да би се произвео ланчани ефекат у рушењу мреже потребно је утицати на оне актере који чине њено језгро. Пошто се мрежне структуре криминалних организација формирају као специфични модалитети, опортунa је примена стратегије оптимизоване за специфични тип мреже.²¹⁶ Phil Williams и Roy Godson истичу се као најупорнији аутори који инсистирају на прилагођавању политике сузбијања организованог криминала сходно разумевању функционисања различитих типова мрежа.²¹⁷

²¹⁴ C. Morselli, T. Gabor, J. Kiedrowski, *The Factors That Shape Organized Crime*, Research and National Coordination Organized Crime Division Law Enforcement and Policy Branch Public Safety Canada, Canada, 2010, стр. 65.

²¹⁵ J. Chatterjee, *op.cit.*, стр. 25.

²¹⁶ Типологија криминалних мрежа се у литератури различито одређује и именује (мултиполарна, брокерска, проточна итд.). Видети више у: P. Williams, 2001(a), *op. cit.*, стр. 63; и M. Xia, *op. cit.*, стр. 1–23.

²¹⁷ P. Williams, R. Godson, “Anticipating organized and transnational crime”, *Crime, Law and Social Change*, 37 (4)/ 2002(б), стр. 311–355.

Криминално тржиште не функционише издвојено у односу на легалну економију. Због предузетничког карактера криминалне мреже у првом плану бројни аутори истичу начин на који она функционише на легалним и нелегалним тржиштима.²¹⁸ Тиме се супротстављање организованом криминалу усмерава ка испитивању целог спектра који чини континуум комерцијалних активности криминалне мреже као субјекта на тржишту.²¹⁹

У тржишном контексту се тип мрежне криминалне организације адекватно позиционирао фокусирајући динамику тржишта, пословање око линије легалног и нелегалног и дефинисање тржишта кроз активности снабдевања, регулације, конкуренције и тражње робе и услуга као локално, национално или глобално. Међусобне зависности између легалне и илегалне економије се успостављају под утицајем променљивог правног и социјалног амбијента који обликује обрасце производње, инвестиција, као и интеракције актера у организованом криминалу. Околности пословања на криминалном тржишту подразумевају непријатељско, конкурентско окружење услед чега актери на том тржишту настоје да одговоре на изазове флексибилношћу и иновацијама. Актери на тржиштима се крећу међу њима, мењају улоге, а криминалне активности се шире или контрахују због регулаторних притисака и конкуренције, прилагођавајући се променама захтева тржишта и потражње.

Динамика изградње и унапређивања професионалних и институционалних компетенција за сузбијање организованог криминалитета директно је условљена кроз иновативност криминалног предузетништва и флексибилност криминалних мрежа.²²⁰ Трансакционе трошкове овог прилагођавања диктира неопходна интердисциплинарност професионалних тимова, а типичне области које су заступљене су: банкарска и тржишна економија, политичке науке, међународни односи, стратешке студије, међународно право, социјална психологија,

²¹⁸ C. Morselli, 2013, *op. cit.*, стр. 120–189.

²¹⁹ C. Morselli, “Assessing Vulnerable and Strategic Positions in a Criminal Network”, *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 26/2010, стр. 382.

²²⁰ J. Picarelli, “Human Trafficking and Organised Crime in the US and Western Europe”, *Strategies Against Human Trafficking: The Role of the Security Sector* (ed. C. Friesendorf), Geneva Center for Democratic Control of Armed Forces (DCAF), Vienna and Geneva, 2009, стр. 133–135.

социологија. Оперативно руковођење се организује као „командни торањ” по принципима обухватне партиципације (интердисциплинарност) и повратног протока информација чији је типични примери организација италијанског Истражног одељења за борбу против мафије (*Direzione Investigativa Antimafia*, скраћено: DIA) које од оснивања 1991. године има једну од кључних улога у оквиру механизма борбе против организованог криминала у Италији.

Транснационална деструктивна природа организованог криминала поставља као императив сарадњу и дељење информација, како на међународном плану тако и на националном нивоу, између различитих области као и различитих нивоа власти, односно, развијање и имплементацију мулти–националног и мултидисциплинарног приступа у суочавању са овим феноменом. Комерцијалне и технолошке иновације су смањиле националне трговинске баријере, проширена је транспортна инфраструктура и интензивирано међународно пословање. Интернет и мобилне телефонске мреже поспешују брзе комуникације и интегрисање финансијског система, олакшавајући глобалну флукуацију новца и стварајући повољно окружење за његову експлоатацију од стране криминалаца кроз прање новца.²²¹

Како је корупција кључни метод одговора криминалних организација на притиске (тржишне, регулаторне итд.), смањење потражње за производима и услугама који су нелегални, утиче на друштвену контролу и на спречавање корупције на свим нивоима.²²²

John McFarlane указује да је потребно стратешки, систематски и про–активно деловање институција путем прикупљања, анализирања и размене криминалистичко–обавештајних података да би се успешно суочавали са новим врстама криминала као што су компјутерски криминал, крађа идентитета и

²²¹ P. Williams, 2001(a), *op. cit.*, стр. 71.

²²² *Ibid.*, стр. 78.

компјутерска превара.²²³ Пошто је у томе неопходно поступати тако да се не угрозе грађанска права и слободе, потребан је балансиран приступ.

2.8 Синергије хијерархијских и мрежних карактеристика у савременим криминалним организацијама

Типологија организованог криминала има непосредну вредност за рад полиције, јер се на основу утврђених карактеристика врши утврђивање субјеката истраге (криминалне мреже и појединци, криминалци), одређује начин прикупљања информација и модалитет криминалистичко–обавештајног рада, те тактика која ће се применити у истрази. Међу модалитетима криминалних организација јасно се раздвајају они типови који су засновани на структури и они на активностима. УН типологија обухвата и хијерархијске и мрежне моделе јер покушава да покрије шири спектар организованих криминалних структура.²²⁴

Глобализација је довела до револуције у начину на који поступамо, било да су активности законите или не. У XXI веку организоване криминалне групе се опортунистички понашају тако што формирају структурне мреже око специфичних, краткорочних планова, делегирајући појединачне сегменте операција. Phil Williams и Roy Godson су повезали друштвене услове и њихов утицај са појавношћу организованог криминала закључујући да та спрега доводи до појаве „хибридних” модела.²²⁵ Ming Xia описује промене у оперативној структури савремених тријада у Кини указујући да начин на који су организоване не одражава ни хијерархијску типологију ни мрежну структуру у генеричком

²²³ J. McFarlane, *Transnational Crime: Response Strategies*, paper presented at 4th National Outlook Symposium on Crime in Australia, New Crimes or New Responses, Australian Institute of Criminology, Canberra, 2001, стр. 5–6.

²²⁴ Већину типологија организованог криминала чине оне које су усмерене на организациону структуру, и међу њима се разликују, уопштено узев, два приступа. Један разматра чврсте хијерархијске структуре, а други, лабаве, флексибилне структуре мрежног типа, па је у том смислу утврђивање који је тип структуре криминалне организације основни корак у систематизацији.

²²⁵ P. Williams, R. Godson, *op. cit.*, стр. 311–355.

смислу.²²⁶ Хибридни модел комбинује карактеристике мреже и хијерархије, због чега је за његово проучавање нужно анализирати и структуру и активности. Овај тип криминалних организација по својој природи није хомоген, већ композитан зато што настаје као резултат деловања низа фактора (политичких, економских, социјалних).

Nicholas Abercrombie пореди друштвени поредак са „троношцем” да би предочио његове темељне елементе: принуду, моралне обавезе и међузависност.²²⁷ У државама које карактерише слаба влада, драматичне привредне и друштвене промене, транснационалне криминалне организације преузимају контролу над великим делом националне економије.²²⁸ Универзалним „маркерима” за означавање секундарних карактеристика организованог криминала сматрају се инструментализована употреба насиља, корупција представника институција и прање новца.²²⁹

Развој организованог криминала заснован на законима тржишта нарочито је изражен у земљама у транзицији које карактерише висок степен аномије, дезоријентације и нефункционалности друштвених норми и слабости институција.²³⁰ Када институције не функционишу, реална моћ је у рукама оних који имају новац и оружје, а пословни људи и државни званичници су наклоњенији формирању коалиција са организованим криминалним групама јер

²²⁶ Везе између организованог криминала, друштвених мрежа и динамике политичког процеса могу се објаснити уз помоћ концепта друштвеног капитала. Видети детаљније у: М. Xia, *op. cit.*, стр. 21–23.

²²⁷ N. Abercrombie, *Sociology*, Polity Press, Cambridge, UK, 2008, стр. 105.

²²⁸ P. Williams, R. Godson, *op. cit.*, стр. 340–347.

²²⁹ J. van Dijk, 2008, *op. cit.*, стр. 157.

²³⁰ О наведеним друштвеним околностима, аномији и начину на који се врше трансакције у друштву, детаљније видети у:

J. Fulcher, J. Scott, *op. cit.*, стр. 261;

J. O. Zinn, *Social Theories of Risk and Uncertainty: An Introduction*, Blackweel Publishing, USA, UK, Australia, 2008, стр. 32;

S. Jones, *Criminology*, 4th edition, Oxford University Press, Oxford, 2009, стр. 121–133;

J. Tierney, *Criminology: Theory and Context*, 3rd edition, Pearson, England, 2010, стр. 102–106; и

Р. Д. Лукић, *Социологија морала*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2011, стр. 625–629.

им то дозвољава ефикасније учествовање у расподели државне моћи.²³¹ Дефиниције организованог криминала УН и ЕУ одражавају свест о чињеници да је организовани криминал једна од највећих претњи државама наглашавајући да су циљеви организованог криминала или незаконито стицање профита или једнако незаконито стицање политичке моћи чиме се указује на сличност са тероризмом. Контрола над дистрибуцијом политичке моћи истовремено је и поуздано средство за стицање профита.

У оперативном контексту, *nexus* на основу ког настају хибридни модели разуме се у односу на конкретан ентитет који може бити створен у две ситуације. У једној форми терористичка организација усваја користи криминалну тактику. То је начин да се криминалне способности интегришу у сопствену логистику и у структуре подршке.

Терористичка група може еволуирати у криминалну, и обрнуто. Друга форма подразумева функционална спајање криминалне и терористичке групе. Ова врста сједињавања може да се материјализује као *ad hoc* савез, или може укључити потпуну интеграцију која обухвата и конвергенцију уверења услед чега је могуће да, као у случају убиства српског премијера Зорана Ђинђића извршеног 2003. године, криминална организација жртвује део свог криминалног профита зарад стицања политичке моћи. Политичка мотивација, независно од профита, традиционално се повезује са терористичким акцијама, које су устројене по другачијем систему рационалности од рационалности која карактерише организовани криминал као криминалну индустрију.

Thomas Sanderson истиче да у савременим околностима, однос између тероризма и организованог криминала није тако јасан.²³² Александар Фатић наводи да „када се тежња за освајањем политичке моћи представи као једна од дефинишућих карактеристика организованог криминала у смислу независном од

²³¹ Partnership for Peace Consortium, *Convergence of Crime, Terror, and Corruption: Policy Recommendations*, PfPC Combating Terrorism Working Group Policy Brief, No. 2/ Feb. 26, 2014, стр. 2.

²³² T. M. Sanderson, “Transnational Terror and Organized Crime: Blurring the Lines”, *SAIS Review of International Affairs*, 24 (1)/2004, стр. 49–61.

потенцијала политичке моћи да допринесе систематском богаћењу групе, дакле стицању криминалног профита, настаје конфузија између појма организованог криминала и појма тероризма.”²³³

Осамдесетих година XX века у употребу је ушао израз „нарко–тероризам” којим су означавани криминалци, трговци наркотицима који су, мотивисани политичким циљевима, користили насиље или претње насиљем против заједница и влада држава у Латинској Америци. Annette Hübschle наводи да су у Колумбији као нарко–терористи означене одређене терористичке групе као што су Револуционарне оружане снаге Колумбије (*Revolutionary Armed Forces of Colombia*) и Ослободилачка национална армија (*National Liberation Army*) трговале дрогом и бавиле се изнудом, отмицама, прањем новца и других облика привредног криминала за како би финансирале своје деловање.²³⁴

Концептуално, организовани криминал и тероризам се разумеју као јасно дефинисане активности, те је веза између њих је могућа кад истовремено делују на истом простору. Хибридни ентитет који настаје симултано, исказује и идеолошку и економску мотивацију тако што врши дела политички мотивисаног тероризма и истовремено се бави организованим криминалом да би максимизовао профит.

Између организованог криминала и тероризма постоји низ сличности. У оба случаја актери су рационални, користе сличну тактику у деловању (отмице, убиства, изнуде и др.), активности спроводе тајно, резултат њиховог деловања је и стварање жртви, угрожавају поредак и њиховео деловање је инкриминисано од стране државе. Такође, и криминална и терористичка организација су примери високо прилагодљиве, иновативне и отпорне структуре које суштински не угрожава елиминисање дела њихових припадника, па чак ни лидера јер се, по правилу, појави „резервни” вођа.²³⁵

²³³ А. Фатић, 2005(а), *op. cit.*, стр. 82.

²³⁴ А. Hübschle, *op. cit.*, стр. 84.

²³⁵ *Ibidem.*

Могућност дефинисања хибридне организације и као криминалне и као терористичке даје јој предност у смислу да повећава њен потенцијал да буде предмет системског превида од стране институција које сузбијају организовани криминал односно тероризам. Осим тога што је композитни тип организације најзахтевнија врста криминалног ентитета за идентификовање, тешкоће у суочавању институција са њом се рефлектују и на плану праћења њене динамике, а посебно њених операција, промена у лидерству и регрутној бази, те проналажења чврстих основа за закључивање о мотивацији у позадини деловања.

ГЛАВА III

УЛОГА ИМОВИНЕ У ОРГАНИЗОВАНОМ КРИМИНАЛУ

3.1 Класификације криминала у односу на улогу имовине

Поуздана процена степена деловања организованог криминала у различитим областима проблематична је за многе врсте активности које доводимо у везу с организованим криминалом.²³⁶ Индекс перцепције организованог криминала (*Organized Crime Perception Index*, скраћено: *OCPI*) има само вредност тзв. *proxu* (посредног) индикатора, а како наводи Jan van Dijk, уопштено говорећи, хапшење или осуде за умешаност у организовани криминал пре одражавају резултате рада полиције него прави обим криминалне активности.²³⁷

Економски аспект друштвеног живота као један од кључних фактора за разумевање друштвених процеса има еквивалентан значај и као један од друштвених фактора за разумевање криминала. Еволуција разумевања везе између организованог криминала и економије која се у литератури може пратити од 70тих година XX века, иницирала је промену парадигме о природи организованог криминала.²³⁸ Традиционално виђење организованог криминала као мафијашке организације постаје предмет дебате у којој се том схватању супротствља аргументација да организовани криминал настаје у околностима које представљају антитезу главној претпоставки економије: потпуно и бесплатно гарантовање имовинских права. Када је заштита имовинских права неодговарајућа, на тај начин настаје простор да се појави организовани криминал било зато што је заштита неефикасна било због тога што подразумева трошкове јер је држава слаба, односно, институције не функционишу или је држава

²³⁶ Г. Божиловић–Петровић, „Организовани криминал корупција и мито”, *Тешки облици криминала* (ур. Д. Радовановић), Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2004, стр. 284.

²³⁷ J. van Dijk, 2007, *op. cit.*, стр. 40.

²³⁸ M. Beare, R. Naylor, “Major Issues Relating to Organized Crime: within the Context of Economic Relationships”, Nathanson Centre for the study of organized crime and corruption, Law Commission of Canada, 1999, стр. 19, www.ncjrs.gov/nathanson/organized.html, *aps*, 3. март 2015.

криминализовала одређену робу и услуге, а постоји потражња.²³⁹ Уколико држава не штити имовину или сама ствара препреке у прибављању њене заштите, криминално предузетништво постаје карактеристика економије. Ова супротстављена перспектива наглашава да је у темељима организованог криминала економска мотивација, а не хијерархија или етничка блискост. Вршење дела организованог криминала подразумева дифузну криминалну мрежу и сложене клијентске односе који превазилазе етничке односе. Етничка припадност чланова криминалне организације функционише као извор позадинског поверења, али није организациони принцип, већ социјална и културна околност, и у блиском је односу са нивоом организације који одређује да ли је етничка припадност релевантна. А како истиче Ђорђе Игњатовић, насиље се повезује са друштвеним односима на сложен начин, што се потврђује путем његове инструментализације у оквиру организованог криминалитета.²⁴⁰ Основна функција „мафије” у контексту економског аспекта организованог криминалитета јесте да обезбеди уговорну гаранцију. Petter Gottschalk наводи да могућности за стварање нове економске вредности креира потражња за робом и услугама које се нуде на илегалним тржиштима на којима наступају криминални предузетници претпостављајући да постоје „компетитивне несавршености које одражавају промене у технологији, потражњи или другим факторима који појединци или групе настоје да експлоатишу у оквиру економије”.²⁴¹ У контексту разматрања варијација појавности криминалног ентитета, у низу његових дефинишућих фактора, имовина се издваја по интензитету утицаја на тржиште.²⁴² Имовина је оно што припада некоме, скуп ствари и тзв. имовинских права у складу са правилима која се примењују, а односе се на стицање, промену и престанак тих права. У апстрактном смислу, имовина је у функцији циљева и користи се за њихово остваривање, а може се дефинисати као укупна вредност ресурса, односно извора

²³⁹ V. Kumar, S. Skaperdas, “On the Economic of Organized Crime”, *Working Papers*, Department of Economics, University of California, Irvine, 2008, стр. 3.

²⁴⁰ Ђ. Игњатовић, „Криминолошки аспект насиља”, *Деликти насиља* (ур. Д. Радовановић), Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2002, стр. 268.

²⁴¹ P. Gottschalk, 2010, *op. cit.*, стр. 299.

²⁴² C. Morselli, T. Gabor, J. Kiedrowski, *op. cit.*, стр. 33–35.

потенцијалне имовине, којима се располаже и који се користе у функцији неке активности.

Полазећи од премисе да су дела организованог криминала мотивисана профитом и представљају комплексан низ међусобно повезаних акција, у контексту концептуализације кривичних дела, Thomas Naylor сматра да је функционалније фокусирати процес уместо учиниоца дела. Он је креирао алтернативни систем анализе криминала путем одређења кривичних дела на основу њихових економски релевантних карактеристика.²⁴³

На основу уопштавајуће хипотезе о економским процесима, Thomas Naylor тројако дефинише кривична дела као „отимачки криминал”, „кривична дела заснована на појму тржишта” и „комерцијални криминал”.²⁴⁴ Детаљно разрађујући ову таксономију, он настоји да прецизно одреди економске механизме који делују када се врше та дела и да прецизније утврди обим вршења дела и рашчлани одговорности што је значајно за кривичноправно санкционисање извршилаца.²⁴⁵ Кључни принципи на којима се заснива ова типологија профитно усмерених дела су одређени разматрањем питања о томе:

- да ли до трансфера имовине долази на основу силе, слободне тржишне размене или редистрибуцијом прихода,

²⁴³ У наставку овог сегмента дисертације детаљно се излаже таксономски концепт криминала са становишта његових економских карактеристика који је у основним цртама широко прихваћен у литератури и пракси, чији је аутор Thomas Naylor, а који је са различитом степеном детаља изложен изложен у следећим радовима:

М. Е. Беаре, Р. Т. Нейлор, 1999, стр. 35–38, www.ncjrs.gov/nathanson/organized.html, *aps*, 3. март 2015;

Р. Т. Нейлор, *Economic and Organized Crime: Challenges for Criminal Justice, Strategic Issues Series, Research and Statistics Division*, 2000, http://justice.gc.ca/eng/rp-pr/csj-sjc/jsp-sjp/rp02_12-dr02_12/rp02_12.pdf, *asp*, 11. април 2013; и

Р. Т. Нейлор, *A Typology of Profit-driven Crimes, Research and Statistics Division, Department of Justice Canada*, 2002, www.justice.gc.ca/eng/rp-pr/csj-sjc/crime/rr02_3/rr02_3.pdf, *asp*, 3. април 2015.

²⁴⁴ Неки аутори разматрају оправданост увођења и четврте категорије у оваквој класификацији — „корпоративни криминал”. Корпоративни криминал настаје као индиректна последица иначе сасвим правно ваљаног поступка, а и производња и промет роба и услуге које су његов предмет су у складу са законом. Међутим, екстерни утицај ових активности које су по свим елементима у складу с правним нормама, може довести до веома штетних друштвених последица, па се оцена ових дела као „криминалних” заснива на стандардима изван оног обухваћеног кривичним правом. М. Беаре, Р. Нейлор, *op. cit.*, стр. 38.

²⁴⁵ Р. Нейлор, 2002, *op. cit.*, стр. 3–4.

- да ли се пословање одвија на видљивом, легалном тржишти или у оквиру мрежа у подземљу, и

- који је оптималан начин нормативне реакције на дело: реституција, заплена или компензација.

„Отимачки криминал” (*predatory crimes*) је заснован на редистрибуцији постојећег богатства/имовине, јер је имовина законито стечена, а онда је незаконито одузета, тј. отета. Однос између жртве и учиниоца је билатералан и карактерише га недобровољни трансфер који може бити уз употребу силе или уз претњу силом (на пример, крађа, али и превара може бити довољна да би се ово дело извршило). Трансфери се одвијају у готовини или у добрима (физичким добрима, обвезницама, чак, и у информацијама). Губитке је једноставно одредити — јасни су, а појам фер тржишне вредности добара уопште не фигурира у трансакцији. Морална квалификација ових дела је неспорна и једнозначна — жртва је оштећена од стране учиниоца независно од тога да ли је у питању појединац, институција или корпорација и потребна је реституција трансферисаног. Жртве овог типа криминала је лако идентификовати на основу непословног контекста трансакције или пословног профила — „отимачки криминал” виктимизује и грађане (на пример, превара платном картицом) и пословне ентитете (на пример, банкарска превара) и институције (на пример, фалсификовање новца). Реакција на ова дела је једноставна и подразумева директно санкционисање учиниоца и реституцију предмета дела жртви.

„Кривична дела заснована на појму тржишта” (*market-based crimes*) односе се на производњу и/или дистрибуцију нових добара, тј. роба и услуга који су илегални.²⁴⁶ Односи који се успостављају су вишеструки, мултилатерални односи између произвођача, дистрибутера, трговаца и финансијских менаџера на страни понуде, који у том односу доходују, и потрошача на страни потражње који троше. Контекст за ова дела одређују „црно” тржиште на коме се типично нуде инехерентно илегална добра и „паралелно” („сиво”) тржиште на ком се налазе

²⁴⁶ „Кривична дела заснована на појму тржишта” називају се и „пословни” криминал или „организовани” криминал, јер се врше на процедурално високоорганизован начин.

иначе легална добра чија је јавна расположивост контролисана и где организовани криминал учествује кроз легалне институције.²⁴⁷ Транфер је добровољан и одвија се у готовини или путем различитих финансијских инструмената, те је жртве тешко одредити што, у целини има као последицу конфузију о питању како се односити према имовини проистеклој из извршеног дела. Морална квалификација ових дела је двосмислена и подложна је радикалној промени (на пример, хипотетична декриминализација лаких дрога). Суштина код вршења ових дела је у избегавању да се поступа у складу са прописаним, било да је реч о нечему што се забрањује или прописује или је у питању избегавање плаћања пореза. На пример, избегавају се прописи који утичу на услове продаје као што су то прописи о утврђивању курса валуте, продаји лекова, квотама итд. Код избегавања забрана, може бити реч о онима које имају апсолутни карактер као што је то, на пример, кријумчарење изричито забрањене супстанце попут опојних дрога, или о онима чији је карактер релативан, ако што су то кријумчарење украдене робе, неплаћање акциза на шверцовану робу, трговина заштићеним животињским врстама итд. Одговарајућа реакција на ово дело је предмет актуелне друштвене дебате.

„Комерцијални криминал” (*commercial crimes*) врше иначе легитимни пословни људи, инвеститори, или корпорације. Односи који се упостављају извршењем ових дела су мултилатерални — жртве могу бити клијенти, снабдевачи или трећа лица, а код ових дела и људи из сфере криминала могу бити жртве и инструментално употребљени. Трансфери се, по правилу, врше путем легитимних канала, уобичајених начина безготовинског плаћања и законитим финансијским инструменатима. Трансакције су добровољне, међутим, садрже скривен недобровољни аспект јер су жртве преварене због чега се као реакција захтева реституција предмета трансфера. Пошто је суштински реч о превари,

²⁴⁷ Неки аутори сматрају да је примереније говорити о нелегалном тржишту. Нелегално тржиште се у ширем облику јавља када обухвата и црно и паралелно тржиште, док се његов ужи облик односи само на црно тржиште. Видети у: Г. Бошковић, „Методи финансијске истраге у сузбијању организованог криминала”, *Друштвени аспекти организованог криминала* (урс. А.Фатић, Б. Бановић), Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2011, стр. 64–65.

морална квалификација ових дела једнозначно негативна. У вршењу дела „комерцијалног криминала” углавном је реч о „криминалу белог оковратника”.²⁴⁸

Класификација кривичних дела на основу економских карактеристика омогућава да се у домену бруто националног дохотка и економског благостања боље процене импликације њиховог чињења. „Отимачки криминал” (на пример, оружана пљачка), редистрибуира постојећа добра и нема ефект на бруто национални доходак (дање у тексту скраћено: БНД). Супротно томе, „кривична дела заснована на појму тржишта” (као што је то производња и стављање у промет опојних дрога) подразумевају производњу и дистрибуцију нове робе и услуга, па имају позитиван утицај на БНД. „Комерцијални криминал” подразумева примену незаконитих метода у производњи и дистрибуцији робе и услуга које би иначе, користећи се законитим методама, производио неко други, па због тога утицај на БНД зависи од категорије специфичности подкатеорије дела.

Ако је реч о делу којим се снабдевач вара путем неодговарајуће надокнаде за оно што му је испоручено, онда је реч о једноставној редистрибуцији дохотка, па БНД остаје непромењен.

Ако се вршењем дела превари клијент тако да плати нереално високу цену у односу на вредност испорученог, онда ће БНД пасти јер ће клијент морати да усмери додатна средства да би надоместио недостатак количине или неодговарајући квалитет оног што је већ платио, па због тога неће располагати са средствима које би усмерио негде другде у потрошњу.

Ако дело подразумева да правни субјект умањује трошкове на рачун субјекта који не учествује у трансакцији (на пример, човекова околина), онда иста количина робе и услуга постаје доступна на тржишту по нижој цени или је по

²⁴⁸ „Криминал белог оковратника односи се на бројна кривична дела од којих већина може бити извршена само уколико извршилац поседује фактичку институционалну власт, било да је у питању јавни или приватни сектор. Злоупотреба овлашћења која је инхерентна овој врсти криминала, не генерише последице само у једној сфери друштвених односа, већ знатно шире — у оквирима у којима функционише поверење грађана у институције и у њихов интегритет.” Видети више у: А. Булатовић, „Питање о јавном овлашћењу — корен криминала белог оковратника”, *Социјална мисао*, 17 (4)/2010, стр. 75.

истој цени могуће обезбедити њену већу количину. У оба случаја БНД се повећава, под условом да занемаримо калкулације у вези са заштитом човекове околине.

Дефинисање организованог криминалитета на основу економског аспекта омогућава бољу процену социоекономских трошкова који су са њим скопчани, утврђивање контекста и дефинисање процеса који су основ за креирање политике сузбијања криминала, односно, одређивање структуре (врсте дела), динамике (учесталост вршења) и обима вршења одређених кривичних дела (степен угрожености због вршења дела).²⁴⁹

Thomas Naylor упозорава да оперативне импликације вршења дела и посебне сложености које проистичу из чињенице да се криминал одвија у различитом институционалном и правном контексту, стварају тешкоће у јасном одређивању које је дело у питању у неком конкретном случају. Због тога модалитети криминала у његовој класификацији кривичних дела према економским карактеристикама не могу имати апсолутан карактер, али овакво разумевање економске организације криминала омогућава стварање ефикаснијих механизма контроле, јер поред традиционалних питања у криминолошком дискурсу о организованом криминалитету — „ко” и „зашто”, у алтернативној типологији се постављају и питања „како” и „шта”. Дијалектичко сагледавање узајамног дејства организованог криминалитета и политике његовог сузбијања могуће је само ако се обезбеде нови, дубљи увиди.²⁵⁰ Савремени стратешки документи о борби против организованог криминалитета суштински одражавају значај сагледавања

²⁴⁹ У литератури постоје бројне класификације социоекономских трошкова које индукује криминал. На пример, разликују се директни трошкови као што су спречавање криминала или они у вези са давањем подршке жртвама (односе се на функционисање здравства, полиције, правосуђа) и индиректни, као што су утицај на тржишта капитала и радне снаге (ниже плате, мањи износ штедње), ерозија социјалног капитала и нижи квалитет живота.

²⁵⁰ S. B. Lindo, “Identity in Flux: The Mafia, Antimafia, and Sicily’s Discovery of New Italian Unity”, *Italian Honors Papers*, Italian Department, 2008, <http://digitalcommons.conncoll.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1001&context=italhp>, asp, 1. септембар 2015.

економског аспекта ове штетне друштвене појаве и дају одговарајуће смернице институцијама које се на оперативном плану суочавају са овим феноменом.²⁵¹

3.2 Врсте имовине карактеристичне за организовани криминал у ресурсном смислу

Пословно окружење подразумева широк спектар услова под којима се послује и од примарног је значаја за позиционирање на тржишту. Функционисање неке организације неодвојиво је од ресурса — реализација било какве активности захтева одређене ресурсе. Уобичајено се као материјални ресурси одређују новац, технологија, непокретности, сировине, енергија итд. Ресурси попут знања (*know-how*), информација са којима се тајно располаже и репутације представљају нематеријалне ресурсе. Целина ресурса дефинише једну организациону структуру.

Имовина се сматра кључним ресурсом за пословање, а њена вредност и структура су у великој мери условљени делатношћу.²⁵² Криминалну имовину чини било какво средство или економска предност која је проистекла или је прибављена директно или индиректно путем кривичног дела. Од имовине која се налази под контролом криминалне организације очекује се да допринесе крајњим циљевима организације, односно, остварењу економске користи у будућности. Осим што представља потенцијал за повећавање богатства и утврђивање моћи организације, имовина је ресурс који утиче на ефикасније функционисање

²⁵¹ Видети више у:

M. Levi *et al.*, *The Economic, Financial and Social Impacts of Organised Crime in the European Union*, Special Committee on Organised Crime, Corruption and Money Laundering, Policy Department C: Citizens' Rights and Constitutional Affairs, Directorate General for Internal Policies, European Parliament, PE 493.018, 2013, стр. 19; и

World Economic Forum, *Global Agenda, Briefing Papers: State of the Illicit Economy*, World Economic Forum, October 2015, стр. 12–14,

www3.weforum.org/docs/WEF_State_of_the_Illicit_Economy_2015_2.pdf, asp, 22. новембар 2015.

²⁵² Промет наркотика је најлукративнија криминална делатност, док илегална трговина људским органима и плементим металима, иако веома лукративне, имају далеко мањи обрт сходно тражњи и понуди. Видети детаљније у: UNODC, "Different forms of transnational organized crime", *Transnational organized crime: the globalized illegal economy*, United Nations Office On Drugs and Crime, Vienna, www.unodc.org/toc/en/crimes/organized-crime.html, asp, 17. јун 2015.

организације, а финални исход стављања имовине у функцију генерисања профита јесте побољшање добробити припадника организације. Због тога што организовани криминалитет функционише као управљачка структура Gianluca Fiorentini сматра да би било погрешно сводити га на пуку организацију снабдевања илегалном робом.²⁵³ Пошто криминално предузетништво нема приступ формалној, регуларној економији и њеним институцијама које пружају такве услуге као што је решавања спорова, гарантовање имовинских права и „start-up” капитал (капитал за почетно инвестирање), у стварању целовите предузетничке инфраструктуре која је неопходна за успешно пословање централно се позиционира улога имовине криминалних организација.²⁵⁴

Криминалну економију чине економске активности које су у великој мери укорене у организовани криминал — илегална трговина илегалном робом и услугама (на пример, трговина дрогом, трговина заштићеним биљним и животињским врстама, проституција, коцкање) и кривична дела којима се угрожава друштво (на пример, крађа, превара, рекетирање).²⁵⁵ Одређивање криминалне активности и дефинисање организационе структуре криминалних ентитета, њихове величине и начина рада проистиче из њених утврђених циљева и чињенице пословања на илегалном тржишту.²⁵⁶ Централна тачка деловања криминалне организације је профит (криминална зарада), и он је, истовремено, и компензација за извршено дело и средство које се опредељује за финансирање будућих дела.²⁵⁷

Пљачкашки тип извора криминалне зараде препознаје се у изнуди, крађи и другим средствима екстракције ренте на територији на којој организација

²⁵³ G. Fiorentini, *Organized Crime and Illegal Markets*, Dipartimento di Scienze Economiche Università di Bologna, Bologna, 1999, стр. 437.

²⁵⁴ M. Beare, R. T. Naylor, *op. cit.*, стр. 24.

²⁵⁵ Видети више у:

P. Dickie, P. Wilson, *op.cit.*, стр. 6;

H. R. Friman, P. Andreas (eds.), *The Illicit Global Economy and the State Power*, Rowman and Littlefield, USA, England, 1999, стр. 5.

²⁵⁶ P. Gottschalk, 2010, *op.cit.*, стр. 300.

²⁵⁷ Извори криминалне зараде могу бити деривативни и оригинерни, као и у регуларним околностима.

„послује”, а што се уобичајено еуфемистички формулише као „заштита”. Рекетирање је начин да се осигура физичка контрола над територијом на којој криминална организација делује у одређеној сфери, а која се у англосаксонској литератури означава енглеском речи: *turf*. Између генералне димензије организованог криминала и активности индивидуалних актера разлика је у том што је генерална активност углавном глобална, а индивидуални актери делују локално. Доминација на територији која представља *turf* подразумева ефективитет у примени силе у смислу у коме овај појам користи Giorgio Agamben, што омогућава да у редовном режиму функционисања претња силом буде довољна да би воља организације била извршавана, односно, да би контрола била ефективна.²⁵⁸ Друга врста извора криминалне зараде су по природи трансакциони, јер настоје да структурно одговоре на захтеве тржишта и задовоље потребе за наркотицима, проституцијом, или неком другом незаконитом робом или услугама. Оба извора криминалне зараде почивају на стварању и коришћењу огромне мреже клијената и покровитеља на основу које организација одржава и шири свој утицај.

Криминални потенцијал криминалне организације стандардно се процењује на основу њене имовине, јер тај потенцијал рефлектује капацитет за криминално профитирање.²⁵⁹ Легална и илегална тржишта се све више преплићу.²⁶⁰ Margaret Beare и Thomas Naylor истичу да постоји изузетно висок степен сличности између бројних аспеката легалне и илегалне економије.²⁶¹ Профитабилност организованог криминала у крајњој инстанци зависи од успеха да се криминални профит уведе у легалне токове.²⁶² Легализација криминалног профита има вишеструки значај — за његово трошење (од покривања трошкова транспорта робе и безбедности, па до личне потрошње), инвестирање у будуће криминалне активности, организацију

²⁵⁸ G. Agamben, *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*, Stanford University Press, California, 1998, стр. 17.

²⁵⁹ H. Barnett, “Wealth, Crime, and Capital Accumulation”, *Contemporary Crisis*, 3/1979, стр. 172.

²⁶⁰ M. Beare, R. Naylor, *op. cit.*, стр. 10.

²⁶¹ *Ibid.*, стр. 38.

²⁶² Home Office, *Local to Global: Reducing Risk from Organised Crime*, Home Office, United Kingdom 2011, стр. 19.

криминалних активности јер легално пословање не привлачи толико пажње, као и за финансирање изградње и одржавања „фасаде” и „сигурносне мреже” против разних врста притисака, од институционалних (истрага, кривичноправни прогон) до административних.²⁶³ Прање новца и фрагментирање имовине да би се сакрило њихово право порекло извор су легалне имовине криминалаца и криминалних организација.

Главни разлог да организовани криминал буде заинтересован да легално послује јесте у томе што ове активности омогућавају искоришћавање економије обима и повезивање са својим илегалним активностима. Потребан је легитиман извор прихода да би се прикрила криминална делатност. Иста врста логике се примењује за покривање активности које се односе на прање новца или незаконито клађење — организује се снабдевање илегалном робом и услугама путем дистрибутивне мреже која се састоји од локалних бакалница (малих продавница), барова, ресторана. Неки трошкови као што су то трошкови транспорта, комуникације, складиштења, појављују се и у легалном и у илегалном пословању, па је исплатива интеграција трошкова из обе сфере. Такође, криминални профит ствара сталну потребу да се прљави новац пере што, када се ради кроз пословну активност, смањује ризике у вези са прањем новца. Осим тога, законито пословање може бити прилика да се прошире и диверсификују пословне активности.²⁶⁴

У иницирању и одржавању криминалне активности значај социјалног капитала (контаката и односа) и симболичког капитала (поверења и репутације) има једнак или, чак, већи значај у односу на материјалну имовину.²⁶⁵ Путем друштвеног и симболичког капитала учесник у криминалној активности може да се повеже са снабдевачем, да обезбеди да добије робу или услугу на кредит, и да ствара

²⁶³ G. McElwee, R. Smith, “Towards a Nuanced Typology of Illegal Entrepreneurship: A Theoretical and Conceptual Overview”, *Exploring Criminal and Illegal Enterprise: New Perspectives on Research, Policy and Practice* (eds. G. McElwee, R. Smith), Emerald Group Publishing, 2015, стр. 20.

²⁶⁴ G. Fiorentini, *op. cit.*, стр. 448.

²⁶⁵ A. Hall, G. A. Antonopoulos, “United Kingdom: the shifting structures of a market with high demand”, *Financing of Organised Crime* (eds. M. Levi, O. Shentov, B. Todorov), Center for the Study of Democracy, Bulgaria, 2015, стр. 115.

дугорочну базу клијената која обезбеђује брз поврат уложеног.²⁶⁶ Репутација, поузданост и иницијални контакти основ су поуздане базе клијената која омогућава приходовање.

Описујући улогу репутације као „имовине” привредних субјеката на легалном тржишту, Бојан Крстић наводи да се репутација тешко стиче, да њено креирање обично захтева вишегодишње квалитетне производе, добре финансијске резултате, сталне иновације, брзину у реаговању на захтеве заинтересованих субјеката, континуирано технолошко усавршавање, висок пословни успех итд. Он истиче да се „репутација као ресурс не може имитирати, па њен стратешки значај у портфолију ресурса расте, јер она може да ствара диференцијацију и баријере у односу на конкуренте.”²⁶⁷ Као и за регуларни пословни ентитет, репутација за криминалну организацију представља врсту нематеријалне имовине која криминалној организацији омогућава да управља очекивањима и потребама својих „улагача”, па је због тога неопходан елемент њене „имовинске карте” у светлу одржавања на тржишту и осигуравања конкурентске позиције.

3.3 „Криминална имовина“ и „имовина криминалне групе“: битне нормативне разлике

Усмеравање пажње на околности у којима делују организоване криминалне групе у директној је вези са могућностима интервенисања против организованог криминалитета путем механизма спровођења закона. Уз карактеристике као што су ефикасна организација, унутрашња кохезија итд, у вршењу кривичног дела имовина је кључна за функционалност организованог криминала јер, уопштено узев, имовина обезбеђује потребна средства за деловање. Горан Бошковић и Саша Мијалковић наводе да „велике количине прихода стечених криминалом представљају значајну полугу моћи криминалним организацијама за корумпирање

²⁶⁶ *Ibidem*.

²⁶⁷ Б. Крстић, „Репутација и финансијске перформансе предузећа”, *Facta universitatis — series: Economics and Organization*, 11 (1)/2014, стр. 45.

представника власти, продор у легалне економске токове, финансирање политичких странака и могу се користити као подршка ширењу криминалних активности организованог криминала”.²⁶⁸ „Криминална имовина” је израз широког обухвата којим се означава имовина криминалног порекла, не улазећи у разграничење имовине која је средство извршења кривичног дела од имовине стечене кривичним делом, односно, имовинске користи остварене од криминала. Различити начини на које се криминална имовина може стећи и проблематичност тих начина стицања немају значај за квалификацију имовине као „криминалне”.²⁶⁹

Палермо конвенцијом којом је УН утврдила битне параметре у борби против транснационалног организованог криминала одређен је садржај битних појмова за вршење и сузбијање вршења кривичних дела организованог криминала. Имовина, у смислу ове конвенције, означава „ствари сваке врсте, било материјалне или нематеријалне, покретне или непокретне, процењиве или непроцењиве, као и правна документа или инструменте којима се доказује право или интерес у односу на такве ствари”, а добит од криминала означава „имовину која је проистекла или је остварена, директно или индиректно, извршењем кривичног дела”.²⁷⁰

Прибављање имовинске користи вршењем кривичног дела у литератури се одређује као свако увећање имовине учиниоца или трећег лица које је последица кривичног дела.²⁷¹ Имовинску корист прибављену кривичним делом може да представља непокретна имовина (стамбени и пословни објекти, пољопривредно земљиште), покретна имовина (готов новац, новац на рачуну код банака, хартије од вредности, моторна возила, накит, уметничка дела) и свака друга финансијска корист прибављена извршењем кривичног дела (незаконито добијање кредита,

²⁶⁸ Г. Бошковић, С. Мијалковић, „Међународна сарадња у одузимању прихода стечених организованим криминалом”, *Страни правни живот*, 2009, стр. 191 –192.

²⁶⁹ Лице које је стекло криминалну имовину, односно, власник, условна је категорија, јер је у контексту грађанског права, упитно власништво над имовином која је стечена кривичним делом. Дилема се састоји у одређењу стицања права својине од стране оног ко се декларише као власник с обзиром на њено незаконито порекло, односно легитимише као власник јер је стекао трајно власништво над оваквом имовином.

²⁷⁰ Видети детаљније у: чл. 2, Закон о потврђивању Конвенције УН против транснационалног организованог криминала, *Службени лист СРЈ*, Међународни уговори, бр. 6/2001.

²⁷¹ Е. Ivičević–Karas, „Kaznenopravno oduzimanje nezakonito stečene imovinske koristi, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, Zagreb, 14 (2)/2007, стр. 676.

спречавање умањења имовине у виду одлагања плаћања дуга или опроштај дуга, уплате којима се покривају трошкови попут оних везаних за полисе осигурања, студије, путовања, институционално чланство повезано са значајнијим трошковима у виду чланарине итд.).

Израз „криминална имовина” везује се за прибављену имовинску корист која је стечена извршењем конкретног кривичног дела, непосредно или посредно, као профит који је остварен из изворне добити, или је, због претварања и мешања као третмана у процесу прања новца, реч о трансформисаној или конвертованој имовини.²⁷² Криминална имовина може бити стечена и на процедурално законит начин (али путем прљавог новца), па је због тога значајно испитивање њеног порекла. Angela Veng Mei Lenog указује на то да када је против неког инициран кривични поступак за дела организованог криминала која по правилу доносе велику имовинску корист, онда је упитно порекло имовине таквих лица чак и када се та имовинска корист не може довести директно у везу са конкретним кривичним делом али је очигледна несразмера између законитих прихода и имовине учиниоца.²⁷³

Криминална имовина се везује за кривично дело, а „имовина криминалне групе” за криминалне активности. Код имовине криминалне групе реч је и појмовној конструкцији која је шира од криминалне имовине јер се не може директно довести у везу са имовинском користи оствареном конкретним кривичним делом, те по свом концепту одговара имовинској користи дефинисаној у екстензивном смислу. Особеност имовине криминалне групе је у њеном претпостављеном криминалном пореклу, јер постоји сумња да је стечена криминалном делатношћу, те потреби да се доказује да је законито прибављена. Специфичност одређења имовине криминалне групе је у ширини захвата у имовину.²⁷⁴

²⁷² Е. Ivičević–Karas, *op. cit.*, стр. 678.

²⁷³ А. V. М. Lenog, *The Disruption of International Organised Crime: An Analysis of Legal and Non-Legal Strategies*, Routledge, UK, 2016, стр. 96.

²⁷⁴ Релевантан пропис у Србији, Закон о одузимању имовине проистекле из кривичног дела, одређује појам имовине и имовине проистекле из кривичног дела на начин који одговара

Реконфигурација правних норми је начин да оне одражавају реалност финансијске компоненте криминала што омогућава концептуално разликовање криминалне имовине у ужем и у ширем смислу, као имовине криминалне групе.²⁷⁵ Последице проширивања појма криминалне имовине на имовину криминалне групе огледају се у редукцији доказног стандарда који се примењује при поступку утврђивања (не)законитог порекла одређене имовине, те у инверзији или подели терета доказивања (не)законитог порекла одређене имовине.²⁷⁶ За разлику од криминалне имовине која се обавезно одузима, одузимање имовине криминалне групе је факултативно и у том смислу је значајно постојање временског атрибута и других околности које у конкретном случају оправдавају одузимање имовинске користи. На овај начин се проширује могућност одузимања имовинске користи од криминалних организација, стицане током одређеног периода, и уводи се правни механизам који се сматра јаким инструментом у борби против најтежих кривичних дела сходно начелу да се криминал не сме исплатити.²⁷⁷

3.4 Методологија одузимања имовине као приступ борби против организованог криминала: наслеђе закона Rognoni–La Torre

Стандардне методе у борби против организованог криминалитета показале су се као неефикасне јер су циљале само највидљивије и најрањивије припаднике криминалних структура који чине њихову најлакше замењиву компоненту и подразумевају вољно учешће грађана који се иначе понашају у оквирима закона,

изложеном значењу екстензивне имовинске користи. Видети више у: Закон о одузимању имовине проистекле из кривичног дела, *Службени гласник РС*, 32/2013.

²⁷⁵ UNODC, *Digest of Organized Crime Cases: A Compilation of Cases with Commentaries, and Lessons Learned*, UNODC, Vienna, 2012, стр. 26.

²⁷⁶ Е. Ivičević–Karas, *op. cit.*, стр. 678.

²⁷⁷ Видети детаљније у:

N. Boister, R. L. Currie, *Routledge Handbook of Transnational Criminal Law*, Routledge, UK, 2015, стр. 427; и

C. van den Wyngaert, S. Dewulf (eds.), *International Criminal Law: A Collection of International and Regional Instruments*, 4th revised edition, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, Netherlands, 2011, стр. 1049–1056.

што оставља функционисање нелегалног тржишта у великој мери нетакнутим.²⁷⁸ Због тога је у међународним оквирима, током 80тих и 90их година XX века, дошло до преусмеравања пажње на праћење кретања криминалног профита кроз сложене шеме прања новца које су криминалци осмислили.²⁷⁹ Типичан начин прибављања имовинске користи — приходовања од кривичног дела, односно, криминалног стицања, односи се на новац прибављен извршењем кривичног дела, на незаконит начин. Тако стечен новац је „врућ” и да би могао на регуларан начин да се користи потребно је прикрити његово порекло. На овај начин се обезбеђује интеграција криминалне имовине у легалне токове. Тако су централни елементи политике борбе против организованог криминала постали спречавање прања новца, циљање виших ешалона организованих криминалних структура и настојање да се онемогући профитирање од криминала путем одузимања криминалне имовинске користи стечене извршењем кривичног дела (заплена и одузимање).

Претеча закона о одузимању имовине стицане криминалом јесте антимафијашки закон усвојен у Италији 1982. године познат као Rognoni–La Torre закон.²⁸⁰ Циљ овог закона је био дугорочна промена економског понашања мафије, односно њено приморавање да путем пасивних инвестиција пребаци средстава у легалну економију.²⁸¹ До доношења Rognoni–La Torre закона италијанско законодавство је располагало само са једноставном дефиницијом организованог криминала заснованом на присуству три елемента: удруживању, организованој структури и циљу да се врше кривична дела.²⁸² На основу овог

²⁷⁸ M. Beare, R. Naylor, *op. cit.*, стр. 43.

²⁷⁹ G. Stassens, *Money Laundering: A New International Law Enforcement Model*, Cambridge University Press, Cambridge, UK, 2000, стр. 8.

²⁸⁰ Pio La Torre, лидер комуниста у италијанском парламенту, и Virginio Rognoni, министар из демохришћанске странке, предлагачи су два нацрта овог закона, која су накнадно обједињена у нацрту који је усвојен, па је закон по њима познат као Rognoni–La Torre закон. Стручне темеље овог закона је у великој мери дао савремени утицајан теоретичар и политичар Giuseppe „Pino“ Aglacci. Видети детаљније у: R. Seindal, *Mafia: Money and Politics in Sicily, 1950–1997*, Museum Tusulanum Press, Copenhagen, 1998, стр. 66.

²⁸¹ М. Шкулић, 2015, *op.cit.*, стр. 612.

²⁸² Темељ италијанског кривичног законодавства и данас чини Кривични законик донет 1930. године, који је од тада више пута новелиран.

закона допуњен је члан 416 италијанског Кривичног законика тако да дефинише мафију као специфичан облик организованог криминала, наводећи да припадници мафијашке организације користе застрашивање, подређивање и завет ћутања да би чинили кривична дела, директно или индиректно управљали или контролисали привредна предузећа, функционисање јавних концесија и одобрења уговора о јавним радовима и јавним услугама зарад остваривања било незаконитог профита или других користи за себе или друге.²⁸³ Другим речима, овим законом је активно чланство у мафијашкој организацији дефинисано као кривично дело.²⁸⁴ Осим друкчијег дефинисања бића кривичног дела организованог криминала, најважнији и оригинални елементи новог прописа биле су мере које су се могле предузети са циљем контроле порекла имовине, укључујући и мере конфискције незаконито стечених добара и обавезу прибављања дозволе за извођење јавних радова у својству подизвођача.²⁸⁵

Суштинске иновације Rognoni–La Torre закона представљају увођење нових инкриминиција — „мафијашка завера” и „одузимање имовине стечене организованим криминалом”.²⁸⁶ Овим законом је укинута финансијска приватност осумњичених за „мафијашку заверу” укидањем поверљивости банкарских рачуна у случају истраге, уведена је обавеза одузимања свих предмета коришћених или намењених вршењу криминалне делатности, као и конфискација целокупне незаконито стечене имовине, како осумњичених за мафијашку заверу, тако и њихових сарадника и сродника.²⁸⁷ Овакве одредбе представљају структурно решење у борби против мафије, јер је наводе да путем пасивних инвестиција, пребацује новац у легалне токове, а да при том нема одлучујућу реч у њој. Циљ доношења Rognoni–La Torre закона је био легализација Мафијиног криминалног

²⁸³ А. Булатовић, „Италијанска искуства у борби против организованог криминала“, *Зборник радова Института за криминолошка и социолошка истраживања*, 30 (1–2)/2011, стр. 279–290.

²⁸⁴ G. Fraschini, C. Putaturo, *Illicit Assets Recovery in Italy: Enhancing Integrity and Effectiveness of Illegal Asset Confiscation*, Transparency International Italia, Italy, 2013, стр. 4.

²⁸⁵ A. Jamieson, *The Antimafia: Italy's Fight Against Organized Crime*, Palgrave MacMillan, UK, USA, 1999, стр. 28.

²⁸⁶ *Ibidem*.

²⁸⁷ *Ibid.*, стр. 29.

профита путем инвестирања у привреду и смањивање обима капитала у подземљу како би то довело до дугорочне промене у економском понашању криминалаца.

Смисао одузимања имовине стечене вршењем кривичних дела јесте спречавање да се вршењем кривичних дела оствари било каква имовинска корист.²⁸⁸ Успостављање методологије одузимања (конфискације) имовине под утицајем је друштвених фактора (политика, економија итд.) и специфичних околности (степен криминалитета, особености кривичноправног система итд.). Методологија конфискације развијала се примарно из потребе да се пронађу ефикаснија решења за борбу против организованог криминала. Како је природа мотива извршилаца дела организованог криминала користољубље (стицање профита), одузимање стеченог криминалног прихода је рационалан поступак, али представља и морални императив, па у том смислу има утицај у смислу функције опште превенције.²⁸⁹

Када је питање супротстављања организованом криминалитету еволуирало у међународно политичко питање које је изнедрило релеватне стандарде међународних организација, дошло је до ширења круга националних правних система који предвиђају средства за одузимање имовине. Основне претпоставке за одузимање имовине стечене вршењем кривичних дела су да је профит главни мотив организованог криминала и да одузимање криминалне имовине спречава његову интрузију у привредни систем и финансирање будућих криминалних активности. Палермо конвенција дефинише организовани криминал на основу одређивања неколико појмова који га синергички описују, па тако „замрзавање” или „заплена” означава привремену забрану преноса, претварања, располагања или премештања имовине или привремено предузето чување или контролу имовине на основу налога који изда суд или други надлежни орган, а „конфискација” се односи на одузимање, где је примењиво трајно лишавање права својине на имовину по налогу суда или другог надлежног органа. На овај начин се у Палермо конвенцији истиче да је циљ организованих криминалних

²⁸⁸ М. Шкулић, 2015, *op.cit.*, стр. 611.

²⁸⁹ М. Beare, R. Naylor, *op. cit.*, стр. 45.

група да добију, директно или индиректно, финансијску или другу врсту материјалне користи.

Код конфискације имовине је реч о принудном одузимању без накнаде у корист државе и може се односити на:

- целокупну имовину (потпуна конфискација) или
- тачно одређени део имовине (делимична конфискација) физичког или правног лица.²⁹⁰

Под имовином се разумеју сва имовинска права.

Конфискацију изричу законом овлашћени државни органи, само у случајевима који су предвиђени законом, а њени могући модалитети су:

- кривичноправни,
- цивилни (грађански) и
- административни (управни).

Кривичноправни модел конфискације имовинске користи, у демократским правно уређеним државама, може се изрећи искључиво лицима за које се докаже да су до имовине дошли искључиво чињењем кривичног дела, те се и мера може односити искључиво на ту имовину. Уколико се порекло новца не заснива на правно ваљаном основу, сматра се да је такав новац незаконитог порекла и стварају се услови за његово одузимање, конфискацију.

У оквиру кривичноправног модалитета конфискације, стандардно се разликују класична и проширена конфискација.

Класична конфискација је иницијални тип одузимања имовине који се у основи односи на средства и приходе од криминала, односно, било какву вредност у економском смислу која потиче од кривичног дела.²⁹¹ Да би се овај тип конфискације применио потребно је да се у кривичном поступку установи веза између кривичног дела и стицања предмета конфискације. Ово није

²⁹⁰ Код конфискације се имовином физичког лица сматра и имовина која представља његов удео у заједничкој имовини са другим лицима.

²⁹¹ UNODC Division for Treaty Affairs, *Legislative Guides for the Implementation of the United Nations convention Against Transnational Organized Crime and The Protocols Thereto*, United Nations, New York, 2004, стр. 34–37.

проблематично за доказивање када је ограничен број појединаца укључених у вршење дела на одређеном простору и у одређеном времену. Међутим, тежина доказивања добија аутентичан *probatio diabolica* карактер када кривично дело представља део структурираног криминалног ентитета који је професионално и континуирано криминално делује у различитим временским периодима и на географски различитим подручјима (у националним оквирима, интернационално или транснационално) и када се се добит од криминала трансформише путем незаконитих и законитих активности, на тај начин мешајући и спајајући профите проистекле из тих активности.

Проширена конфискација је заснована на једноставнијем механизму доказивања јер је терет доказивања подељен. На једној страни се доказује да је имовина директно или индиректно у несразмери са вредношћу легитимног прихода, а друга страна, односно, лице коме прети конфискација имовине по основу проширеног модалитета, доказује да имовина, упркос диспропорцији, јесте или вероватно јесте легитимног порекла (у неким земљама се тражи мањи степен извесности у доказивању).²⁹²

Грађанска конфискација имовине (*confiscatio in rem*) или како се још назива, „цивилна заплена” усмерена је против ствари, а не лица. Овај модалитет конфискације је настао у прецедентном правном систему и карактеристичан је за САД где се широко примењује, али у међународним оквирима препорука о опортунитету њене примене везује се за УН, односно, за одредбе Конвенције УН против незаконитог промета опојним дрогама и психотропним супстанцама из 1988. године (тзв. Бечка Конвенција) и УН Конвенцију о борби против корупције, па се данас у различитим варијететима овај модел конфискације налази уграђен и у националним законодавствима континенталног правног система.²⁹³ Цивилна заплена се спроводи над имовином лица које не мора бити осуђено нити

²⁹² *Ibid.*, стр. 37.

²⁹³ Б. Николић, „Неопходни инструменти за ефикасно одузимање имовине стечене организованим криминалом: Смернице за дораду домаћих прописа”, *Правда у транзицији*, 9/2007, стр. 1–3, www.tuzilastvorz.org.rs/html_trz/%28CASOPIS%29/SRP/SRP09/1664.pdf, asp, 14. октобар 20015.

оптужено, па чак не мора ни да буде покренут кривични поступак против њега.²⁹⁴ То лице може бити и правоснажно ослобођено у кривичном поступку, а да му се имовина ипак одузме, јер је за грађанску конфискацију довољно да постоји сумња да имовина потиче од криминала. Докази о конкретном кривичном делу нису потребни, али надлежни орган који поступа мора да докаже барем врсту кривичног дела за које се тврди да у конкретном случају представља „противзаконито понашање” (на пример, крађа, превара, корупција).²⁹⁵

Ratio legis за грађанску конфискацију проналази се у постојању посебних околности, односно, осумњичени је недоступан органима гоњења због наступања различитих чињеница као што је то смрт, или је осумњичени у бекству, а имовина је потрошена, осумњичени се налази у иностранству и држава у којој борави одбија изручење а не постоје билатерални или мултилатерални уговори који би је обавезивали на изручење итд. Иако се грађанска конфискација сматра најефикаснијим начином да се супротставља многим облицима корупције, привредног криминала и других форми деловања организованог криминала, овај начин конфискације имовине је контроверзан, јер се терет доказивања помера на кориснике имовинске активе (конкретни облици средстава са којима се располаже) која је „под сумњом”, односно, на лице које је окривљено за дело из области прања новца, корупцију, ометање правосуђа, ако је по природи транснационално и укључује постојање криминалне организације.²⁹⁶

Административна конфискација је најмање споран вид конфискације, а реч је процесу који се уобичајено примењује у контексту царинских прописа и царинске заплене. Типично се користи за заплenu готовог новца који се открије приликом преласка границе, али се примењује и када је природа заплењене ствари

²⁹⁴ Кључне идеје о грађанској конфискацији представљене су на основу новије студије о томе коју је израдио Савет Европе. Видети више у: Council of Europe Office in Belgrade, *Impact Study on Civil Forfeiture*, Economic Crime Cooperation Unit Action Against Crime Department Directorate General Human Rights and Rule of Law Council of Europe, Belgrade, 2013.

²⁹⁵ Незаконито порекло имовине се доказује по принципу „равнотеже вероватноћа” (*balance of probabilities*) што представља нижи ниво доказа који се у оваковом поступку морају представити, у односу на доказивање „изван сваке сумње” (*beyond a reasonable doubt*) које је стандард кривичног поступка.

²⁹⁶ Б. Николић, *op. cit.*, стр. 2–3.

таква да оправдава заплону (на пример, у питању је експлозив или кријумчарена роба).²⁹⁷

3.5 Искуства у примени политике одузимања имовине у Европи и Северној Америци

Активности у контексту организованог криминалитета показују карактеристике које су типичне код уобичајених пословних активности у оквиру законитог пословања јер могу представљати извор зараде од продаје роба и услуга клијентима и од накнада по различитим основама, бележити економски раст и представљати опортуну категорију у економској и политичкој сфери. Овако постављену контекстуалну перспективу на организовани криминалитет у односу на економску равну друштвеног система Michael Versten дефинише као „област трансакција материјално утемељена у тржишту нелегалних роба и услуга”.²⁹⁸ Тако је супротстављање организованом криминалитету конципирано на новом модалитету који је усмерен на уклањање плодова извршења кривичног дела како они не би били на располагању криминалцима и након што издрже затворску казну. Овај нов приступ је остварење делотворног одвраћања од криминалитета као циља политике кажњавања повезао је са крајњим циљем бављења криминалом, а то је стицање имовинске користи.

У свим правним системима постоје правни прописи о одузимању својине стечене кривичном делатношћу, иако са различитим приступима и различитим ефектима које производе. Елемент који се уочава као заједнички свим правним системима је разумевање одузимања својине стечене криминалном делатношћу као врло ефикасне мере у борби против организованог криминала, јер спречава

²⁹⁷ UNODC, *Manual on International Cooperation for the Purposes of Confiscation of Proceeds of Crime*, UNODC, Vienna, 2012, стр. 17.

²⁹⁸ P. Dickie, P. Wilson, “Defending Organised Crime: An Operational Perspective”, Australian and New Zealand Society of Criminology Conference, Melbourne, 1992, стр. 5.

стицање имовинске користи вршењем кривичних дела.²⁹⁹ Основни проблеми у одузимању имовинске користи стечене кривичним делима јесу разграничење имовине која је средство извршења кривичног дела од имовине стечене кривичним делом, утврђивање њене висине и отуђивање имовине од стране учиниоца кривичног дела.³⁰⁰ Утврђивање тачног износа имовинске користи добијене од организованог криминала, по правилу је скопчано са бројним тешкоћама и може негативно утицати на брзину и економичност суђења. А у случају да је немогуће ову меру извршити директним одузимањем имовинске користи која би се састојала у новцу, вредносним папирима или стварима, делимично или потпуно, суд по слободној процени одређује висину противправне имовинске користи.

Већина земаља данас има успостављене легислативне оквире који омогућавају одузимање прихода стечених криминалом.³⁰¹ Конфискација имовине се у различитим прописима неуједначено дефинише, као кривична санкција и као кривична мера, па се разликују и стандарди за дефинисање законског оквира који регулишу ову област у смислу да се захтева осуда у кривичном поступку, односно да се, алтернативно или паралелно, користи механизам који није утемељен на кривичноправној осуди.³⁰²

Искуства у примени политике конфискације криминалне имовине специфично су обликована одређењем појма криминалне имовине, на основу утврђеног националног система конфискације и његовом применом кроз све фазе — фазе истраге, судског поступка и управљања одузетом имовином.³⁰³

²⁹⁹ Д. Маринковић, „Место и улога кривичног законодавства у супротстављању савременим облицима криминалитета”, *Спречавање и сузбијање савремених облика криминалитета — II* (урс. С. Петровић, М. Милошевић, Ђ. Ђорђевић), Криминалистичко–полицијска академија, Београд, 2007, стр. 149.

³⁰⁰ М. Levi, L. Osofsky, „Investigation, Seizing and Confiscating the Proceeds of Crime”, *Crime Detection and Prevention Series Paper No. 61*, Home Office Police Department, London, 1995, стр. 4.

³⁰¹ Г. Бошковић, С. Мијалковић, *op. cit.*, стр. 196.

³⁰² Booz, Allen, Hamilton, *Comparative Evaluation of Unexplained Wealth Orders*, 2012, www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/237163.pdf, asp, 20. октобар 2015, стр. 9.

³⁰³ В. Vettori, *Tough on Criminal Wealth: Exploring the Practice of Proceeds from Crime Confiscation in the EU*, Springer Science and Business Media, Dordrecht, the Netherlands, 2007, стр. 23–24.

Европски огранак RAND корпорације чије су анализе стандардно референтне на нивоу државне политике коју утврђују владе, анализирао је последице конфискације криминалне имовине у студији чију је израду затражила Европска комисија, користећи бројне критеријуме у евалуацији примене политике одузимања имовине — економске и социјалне последице, као и последице по животну околину, поштовање фундаменталних људских и грађанских права, пропорционалност, једноставног, кохерентност, директне трошкове, географску распрострањеност утицаја итд.³⁰⁴ Резултат ове анализе јесте идентификовање читавог низа елемената које би требало унапредити, а тичу се конфискације, менаџмента и коришћења конфисковане имовине, редистрибуције како би се конфискована имовина ставила у функцију друштва (директно, генерисањем профита или финансирањем социјалних услуга), реституције и компензације жртава, те утицаја политике одузимања на поверење јавности, појавност криминала и економску, социјалну и еколошку сферу.³⁰⁵

Консултантска кућа Booz, Allen, Hamilton која од почетка XX века пружа услуге влади САД, израдила је 2012. године обимну компаративну студију о глобалној примени конфискације имовине са циљем да оцени ефикасност постојећих мера у различитим крајевима света.³⁰⁶ Компаративна оцена стања у Италији и САД, дата у студији, представља индикативне примере јер се ове земље издвајају од осталих по развијености механизма и дужини примене, а њихови правни системи припадају различитим, глобално доминантним правним традицијама, прецедентном и континенталном праву.

Италија је европска земља која има дугу традицију и развијен систем проширене кривичноправне конфискације криминалне имовине. Комесаријат за руковођење заплењеном имовином криминалних организација је надлежно тело које специјални третман непокретне имовине мафијаша примењује и на покретну

³⁰⁴ J. Forsaith *et al.*, *Study for an impact assessment on a proposal for a new legal framework on the confiscation and recovery of criminal assets*, the European Commission Directorate General Home Affairs, RAND Corporation, Santa Monica, CA, 2012.

³⁰⁵ *Ibid.*, стр. 67–74.

³⁰⁶ Booz, Allen, Hamilton, *op. cit.*, стр. 52.

имовину (пре свега на предузећа под контролом криминалаца). Тиме се спречава да на јавним лицитацијама, мафијашке организације поново уђу у посед конфискованих добара (предузећа, новца, транспортних средстава, информативне опреме, обрадиве земље), а држава том имовином држава може да располаже на неколико начина.³⁰⁷ Конфискована мафијашка предузећа директно прелазе у власништво државе, која може да их прода, ликвидира или повери на руковођење некој државној институцији. Новац добијен продајом, ликвидацијом, или продајом на лицитацији, уплаћује се у посебан фонд. Непокретна имовина се додељује општинама или директно држави, а углавном служи за социјалне иницијативе или се даје на коришћење судским или полицијским органима. Имовина одузета мафијашу који се бавио трговином наркотицима, додељује се општини, а касније се усмерава у установе које се баве лечењем болести зависности. Непокретна имовина се може користити за војне објекте, полицијске зграде, базе цивилне заштите или зграде судске администрације. Конфискована имовина се додељује на основу одлуке Министарства финансија, а доноси се на основу предлога локалних органа и процене вредности добра, уз обавезно мишљење префекта и председника општине. Да би овако разрађена инфраструктура за конфискацију била успешна, она мора да почива на одговарајућим капацитетима институција у смислу стручности и реалних могућности ангажмана. Међутим, постигнути резултати не кореспондирају са нормативном инфраструктуром у смислу да су задовољавајући јер је уочена дискрапанција између предмета заплене (у случају привременог одузимања) и предмета конфискације (у случају трајног одузимања), на рачун конфискације, као и да је ефикасност у њиховој примени, од увођења до актуелног тренутка, флукутирала.³⁰⁸ Овакво стање упућује на закључак да би разлоге требало потражити у домену капацитета институција да поступају у постојећим нормативним оквирима.

³⁰⁷ Center for the Study of Democracy, *Antimafia: The Italian Experience in Fighting Organised Crime*, 2011, www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Publications/Detail/?lang=en&id=135580, asp, 13. новембар 2015.

³⁰⁸ L. Paoli, 2008, *op. cit.*, стр. 47.

Одузимање имовине проистекле из вршења кривичог дела у САД се спроводи на основу RICO закона који омогућава конфискацију као и цивилно одузимање. Мера конфискације се реализовала уз ентузијазам и подршку институција, а обухват концепта криминалне имовине која може бити одузета се временом ширио. Карактеристика америчког законског решења јесте неразликовање криминалне имовине (имовине настале чињењем криминалних дела) од имовине криминалаца (не мора цела његова имовина да буде стечена криминалом). Резултати нису изостали — све мафијашке породице у Њујорку су се нашле на удару RICO закона, што је за последицу имало уништавање њихових структура.³⁰⁹

Методологија одузимања чини процедуру конфисковања приступачнијом по принципу *find it and grab it* („пронађи и уграби”), чиме и расте мотивација институција да се у томе ангажују зато што могу да располажу са одузетим, што је предмет критике и ироничног етикетирања полиције и тужилаштва као „ловаца на главе” — само трећина осумњичених који се нађу на удару конфискације, буде и оптужена. Приходи од конфисковане имовине сливају се у фондове као што је онај при Министарству правде или фонд Министарства финансија, а приходи из тих фондова користе се за унапређивање рада и техничке опремљености надлежних институција.

Главна мета конфискације је новац, док илегални промет робом и услугама полиција у САД избегава када је у питању пословање у коме сувласник није мафијаш, јер је тешко поделити имовину, па до окончања поступка полиција мора да води фирму, а догађало се да то буду и јавна кућа (проституција је легална у деловима државе Невада), порно биоскоп или казино. Приговор који се упућује овом приступу је да он представља одузимање имовине организације, а не целокупне криминалне индустрије, што доводи до закључка да се мења носилац профита, а не уништава сама делатност.

³⁰⁹ Booz, Allen, Hamilton, *op. cit.*, стр. 151–164.

Појам средстава у оба модалитета конфискације проширен је готово без ограничења, а цивилни RICO омогућава конфискацију и по приватној тужби ако је могуће демонстрирати да је настала штета последица изнуде.³¹⁰ Образложење новог приступа је у профиту као основној мотивацији организованог криминала, те се самим његовим одузимањем спречава корупција привредног система али се и одузима капитал потребан за будуће криминалне активности. Уочава се је да, ако организовани криминал нема „контролни пакет”, тј. мополску позицију на неком тржишту која би му омогућила развијање криминалног пословања, значајан број криминалаца покушава да пребаци новац у легалан бизнис чиме се смањује богатство подземља. То се постиже прањем новца за који је, у САД ригорознија казна од самог стицања нелегалног капитала. Извршеном калкулацијом ризика и профита, одузимање имовине представља додатну казну и нагласак је управо на кажњавању појединца. Аргументи који се овом супротстављају истичу могућност кршења људских и грађанских права, злоупотребе, полицијску и административну самовољу, те могућност уцене пословних људи и политичких неистомишљеника.

³¹⁰ F. E. Hagan, *op. cit.*, стр. 428–429.

ГЛАВА IV

ИНТЕГРАТИВНЕ ФОРМЕ ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛА

4.1 Појава унутрашње поделе рада у криминалним организација: трговина дрогом као прва интегративна форма организованог криминала

Друштвени процеси утичу на све сфере друштвеног живота, па тако и организовани криминал егзистира у симбиози са окружењем.³¹¹ У питању је динамичан процес који еволуира путем адаптације на окружење у тоталитету, од правног оквира за пословање, преко модуса транспорта, до финансијских институција.³¹² У сфери криминала, имовинска права нису гарантована, снабдевачи илегалном робом раде под константним притиском, па се успешност у криминалним активностима састоји у њиховом организовању на начин којим се утиче на смањење ризика.³¹³

Интегративне форме организованог криминала настају у процесу његовог развоја, као резултат искуства, новостечених компетенција и унапређивања начина рада.³¹⁴ Прилагођавање променама врши се на нивоу структуре и методологије деловања како би се омогућила његова оптимизација. На врсту криминалне делатности утичу личне карактеристике (пре свега, способности), али, истовремено су и криминалне структуре под утицајем врсте делатности којом се баве. Dennis McCarthy указује на сличности између криминалног и регуларног пословања у тежњи да се унапреди пословање, што криминални предузетници чине, типично, путем повећавања тржишног учешћа у одређеном послу (или у организационој структури која га обавља) или тако што успостављају контролу

³¹¹ Социјални фактори директно или индиректно утичу на облик криминалних структура, на пример, кроз потражњу одређене врсте илегалне робе или услуга, јер то одређује различите врсте криминалних структура.

³¹² P. Gottschalk, 2010, *op. cit.*, стр. 299.

³¹³ EUROPOL, 2004 *European Union Organised Crime Report — Open Version*, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, 2004, стр. 7.

³¹⁴ West Sands Advisory LLP, *Europe's Crime-Terror Nexus: Links Between Terrorist and Organised Crime Groups in the European Union*, Directorate General for Internal Policies, Department C: Citizens' Rights and Constitutional Affairs, Civil Liberties, Justice and Home Affairs, European Parliament, Brussels, 2012, стр. 30.

над већом територијом (*turf*) како би приходовали од „накнада” које наплаћују од легалних и нелегалних бизниса на тим територијама.³¹⁵ Прилике за остваривање криминалног профита као ултимативног циља деловања криминалних организација експлоатишу се на различите начине, ефикасност је императив, користи се економија обима да би се снижавале цене, успоцтавља се контрола ресурса и долази до специјализације активности, па, сходно томе, до специјализације улога у процесима криминалне економије.

Специјализација је економски концепт који описује процес одвајања различитих задатака у оквиру система или фирми који омогућава остваривање циљева у пословању који би иначе били недостижни. Фактори производа који су изложени специјалности су простор, рад, капитал и предузетништво којима одговарају сходне категорије специјализације (специјализација земљишта, капитала, специјализација рада и подела рада).³¹⁶

Уобичајена је појава да кад год је производња неке новчано вредније робе ограничена, или на тржишту постоји њен недостатак, долази до кријумчарења, ствара се илегално тржиште и генерише се криминални профит.³¹⁷ Организовани криминалитет је увек присутан у трговини дефицитарном робом, робом чији је промет забрањен или се налази под посебним режимом. Цену ове робе формира илегално тржиште, а зарада коју доноси је брза и велика.³¹⁸ Компоненте цене које су уграђене у зараду су вредност робе, провизија и ризик, што организовани ланац рефлектује јер спаја сегменте илегалне производње и дистрибуције до крајњих потрошача.

Повећање потражње за илегалним наркотицима у другој половини XX века отворило је ново поље деловања организованог криминала у глобалним оквирима и подстакло формирање глобалног тржишта трговине дрогом које подразумева

³¹⁵ D. M. P. McCarthy, *An Economic History of Organized Crime*, Routledge, New York, 2011, стр. 16–17.

³¹⁶ Подела рада је историјски повезана са растом укупне производње и индустријализацијом.

³¹⁷ C. H. Holmes, *Organized Crime in Mexico: Assessing the Threat to North American Economies*, Potomac Books, Inc., 2014, стр. 5.

³¹⁸ C. Black, T. van der Beken, *Reporting on Organised Crime: A Shift from Description to Explanation in the Belgian Annual Report on Organised Crime*, Maklu, Antwerpen, 2001, стр. 28.

узгајање, производњу, дистрибуцију и продају који су санкционисани кривичноправним нормама. УН упозорава да је трговина дрогом најлукративнија криминална делатност, која данас чини више од једног стотог дела укупне светске економије.³¹⁹

Mark Shaw описује факторе који су делујући у синергији трансформисали организовани криминалитет и консолидовали трговину дрогом у њену савремену, интегративну форму криминалног деловања.³²⁰ Кад фрагментација уступи место консолидацији путем смањивања броја криминалних предузетника релативно мале моћи (појединаца, лабавих мрежа или мањих група) и повећања већих и моћнијих актера на криминалним тржиштима, они се као такви јасно идентификују и улазе у односе симбиозе са актерима из легалне сфере, како у јавном тако и у приватним сектору чиме осигуравају и јачају своју позицију на тржишту услед чега имају ефективну моћ да искључе друге потенцијалне актере на криминалном тржишту. У односу на мере које се спроводе у циљу сузбијања трговине дрогом трговци дрогом динамично реагују променама тактике, а механизми заштите криминалног пословања, трансакција и личне безбедности, попримају размере због којих је примерено говорити о њима као о „индустрији заштите криминалног деловања” јер се координисано примењују на криминалним тржиштима.³²¹

У традиционалним активностима организованог криминала, друштвени односи између људи који се успостављају су лични (учесници се веома добро познају), за разлику од функционисања у оквиру интегративне форме организовања коју карактерише одсуство директне повезаности у вертикалним хијерархијама. Везе и контакти омогућавају криминалцима да координирају своје активности и остварују профит, а важност личних контаката је одређена

³¹⁹ Видети детаљније на: www.unodc.org/unodc/en/frontpage/2012/July/new-unodc-campaign-highlights-transnational-organized-crime-as-an-us-870-billion-a-year-business.html, asp, 22. децембар 2015.

³²⁰ М. Shaw, “Drug Trafficking and the Development of Organized Crime in Post-Taliban Afganistan”, http://siteresources.worldbank.org/SOUTHASIAEXT/Resources/Publications/4488131164651372704/UNDC_Ch7.pdf, asp, 22. децембар 2015, стр. 195.

³²¹ *Ibidem*.

конкретним релацијама у којима учесник учествује. Основ за учествовање у трговини дрогом чине компетенција, смисао за пословање и мрежа контаката, тј. људски ресурси који су потребни за кретање робе, новца и људи преко граница, док се компетитивност обезбеђује ценама и репутацијом која подразумева поузданост.³²²

Централна карактеристика организованих криминалних група које учествују у трговини дрогом јесте да се састоје од групе која чини језгро и од специјализованих „компоненти” са посебним зонама одговорности које у оквиру ланца активности пружају подршку потребну за криминално деловање. У подели рада у оквиру трговине дрогом учесници делују као различити логистичари, маркетинг–менаџери и финансијери.³²³ Поред тога, пошто немају чланове као стандардне хијерархијске организације, флексибилне криминалне структуре то превазилазе једнократним ангажовањем сарадника уз надокнаду.³²⁴ Истражујући трговину дрогом у Канади, Frederick Desroches је установио да значајни трговци дрогом (значајни по основу удела који имају на тржишту) раде у малим групама које су флексибилне и по организационој структури и по основу поделе рада.³²⁵ У настојању да што је могуће више смање ризик да буду откривени, учесници у трговини дрогом самостално функционишу и настоје да ограничавају циркулацију информација. Раде с малим бројем клијената и настоје да ни на који начин не привлаче пажњу, па ни вршењем других кривичних дела. Трговина дрогом је интегрисан систем у ком велетрговци, који могу бити узгајивачи и/или произвођачи и/или увозници, остварују највећу криминалну добит. У оквиру организационе структуре, централну улогу има онај ко има контакте, информације о томе како да се реализују трансакције и капацитет да успостави односе између различитих криминалних мрежа — та особа је најбоље заштићена

³²² F. J. Desroches, *op. cit.*, стр. 240.

³²³ J. M. Insultza, *The Economics of Drug Trafficking*, Organization of American States, 25 (4)/2012, www.cicad.oas.org/drogas/elinforme/informeDrogas2013/laEconomicaNarcotrafico_ENG.pdf, asp, 25. септембар 2015.

³²⁴ Индикативан приказ оваквог „хонорарног ангажмана” може се наћи у популарној култури, у акционом филму “Ghost Dog: The Way of the Samurai” за који је његов амерички аутор Jim Jarmusch добио награду Златна палма у Кану 1999. године.

³²⁵ F. J. Desroches, *op. cit.*, стр. 239.

и највише изолована, а њена улога би се могла описати као „координирање” функционисања ланца снабдевања. „Координатори” снабдевају дистрибутере који дрогу или продају даље или је директно продају корисницима на крају ланца.³²⁶ Кључне активности координатора у трговини дрогом су контрола тржишта одлучивањем о количини и тренутку промета и контрола квалитета пословања у општем смислу (надзор над квалитетом робе и квалитетом услуге).³²⁷ Међутим, трговина неће бити угрожена ако се лидер на врху уклони — у таквој ситуацији наступа период нестабилности и фрагментације који се може окончати различитим сценаријима, али сама делатност ће се и даље одвијати.³²⁸

Под утицајем процеса глобализације и организовани криминалитет је постао глобализован, полиморфни концепт. Моно–етничке, хијерархијске криминалне организације које се уобичајено доводе у везу с мафијом, а које су доминирале као предмет у пионирском проучавању организованог криминалитета, замењене су мултиетничким мрежама које прекогранично врше кривична дела. На основу бројних студија, у стручном дискурсу се утврдило мишљење да је трговина дрогом тип криминалне активности коју организују лабаве, флексибилне организације са мрежном структуром.³²⁹ Међутим, употпуњавање систематизације унутрашње делатности специфичне криминалне групе која тргује дрогом поред питања која су везана са структуром требало би да укључи и проналажење одговора на бројна друга питања, као што су питање о томе да ли постоји закономерност између величине организације и њене структуре, да ли етничка димензија има неки значај у одређивању структуре групе, припадности и природи односа са другим субјектима, на који начин се додељују индивидуалне улоге и задаци у активностима организације, да ли постоје неке специфичне улоге које су виталне за активности организације итд.³³⁰

³²⁶ *Ibidem.*

³²⁷ M. Shaw, *op. cit.*, стр. 201.

³²⁸ J. C. Garzón, *op. cit.*, стр. 107.

³²⁹ M. Natarajan, “Understanding the Structure of a Drug Trafficking Organization: A Conversational Analysis”, *Crime Prevention Studies*, 11/2000, стр. 274.

³³⁰ R. Curtis, T. Wendel, “Towards the Development of a Typology of Illegal Drug Markets”, *Crime Prevention Studies*, 11/2000, стр. 124.

4.2 Диверсификација економске моћи криминалних група стечене трговином наркотицима

На основу евалуације емпиријских истраживања о трговини наркотицима, Nicholas Dorn, Michael Levi и Leslie King су формирали посебну, тројаку типологију криминалних организација које тргују дрогом.³³¹ Политичко–војни тип организације има политички циљ — промену власти у својој земљи или остваривање доминације у постојећој политичкој структури, а типичан је за тзв. пропале државе (*failed states*) које карактерише висок ниво дезинтеграције у смислу политичке заједнице, па не функционише адекватно ни на основном нивоу. Авантуристички тип организације реализује активности с високим нивоом ризика, тако што ризик преузима или невољно, због принуде или плаћања дуга, или вољно, вођен мотивацијом изван економске користи. Пословни тип криминалне организације која тргује дрогом је без политичких амбиција, вођен је искључиво профитом и проценом финансијске користи.

Могућности за стварање нове економске вредности путем криминала постоје због потражње за робом и услугама у оквиру илегалних тржишта. Пословање на нелегалном тржишту заснива се на претпоставци да постоје конкурентне несавршености које одражавају промене у технологији, потражња или неки други фактори који би могли да се економски експлоатишу.³³²

Опстанак организованог криминала темељи се на комбиновању различитих елемената легалне и илегалне сфере и на тај начин се осигурава његова компатибилност са реалношћу у којој настаје и развија се. Одвијање тог процеса је неизвесно, јер је за криминалне групе ниво несигурности у функционисању веома висок и укључује бројне чиниоце — цену илегалне робе или услуга, сопствену унутрашњу кохезију, одлуке противника (власти или других

³³¹ N. Dorn, M. Levi, L. King, *Literature Review on Upper Level Drug Trafficking*, Home Office Online Report, 22/05, стр. 36.

www.ehu.eus/documents/1736829/2118745/Literature+review+on+upper+level+drug+trafficking.pdf, asp, 18. децембар 2015.

³³² P. Gottschalk, 2010, *op. cit.*, стр. 299.

криминалних група), те реакције друштва.³³³ Због тога је регулација услова на илегалном тржишту од посебног значаја за организовани криминал и он на различите начине настоји да утиче на политичку, економску и социјалну сферу. Економска моћ стечена трговином наркотицима омогућава корумпирање до мере која представља стварање структура принуде као фактора репресије против оног што угрожава егзистенцију организованог криминала.³³⁴

Улагање економских ресурса у социјалне инвестиције (на пример, социјалне услуге за рањиве категорије становништва попут различитих врста помоћи за најугроженије врсте становништва, подршка јавним манифестацијама итд.) доприноси увећању друштвеног престижа кључних актера док истовремено утиче на благостање заједнице и повећавање објективне добробити. Путем оваквих активности омогућава се легализација криминалне имовине. Такође, на нивоу праксе, то је супституција улоге јавних власти у располагању ресурсима којом се генерише пренос лојалности према лидеру, а незаконито стечено богатство се уводи у легалне токове и утврђује се нека врста недодирљивости *de facto* суспензијом правних правила на основу аргументације да су неефикасна за друштвени развој. Таквом инверзијом незаконитог и нелегитимног у разумно и потребно капитализује се економска моћ стечена криминалним деловањем. Легални привредни субјекти који учествују у шемама прања новца, зарађене провизије користе као врсту субвенција која им омогућава да буду конкурентнији на тржишту.³³⁵

У контексту дистрибуције наркотика, диверсификација економске моћи се одвија у три равни: локалној, транснационалној и глобалној. Глобализација је створила односе међузависности између различитих актера који учествују на илегалном тржишту. На пример, криминалци који продају дрогу у САД, на

³³³ *Ibid.*, стр. 300.

³³⁴ На који начин организовани криминал делује и мења окружење лакше се уочава у мањим срединама у којима ја друштвена инфраструктура једноставнија тако да се нелегалне активности могу једноставније и уверљивије представити као вид социјалне инклузије, економског интервенционизма, или, чак, као нешто што је политички прихватљиво, па је могуће чак вештачки индуковати потражњу за нелегалном робом и услугама. Видети у: J. C. Garzón, *op. cit.*, стр. 110.

³³⁵ Adamoli *et al.*, *op. cit.*, стр. 31.

улицама Лос Анђелеса, зависе од мексичких трговаца дрогом, а мексички трговци дрогом зависе од производње коке у земљама Јужне Америке. На локалном нивоу, директна последица глобализације је борба за контролу локалне продаје. Продаја на домаћем тржишту постаје атрактивнија опција за трговце дрогом када су операције спречавања трговине дрогом ефикасније. Транснационални домен за трговину наркотицима географски је примарно одређен као европско тржиште и тржиште САД.³³⁶ Највећа количина дроге усмерава се на та тржишта јер постоји већа концентрација потрошача који имају потребну куповну моћ да би се роба продавала по најбољој цени. Иако су картели примарни актери организованог криминала на овом тржишту, иза сваке трансакције је велики број продаваца ниског профила о којима постоји врло мало информација.³³⁷

Robert Bunker и John Sullivan описујући развој картела наводе да он пролази три фазе. У првој фази картел се понаша као агресивни такмац (*agressive competitor*), а структуром картела доминира узак круг лидера иако је организација заснована на умрежавању.³³⁸ У другој фази развоја, у методологији деловања картела доминира приступ суптилног кооптирања (*subtle co-opter*), а структура се грана у форми мреже на рачун напуштања традиционалног хијерархијског организовања.³³⁹ Картел у трећој фази развоја захваљујући истрајности у корумпирању јавних функционера и кооптирању има „значајан потенцијал да представља озбиљну претњу држави” (*criminal state succesor*).³⁴⁰ Суштина те претње се састоји у криминализацији државе која је попримила такве размере да може да угрози поредак у заједници.

Светско тржиште наркотика је комплексно, а ресурси доступни произвођачима и трговцима дроге су по обиму без преседана у историји.³⁴¹ Klaus von Lampe објашњава да се та комплексност приказује у три перспективе.

³³⁶ Adamoli *et al.*, *op. cit.*, стр. 29.

³³⁷ J. C. Garzón, *op. cit.*, стр. 117–135.

³³⁸ R. J. Bunker, J. P. Sullivan, “Cartel Evolution: Potential and Consequences”, *Transnational Organized Crime*, 4 (2)/1998, стр. 60.

³³⁹ *Ibid.*, стр. 62.

³⁴⁰ *Ibid.*, стр. 66.

³⁴¹ J. O. Finckenaer, J R. Fuentes, G. L. Ward, “Mexico and the United States of America: Neighbours Confront Drug Trafficking”, *Forum on Crime and Society*, 1 (2)/2001, стр. 2.

Хоризонтална диференцијација подразумева поделу рада, док се вертикална диференцијација односи на нивое хијерархије ауторитета што је дефинишуће за менаџмент активности. Просторна дисперзија чини трећу раван комплексности и одређена је бројем локација на којој се активност одвија.³⁴²

Економија илегалног трговања дрогом је сложена структура у којој су испреплетани локални и глобални елементи. Криминалне организације воде уносне послове и пласирају своје локалне производе на светском тржишту. Окружење у коме функционише ово тржиште обележавају порозне границе, клијентела коју дефинише куповна моћ и усмереност на оне који трговцима дрогом могу да обезбеде највећи профит.³⁴³ Криминалне организације које транснационално делују проширују свој утицај подмићивањем, принудом и застрашивањем како би олакшали, унапредили или заштитили своје активности, па представљају препреку демократском поретку и слободној тржишној економији.³⁴⁴ Домаће тржиште не представља више примарни фокус деловања организованог криминалитета који се трансформисао у мултинационалне компаније са децентрализованим командним центрима и повезивањем у оквиру хоризонталних мрежних структура.

4.3 Улога криминалних организација у стварању и одржавању „црних” и „сивих” тржишта

Организовани криминал је показао способност да се прилагођава променама и у политичкој и у економској арени. Током протеклих неколико деценија, криминалне организације су повећале своје подручје деловања реинвестирањем прихода од илегалних активности и нелегалних тржишта у легалну имовину и привреду, омогућавајући криминалним организацијама праће прихода проистеклих из криминала, проширивање активности, повећавање извора

³⁴² K. von Lampe, “Criminally Exploitable Ties: A Network Approach to Organized Crime”, *Transnational Organized Crime: Myth Power and Profit* (eds. E. C. Viano, J. Magallanes, L. Bridel), Carolina Academic Press, Durham, NC, 2003(a), стр. 16.

³⁴³ R. J. Bunker, J. P. Sullivan, *op. cit.*, стр. 56.

³⁴⁴ *Ibidem*.

финансирања, различите нивое контроле над територијом. Развијањем алтернативног механизма деловања, криминалне организације постепено добијају сопствени живот, идентитет, стратегију, па чак и политику.³⁴⁵ Негативне последице овог процеса за друштво су огромне. Организовани криминал се инфилтрирао у легалну економију, изазивајући дистрозију у деловању конкуренције као силе регулације тржишта, преусмеравањем средства из јавних служби. Осим тога, овај процес је олакшан развијеним софистицираним механизмима прања новца који отежавају раздвајање регуларне од „сиве” економије.

На основу критеријума процене тржишног понашања у односу на његову сагласност са институционално одређеним правилима, разликују се „бело”, „црно” и „сиво” тржиште. Бело тржиште је регуларно, легално тржиште на коме се промет легалне робе и услуга одвија у сагласности са институционално одређеним правилима. Антипод белом тржишту јесте црно тржиште чија је карактеристика да се понашање субјеката на њему одвија у несагласју са институционално одређеним правилима и на коме су у промету забрањена добра. На сивом тржишту се дистрибуирају дозвољена добра, али која су у рестриктивном режиму промета. Дистрибуција на сивом тржишту се одбија путем неформалих дистрибутивних канала који су легални, међутим, дистрибутери су незванични, неовлашћени од стране оригиналног произвођача, а дистрибуција робе није планирана (ни временски ни по обиму ни по цени), па се ово тржиште још назива и „паралелно”. Најчешћи тип сивог тржишта је продаја увезене робе која је или скупља или недоступна у земљи у коју је илегално дистрибуира. Када није довољно разграничено оно што је морално исправно од оног што је рационално потребно, појмовно дефинисање гравитира ка сивој зони и повећава се вероватноћа појављивања и развоја организованог криминалитета. Укључивањем криминалних елемената у области неформалне економије повећава се капацитет организованог криминала да утиче на друштво. Сива економија је

³⁴⁵ А. Фатић, 2005(а), *op. cit.*, стр. 73.

неформални део привреде који није под непосредним надзором институција, не опорезује се нити се на неки други начин прати.³⁴⁶

Универзалан принцип деловања криминалне структуре без обзира на различитости у организацији и методама рада јесте тежња да се освоји тржиште. Наступање на белом, црном и сивом тржишту одвија се у контексту природне динамике у економији, односно, њеног реструктурирања. Начини учествовања на тржиштима су разноврсни и носе са собом различите врста ризика. Највећи ризик подразумева деловање у оквиру црног тржишта које се темељи на кријумчарењу, а његов менаџмент се одвија уз помоћ насиља и корупције, а при том он нарочито фокусира званичнике у институцијама са репресивним овлашћењима. Учествовање на сивом тржишту носи нижи степен ризика и за њега је типична трговина акцизном робом, јер она доноси највећи профит, нарочито у посебним социоекономским околностима када је та роба оскудна. Per Ole Johansen описује сиво тржиште кријумчарења алкохолних пића у Норвешкој као алтернативну неформалну економију и истиче да је криминализација кључна разлика између илегалне и легалне привреде, јер у свим осталим компонентама трансакција постоји подударност.³⁴⁷

Актери на црном тржишту по правилу контролишу и сиво тржиште, и то како канале који се користе за увоз тако и канале дистрибуције. Стратегија одрживости и развоја организованог криминала у суштини се своди на механизам трансфера „прљавих послова” потчињеним структурама и сарадницима који су у зависном положају у односу на кључне фигуре у оквиру криминалних ентитета. На тај начин се ствара универзална криминогена симбиотска структура као независна мрежа појединаца. Описујући функционисање црног тржишта радне снаге у Холандији, Petrus van Duynе и Mark Houtzager указују на феномен виртуелног подуговарања (*koppelbaas*) који подразумева сложену мрежа

³⁴⁶ J. C. Garzón, *op. cit.*, стр. 113.

³⁴⁷ P. O. Johansen, “Organised crime, Norwegian style”, *The Organised Crime Economy: Managing Crime Markets in Europe* (eds P. C. van Duynе et al.), Wolf Legal Publishers, Nijmegen, 2005, стр. 189–208.

посредника у којој се комбиновањем легалних и илегалних активности апсорбују прљави послови и новац и обезбеђује привид легалних активности.³⁴⁸

Циљ легализације имовине и легално пословање јесте минимизовање ризика, а крајњи циљ је успостављање монопола на одређеном тржишту. Историјски пример овог процеса се проналази у време процвата трговине дрогом у Италији и појаве нове, предузетнички настројене Мафије. Thomas Naylor коментарише да је акумулација богатства стеченог трговином дрогом била подстицај мафији да се инфилтрира у економију.³⁴⁹ Управо је њена успешност у томе, у Калабрији и на Сицилији, која се кретала у оквиру од 15 до 20% укупне привредне делатности под контролом мафије, била повод за усвајање Rognoni–La Torre закона.³⁵⁰ Тај закон је био усмерен како на актеулне токове новца тако и на акумулирано криминално богатство како би се тиме одвратила мафија од преузимања контроле над пословањем легалних привредних субјеката и, истовремено, онемогућило даље инвестирање у криминално пословање.

У детаљној студији случаја о функционисању и односу различитих тржишта на којима наступа организовани криминал Ognian Shentov, Boyko Todorov и Alexander Stoyanov, описују и објашњавају деловање организованог криминала у Бугарској на начин који је индикативан за активности и принцип рада криминалних организација независно од географских и других специфичности, што потврђују и тематски посебно усмерене релевантне студије спроведене на другим подручјима.³⁵¹ Они упозоравају на корелацију црног, белог и сивог

³⁴⁸ P. C. van Duyne, M. J. Houtzager, “Criminal sub–contracting in the Netherlands: The Dutch ‘koppelbaas’ as crime–entrepreneur”, *The Organised Crime Economy: Managing Crime Markets in Europe* (eds. P. C. van Duyne et al.), Wolf Legal Publishers, Nijmegen, 2005, стр. 167.

³⁴⁹ R. T. Naylor, “Follow–the–Money Methods in Crime Control Policy”, *Critical Reflections on Transnational Organized Crime, Money Laundering, and Corruption* (ed. M. Beare), University of Toronto Press, Toronto, 2003, стр. 260.

³⁵⁰ *Ibidem*.

³⁵¹ Видети више у:

M. McMahon, “Crime, Justice and Human Rights in the Baltics”, *Heuni Papers No. 5*, The European Institute for Crime Prevention and Control affiliated with the United Nations, Helsinki, 1995, [www.heuni.fi/material/attachments/heuni/papers/.../Hp5_2.doc, asp](http://www.heuni.fi/material/attachments/heuni/papers/.../Hp5_2.doc,asp), 2. децембар 2015;

D. Anastasijević, “Organized Crime in the Western Balkans”, *First Annual Conference on Human Security: Terrorism and Organized Crime in the Western Balkan Region*, organized by the HUMSEC project in Ljubljana, 23–25 November 2006; и

тржишта, јер ова тржишта функционишу у слојевима на неком одређеном тржишту, и ту констатацију поткрепљују наводећи пример тржишта непокретности: легални део промета се односи на плаћање административних накнада и пореских обавеза, у сивој зони је сегмент везан за одређивање реалне цене непокретности и регуларност потребних овлашћења (у вези са изградњом, зонирање итд.) која не морају бити прописно издата, док, на нивоу црног тржишта непокретности постоје шеме криминалне преваре, укључујући и фалсификовање докумената, одузимање имовине насилним путем или уз претње итд.³⁵² Промет јестивог уља се у поменутој студији наводи као пример стратегије мобилности тржишта у циљу прилагођавања променама у окружењу, јер је у трговини јестивим уљем дошло је до раслојавања тржишта у све три равни, белој, сивој и црној. Након што је уље као роба иницијално фигурирало само на легалном тржишту, када је у процесу приступања земље у ЕУ дошло до укидања ограничења у вези са његовим прометом, наступило је реструктурирање тржишта и створено је црно и сиво тржиште уља.³⁵³

Успешност у балансирању између три типа тржишта мера је стварног имунитета од прогона који ужива организовани криминал. То балансирање се омогућава деловањем у распону од клијентелистичких веза са припадницима политичке елите са којима формирају узајамно корисне савезе путем којих обезбеђују уговоре о јавним набавкама и профитирање од нетржишних конкурентских предности (избегавање пореза, акциза и царина, доприноса за социјално осигурање), па до ширења пословања у иностранству што даје додатни легитимитет њиховим власницима.³⁵⁴ Остваривање овог задатка је процес који би се метафорички могао назвати: „улагање у ризик”.

S. Ní Chonail, A. Reding, L. Valeri, *Assessing the illegal trade in cultural property from a public policy perspective*, RAND Corporation Europe, Cambridge, 2011.

³⁵² O. Shentov, B. Todorov, A. Stoyanov, *Organized Crime in Bulgaria: Markets and Trends*, Center for the Study of Democracy, Sofia, 2007, стр. 29.

³⁵³ *Ibid.*, стр. 12.

³⁵⁴ J. van Dijk, 2007, *op. cit.*, стр. 50.

4.4 Легалне делатности криминалних група и односи са државом

Повезаност се може дефинисати као однос различитих нивоа сарадње у различитим сферама. Односи између легалне и нелегалне сфере настају из потребе да се заштити нелегално тржиште. Праве димензије ових односа нису познате, а одражавају се у различитим сферама друштвеног живота, формирајући тајну мрежу која постаје видљива само када се у медијском извештавању појаве корупцијски скандали откривајући да су у структури те мреже људе који иначе, јавно, професионално функционишу у легалној сфери. Juan Carlos Garzón описује свет криминала користећи се функционисањем Интернета као метафором: свет криминала чине групе виртуелних мрежа којима можемо приступити, али је тешко видети право лице људи са којима имамо трансакције.³⁵⁵

Криминална и легална економија се преплићу, а незаконито стечен новац дубоко је инфилтриран у легалне економије што истовремено омогућава прање новца и подршку криминалним делатностима (на пример, пословање у транспортној индустрији истовремено може бити подршка у кријумчарењу). Докази инвестиција криминалних организација у легалну економију могу се наћи практично у свакој земљи.³⁵⁶ Савремена истраживања показују да портфолији (скуп финансијских средстава) организованог криминала указују да он прати основни принцип да се састав портфолија формира по принципу диверсификације како би се умањио тржишни ризик. Такође, констатује се и повећање ефикасности у легализацији криминалног профита смањивањем времена које је потребно за обраду средстава. Традиционални сектори инфилтрације криминалног профита су индустрија забаве, грађевинарство, трговина на велико и мало — посебно трговина прехранбених производа и одеће, транспортна индустрија, хотелијерство и тржиште некретнина.³⁵⁷ Од скоро, средства проистекла из

³⁵⁵ J. C. Garzón, *op. cit.*, стр. 136.

³⁵⁶ E. Savona, M. Riccardi (eds.), *From Illegal Markets to Legitimate Business: The Portfolio of Organised Crime in Europe*, Final Report of Project OCP – Organised Crime Portfolio (www.ocportfolio.eu), Transcrime – Università degli Studi di Trento, Trento, 2015, стр. 286.

³⁵⁷ C. Fijnaut, L. Paoli, “Organised Crime and Its Control Policies”, *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, 14 (3)/2006, стр. 319.

криминала пласирају се и у друге области као што је обновљива енергија, индустрија управљања отпадом и индустрија рециклаже, логистика, трансфер новца, индустрија игара на срећу.³⁵⁸ Технички иновативне области су посебно атрактивне за конверзију илегалних у легална средства јер регулатива за њих још увек није развијена, те је и слаб надзор институција над тим делатностима.

Криминалне структуре осигуравају свој континуитет кроз повезивање са легалним сферама. Организовани криминал не дискриминише између нелегалних и легалних тржишта, већ их види као континуум који омогућава прилике за профит и проширивање моћи и економске користи.³⁵⁹ Веза између организованог криминала и регуларне привреде је кључна за његов опстанак зато што обезбеђује средства за прикривање илегалних активности, средства за прање новца стеченог криминалом и средства за инвестирање на тржиштима капитала обезбеђивањем извора законитог и преносивог прихода.

Повезивање криминалаца и људи из легалних сфера има форму полицентричних кругова, а одвија се путем различитих коруптивних пракси, у којима су, уопштено говорећи, корисници криминалног профита учесници у стандардној економији који путем мита као ренте стичу имовину, а скривају се софистицираним механизмима. У Стратегији за борбу против транснационалног организованог криминала САД упозорава се на повезивање организованог криминала са „модераторима” (*facilitators*) као што су рачуновође, адвокати, нотари, банкар и трговци некретнинама, који немају тешкоће да прелазе из легалног у илегални свет и враћају се опет у легални, пружајући услуге клијентима, међу којима су и криминалци и терористи. Модератори су често легални актери и стручњаци који располажу са посебним вештинама и/или ресурсима од значаја за функционисање криминалних мрежа и прање новца. Власници предузећа или банкар имају улогу у прању новца, а радници легалних предузећа се користе за прикривање операција кријумчарења, трговине дрогом,

³⁵⁸ *Ibidem*.

³⁵⁹ R.T. Naylor, “Predator, Parasites, or Free–Market Pioneers: Reflections on the Nature and Analysis of Profit–Driven Crime”, *Critical Reflections on Transnational Organized Crime, Money Laundering, and Corruption* (ed. M. Beare), University of Toronto Press, Toronto, 2003, стр. 35.

људима или оружјем, који зависе од поузданог транспорта и безбедних локација за складиштење.³⁶⁰ Описани начин деловања организованог криминала захтева нову, адекватнију врсту реакције која треба да обезбеди механизме изван стандардног кривичноправног домена реакције. Од тих механизма се очекује да структурно делују на начин којим се демонтирају мреже подршке организованом криминалу.

Пошто на економском плану криминал у легалним оквирима може имати и позитивне ефекте тако што делује подстицајно, као примарни извор инвестиција и покретач улагања, то провоцира трансформацију концептуализације односа са државом. Та трансформација иде у правцу усмеравања пажње на средину у којој делују криминалне организације што је радикално различит приступ од традиционалног који посматра чланове организоване криминалне групе. У тој перспективи супротстављање организованом криминалу се не чини на уобичајен начин, интервенцијама у контексту спровођења закона, већ тако што ће се обезбедити тржишта у оквиру којих се трансакције легално одвијају.

Експлицитна намера аутора Rognoni–La Torre закона је била да се створи механизам помоћу кога ће се криминална имовина конвертовати у легалну. Наиме, они су се надали да ће претња конфискацијом, независно од ефективне конфискације, бити довољан подстицај мафији да се преоријентише ка стриктно легалној економији и одустане од нелегалног пословања као и од легалног управљањем на криминалан начин.³⁶¹ Трансфер имовине у закониту сферу подразумевао би и масовну промену у структури власништва, од власништва над земљиштем и комерцијалном имовином, у власништво финансијских инструмената. У финалној суми резултата тог процеса, средства нагомилана путем криминала постају доступна за стављање у функцију у оквирима легалне економије путем инвестиција, али без претње од криминалног преузимања и

³⁶⁰ *Strategy to Combat Transnational Organized Crime: Addressing Converging Threats to National Security*, 2011, President of the United States, Washington, 2011, www.whitehouse.gov/sites/default/files/Strategy_to_Combat_Transnational_Organized_Crime_July_2011.pdf, asp, стр. 13

³⁶¹ R. T. Naylor, 2003, *op. cit.*, стр. 260.

криминализације пословања. На основу оваквих идеја о природи криминала спроводи се врста интервенције која има за циљ декриминализацију или легализацију роба и услуга које чине основ многих криминалних тржишта.³⁶² Тако су у САД на одређеним географски ограниченим подручјима легализовани коцкање (само у државама Michigan и Massachusetts није дозвољен ниједан облик коцкања) и проституција (у деловима држава Nevada и Rhode Island). На тај начин се обезбеђују алтернативне услуге у индустрији забаве које би иначе биле доступне само на црном тржишту. Међутим, искуство је показало да легализација (декриминализација) не доноси нужно резултате у виду уништавања илегалног тржишта, па овакво конципирање односа носи одређени ризик, јер може да створи друштвену климу у којој се подржава незаконито понашање.

Активности организованог криминала акумулирају велике количине новца које се морају опрати, што је новац одредило као предмет пажње у вези са деловањем овог вида криминалитета. Други тип стратегије у конципирању односа државе и криминалних организација подразумева напоре да се „прати ток новца”.³⁶³ Прање новца од стране организованих криминалних група 80тих и 90тих година прошлог века (посебно профита од трговине дрогом) омогућило је успостављање односа између организованих криминалних група и организација у разним сферама легитимне економије, укључујући и са владама оних земаља у којима је новац важан извор прихода, тзв. државе пореског раја као што су Андора, Кајманска острва, Бермуде, Бахами, Монако, острво Ман, које су познате и као као офшор финансијски центри (*Offshore Financial Centers*) где су порези ниски или их уопште нема, а процедуре једноставне и подразумевају заштиту финансијске приватности.³⁶⁴ Тако је дошло до усмеравања пажње на развијање приступа организованом криминалу на основу ког се профит одузима од криминалца у неком модалитету конфискације. Ефикасна политика спречавања прања новца захтева међународну сарадњу, али она није увек остварива због

³⁶² R. T. Naylor, 2003, *op. cit.*, стр. 264.

³⁶³ *Ibid.*, стр. 256.

³⁶⁴ Ова чињеница охрабрује инвеститоре, јер су тиме штеде велики износи новца који би иначе били изгубљени путем плаћања пореза.

разлика у ресурсима за спровођење такве политике или због одсуства политичке воље. Овакве стратегије у великој мери зависе од дугорочних тајних операција и употребе доушника, што у демократским државама иницира етичке дилеме.

Класична стратегија борбе против организованог криминала — *targeting up*, којом су у фокусу деловања контролних агенција биле лидерске фигуре организованог криминала показала се као неделотворна, јер су криминалне вође настављале да из затвора руководе криминалним пословима или би једноставно били замењени неким другим на лидерској позицији. У конструкцији криминалних операција, новац је заправо једини незамењив фактор, па је изградња стратегије око те чињенице утицала на приступ заснован на откривању токова новца како би се његовим одузимањем утицало на економску моћ организованог криминала.³⁶⁵

4.5 Феномен прања новца од основних до најсложенијих облика

Прање новца је неопходан корак у скоро свакој криминалној активности која за резултат има профит. На тај начин се прикрива његово постојање, нелегални извор или незаконито коришћење. Овај процес се користи како би се „прљав” („врућ”) новац опрао тако да делује „чисто”, односно спроводи се легализација капитала стеченог криминалном делатношћу, а чине га финансијске трансакције ради прикривања стварног порекла новца и других форми капитала на тржишту којима се омогућава да се тај новац користи у легалним токовима, у оквиру производње, трговине, платног промета и сл. У међународним оквирима за дефинисање прања новца је релевантна тзв. Бечка конвенција, тј. Конвенција УН против незаконитог промета опојних дрога и психотропних супстанци. Ставови из члана 3 овог документа који дефинишу прање новца одређују га као:

- „конверзију или трансфер својине, уз знање да је таква својина стечена на основу једног или више прекршаја (...), или на основу учешћа у таквом прекршају

³⁶⁵ У САД усвајањем RICO закона овај приступ доминира кроз принцип *find and grab it* који је утемељен у актуелном модалитету конфискације.

или прекршајима, за сврхе скривања или прикривања незаконитог порекла својине или помагања неком лицу које је умешано у почињење таквог или таквих прекршаја да би избегло законске последице својих дела;

- скривање или прикривање праве природе, извора, места, располагања, кретања, права у вези са својином, или над својином, уз знање да је таква својина стечена на основу једног или више прекршаја (...) или учешћем у једном или више таквих прекршаја”;

- поседовање или куповину опојних дрога или психотропних супстанци (...).³⁶⁶

Израз „прање новца” је кованица скоријег типа, иако су такве активности препознате још у вези са начином на који је Al Capone, почетком XX века, инвестирао у индустрију забаве на Куби. William Gilmour овај израз везује за аферу *Watergate* која представља политички скандал највишег ранга јер је незаконито поступање укључивало и највишег представника извршне власти у САД тада актуелног председника (Richard Nixon).³⁶⁷ Иако би се примерима из историје могло доказивати да је феномен прања новца приближно стар колико и криминал, и упркос томе што је новац могуће прати и локално, прање новца као савремена појава је у вези са интернационализацијом финансијских тржишта на шта сликовито указује парадигма „генетска болест глобализације” коју је сковао Michele Romano.³⁶⁸

Разлози за прање новца су вишеструки. Новац је неопходан за функционисање организације која криминално делује са циљем остваривања финансијске добити, јер покрива оперативне трошкове, обнављање залиха,

³⁶⁶ Не постоји универзално прихваћен израз за нелегалне дроге, јер у зависности од језичких и културолошких специфичности, њим су негде обухваћена и медицинска средства чији је промет нелегалан и супстанце са психотропним и наркотичким својствима чији је промет забрањен, тј. незаконит. Разлике у одређивању шта се сматра дрогом праве проблеме на методолошком плану у вези са прикупљањем и обрадом података.

³⁶⁷ В. С. Гилмор, *Прљави новац: Развој међународних мера за борбу против прања новца и финансирања тероризма* (превод: В. Матес), Савет Европе, Београд, 2004, стр. 20.

³⁶⁸ М. Romano, “Managing Global Economic Crimes as Human Rights Violations in a Worldwide Perspective: A Study of the Money Laundering Process in the International Market”, *Vienna Journal on International Constitutional Law*, 9 (4)/2015, стр. 4.

омогућава контролу ризика рада путем корумпирања професионалаца у институцијама обезбеђујући њихове услуге неопходне да организација избегне откривање и за наставак њеног криминалног деловања. Такође, новац омогућава личну егзистенцију криминалаца која по правилу има обележја екстравагантного животног стила, што је захтевно, у финансијском смислу. Да би се омогућило задовољавање свих наведених потреба криминалне организације и њених припадника, односно, да би било могуће трошити новац на овај начин, он мора да се интегрише у легалне финансијске токове. Како новац може бити инкриминишући доказ у процесуирању учинилаца кривичних дела, прикривање и скривање имовине обезбеђују да се то не деси. Латентна опасност од конфискације имовине проистекле из криминала поставља као императив њену заштиту како од сумњи у њен карактер тако и од одузимања, па је и због тога потребно или прикрити постојање новац или, алтернативно, учинити да он изгледа као да је стечен на законит начин.

У операцији прања новца три су основна корака, иако је у једној операцији прања могуће уградити и више њих или неки од њих у потпуности изоставити, у зависности од сложености метода прања које се користе.³⁶⁹ Ове фазе се у пракси преклапају, јер се законито стечени новац кроз све фазе прања меша са новцем проистеклим из криминалних активности.

Основни корак у прању новца је његов пласман, у којем перач новца физички уводи прљав новац у комерцијални финансијски систем, или га пребацује у офшор зоне у којима се не испитује његово порекло и где је заштићен банкарском тајном. За перача новца, ово је најопаснији корак јер постоји директна, физичка веза — новац у материјалном облику, која га њега повезује са криминалним активностима. Након ове фазе, ризик од откривања се експоненцијално смањује као и могућност да се уђе у траг пореклу новца. Као што је то уобичајено у легалном пословању, полаже се депозит код трансакција у готовом новцу или као редован готовински приход од пословања. У

³⁶⁹ *Ibid.*, стр. 32.

комплекснијем облику, у овој фази прања новца кључну улогу имају тзв. фантомске или параван–фирме, које заправо не послују и постоје само као средство за уплату готовог новца на рачуне у банкама.³⁷⁰ Физички пренос готовог новца је неефикасан и опасан, па је код прања новца у фази улагања уобичајен метод структурисање које се жовијално назива „штрумфовање” (*smurfing*) где је заправо реч о уситњавању великих сума новца међу сарадницима („Штрумфовима”).³⁷¹ Овај облик пласмана прљавог новца је у временском смислу ефикасан, али је захтеван у смислу координације, јер се на бројне рачуне полажу износи који су мали, па нису предмет посебног прањења унутар банкарског система.³⁷² Комплексан вид улагања је и куповина предузећа у стечају или предузећа са озбиљним финансијским проблемима чији рачуни служе само као средство где се шаље претходно депонован новац. Када је извор прљавог новца проневера или утаја пореза, новац је већ у банкарском систему и поступак прања је једноставнији него код кријумчарења.

Након иницијалног улагања, циљ наредног поступка у операцији прања је прикривање везе између новца и криминалне активности помоћу које је новац прибављен, а то се чини раслојавањем путем преношења новца унутар банкарског система.³⁷³ Ове трансакције по обиму, учесталости и сложености подсећају на регуларне трансакције и путем њих се скрива право порекло средстава, али су заправо бесмислене и за њих није могуће пронаћи никакво покриће у пословању.³⁷⁴ Главну улогу у овој фази имају тзв. бојлер–фирме у које је новац депонован, а појављују се у улози добављача. Суштина вршења ових трансакција је прикривање трагова кретања новца и фактичко отежавање истраживања порекла новца. Типичне трансакције представљају: манипулација фактурама,

³⁷⁰ В. С. Гилмор, *op. cit.*, стр. 40.

³⁷¹ Ј. М. Insultza, *op. cit.*, стр. 27.

³⁷² У облику готовине новац буквално представља оптерећење у логистичком смислу, јер иако је просечна тежина папирне новчанице само 1 грам, чак и у случају новчаница у већим апоенима, када је и укупна маса новца, већа она представља тежински еквивалент који се исказује са више дестина килограма.

³⁷³ FATF, *Money Laundering Typologies 2003–2004*, FATF Secretariat, France, 2004, стр. 5

³⁷⁴ Green J. R. (ed.), *The Encyclopedia of Police Science: Volume 1*, Taylor&Francis, Milton Park Abingdon, 2007, стр. 808.

фалсификовање документације, куповина скупocene робе, стране валуте или полисе осигурања или, пак, улагање у инвестиционе фондове.³⁷⁵

Финални корак основног облика поступка прања новца је његова интеграција у оквиру легалне економије где се прљави новац више не разликује од комерцијалних, у законском смислу исправних извора прихода. У овој последњој фази, новац је тако темељно интегрисан да је немогућа његово изоловање и идентификација у односу на онај који је изворно чист. Методе интеграције новца пристеклог из криминалног деловања верно приказује портфолио организованог криминала.³⁷⁶ Сврха ове фазе прања новца је легализација пословних активности од којих се приходује у законским оквирима.

За разлику од других врста кривичних дела, обележје прања новца је различитост форме у којој ово дело може бити извршено, односно, методологија прања, разлике у погледу извршилаца дела и окружења, односно, различит контекст у коме се прање врши — до прања новца може доћи непосредно након вршења кривичног дела, или на основу средњерочних и дугорочних стратегија легализације, кружним прањем са много подфаза.³⁷⁷

Технике прања новца условљене су ангажовањем перача у те сврхе, а могу се значајно разликовати у зависности од низа фактора као што су компетенције перача, могућност физичког приступа релевантним локацијама и мрежа контаката.³⁷⁸ Компликоване шеме прања новца имају већи обим трансакција и користе предности савремених технолошких могућности. Крајњи циљ прања новца може бити различит као што су и технике прања различите (интеграција,

³⁷⁵ F. E. Hagan, *op. cit.*, стр. 407.

³⁷⁶ E. Savona, M. Riccardi, *op. cit.*, стр. 286.

³⁷⁷ P. A. Schott, *Reference Guide to Anti-Money Laundering and Combating the Financing of Terrorism*, 2nd edition, The International Bank for Reconstruction and Development, The World Bank and The International Monetary Fund, Washington, 2006.

³⁷⁸ Студије о новим методама прања новца редовно објављује на својој званичној Интернет презентацији Радна група за финансијске мере против прања новца (*Financial Action Task Force on Money Laundering*, скраћено: FATF), међудржавно тело чији је основни циљ развој и унапређење политике сузбијања прања новца и финансирања тероризма. Детаљније видети о техникама прања новца на:

www.fatf-gafi.org/publications/methodsandtrends/?hf=10&b=0&s=desc%28fatf_releasedate%29, asp, 16. новембар 2015.

инвестирање, пореска утаја, финасирање активности криминалне организације), али и једноставне и сложене методе прања новца имају ове заједничке карактеристике:

- да власништво и порекло новца морају бити скривени,
- да новац мора променити облик (зато се готовина претвара у банковне рачуне, луксузну робу, драгоцености и вредну имовинину) и
- да траг који остаје иза новца мора бити нејасан.

4.6 Методе борбе против прања новца

Предузетнички приступ који руководи савремено деловање организованог криминала не разликује се суштински од оног који има било који привредни субјект — крајњи циљ је максимизовање зараде.³⁷⁹ Међутим, преузимајући ризик да буду ухваћени, криминални предузетници максимизују криминални профит путем прања новца. Омогућивши брже и лакше кретање људи и роба, глобализација је омогућила различите модалитете вршења кривичних дела и прања новца који је проистекао из тог чињења. Дело може бити извршено у иностранству, а онда се новац може опрати у домицилној држави или обратно, или се дело и прање новца врше изван националних граница, у једном правном систему, а прање новца у другом.

Криминализација прања новца првобитно је била у вези са откривањем утаје пореза, али су у савременој епохи међународне институције израдиле правни оквир регулације заснован на репресији криминалног понашања и пратећих инкриминисаних дела и на стварању регулаторних, превентивних механизма који су усмерени на финансијске институције. Прање новца је постало проблем глобалних размера који на одређени начин и у одређеној мери утиче на све земље. Растућа сарадња током последњих деценија на међународном плану у овој сфери огледа се у бројним међународним иницијативама усмереним на суочавањем са прањем новца.

³⁷⁹ P. Williams, 2002(a), *op. cit.*, стр. 68.

Први формални међународни напори у борби против прања новца реализовани су 1988. године усвајањем Конвенције УН против незаконитог промета опојних дрога и психотропних супстанци. Овим документом је уостављен важан преседан, јер се од држава тражи да размењују информације и донесу своје националне законе за спречавање прања новца (који је у вези са трговином дрогом).³⁸⁰

Иницијатива из 1989. године од тада функционише као Радна група за финансијске мере против прања новца (Financial Action Task Force on Money Laundering, скраћено: FATF), међудржавно тело чији је основни циљ развој и унапређење политике сузбијања прања новца и финансирања тероризма.³⁸¹ Најзначајније за ову иницијативу су препоруке које је FATF сачинио као документ у коме је изложен свеобухватни план сузбијања прања новца осмишљен за универзалну примену.³⁸² Мере које су обухваћене препорукама дефинишу међународне стандарде у области кривичног права, примене закона, финансијског система и међународне сарадње, уз принцип еластичности примене према коме државе уграђују препоруке у национално законодавство и спроводе их према локаним околностима и уставним оквирима.

Иницијатива из 1995. године функционише као Егмонт група која окупља финансијске обавештајне службе да би се олакшала међународна сарадња у размени информација, обуци и размени експертизе.

Од 2002. године функционише иницијатива именована као Глобална организација парламентарца против корупције (Global Organization of Parliamentarians Against Corruption, скраћено: GOPAC) која сарађује са другим иницијативама и експертима за борбу против прања новца, на развијању

³⁸⁰ Србија је чланица ове конвенције. О ратификацији видети у: Закон о конвенцији УН против незаконитог промета опојних дрога и психотропних супстанци, *Службени лист СФРЈ — Међународни уговори*, 14/90. Детаљије о Конвенцији видети у: В. Гилмор, *op. cit.*, стр. 55–63.

³⁸¹ UNODC, *An Overview of the UN Conventions and other International Standards Concerning Anti-Money Laundering and Countering the Financing of Terrorism*, UNODC, Vienna, 2013, стр. 8–12.

³⁸² Иницијално је сачињено 40 препорука, али се оненакнадно ревидирају по принципу сходности. Видети скорије ажурирану верзију препорука из октобра 2015. године на: FATF Recommendations, www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/recommendations/pdfs/FATF_Recommendations.pdf, asp, 1. децембар 2015.

комплементарног приступа у борби против прања новца (посебно фокусирајући прање новца који се користи за корумпирање) и на промоцији коришћења практичних алата и техника путем којих се таква активност спречава или ограничава.

Регулисање одвраћања, откривања и гоњења за прање новца је довело до развоја националне и интернационалне регулативе, те се данас борба против прања новца у значајној мери координисано одвија, на националном и на међународном плану, што је од суштинског значаја за успостављање и ефикасно функционисање система за превенцију и контролу прања новца.³⁸³

Захваљујући успостављању међународних стандарда, отежано је прање новца у толикој мери да су се трговци дрогом углавном повукли из њега, налазећи алтернативу у услужним делатностима у оквиру лабаве *ad hoc* мреже независних финансијских стручњака са којима лидери картела уговарају прање новца.³⁸⁴

Акумулација и трансакције великих сума незаконито стеченог новца повезани су са значајним ризицима, јер та средства могу бити одузета а њихов држалац се може суочити кривичним гоњењем. Због тога пуна експлоатација користи од криминалних активности подразумева претварање новчане добити стечене криминалом у други облик како би било могуће да се та средства регуларно користе. За претварање незаконито стечене имовине у виду готовог новца у „коректну” имовину са становишта законитости постоји више опција. Шеме прања новца варирају у сложености, у зависности од жељене дистанце између незаконито стеченог новца и новца који конвертован у регуларно средство трансакција у оквиру легалне економије. Тип пословања у коме је велики обрт готовог новца атрактиван је за прање новца, јер због великог обрта средстава није лако прецизно утврдити његово порекло. Безготовинска средства плаћања која су добијена на основу уложеног готовог новца могу се користити у легалном

³⁸³ Временом се број међународних иницијатива умножавао, и данас се примењује обимна међународна регулатива коју чине и правила Конвенције Савета Европе о прању, тражењу, заплени и одузимању прихода стечених криминалом, Конвенција УН против незаконитог промета опојних дрога и психотропних сустанци, Конвенција УН против транснационалног организованог криминала итд.

³⁸⁴ EUROPOL, 2004, стр. 13.

пословању које омогућава законски исправно стицање на основу кога се гради друштвени утицај.

Милован Милованоћ наводи као основне компоненте ефикасног система за борбу против прања новца:

- адекватно законодавство на снази;
- улогу финансијске обавештајне службе;
- улогу регулаторних институција;
- међународну сарадњу; и
- истрагу и процесуирање кривичног дела прања новца.³⁸⁵

У борби против прања новца фокус може бити на различитим субјектима. Утврђивање индикатора који потенцијално указују на активност прања новца је континуирана активност коју диктирају технике прања које се користе.³⁸⁶ Такође, репресивна реакција на прање новца може бити усмерена и на сараднике (на пример, курири за пренос валуте) и модераторе чија се експертиза користи у прању новца (на пример, адвокати и финансијски стручњаци).

Један од начина за детекцију шеме прања новца подразумева анализу платног промета. Када регулатива у одређеној земљи прописује да су финансијске институције у обавези да пријаве веће трансакције (обично суме од \$10.000 или више) и сумњиве трансакције. Такође, и одређени профили професионалаца (адвокати и финансијски саветници) имају исту такву обавезу пријављивања. Редовно анализирање података добијених из извештаја о трансакцијама омогућава у релативним оквирима да се идентификују и институције и појединци који учествују у великим количинама новчаних трансакција. Ограничења ове методе

³⁸⁵ М. Миловановић, „Прање новца и одузимање имовине стечене криминалом: правне контроверзе”, *Security Policy Working Papers*, 2/2005, www.apml.gov.rs/cyr54/tdoc/%D0%A1%D1%82%D1%80%D1%83%D1%87%D0%BD%D0%B8-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%B8.html, asp, 14. септембар 2015.

³⁸⁶ Пример листе индикатора потенцијално указују на активност прања новца, а коју редовно ажурира Влада Аустралије видети на: Commonwealth of Australia, *Money Laundering in Australia 2011*, www.austrac.gov.au/publications/corporate-publications-and-reports/money-laundering-australia-2011#response, asp, 31. децембар 2015.

борбе против прања новца потичу од софистициранијих шема прања у којима се успешно прикрива власништво над средствима разбијањем велике суме новца у много мање или заобилажењем извештавања о великим трансакцијама захваљујући саучесништву запослених у финансијским институцијама.³⁸⁷ Посебна врста проблема у борби против прања новца је сама количина извештаја о трансакцијама због свог обима који отежава њихово анализирање.

Paul Schott сматра да међународне напоре у спречавању прања новца који суштински кочи разлика у нормирању између земаља у вези са прањем новца, банкарском тајном и правним системом у целини. Такође, проблем је и ефикасна размена информација због разлика у извештавању о финансијским трансакцијама као и различитим решењима у погледу мере конфискације имовине. FATF оцењује усклађеност прописа земаља чланица са својим препорукама, али нема извршна овлашћења. У већини земаља, контрола прања новца је одговорност националних финансијских институција. Националне контролне институције могу изрицати казне за непоштовање утврђеног система контроле, али банке могу да имају реална ограничења која их спутавају да систем адекватно примене јер им недостају капацитети и стручност да га покрену. Осим тога, многим централним банкама недостају средства да би помогла банкама у складу са захтевима извештавања или средства за процену контроле прања новца својих банака.³⁸⁸

4.7 Изазови у вези са интегрисањем криминалне имовине у националне економије

Да би се прикрила криминална делатност која је извор тог новца, прикрива се и власништво, па чак и сама чињеница да новац постоји постоји. Да би новац проистекао из криминалног деловања изгледао „чисто” прикривање његовог порекла подразумева прање — завршни сегмент процеса криминалних активности

³⁸⁷ Финансијске институције земаља које не успевају да успоставе прихватљив систем мониторинга финансијских трансакција суочавају се са могућношћу да им буде ускраћен приступ банкарском систему САД, што је имајући у виду обим америчке економије значајно ограничење у пословању.

³⁸⁸ P. A. Schott, *op. cit.*

са циљем остваривања профита као примарном мотивацијом за вршење дела организованог криминала.

Приликом прања новца велике суме се у кратком временском периоду и с лакоћом пренесе из једне у другу земљу кроз финансијске системе, виртуално, уз помоћ савремених информационих технологија. Финансијске последице таквих трансфера могу нарушити тражњу за новцем на макроекономском нивоу и на тај начин произвести нездраву нестабилности у међународним токовима капитала и разменском курсу валута. Тржишта у настајању у земаљама у неком модалитету транзиције посебно су осетљива на новац у периоду кад тек отварају своје финансијске секторе, спроводе приватизацију државног власништва и успостављају тржиште хартија од вредности. Економске промене које се дешавају у земљама у транзицији омогућавају прање новца, јер се тек уобличавају механизми и средства откривања, истраге и гоњења. Кад процес приватизације јавних монопола почне на тржишту које се развија, искуство је показало да се обим прања новца драматично повећава.³⁸⁹ Dolgor Solongo указује да је, током процеса економске транзиције у Руској Федерацији, прање новца изазвало незапосленост и појаву сиве економије огромног обима.³⁹⁰

Међународна заједница је једнозначно одредила прање новца као озбиљну претњу међународних размера. Организација америчких држава (Organisation of American States, скраћено: OAS) утврдила је да прање новца потиче од организованог криминала представља опасност за економски и друштвени развој и демократску владавину.³⁹¹ Jose Miguel Insulza описује драматичне последице прања новца у економским активностима у неразвијеним подручјима Латинске Америке у којима је институционална контрола слаба. Пошто због описаних околности локално становништво не учествује на стандардан начин у легалној економији, ињекција средстава проистеклих из незаконите трговине дрогом има снажан утицај на робе и услуге које су доступне. У таквим околностима,

³⁸⁹ D. Solongo, *Russian Capitalism and Money–Laundering*, The Global Programme against Money Laundering of the Office for DrugControl and Crime Prevention, New York, 2001.

³⁹⁰ D. Solongo, *op. cit.*, стр. 26.

³⁹¹ J. M. Insultza, *op. cit.*, стр. 31.

криминалне организације развијају везе са заједницом из перспективе инвестирања у могућност своје социјалне и економске интеграције.³⁹² Monica Serrano и Maria Celia Toro указују да динамика овог односа подстиче первертован развој заснован на незаконито стеченој имовини и контроли од стране криминалних елемената који успостављају себи уподобљен поредак.³⁹³ На овај начин, традиционалне привредне активности бивају потиснуте као мање профитабилне, а у први план избијају активности које су погодне за прање новца који онда омогућава брз напредак акумулације ресурса.³⁹⁴

Jose Miguel Insulza наводи бројне последице прања новца у описаном контексту. Поспешују се будуће криминалне активности јер су прибављена средства од криминала доступна да се уложе у структуру криминалне организације и финансирање нових криминалних активности. Долази до дисторзије тржишта роба и услуга на начин који привреди наноси штету, јер шеме прања новца нису осмишљене како би заиста генерисале профит већ да сакрију извор прљавог новца што може нереално изменити цене робе и услуга, генерисати нелојалну конкуренцију и изазвати појаву „мехурића од сапунице” у финансијском систему који ће учеснике у том систему финансијски оштетити, а то, опет, депресира штедњу у оквиру финансијског система. Када прљав новац преплави финансијски систем, то снижава каматне стопе на депозите и реалну штедњу смањивањем приноса по основу ње, чиме се дестимулише будућа штедња. Умањивање конкурентности услед депресијације валуте такође је једна од последица прања новца. Ова закономерност се препознаје у ситуацијама кад је на необјашњив начин дошло до наглог развоја одређеног пословања.³⁹⁵

Прање новца подстиче корупцију јер криминално богатство које је стављено у функцију личне заштите криминалаца и њихових интереса у вези са

³⁹² *Ibid.*, стр. 31–32.

³⁹³ M. Serrano, M. C. Toro, “From Drug–Trafficking to Transnational Organised Crime in Latin America”, *Transnational Organized Crime and International Security: Business as Usual?* (eds. M. Berdal, M. Serrano), Lynne Rienr Boulder, London, 2002, стр. 175–176.

³⁹⁴ National Intelligence Council, *Global Trends 2015*, National Intelligence Council, Washington, 2000, стр. 46.

³⁹⁵ J. M. Insultza, *op. cit.*, стр. 31.

криминалним деловањем, даје велику моћ уз помоћ корумпирања политичке и административне елите.³⁹⁶ Како објашњава Борис Беговић, „последике корупције на јавне финансије су бројне (...), а вероватно најзначајнија последица је промена структуре јавне потрошње у корист оних неефикасних пројеката чијом се реализацијом може остварити корупција, а на штету ефикасних и потребних пројеката”.³⁹⁷ На овоме почива значај нормирања и утврђивања одговарајућих механизма за борбу против корупције, јер се на тај начин даје допринос борби против организованог криминала.

Повезивање различитих перспектива омогућава целовито сагледавање последица прања новца. На нивоу извршења, прање повећава опасност од тешких кривичних дела, као што су трговина дрогом, рекетирање и кријумчарење, јер омогућава вршење ових дела и обезбеђује средства за реинвестирање у криминалне активности. Из економске перспективе, прање новца представља претњу јер утиче на смањење пореских прихода и подстиче формирање значајне илегалне економије која гуши легалну и дестабилизује финансијски сектор и институције.³⁹⁸ А на нивоу разматрања утицаја на демократске друштвене односе, прање новца угрожава демократске институције и штети добром управљању као кровном концепту гаранције људских и грађанских права тако што на различите начине подстиче корупцију у јавном сектору (путем подмићивања, незаконитих донација, злоупотребе административних наканада и такси итд.).

Управо због последица које прање новца изазива, William Gilmour истиче да је кључан изазов интегрисања криминалне имовине у националне економије онај елемент који новац чини прљавим, а то није његово криминално порекло, већ употреба или намеравана употреба.³⁹⁹ У том смислу он инсистира на томе да је финансирање тероризма неодвојиво питање од прања новца стеченог криминалом

³⁹⁶ National Intelligence Council, *op. cit.*, стр. 41.

³⁹⁷ Б. Беговић, *Економска анализа корупције*, Центар за либерално демократске студије, Београд, 2007, стр. 346.

³⁹⁸ World Bank, *Combating Money Laundering and the Financing of Terrorism: A Comprehensive Training Guide*, The International Bank for Reconstruction and Development and The World Bank, Washington DC, 2009, стр. 3–70.

³⁹⁹ В. С. Гилмор, *op. cit.*, стр. 117.

иако неке терористичке организације не финансирају своје активности путем прихода од киднаповања, изнуда, трговине дрогом и других врста кривичних дела, већ из законитих извора, прикупљањем средстава по идеолошком, чак хуманитарном основу, само што се веза са тим изворима прикрива. Независно од извора, и криминална и терористичка организација имају заједничку одлику да стварање и одржавање ефикасне инфраструктуре представља кључ успешности њеног деловања са чиме је директно повезано стварање извора финансирања, начина прања тих средстава и обезбеђивање да ће бити коришћена за прибављање потребног за извршавање терористичких акција.⁴⁰⁰ Интензивирање терористичких акција у свету почетком века (терористички напади у Њујорку, Мадриду, Лондону) показују тенденцију ескалације и по броју жртава и по укупној штети коју терористички напади наносе погођеним државама и човечанству у целини. То је подстакло иницијативе како би се створили механизми за превентивно деловање који су временом уграђени у међународну регулативу.⁴⁰¹

4.8 Нова улога банкарског сектора у друштвеној контроли на предлошку борбе против прања новца

Криминалне организације су изузетно прилагодљиве и флексибилне, услед чега имају једнако изузетан капацитет за адаптацију на промене у окружењу у ком функционишу а који се метафорично описује као „камелеонска природа” организованог криминала.

Улажење у траг и конфискација имовине проистекле из криминалног деловања сматрају се најзначајнијим помаком у стратегији контроле криминала последњих деценија. Међународне иницијативе за спречавање прања новца

⁴⁰⁰ В. С. Гилмор, *op. cit.*, стр. 118.

⁴⁰¹ На пример, FATF је унео у свој корупус препорука предузимање мера и захтевање од финансијских институција (подразумевајући и оне које се баве трансфером новца) да укључе тачне и смислене информације о налогодавцу лица које врши трансфер новца и да оне остану прикључене уз трансфер током читавог ланца исплате. Такође, препоручује се и спровођење детаљног испитивања и надзора сумњивих активности приликом трансфера средстава који не садрже потпуне податке. Видети детаљније: FATF Recommendations, 2015, *op. cit.*, стр. 11–21.

донеле су позитивне резултате, али, уопштено говорећи, недостаје им „оштрица” јер се ослањају на моралну снагу и моћ публициитета.⁴⁰² Такође, регулисање финансијских питања везано за државни суверенитет је под утицајем специфичности различитих правних доктрина по којима су обликовани правни системи у различитим државама.⁴⁰³ Иако се бележе помаци у том смислу, у првом плану борбе против прања новца истурене су финансијске институције.⁴⁰⁴

Банке су примарна тачка укључивања прљавог новца у финансијски систем и данас су носиоци највеће одговорности у спречавању прања нелегално стеченог новца, као и у спречавању његовог накнадног увођења у легалне токове. Улога централне банке у откривању и спречавању прања новца јесте да утврђује регулативу и врши супервизију банака са тим циљем. Улога пословних банака одређена је трансформацијом пословне политике. Императив спречавања прања новца утицао је на промену парадигме. Принцип финансијске приватности изражен кроз „не видим, не чујем, не говорим”, напуштен је и замењен принципом „познавати свог клијента”. А усклађеност стандарда извештавања о трансакцијама постао је део редовног начина пословања банака и других финансијских институција. Улога банака у спречавању прања новца у складу са препорукама које је утврдио FATF састоји се у:

- дугорочном вођењу евиденције о клијентима како би се обезбедило потребно познавање клијената;
- редовном извештавању институција надлежних за спречавање прања новца;
- усклађивању процедура које се користе у раду у складу са инструкцијама централне банке;

⁴⁰² M.-F. Cuéllar, “The Tenuous Relationship between the Fight against Money Laundering and the Disruption of Criminal Finance”, *Journal of Criminal Law and Criminology*, 93 (2–3)/2003, стр. 461.

⁴⁰³ Неки системи се темеље на апсолутној финансијској приватности која се не може довести у питање ни због потребе да се спроводи закон.

⁴⁰⁴ У циљу спречавања прања новца, Швајцарска је у 2015. години усвојила нове прописе којима је поштравају услови депоновања готовине и уведе нове обавезе у погледу извештавања о трансакцијама. Видети: Reuters, “Swiss government adopts new anti-money laundering rules”, www.reuters.com/article/us-swiss-moneylaundering-idUSKCN0T015L20151111, asp, 29. новембар 2015.

- структурирању организације рада на начин који омогућава специјализован рад професионалаца задужених за спречавање прања новца; и

- континуираној професионалној едукацији запослених о техникама прања новца.⁴⁰⁵

Темељ регулаторног одговора на прање новца се састоји у спречавању да прљав новац уђе у банкарски систем, односно, у омогућавању да се следи његов траг унутар система. Базелски комитет за супервизију банака окупља супервизоре у водећим светским банкама, а резултат њихове сарадње су документи који су основ банкарске супервизије.⁴⁰⁶ Основна идеја је да банкарске институције функционишу као брана депоновању стеченог добитка, тако што потенцијално омогућавају идентификацију криминалаца и истовремено чине много компликованијим прикривање криминалног профита.

Одговор банкарског сектора на прање новца као претњу који се материјализовао у нарушавању угледа банака због откривања случајева прања новца, концентрисан је у тзв. у Волфберговим принципима (*The Wolfberg Principles*). Суштина овог одговора је у настојању да се контролише прање новца путем укрштања мноштва информација.⁴⁰⁷

Акутелни приступ спречавања прања новца није ослобођен контроверзи које се истичу у вези са чињеницом да прилив незаконитог новца неминовно доводи до неподвижених социјалних и политичких трошкова, као што је корупција на највишем нивоу, како у јавном тако и у приватном сектору. Земље у развоју често не виде или немају алтернативу у односу на „сумњива“ средства као извор прихода.⁴⁰⁸ Неке земље сматрају да питање њихове суверености захтева да се финансијске информације размењују само ако је утврђена несумњива, директна

⁴⁰⁵ C. M. Fundanga, “The Role of the Banking Sector in Combating Money Laundering”, A paper presented at a seminar organised by the C and N Centre for Advanced International Studies, Lusaka, Zambia, 23 January 2003, www.bis.org/review/r030212f.pdf, asp, 20. децембар 2015, стр. 5–6.

⁴⁰⁶ C. M. Fundanga, *op. cit.*, стр. 4–5.

⁴⁰⁷ C. M. Fundanga, *op. cit.*, стр. 5.

⁴⁰⁸ J. A. Blum *et al.*, *Financial Havens, Banking Secrecy and Money Laundering*, Double Issue 34 and 35 of the Crime Prevention and Criminal Justice Newsletter, Issue 8 of the UNDCP Technical Series, 1998.

веза са трговином наркотицима.⁴⁰⁹ Како су модерни перачи новца независни уговарачи који се наизменично крећу између легалне и нелегалне сфере, након иницијалне фазе у операцији прања новца, практично је немогуће идентификовати да ли је новац који је у питању искључиво везан за трговину дрогом.

Најконтроверзнији корак у спречавању прања новца о коме се води стручна расправа јесте стварање међународне банке што се аргументује потребом за експоненцијално већим резултатима у борби против прања новца.⁴¹⁰ Ово тело би требало да има кључну улогу у борби против прања новца као регулаторни орган који функционише на сличан начин као што то чине централне банке у националним оквирима. Основни задатак ове институције би био да по принципу супремације међународних норми ефективно утиче на националне финансијске институције да прате депозите у својим земљама, и у том смислу би се подразумевало, у извесној мери, одступање од националног суверенитета. На тај начин би се осигурало да се и јавни и приватни сектор придржава утврђених мера предострожности о прању новца, које су утврђене међународним конвенцијама и другим документима. Сматра се да би се увођењем стандардизације унапредио систем супротстављања прању новца отклањањем постојећих ограничења (транзакције у вези са трговином наркотицима) и омогућило праћење илегалног новца широм света.

Новац је срж криминалног предузетништва, па настојања да се криминалу супротставља без да се дирне у срж, представљају само „гребање по површини” проблема и огољену реакцију, без ефикасног превентивног деловања.

⁴⁰⁹ International Monetary Fund, *Liechtenstein: Detailed Assessment Report on Anti-Money Laundering and Combating the Financing of Terrorism*, International Monetary Fund Legal Department, Washington, DC, 2007, стр. 304.

⁴¹⁰ R. K. Gordon, “Losing the War Against Dirty Money: Rethinking Global Standards on Preventing Money Laundering and Terrorism Financing”, *Case Legal Studies Research Paper*, 20/2011, стр. 503–565.

4.9 Системско уређивање унутрашње делатности криминалне групе кроз различите типове кривичних дела предвиђене генеричким дефиницијама

Израз организовани криминал по природи је такав да првенствено описује функцију, а не норму, што је „извор тешкоћа у одређивању појма организованог криминала”, како коментарише Наташа Мрвић–Петровић.⁴¹¹ Како се уз сваку систематизацију везује одређена сврха, карактеристике које дефинишу активности криминалних организација представљају логичан основ за системско одређивање мера које се могу користити у борби против организованог криминала, а те карактеристике се огледају у генеричким дефиницијама организованог криминала. Слаба тачка овог приступа налази се у изостанку потпуног и општег појма организованог криминала, односно, недостатак његовог универзалног одређења које би као такво било глобално примењиво. Разлози за то су објективни, јер у различитим јурисдикцијама фигурира различит ниво инкриминација различитих активности, што ствара проблеме на методолошком нивоу.⁴¹²

Сврха међународних документа који су донети са циљем сузбијања кривичноправно санкционисаних активности, у распону од фалсификовања, преко корупције и трговине дрогом до забране финансирања тероризма, јесте успостављање система контроле криминала.⁴¹³ Правне оквире које ове конвенције успостављају, Ethan Nadelmann квалификује као „прохибитивне режиме”. Међународни „прохибитивни режими” имају за циљ да смање или елиминишу потенцијална уточишта где би учиниоци инкриминисаних дела могли да се склоне и на тај начин избегну гоњење и кажњавање.⁴¹⁴ Креирањем оваквих регулација

⁴¹¹ Н. Мрвић–Петровић, „Тешкоће одређивања појма организованог криминалитета”, 2004, стр. 3–9, www.doiserbia.nb.rs/img/doi/1450-6637/2004/1450-66370401003M.pdf,asp, 16. август 2015.

⁴¹² В. Dobovšek, *op. cit.*

⁴¹³ Ови документи садрже комплексне одредбе за криминализацију одређених дела у националним правним системима, одредбе о кажњавању казне и екстра–територијалној надлежности, као и разне процедуралне мере.

⁴¹⁴ Е. А. Nadelmann, “Global prohibition regimes: the evolution of norms in international society”, *International Organization*, 44 (4)/1990, стр. 479–526.

ствара се елемент стандардизације у међународној сарадњи по основу питања о којима постоји интерес да се заједнички решавају. У екстензивном смислу, кривична дела која су предвиђена у међународним документима успостављају систем међународног кривичног права чија је сврха сузбијање друштвено, економски и морално непожељаног понашања. Генеричка диференцијација дела у погледу примене у конкретном случају представља кривичноправно питање, док су предмет криминолошких разматрања елементи који се спецификују у циљу диференцијације дела и релативна вредност која им се приписује је у интересу заштите вредности које се нарушавају чињењем дела.

Деловање организованог криминала се обично врши немилосрдним непоштовањем закона, и често укључује вршење кривичних дела против лица, укључујући претње, застрашивања и физичког насиља.⁴¹⁵ Michael Woodiwiss интерпретира одредбе Палермо конвенције, која је у оквиру система УН одредила генеричку суштину организованог криминала, као постојање групе људи који, попут неког привредног субјекта, делују заједно, током дужег периода, са циљем стицања користи у економском смислу. Трошкови, профит, прање новца и реинвестирање у оквиру такве групе одређени су сходно предузетничком принципу како би група заузела повољан положај на криминалном тржишту и на основу тога касније реинвестирала у оквирима илегалне економије. Другим речима, дело организованог криминала се конституише не само радњом извршења већ и начином и сврхом вршења дела.

Инкриминисању организованог криминалитета прилази се тако што се инкриминишу специфична дела која изврше припадници организоване криминалне групе и тако што се кажњава само чланство у организацији, односно, договор о томе, а да није извршено ниједно конкретно дело. У овом смислу је илустративна перспектива у стручној литератури која контекст трговине дрогом одређује на основу организацине структуре, односно, на основу улога према

⁴¹⁵ M. Woodiwiss, "The Global Reach of an American Concept", *Transnational Organised Crime: Perspectives on Global Security* (eds. A. Edwards, P. Gill), Routledge, London and New York, 2003(6), стр. 22–23.

којима припадници организације врше задатке.⁴¹⁶ Кључан критеријум овог приступа је укљученост учесника у активности и према њему се разликују три нивоа укључености. На основу критеријума укључености, у генеричком смислу се разликују улоге у оквиру криминалне организације. Разматра се оперативна структура организације на индивидуалном нивоу, да би се одредило да ли начин на који се додељују улоге у оквиру деловања организације има основ у личним карактеристикама, активностима, или је важно и једно и друго. Такође, испитује се и потенцијално специфичан значај неких улога за вршење одређених кривичних дела.

На првом нивоу укључености, учесник је лидер или координатор који планира и организује криминалну активност, самостално или у партнерству с неким истог нивоа укључености. Криминалитет на овом нивоу укључености у организовани криминал по својим карактеристикама одговара тзв. криминалу белог оковратника, што је генерички израз за ненасилна дела која врше људи који се, уобичајено, понашају у оквирима правно утврђених граница понашања, а првенствено су мотивисана личном користи. У контексту кривичноправног процесуирања оваквих учесника, оно је по правилу могуће на основу инкриминације чланства у организацији, односно, криминалне завере, јер се учесници овог ранга уздржавају од вршења тзв. предикатних дела, „не прљају руке директно” већ их организују, тј. делегирају њихово извршење.⁴¹⁷

На другом нивоу укључености, учесник у организованој криминалној активности је сарадник од поверења за кога важи висок степен вероватноће да у случају откривања и задржавања у циљу процесуирања за извршена дела, не би

⁴¹⁶ Видети детаљније у:

N. South, “Drugs, Alcohol and Crime”, *The Oxford Handbook of Criminology*, 3rd edition (eds. M. Maguire, R. Morgan, R. Reiner), Oxford University Press, Oxford, 2002, стр. 914–946; и

N. Dorn, L. Oette, S. White, “Drugs Importation and the Bifurcation of Risk: Capitalization, Cut Outs and Organized Crime”, *British Journal of Criminology*, 38 (4)/1998, стр. 537–560.

⁴¹⁷ Предикатно дело је правнички израз којим се у овом контексту означава је кривично дело који је саставни део озбиљног, односно, тешког кривичног дела као што је дело организовани криминала. Палермо конвенција га дефинише као: „било које кривично дело чијим извршењем је остварена добит која може да буде предмет кривичног дела како је дефинисано у члану 6. ове конвенције”.

открио свој контакт првог ранга. Учесник на другом нивоу укључености функционише као посредник између учесника на првом и трећем нивоу, што се рефлектује и на тип криминалитета који је за њега карактеристичан, одн. у зависности од околности операције биће извршилац дела у контексту насилничког или имовинског криминалитета.

На трећем нивоу укључености у активности криминалне организације, учесник извршава специфичне задатке по инструкцијама учесника непосредно вишег нивоа (други ниво). Овај учесник има врло мало сазнања о учеснику првог нивоа, те није вероватно да би у случају откривања могао да пренесе било какву информацију која би била инкриминишућа за лидера. Типичан пример учесника овог нивоа су тзв. „тркачи”, „муле”, односно, курири који су у непосредном контакту са клијентима заинтересованим за криминалну понуду. За овог учесника је уобичајено да буде извршилац дела уличног криминала где се, типично, учинилац на неки начин конфронтира са жртвом или њеном имовином, односно, врши предикатна дела.

Менаџмент стратешког ризика у вези са криминалним деловањем одвија се на првом нивоу, док је функција осталих нивоа да лидеру (координатору) осигура дистанцу у односу на предмет трансакције како би се на тај начин умањио ризик да буде кривично гоњен.

Shona Morrison истиче да је организовани криминал у нашој заједничкој перцепцији посебан облик криминалитета који је толико разнолик, деструктиван и софистициран да га није могуће описати користећи се стандардним начином класификације кривичних дела заснованим на активностима, већ захтева ширу, генеричку дефиницију. Иако још увек нема довољно консензуса о карактеру претње коју представља организовани криминалитет, ова парадигма је успоставила разлику између организованог и конвенционалног криминала пре свега инсистирањем на природи криминалне групе и њеног приступа вршењу дела, док су њихове активности и структура у другом плану.⁴¹⁸ Како истиче

⁴¹⁸ S. Morrison, *op. cit.*

Francesco Calderoni, криминализацијом учествовања у криминалној организацији је омогућено њихово кривичноправно процесуирање учесника свих нивоа укључености, што је од виталног значаја за гоњење лидера криминалних организација којима је тешко доказати извршење предикатног дела.⁴¹⁹

⁴¹⁹ F. Calderoni, *Organized Crime Legislation in the European Union: Harmonization and Approximation of Criminal Law, National Legislations and the EU Framework Decision on the Fight Against Organized Crime*, Springer Science and Business Media, 2010, стр. 166–167.

ГЛАВА V

КОРУПЦИЈА КАО ФЕНОМЕН ДЕЛОВАЊА ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛА

5. 1 Феномен корупције у светлу деловања организованог криминала

Корупцију је као једну од дефинишућих карактеристика организованог криминала одредила једна од првих генеричких дефиниција чији је аутор Michael Maltz и на којој су засноване практично све савремене нормативно правне концептуализације организованог криминала. Ова дефиниција рестриктивно представља организовани криминал као активност која је обележена применом насиља и корупције и сталним деловањем групе која се бави чињењем различитих кривичних дела. Континуитет активности као елемент у дефинисању организованог криминала демантован је појавом мрежних структура које се повремено мобилишу око криминалних пројеката. Такође, тенденција неких савремених организованих група да се специјализују за једну врсту кривичних дела (на пример, кријумчарење миграната) подразумева додатну модификацију основне дефиниције организованог криминала. С друге стране, потврђена је корупција као особеност организованог криминала, па је са стеченим увидима њен дефинишући значај добио на снази. Организоване криминалне групе делују у широком распону криминалних активности (трговина дрогом, трговина људима, преваре, прање новца, насиље итд.), а путем корупције обезбеђују себи заштиту од кривичноправне репресије, утичу на политичке и економске одлуке и инфилтрирају се у државне структуре и редовне привредне токове. Корупција се најчешће појављује у односу на обављање јавне службе, која подразумева вршење делегираног јавног овлашћења, стога је корисно посматрати овај девијантни феномен у контексту јавне службе.

Криминалне групе имају значајне ресурсе и способности да се одупру друштвеној контроли, а у томе користе софистициране методе и технике, па је њихов реалан друштвени утицај знатан. На везу између између организованих криминалаца и корумпираних званичника на свим нивоима власти упућује обиље

посредних доказа.⁴²⁰ Таква реалност је и формално констатована у европској дефиницији организованог криминала навођењем корупције међу опционим критеријумима.⁴²¹ Како истиче Ђорђе Игњатовић, највећи проблем у супротствљању организованом криминалу је „развијен систем корумпирања власти, због ког криминалци бивају фактички аболирани од стране система”.⁴²² Уз инструментализовано насиље и праће новца, корупција представља *modus operandi* деловања организованог криминала, и заједно с њима дефинише кључне карактеристике организованог криминала.⁴²³

Феномен корупције се појављује у бројним облицима. Vito Tanzi корупцију доводи у везу, у генералном смислу, са намерним нарушавањем принципа непристрасности у доношењу одлука од стране представника власти, осим ако нормe не захтевају диференцијални третман (на пример, у случају људи с посебним потребама).⁴²⁴ Адекватно принципијелно поступање захтева да, при доношењу одлука, лични или било који други односи учесника у размени немају никакав утицај. У феноменолошком смислу, корупција рефлектује злоупотребу јавног службеника било да је у питању његово располагање јавном моћи или да се ради о томе да свој положај користи да би остварио неку личну корист. Контекст одређења појаве корупције који би био заснован на идеалном типу, поставља њено одређење као монопол власти и дискреционо право одлучивања органа власти које је у коришћењу „ослобођено” иначе принципијелно захтеване одговорности. Корупција се односи на понашање јавног службеника, и то како

⁴²⁰ Видети више у:

J. de Boer, L. Bosetti, “The Crime–Conflict “Nexus”: State of the Evidence”, *United Nations University Centre for Policy Research Occasional Paper*, 5/2015, стр. 7;

I. Briscoe, *A violent compound: competition, crime and modern conflict*, The Norwegian Peacebuilding Resource Centre Report, Norway, 2015; и

W. Benedek, “The Human Security Approach to Terrorism and Organized Crime in Post–Conflict Situations”, *Transnational Terrorism, Organized Crime and Peace–Building Human Security in the Western Balkans* (eds. W. Benedek et al.), Palgrave Macmillan, UK, 2010, стр. 7–14.

⁴²¹ Adamoli et al., *op. cit.*, стр. 9.

⁴²² Ђ. Игњатовић, *Криминологија*, Правни факултет Универзитета у Београду, 2008, стр. 157.

⁴²³ R. J. Bunker, J. P. Sullivan, “Cartel evolution revisited: third phase cartel potentials and alternative futures in Mexico”, *Small Wars and Insurgencies*, 21(1)/2010, стр. 33.

⁴²⁴ V. Tanzi, “Corruption and the Economy”, *Corruption and Social Development* (eds. A. Birešev, R. Dregić, S. Prodanović), Institute for Philosophy and Social Theory, University of Belgrade, Belgrade, стр. 52.

изабраних лица, тј. политичара, тако и професионалаца у јавном сектору, које им омогућава да се они лично или њима блиске особе, нечасно и незаконито богате злоупотребом јавног овлашћења.⁴²⁵ Одговорност за вршење јавне службе, поред политичке одговорности, криминализацијом корупције подразумева и кривичну одговорност. Кривична одговорност за дело корупције темељи се на психолошкој димензији кривице, која је кључни састојак сваке концептуализације кривичне одговорности, и на објективној одговорности, која се сматра мање контроверзном димензијом кривичне одговорности од субјективне јер је заснована на принципу каузалности.⁴²⁶

Дело корупције врше људи из управљачких и пословних структура, користећи утицај у друштву који имају на основу функција које обављају. Организовани криминал се уз помоћ корупције инфилтрира у различите секторе привреде, а његове активности су често подржане, свесно или на други начин, од стране бројних професионалаца који имају приступ информацијама, инфраструктури и државним службама, као и специјализоване вештине (на пример, адвокати, рачуновође, банкарни, специјалисти информационог технологија) на основу којих познају институционале слабости.⁴²⁷ Професионалци имају кључну улогу у помагању криминалној организацији да неопажено и ефикасно функционише у обе сфере, легитимној и илегалној, с обзиром да су упућени у функционисање институционалног система.

За повезивање организованог криминала и корупције од пресудне важности су социјални, економски и културни услови.⁴²⁸ Овај *nexus* се специфично манифестује, међутим, криминалне организације такође користите корупцију и како би се инфилтрирале у политички систем директно.⁴²⁹ У развијеним

⁴²⁵ J. Pore, *Антикорупцијски приручник, супротстављање корупцији кроз систем друштвеног интегритета*, Транспарентност – Србија, Београд, 2004, стр. 4.

⁴²⁶ О концептуализацији кривичне одговорности детаљније видети у: А. Ђорђевић, „Кривична одговорност државе у међународном праву: за и против”, *Правни живот*, 12/2002, стр. 331–347.

⁴²⁷ Vjelopera, Finklea, 2012, *op. cit.*, стр. 27.

⁴²⁸ J. Muravska, W. Hughes, M. Puman, *Organised crime, corruption, and the vulnerability of defence and security forces*, Transparency International UK, 2011, стр. 7.

⁴²⁹ На пример, сарадња политичара са криминалним групама у процесу проневере јавних средстава, може бити, опортунистичко или *ad hoc* усмеравање, као специфичан вид

економским системима као што је систем ЕУ, ова веза је идентификована у легалној економији, углавном у оквиру јавних набавки.⁴³⁰ Различити услови који усмеравају организовани криминал ка инфилтрирању у сектор јавних набавки обухватају:

- економске услове, јер су средства која се буџетски опредељују за јавне набавке велики део локалног привредног промета, посебно у ситуацијама када је приватни сектор недовољно развијен;
- разлоге смањивања вероватноће кривичноправне репресије, јер је истрага криминалних активности у оквиру јавних уговора компликована и скупа за реализацију, па је евентуално откривање и процесуирање за ова дела неизвесније у поређењу са кривичним делима као што су трговина дрогом и прање новца; и
- слабости и неефикасности јавне администрације, јер је сектор јавних набавки одувек својеврсна „Ахилова пета” у јавној администрацији.⁴³¹

5.2 Корупција као примарни однос организованог криминала са јавним сектором

Правила институционалног деловања утемељена су на стабилним законским нормама (релативно узевши) и њихова примена гарантује остварење сврхе државе (у формалном смислу). Руководећи се нормама у свом формалном поступању, јавни службеник испуњава своју улогу према грађанину који је истовремено и његов клијент и истински послодавац, који га непосредно плаћа путем пореза и коме дугује своју лојаност. Срђан Кораћ и Александра Булатовић објашњавају да се поверење чланова друштва у државу и њене институције базира на релативно стабилном степену извесности да ће сваки грађанин, за сваки законом предвиђени

манифестовања повезаности са организованим криминалом, или „донацијом” од стране криминалне организације мотивисана додела уговора, проширење покровитељства, или измена закона.

⁴³⁰ С. Mazza, М. Gilardi, “Criminal Infiltration in Legal Economy and Corruption: Well–Established Phenomena in Italy and in Europe”, European Consortium for Political Research General Conference 2014, Glasgow, <https://ecpr.eu/Events/PaperDetails.aspx?PaperID=21660&EventID=14>, asp, 14. јун 2015.

⁴³¹ *Ibidem*.

корак који ће учинити у односу према било којој друштвеној институцији, остварити право које му законски припада.⁴³² Одсуство примерене друштвене контроле, тј. препознатљивог и редовног континуитета на релацији деликт–казна у широкој лепези могућих реакција, од кривичноправног кажњавања до друштвеног презира, имаће за последицу друштвену дезорганизацију, тј. нестанак интегративних чинилаца друштвене заједнице.

Суштина јавне службе је вршење јавног овлашћења делегираног од стране државе. Очекивања од јавног службеника су двојака: од њега се очекује стручност у конкретном обављању свог посла и специфични интегритет као јавног службеника, који се односи на оданост интересима државе, правилима поступања у државној служби, и, с тим у вези, отпорност на корупцију. Корупција се може јавити и у приватном и у јавном сектору, али им се интензитет моралног проблематизовања разликује јер јавни службеник располаже средствима, интересима и условима реализовања аспирација грађана, то јест пореских обвезника, док приватни предузетник, у највећем броју случајева, располаже само својим и средствима оних који су му их добровољно уступили или поверили. Зато је у односу са јавним сектором корупција као штетна девијација примарна.⁴³³

За оперативно деловање против корупције и одговарајуће формулисање кривичних дела и других правних квалификација у вези са овим феноменом потребно је у структури појма корупције прецизно одредити њена три основна елемента: деловање (злоупотреба јавног овлашћења), предмет деловања ради стицања неке приватне користи и циљ деловања.

Облик злоупотребе може бити активан и пасиван. У активном облику, корумпирани чиновник не поступа у интересу јавне службе, односно чини нешто

⁴³² А. Булатовић, С. Кораћ, „Развој модерне српске државе у контексту корупције“, *Корупција и развој модерне српске државе* (урс. А. Булатовић, С. Кораћ), Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2006, стр. vii–xxviii.

⁴³³ У наставку овог сегмента дисертације детаљно се излаже концепт структуре појма корупције, чији је аутор Александар Фатић, а који је предочен у: А. Фатић, „Корупција и криминална девијација“, *Корупција* (урс. Д. Радовановић, А. Булатовић), Центар за менаџмент и Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2005(б), стр. 6.

што није у складу са његовим дужностима или овлашћењима. Супротно, у пасивном облику, јавни чиновник не чини оно што је у склопу својих овлашћења дужан да учини. Ни активни ни пасивни облик злоупотребе не морају нужно подразумевати незаконито поступање или непоступање којим се нарушава закон. Према ужем схватању злоупотребе, могуће је да поступање буде законито, али намерно погрешно у супстанцијалном смислу.⁴³⁴ Јавни службеник може донети одлуку о неком предмету која није добра, знајући да није добра, а при томе ни на који начин не повређујући позитивне прописе, а истовремено, може пропустити да поступи у ствари у којој би требало да поступи, а да при том не учини повреду било ког прописа (тзв. непоступање). Злоупотреба је супротна критеријуму интегритета, а интегритет је по захтевима изнад позитивног права; било да позитивно право захтева или не захтева да службеник поступи у интересу службе, било да му оно омогућава да не поступи онда када треба да поступи, принципи интегритета јавне службе од њега захтевају да у сваком случају поступа у јавном интересу. Када постоји апстрактна формулација интегритета за јавну управу, без конкретних одредаба којима је могуће контролисати описану злоупотребу службеника, она нема значај јер није оперативна. Да ли службеник крши закон или не, могу испитивати одговарајући органи, уколико постоји воља да се ти органи употребљавају на законом прописани начин (што није увек и свуда случај). Међутим, контрола интегритета службеника и његовог поступања захтева структуру различитих облика надзора која је значајно суптилнија од оне која надзире поштовање позитивног права и коју је тешко предвидети законом. Такав систем надзора је могућ као део система интегритета јавне службе унутар саме јавне службе, и он је нераскидиво повезан са начином на који јавна администрација доживљава себе саму и своју улогу у друштву.

Други елемент појма корупције је јавно овлашћење. Корупција је примарно повезана са јавном службом, а јавно овлашћење је категорија која приватном лицу, кроз статус јавног службеника, даје моћ државне власти, па се на тај начин

⁴³⁴ Службеник поступа у складу са својим овлашћењима, на основу дискреционе моћи која му је поверена.

његов лични интегритет поставља у перспективу интегритета примене државне власти. То је разлог да лични и морални профил јавног службеника буду подједнако важна категорија у селекцији кадрова као и стручна оспособљеност, и управо стога је етика јавне службе равноправна са њеном професионалношћу.⁴³⁵

Трећи елемент дефиниције корупције је приватна корист која је циљ коруптивног деловања и која не мора нужно бити лична, већ то може бити и корист која се остварује за друга, учиниоцу блиска лица.

5.3 Различите форме корупције

Сви облици корупције имају далекосежне последице по економију и друштво. У литератури постојне бројне таксономије корупције успостављене сходно специфичним критеријумима који описују конкретне форме. Jennifer Bussel сугерише да је једино опортуно формирати типологију корупције с обзиром на њену конкретну примену, јер ниједна класификација корупције не може бити корисна у сваком појединачном случају.⁴³⁶

Миленко Поповић објашњава тројаку поделу типова корупције на ситну („шалтерску”), корупцију средњег обима и политичку корупцију која се именује још и као крупна корупција (на енглеском: *grand corruption*) на основу критеријума који подразумевају одређење ко је давалац, а ко прималац мита, односно, са којом количином друштвене моћи располаже учесник у корупцији, и према њеним алокативним ефектима — шта је предмет корупције, односно, која врста услуге се тражи, промена прописа или не, а конкретно: брзина и/или ефикасност јавне услуге, компетитивна предност на тржиштима или политички

⁴³⁵ У тоталитарним политичким системима, етички аспект јавне службе је потцењен и запостављен.

⁴³⁶ J. Bussel, “Typologies of Corruption: A Pragmatic Approach”, *Greed, Corruption, and the Modern State Essays in Political Economy* (eds. S. Rose–Ackerman, P. Lagunes), Edward Elgar Publishing, UK, USA, стр. 21.

утицај, тј. политичка рента која подразумева присвајање токова дохотка на основу коруптивне редистрибуције.⁴³⁷

Пошто са становишта материјалне вредности штете и степена друштвене опасности, корупција великог и корупција малог обима „представљају „полове” у широком опсегу појавних видова корупције”, Срђан Кораћ сматра да та два типа корупције имају релативну сазнајну вредност зато што је „тешко квантитативно одредити њихову друштвену опасност”.⁴³⁸ Крупна корупција привлачи највећу пажњу јавности јер су последице које изазива у вези са обликовањем јавне политике према сопственом интересу корумпираног политичара, а „шалтерска” корупција је тип корупције с којом грађани лично имају највише искуства јер се с њом суочавају у комуникацији с јавном администрацијом када решавају свакодневне животне проблеме. Механизам корупције средњег обима делује у оквиру неформалне структуре размене ресурса и примарно се формира у домену корелација државе и приватног сектора. Садржину корупције средњег нивоа Срђан Кораћ одређује на основу разликовања екстрактивне и редистрибутивне корупције, према правцу размене ресурса, од друштва ка држави и од државе ка друштву, везујући је за редистрибутивну корупцију. Корупција средњег обима почива на неформалној структури размене ресурса, а успоставља се у комуникацији јавне управе и грађана и ван привредног система. Друштвену опасност корупције средњег обима одређује постојаност карактера неформалне структуре размене ресурса успостављене између грађана и државе, што је раван у којој се овај тип корупције појављује и развија, те је најзаступљенији вид корупције у пракси.⁴³⁹ Такође, управо је ово тип корупције који је неопходан за апсорбовање главнине ризика који прате криминално предузетништво јер омогућава измену прописа са мање пажње у односу на ниво политичке корупције, и, сходно, истицање тржишних компаративних предности које су пресудне за

⁴³⁷ М. Поповић, „Крупна vs. ситна корупција”, *Корупција* (урс. Д. Радовановић, А. Булатовић), Центар за менаџмент и Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2005, стр. 219–242.

⁴³⁸ С. Кораћ, „Корупција средњег обима”, *Корупција* (урс. Д. Радовановић, А. Булатовић), Центар за менаџмент и Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2005, стр. 271.

⁴³⁹ С. Кораћ, *op. cit.*, стр. 279.

генерисање трајних извора прихода, како у легалној тако и илегалној економији. Организовани криминал рутински инструментализује одлучиоце на овом нивоу, а успешност у таквом деловању води ка онима са све већим степеном дискреционог одлучивања, што напослетку доводи до феномена заробљавања државне политике и структуре, односно, настанка тзв. „заробљене државе”.⁴⁴⁰

Michael Johnston указује да трендове равнотеже и неравнотеже у друштву, у погледу политичких и економских прилика, суштински одражавају начини на које људи користе и размењују богатство и моћ што одређује „климу” у доменама социјалних, политичких, економских и државних институција у оквиру којих се то чини.⁴⁴¹

Дихотомна типологија на политичку и административну корупцију почива на разликовању врсте користи која се остварује, с тим што се у сложеној форми ова два типа корупције мешају па је та хибрина форма особена по присуству оба типа приватне користи.⁴⁴² Административно–политичка корупција као мешовита форма намеће стратешки проблем у виду генерализације њених последица, односно, губи се поверење у представнике институција, линеарно, што је деструктивно за поверење као социјални капитал који омогућава заједницу.⁴⁴³

Административну корупцију Александар Фатић описује као вид корупције мотивисан стицањем користи за појединца који располаже јавним овлашћењем или за њему блиска лица, при чему та корист не мора бити материјална и не мора бити стечена на незаконит начин, стриктно говорећи. Примери административне корупције се препознају као непотизам, који подразумева злоупотребу службеног положаја ради остваривања користи за чланове породице, и кронизам који је појам шири од непотизма и обухвата ситуације у којима се предност даје

⁴⁴⁰ J. Muravska, W. Hughes, M. Pyman, *op. cit.*, стр. 6.

⁴⁴¹ M. Johnston, *Corruption and Reform: One Size Does Not Fit All*, IACSA – International Anti-Corruption Summer Academy, 2012, Austria, стр. 4.

⁴⁴² Корист за политичку странку је „приватна”, јер није у питању корист за јавни интерес а није ни лична и индивидуална.

⁴⁴³ C. Mazza, M. Gilardi, 2014, *op. cit.*, стр. 4.

пријатељима и колегама.⁴⁴⁴ Корист стечена за јавног службеника или неко друго лице, путем коруптивног поступања јавног службеника нарушава јавни интерес као доминантну категорију у процени етичности поступања службеника, у принципу, али она не мора бити, строго посматрано, незаконита.⁴⁴⁵ У недовољно функционалним политичким системима, организовани криминал користи методе административног корумпирања путем „модератора”, личности које нису експониране у јавности и без проблема се крећу кроз обе сфере, легалну и илегалну. Они су или из редова организације или заступају њене интересе у операцији корумпирања формалних представника институција и откривање њиховог идентитета представља „решавање главне непознате” у једначини истраге случаја административне корупције.

Уобичајен вид политичке корупције је клијентелизам који подразумева корумпирање које није изражено у новцу, типично се јавља је у земљама у којима се демократија споро развија, а друштвене структуре су разрушене. Клијентелизам је структурна претпоставка политичке корупције која почива на поверењу између патрона („спонзора”) и клијента у коруптивном односу.⁴⁴⁶ Супротно административној корупцији политичка корупција у начелу подразумева драстично кршење закона и у том смислу она је заправо структурни

⁴⁴⁴ У Великој Британији се кронизам уобичајено именује синтагмом „момци из старог клуба” (“*old club boys*”).

⁴⁴⁵ Као пример, Александар Фатић детаљно описује ситуацију у којој је јавни службеник, процењујући неко предузеће као потенцијалног увозника неке стратешке робе, издао дозволу за увоз робе која подлеже ограничењу права на увоз (контингент), а при томе је био свестан да предузеће коме се дозвола издаје није квалификовано, јер нема одговарајућу инфраструктуру, не улаже добит од те привилегије у развој домаће привреде, нити испуњава друге критеријуме за процену. Упркос познавању чињеница, службеник дозволу издаје, јер друго предузеће, коме је дозвола одбијена, а које задовољава све те критеријуме, запошљава као високо позиционираног менаџера некога коме службеник који издаје дозволе жели да омете пословни успех (из било ког личног разлога). У овом примеру се не ради о доказивом кривичном делу корупције, већ, о намерном поступку супротно својој процени, али у складу са својом дозвољеним дискреционим овлашћењима. Такво поступање је неморално, а последице, укључују штету за јавни интерес и домаћу привреду. Видети подробније у: А. Фатић, 2005(б), *op. cit.*, стр. 6.

⁴⁴⁶ А. Михајлов Прокоповић, Т. Вулић, „Клијентелистички односи и медији у транзиционој Србији”, *Теме*, 39 (4)/2015, стр. 1567.

вид корупције.⁴⁴⁷ Политичка корупција у парламенту се, у начелу, сматра најкрупнијом и најозбиљнијом формом политичке корупције, а искусствено се потврђује да, у системима у којима је раширена политичка корупција, феномен корупције значајније присутан и на нижим нивоима јавне управе на којима постоји формална или неформална моћ у оквиру јавне администрације, а истовремено и конкретна фактичка политичка моћ услед испољавања утицаја на политичке одлучиоце.⁴⁴⁸ Уколико је корист која се стиче корупцијом пре свега корист за политичку странку или за неку интересну групу са политичким интересом, реч је о политичкој корупцији. Политичком корупцијом се не стиче корист за непосредне актере (представнике странака), већ за странку, и та корист је по својој природи политичка.⁴⁴⁹ На овај начин интересне групе, које могу бити саме политичке странке, групе које имају битан утицај на аутентичну политичку странку или групе које се крију иза имена и инфраструктуре политичких странака, врше утицај на политичке институције кроз политичку странку или групацију која је активна у политичком процесу доношења одлука. Потенцијал политичке корупције одређује постојање привилегија које политичари могу да расподељују уским групама, могућност финансијски моћних да законским путем остваре погодности и дугорочност ових формираних привредно–политичких савеза.

5.4 Структурне и динамичке синергије корупције и организованог криминала

Корупција и организовани криминалитет деле низ заједничких особености. Мера отпорности организованог криминалитета на интервенције у циљу

⁴⁴⁷ Примера ради, трговина гласовима између представника различитих странака приликом избора или куповина гласова у парламенту честе су форме корупције и у развијеним политичким системима.

⁴⁴⁸ На пример, то је случај када корумпирани службеници, посредно или непосредно, на нивоу директно подређеном самим политичким одлучиоцима утичу на њих да донесу једну или другу политичку одлуку тако што врше селекцију информација, саветовањем или временским подешавањем обављања налога које добијају од својих надређених. Видети детаљније у: А. Фатић, 2005(б), *op. cit.*, стр. 34.

⁴⁴⁹ А. Михајлов Прокоповић, Т. Вулић, *op. cit.*, стр. 1563–1582.

спровођења закона одређује степен корумпираности у заједници, док динамика појавности која је заједничка и једном и другом феномену говоре о прилагодљивости криминалних средина новим условима. У оквиру деловања организованог криминалитета, корупција је делотворан начин прикупљања информација и ресурса релевантних за обрасце криминалног деловања, односно, супериоран метод деловања у односу на насиље које се скопчано са већим ризиком који се испољава на више равни.⁴⁵⁰

Структурни корен корупције је сукоб интереса. Када постоји корупција, постоји и конфликт интереса, јер је он мотивационо полазиште за корупцију. Због тога је сукоб интереса незаобилазан индикатор постојања корупције.⁴⁵¹ Сукоб интереса је ситуација у којој се налази јавни службеник који врши јавну дужност ако би јавни интерес у вршењу те дужности могао бити угрожен остваривањем неких приватних интереса који могу утицати на његову непристраност у обављању јавне дужности. Иако сукоб интереса не представља *ipso facto* корупцију, он свакако има тај потенцијал. Сукоб интереса постоји ако постоји неприхватљива идеја сукоба између интереса јавног службеника као приватног грађанина (интереса који има у приватном својству) и његове дужности које има као јавни службеник, дакле, званичне дужности, у домену дискреционог одлучивања (у принципу) и има улогу „креативног интерпретатора нормативних аката”.⁴⁵² Типичан учинилац кривичног дела корупције јесте рационалан актер, који разматра вероватноћу и откривања и гоњења и осуде, као и висину предвиђене казне, што кореспондира са ултимативним принципима криминалног „менаџмента” који се одређује као најпрофитабилнији однос између могућности за генерисање профита и ризика од спровођења закона.⁴⁵³ То показује да је безобзирност карактеристика коју имају и учиниоци дела корупције и дела организованог криминала.

⁴⁵⁰ E. Rowe *et al.*, “Organised crime and public sector corruption: A crime scripts analysis of tactical displacement risks”, *Trends and Issues in Crime and Criminal Justice*, 444/2013, стр. 3.

⁴⁵¹ S. Rao, H. Marquette, *Corruption indicators in Performance Assessment Frameworks for Budget Support*, Anti-Corruption Resource Centre, Norway, 1/2012, стр. 12.

⁴⁵² А. Фатић, 2005(б), *op. cit.*, стр. 32.

⁴⁵³ Adamoli *et al.*, *op. cit.*, стр. 10.

Организовани криминал и корупција су директно супротстављени принципима демократског поретка јер подривају формалне процесе у друштву.⁴⁵⁴ Edgardo Buscaglia и Jan van Dijk констатују да демократска држава осигурава заштиту права свих појединаца, без обзира на богатство, социјални статус, старост и пол, док, када је деловање организованог криминала у питању, кршење људских права је уобичајено. У традиционалном смислу, организовани криминал се заснива на односу типа патрона и клијента који је био начин организовања односа у друштву током средњег века. Однос између организованог криминала и државе функционише на основу принципа обрнуте сразмере, јер раст једног значи пад другог, што у контексту консолидације институција значи да се јачањем демократије сузбија корупција и, истовремено, спречава раст организованог криминала.⁴⁵⁵ Оба феномена обликује неадекватна друштвена контрола која се примарно рефлектује у нефункционалним институционалним контролним механизмима. Прикривање незаконитог деловања утиче на формирање тзв. „тамне бројке криминала” (неоткривених и непријављених дела) која је типична и за кривична дела корупције и за дела организованог криминала у питању.⁴⁵⁶

Динамичка синергија корупције и организованог криминала се суштински испољава кроз нелегалне финансијске токове. Нелегални финансијски токови су, као и коруптивна пракса, нетранспарентни, али посредни докази упућују на закључак да је у питању масовна појава. Quentin Reed и Alessandra Fontana објашњавају да се корупција и прање новца налазе се у односу симбиозе.⁴⁵⁷ Испољавају се симултано, а присуство једног каталитички делује на учесталост другог. Утицај синергије корупције и организованог криминала је снажан, али се различито испољава, јер је он у земљама у развоју негативан, док, парадоксално, његов ефекат на земље развијене демократије може бити позитиван. Пошто су

⁴⁵⁴ W. L. Richter, F. Burke (eds.), *Combating Corruption, Encouraging Ethics: A Practical Guide to Management Ethics*, 2nd edition, Rowman and Littlefield Publishers, INC, UK, 2008, стр. 81.

⁴⁵⁵ E. Buscaglia, J. van Dijk, *op. cit.* стр. 8.

⁴⁵⁶ „Тамна бројка криминалитета” се одређује као однос између статистички исказаног броја и броја стварно извршених кривичних дела, а генерише је пракса непријављивања дела.

⁴⁵⁷ Q. Reed, A. Fontana, “Corruption and Illicit Financial flows: The Limits and Possibilities of Current Approaches”, *U4 Issue 2011, 2/2011*, стр. 18.

илегални финансијски токови блиско повезани са крупном корупцијом, стандардна антикорупцијска пракса је усмерена на спречавање прања новца и идентификовање оних које коруптивни механизам потенцијално угрожава како би се ометањем илегалних токова новца, истовремено сузбијао и организовани криминал и корупција.⁴⁵⁸

Структура мреже односа јесте карактеристична особеност како организованог криминала тако и корупције. На микро нивоу, социјална структура обликује могућности укључивања у коруптивну праксу, варирањем потражње и вероватноће санкционисања као и могућностима координације са другима у структури.⁴⁵⁹ То има за резултат, на макро нивоу, да укупан износ корупције варира у зависности од структуре. Значај ових аргумента може се сагледати кроз за друштво важне последице које се испољавају као обим корупције и структурна изложеност „агената корупције” услед које су неки од њих рањивији од других, што је значајно у контексту антикорупцијског деловања.

5.5 Корупција у светлу модерних настојања криминалних група да преузму контролу над деловима јавног сектора

Начин на који корупција делује суштински је увек исти, али специфичност корупције у приватном сектору у односу на јавни сектор је њена мета, зато што у приватном сектору организовани криминал тражи прилике које омогућавају прање новца, па корупцију усмерава ка индустрији забаве, финансијском сектору, тржишту некретнина итд. Вође организованих криминалних група корупцијом стичу углед и моћ и свој профит увећавају тежећи значајној контроли над целокупним финансијским и привредним системом. У таквој ситуацији држава нема „проблема” са криминалом, јер криминалне организације држе и контролишу државу.

⁴⁵⁸ *Ibid.*, стр. 7–8.

⁴⁵⁹ R. Ferrali, “Corruption as Organized Crime: A Game-Theoretic Approach”, *Princeton University Working paper*, 2015, стр. 3, www.princeton.edu/csso/working-papers/WP13-Feralli.pdf, asp, 31. децембар 2015.

Природа и обим инфилтрације организованог криминала у јавни сектор разликују се у зависности од типа и профила криминалних група, јер показују различите обрасце понашања, мотивације и однос према држави. Традиционалним криминалним групама, као што је италијанска мафија, потребни су функционална држава и економија да би се одржавале и напредовале, пошто им је потребна стабилност за деловање, па због тога користе корупцију као метод утицаја на државу. Новим облицима криминалних организација које су настале у конфликтним подручјима потребна је нестабилност, оне немају интерес да буду лојалне држави па користе институционализоване форме корупције да би је дестабилизовале као и њене структуре, како би наставиле да остварају криминални профит.

Значај увида у методологију којом организовани криминал приступа деловима јавног сектора како би путем коруптивне праксе стекао контролу над њима не може довољно да се нагласи. Та сазнања представљају основ политике сузбијања ових деструктивних феномена, што показује тренд у релевантној литератури којим је успостављен континуитет у занимању међународних организација и супранационалних структура за ту методологију. У тако тематски опредељеној студији израђеној 2010. године, која је израђена за потребе Европске комисије, спроведено је опсежно истраживање у Европи.⁴⁶⁰ Резултати из ове студије су на сваки начин репрезентативни и шире од европског простора, јер, неvezано за релацију простор–време–непосредан субјект, потврђују оквир и неке опште принципе деловања организованог криминала усмереног на јавни сектор, а како их представљају друга истраживања спроводена на другим просторима, у другом временском оквиру, фокусирајући шире или уже одређене субјекте истраживања. У наставку овог сегмента дисертације биће синтетички приказани

⁴⁶⁰ P. Gounev, T. Bezlov, *The Study to Examine the Links Between Organised Crime and Corruption*, Center for the Study of Democracy, Sofia, 2010.

результати поменуте европске студије и студија Канцеларије УН за питања дроге и криминала (UNODC) из 2005. године и Програма за развој УН (UNDP) из 2011.⁴⁶¹

Тим европских истраживача је утврдио да се корупцијске мреже, типично, развијају током дужег временског периода и активирају по потреби (на пример, објављен је јавни тендер, или полиција почиње истрагу). За јавног службеника у коруптивној мрежи, коруптивно поступање подразумева дугорочну инвестицију, када коруптивни однос поприма симбиотски карактер. У остваривању и функционисању коруптивног односа, често посредници (модератори) играју кључну улогу, јер се путем њих обезбеђује поверење које је потребно за договор, а криминалци „белог оковратника” одржавају свој углед у јавности на основу ког контакти са политичким одлучиоцима делују легитимо. UNODC је констатовао раширеност ове методе корумпирања у пограничним подручјима где је уобичајено прекогранично кријумчарење робе, у туристичким регијама и у областима у којима локална мафија има јако упориште. UNDP је идентификовао индикатор функционалности овог механизма коруптивног деловања у политичкој сфери, као недостатак одговарајућег нормативног оквира којим се подржавају посебне истражне технике у откривању корупције, односно, недостатак подршке да се он успостави.

Политичка корупција је најјача врста „оружја” организованог криминала, како на националном нивоу тако и на нивоу локалне администрације.⁴⁶² Међутим, институције које спроводе закон трпе највећи директан коруптивни притисак од организованог криминала. Главни фактор у одабиру корумпираних сарадника представља степен угрожености од полицијског рада, тужилаштава и судова, и, индиректно, од пореских и од царинских органа. UNODC одређује, као стандардни индикатор присуства овог типа корумпираности у институцијама, недостатак меритократије као начина напредовања у служби, а постојање

⁴⁶¹ Садржај студија које су израдила тела УН видети у:

UNDP, *Practitioner's Guide: Capacity Assessment of Anti-Corruption Agencies*, United Nations Development Programme, New York, 2011; и

UNODC, *Crime and Development in Africa*, United Nations Office on Drugs and Crime, Vienna, 2005.

⁴⁶² P. Gounev, T. Bezlov, *op. cit.*, стр. 14.

политичког и правног утицаја над институцијама са репресивним овлашћењима, олакшава стварање и одржавање коруптивне мреже.⁴⁶³ UNDP истиче као важан индикатор овог типа корупције снагу и ефикасност унутрашње контроле у институцијама, где се уочава непосредно обрнуто пропорционалан однос, што потврђују искуства јачања интерне контроле у институцијама у Великој Британији и Немачкој.⁴⁶⁴

Царински органи су међу институцијама које су стандардно, због предмета свог рада, под утицајем коруптивних механизма организованог криминала. Царински службеници функционишу у коруптивном ланцу заједно са локалним политичарима, полицијом и пореским органима, а најчешће су укључени и у подршку каналима организованог кријумчарења, од робе широке потрошње намењене сивом тржишту (дуван, нафта, алкохол) до оне чији промет није законом дозвољен, као што су оружје и наркотици.

Правосуђе је увек на директан начин „инфицирано” корупцијом, у зависности од политичког, економског и културног контекста који одражава регионалне разлике. У развијеним државама са развијеном демократском традицијом, најосетљивија тачка правосуђа на корупцију јесте политички утицај и он се експоненцијално повећава са порастом обима политичке корупције.

Транснационални организовани криминал је испољава као глобално раширен феномен који искоришћава слабости институционалних капацитета за спровођење закона. Што су већи изазови у погледу ресурса са којима се неко друштво суочава то је оно осетљивије на корупцију. Као и код откривања организованог криминала, статистички подаци о корупцији не откривају много, јер су њени извршиоци углавном професионалци који се упуштају у криминал белог оковратника. За откривање корупције као и организованог криминала, проактиван рад полиције је кључан.

⁴⁶³ UNODC, 2005, *op. cit.*, стр. 42–124.

⁴⁶⁴ UNDP, 2011, *op. cit.*, стр. 109.

5.6 Методолошки однос корупције са основним претпоставкама криминалистичко–обавештајног рада у супротстављању организованом криминалу

Савремене финансијске токове карактерише дерегулација финансијских тржишта, односно, смањење улоге државе у регулисању тржишта, што омогућава прање новца на глобалном нивоу. Дело прања новца специфична је криминална активност, зато што представља последицу претходно извршеног кривичног дела, али и полазну основу за будуће криминалне активности. Криминалне организације средства добијена криминалном делатношћу настоје да инвестирају у легалну економију, што им омогућава стварање легалног профита, те на тај начин легализују новац стечен на противзаконит начин. Такође, криминалне организације некад настоје да путем корупције обезбеде политичку контролу на основу директног ангажовања у политичким процесима и институцијама како би успоставиле и одржавале контролу над уносним економским секторима.⁴⁶⁵ Како истиче Patrick Keefe, корупција је *conditio sine qua non* за транснационалне криминалне активности, неопходна да би се организовани криминал развијао.⁴⁶⁶

Како је основна сврха прања новца прикривање извршења других озбиљних кривичних дела, прање новца је по природи ствари део неке коруптивне схеме организованог криминала. Пошто су илегални токови новца јасан индикатор присутности корупције у неком систему, методолошки приступ за њено откривање усмерен је управо на прање новца.⁴⁶⁷ Ономогућавање криминалног профитирања и подстицања корупције врши се праћењем незаконитих финансијских токова и одузимањем откривених средстава.

465 West Sands Advisory LLP, 2012, *op. cit.*, стр. 37.

466 P. R. Keefe, "The Geography of Badness: Mapping the Hubs of the Illicit Global Economy", *Convergence: Illicit Networks and National Security in the Age of Globalization* (eds. M. Miklaucic, J. Brewer), Center for Complex Operations, Institute for National Strategic Studies, National Defense University Press, Washington, D.C., 2013, стр. 104.

467 D. C. Lindholm, C. B. Realuy, "Threat Finance: A Critical Enabler for Illicit Networks", *Convergence: Illicit Networks and National Security in the Age of Globalization* (eds. M. Miklaucic, J. Brewer), Center for Complex Operations, Institute for National Strategic Studies, National Defense University Press, Washington, D.C., 2013, стр. 111–112.

Коришћење напредних технологија и софистицираних метода је обележје савремене коруптивне праксе, па се због тога за њено откривање и обезбеђивање доказа потребних за оптужење и осуду захтева технолошки и методолошки адекватан одговор.⁴⁶⁸ У савременом добу се континуирано бележи пораст броја међународних финансијских трансакција, па је за подршку ефикасне истраге неопходно омогућити обраду велике количине података.

Прагматично деловање за сврху има остварење неке користи, а да би се остварио корисни циљ потребно је одабрати средства која служе као инструменти којима се обезбеђује остварење циља. Финансијски подаци имају централну улогу у откривању транснационалног криминала и корупције, па је финансијско–обавештајни рад најпримеренија стратегија у борби против корупције и транснационалног криминала.⁴⁶⁹ Међутим, софистицирана употреба финансијских података за борбу против корупције је још увек у развоју, па се за делотворно сузбијање корупције још увек повезују органи за борбу против корупције и финансијске обавештајне институције.

Финансијска обавештајна служба представља институцију која се формира са задужењем да прати и анализира финансијско–обавештајне податке и доставља доказе о сумњивим финансијским трансакцијама. У зависности од овлашћења којима располаже, финансијска обавештајна служба може да наликује полицији или тужилаштву. Такође, може да буде и посредник између полиције и финансијских институција (сродних институција у другим државама и других националних институција), уступањем информација о актерима на финансијском тржишту уколико се оправдано сумња на постојање кривичног дела прања новца или финансирања тероризма. Корумпирани „фацилитатори” криминалног деловања и транснационалне криминалне организације профитирају од међусобних трансакција што за последицу има интензивирање приближавања

⁴⁶⁸ A. Rao, H. Marquette, 2012, *op. cit.*, стр. 16.

⁴⁶⁹ J. H. Ratcliffe, “Intelligence–Led Policing and the Problems of Turning Rhetoric into Practice”, *Policing and Society*, 12 (1)/2002, стр. 53.

организованог криминала, насилног екстремизма и корупције, на међународном нивоу.

Реалокација ресурса на основу унапређеног познавања средине за оперативно деловање суштина је концепта криминалистички–обавештајно руковођеног полицијског рада. Овај специфичан приступ професионалне сарадње у полицији омогућава унапређивање познавања релевантних околности спровођења истраге чиме се осигурава оптимизација стратегије контроле криминалитета, распоређивање ресурса и утврђивање смерница за тактичко поступање.⁴⁷⁰ Суштина идеје о обавештајно руковођеном полицијском раду је извршавање посебно планираних операција на основу конкретних информација које су претходно прикупљене, те планирање и спровођење активности на основу тих информација. То прикупљање информација и података у вези је са могућношћу утицаја на проактиван рад полиције, како на стратешком тако и на оперативном нивоу.⁴⁷¹

Примена описаног концепта у финансијско–обавештајном раду омогућава анализу међународних трансфера новца (*data mining*) са овим циљем:

- да се идентификује принципал који контролише велики број криминалних група;
- да се откривају нови чланови/повезана лица криминалних организација која нису претходно била позната;
- да се откривају везе ка другим организацијама, односно, „мрежа криминалних мрежа” у којој се налазе организације за које се претходно мислило да нису повезане;
- да се открива методологија коју криминалне организације користе у деловању; и

⁴⁷⁰ А. Булатовић, „Транформација полицијског рада: криминалистичко–обавештајни елемент”, *Зборник радова Института за криминолошка и социолошка истраживања*, 26 (1–2)/2007, стр. 297.

⁴⁷¹ *Ibid.*, стр. 293–309.

- да се путем анализирања великог броја међународних трансакција откривају друге, до тад непознате криминалне мреже.⁴⁷²

Значај разумевања свих аспеката борбе против криминала потврђује промена парадигме у дискурсу који креира EUROPOL (European Police Office, криминалистичко–обавештајна служба ЕУ): израз „организовани криминал” замењен је изразом „озбиљан криминал”, на тај начин повезујући тему са штетом (*harm*) коју кривично дело производи за друштво, што је, како подсећа Nicholas Dorn, једна од централних тема савремене криминологије.⁴⁷³

Софистицирани финансијско–обавештајни алати попут гео–просторно–временске анализе и анализе мреже омогућавају аналитичарима да се изборе са „буком” коју прави огроман број финансијских података, тј. да пронађу трагове за даљу анализу и истраживања.⁴⁷⁴ На основу комплексне анализе, финансијско–обавештајна служба може да обезбеди аналитички драгоцене информације, укључујући анализу степенованих веза и просторну анализу географских локација и интеракција по трансакцијама, да утврди концепте у неструктурираним подацима и да развија моделе за предвиђање.⁴⁷⁵

Сврха интеграције, тј. „фузије” ресурса у откривању методологије коруптивне праксе организованог криминала испољава се као темељни приступ у борби против његове транснационалне форме. Циљна идентификација и праћење новчаних токова компоненте су оптимизоване стратегије, са становишта ефикасности и проактивног деловања на финансијску базу организованог криминала које се врши одузимањем прихода и средстава од криминала и спречавањем реинвестирања кривичних профита у будуће криминалне активности.⁴⁷⁶

⁴⁷² UNODC, *Criminal Intelligence Manual for Analysts*, United Nations Office on Drugs and Crime, Vienna, 2011, стр. 35–58.

⁴⁷³ N. Dorn, “The End of Organised Crime in the European Union”, *Crime, Law and Social Change*, 51 (2)/2008, стр. 284.

⁴⁷⁴ D. C. Lindholm, C. B. Reaugh, *op. cit.*, стр. 120–121.

⁴⁷⁵ Strategy to Combat Transnational Organized Crime, 2011, *op. cit.*, стр. 17–21.

⁴⁷⁶ *Ibid.*, стр. 19.

5.7 Феномен „новог ратујућег ентитета“ у савременој литератури о организованом криминалу

Непосредно ангажовање организованог криминала у политичким процесима и институцијама повезано је са настојањем да успостави и одржава контролу над лукративним сектором пословања. Транснационалне криминалне организације представљају изазов за поредак на различите начине. Организовани криминал настоји да мења природу функционисања државе изазивањем ерозије државне ликвидности путем корупције, суптилним ко–оптирањем одлучилаца у јавном сектору и институцијама, директном конфронтацијом са функционисањем државе, и, према најгорем сценарију, „заробљавањем државе“ када су њени административни капацитети преузети од стране криминала.⁴⁷⁷

Принцип нулте толеранције на корупцију функционалан је у околностима када је у држави присутно тзв. „добро управљање“ (*good governance*) као концепт који рефлектује правну државу, са развијеном културом консензуса, уз постојање одговорности, транспарентности, равноправног третмана за све који у тој држави живе, укљученост свих у друштвене и политичке процесе, ефикасност итд.⁴⁷⁸ У криминализованој држави, институције се не само одричу од своје улоге гаранта владавине права, већ одлучиоци у њима намерно сами учествују у глобалној нелегалној економији, што посебно доприноси развоју црног тржишта. Када постоји слабост институционалне контроле праћена корупцијом, на основу тога се успоставља алтернативни систем контроле.⁴⁷⁹ Зоран Стојиљковић описује четири међусобно повезана аспекта државности од којих зависе институционални дизајн и капацитет државних органа:

⁴⁷⁷ J. Sullivan, “How Illicit Networks Impact Sovereignty”, *Convergence: Illicit Networks and National Security in the Age of Globalization* (eds. M. Miklaucic, J. Brewer), Center for Complex Operations, Institute for National Strategic Studies, National Defense University Press, Washington, D.C., 2013, стр. 171.

⁴⁷⁸ H. Marquette, *Building integrity in fragile contexts*, International Development Department of University of Birmingham, Birmingham, 2012.

⁴⁷⁹ F. E. Thoumi, “Colombian Organized Crime: From Drug Trafficking to Parastatal Bands and Widespread Corruption”, *Traditional Organized Crime in the Modern World* (eds. D. Siegel, H. van de Bunt), Springer, US, стр. 143.

- квалитет менаџмента у области организације и управљања јавним установама и предузећима;

- одабрани облик владавине и политички систем чије одређене формативне карактеристике, попут децентрализације и принципа супсидијарности, могу погодовати неким подсистемима (економија, регионални развој, грађанске иницијативе), док другим стварају проблеме адаптације (безбедност, одбрана, антикоруптивне стратегије);

- поверење у политичке актере и институције које је у већини земаља у транзицији у великој мери дефицитаран ресурс, јер влада низак степен раширености уверења да ће се други уздржати да нанесе штету и да ће кад год је то могуће допринети нашем благостању; и

- (де)стимулативан карактер друштвених норми и вредности садржаних у социјалном капиталу грађана, политичкој култури и „корпоративном памћењу“ (односи се на информације које су настале као резултат деловања институција).⁴⁸⁰

Ширење сфере криминалног утицаја уз помоћ корупције праћено је ерозијом институционалне контроле и реконфигурацијом државе која обухвата и кооптирање политичке елите од стране организованог криминала. Овај процес описује настанак тзв. криминалног тероризма који има обележја паралелног система у односу на званичне институције, а у литератури се наводи као типично обележје тзв. нарко–држава у Латинској Америци.⁴⁸¹ На тај начин се ствара дифузно безбедносно окружење у коме су нејасне границе између криминалног и ратног стања. У описаним околностима, криминалне организације се међусобно надмећу за превласт или су у сукобу са државом да би обезбедили да могу да независно делују, а то се у финалном исходу кумулативно испољава као имплозија државе у којој се урушавају стандардни механизми институционалне и

⁴⁸⁰ С. Стојиљковић, „Политичка корупција и слаба држава”, *Филозофија и друштво*, 24 (1)/2013, стр. 139.

⁴⁸¹ J. Sullivan, *op. cit.*, стр. 171.

друштвене контроле.⁴⁸² John Sullivan детаљно наводи ова средства и методе криминалног тероризма:

- симболичко и инструментално насиље циљаним убиствима и масовним нападима, а које се примењује и према новинарима и према званичницима у полицији, војсци, правосуђу и влади;

- контролисање одређене криминалне интересне зоне (*turf*) уз помоћ насиља и социјалним прогоном, што за последицу има миграције становништа;

- операције у вези са информативним утицајем од оних бенигног типа као што су транспаренти и графити, преко саопштења и оркестрираних демонстрација, до блокада саобраћаја и отмица;

- обезбеђивање неопходних добара за егзистеницију становништва;

- екстракција ресурса;

- узурпација фискалне улоге државе „изнуђивањем“;

- кооптирање и корумпирање представника званичне власти;

- коришћење возила, униформи и ознаке којима означавају свој легитимитет;

- узурпирање функције државе да штити безбедност извршењима и кажњавањем; и

- проглашавање алтернативних наратива идентитета како би обезбедили легитимитет и добили подршку заједнице (или) као побуњеници против неправедног режима.⁴⁸³

Промене у оквиру система институција или у односу на суверенитет државе потенцијална су последица њиховог нарушеног ауторитета, легитимације и капацитета. Могућ исход тих промена је „заробљавање државе“ и настанак нових облика државне организације у оквиру којих не функционише владавина права. Charles Tilly, аутор парадигме о „новом ратујућем ентитету“, објашњава ову динамику служећи се тезом да државу ваља разумети као уговор о трансакцији чији је предмет плаћање „рекета“ држави у замену за безбедност којим држава осигурава свој приход. Ратујући ентитет елиминише или неутрализује ривале на

⁴⁸² *Ibid.*, стр. 176.

⁴⁸³ *Ibid.*, стр. 176–177.

подручју на ком има неупитну и континуирану моћ присиле.⁴⁸⁴ Како корупција чини „природни амбијент” за функционисање организованог криминала, онда је борба против корупције кључ успешности борбе против „новог ратујућег ентитета”, односно, брана настанку „заробљене државе”.

5.8 Феномен системске корупције

Када је друштво добро уређено, бављење криминалом је опасно и неизвесно. Губљење слике о криминалу као ризичној и непробитачној активности омогућава животну искуство које у таквом друштву подстиче криминал. Непожељни примери временом постају прихваћени и пожељни узор, а кључне друштвене одлуке доносе управо они чије су криминалне активности и безобзирност проузроковале трајне структурне поремећаје. На крају, безакоње у ширем смислу друштвене контроле постаје прихваћено и признато средство богаћења и успеха.

Социјална патологија представља знатно одступање од друштвено прихватљивих форми понашања као битних одступања која нарушавају узајамна легитимна очекивања чланова заједнице услед чега се угрожава и заједница и систем друштвених односа као целина, а корупција је облик социјалне патологије чије такво одређење не изазива контроверзе. Robert Klitgaard сагледава јавни сектор као пружаоца услуга грађанима који су његови „клијенти”, те да је вршење јавне службе положај дужности или би требало то да буде, а да је онај ко располаже јавном моћи дужан да сопствене интересе стави у други план у односу на интересе својих „клијената”.⁴⁸⁵ Системска корупција мења параметре функционалности система, одређујући их као коришћење полуга власти на личну корист.

Первертовањем активности које се уобичајено доводе у везу са политичким деловањем, као што су оне које омогућавају развој и регулисање односа у

⁴⁸⁴ C. Tilly, “War Making and State Making as Organized Crime,” *Bringing the State Back In*, (eds. P. Evans, D. Rueschemeyer, T. Skocpol), Cambridge University Press, Cambridge, 1985, стр. 169–186.

⁴⁸⁵ R. Klitgaard, *Addressing Corruption Together*, Organization for Economic Cooperation and Development, Paris, 2015, стр. 18.

заједници, инсталира се системска корупција, феномен који подразумева праксу злоупотребе јавних овлашћења, односно, политичку корупцију. Циљ те злоупотребе је увећање моћи и богатства које се у литератури назива и „трагање за рентом” (*rent seeking*), било да је реч о личној користи или користи за блиске особе путем њиховог фаворизовања (непотизам, клијентелизам).⁴⁸⁶ Тиме се поништава основ располагања јавном моћи као располагање јавним ресурсима у јавном интересу и практично укида политичка одговорност. Због тога се системска корупција уобичајено сагледава као дисторзија поретка, јер се криминално понашање награђује, а не кажњава. Тиме се креира нестабилност система услед чега долази до нарушавања безбедности која је у темељу функционалне заједнице, па је оправдано државу у којој постоји системска корупција именовати као криминална државу.⁴⁸⁷

Појава системске корупције указује на деградирану институционалну културу у којој облици политичке корупције фигурирају у широком спектру од свесног припремања и изгласавања аката којима се нормира живот у заједници, до избегавања пореза, осигурања средстава из „црних фондова“ и нетранспарентног вођења прихода и расхода политичких странака. У комбинацији са другим факторима ризика, као што су етничке, верске или језичке поделе, и значајне економске разлике, корупција повећава вероватноћу испољавања безбедносних изазова.

Корупција и криминалне мреже постоје у свим државама паралелно са, у смислу политичког процеса, регуларним институционалним и друштвеним структурама, а разлике су у њиховом обиму и деструктивном утицају.⁴⁸⁸ Штета коју системска корупција наноси друштву може се сагледавати у више равни.

⁴⁸⁶ A. O. Krueger, “The Political Economy of the Rent– Seeking Society”, *The American Economic Review*, 64 (3)/1974, стр. 291–303.

⁴⁸⁷ M. Miklaucic, M. Naim, “The Criminal State”, *Convergence: Illicit Networks and National Security in the Age of Globalization* (eds. M. Miklaucic, J. Brewer), Center for Complex Operations, Institute for National Strategic Studies, National Defense University Press, Washington, D.C., 2013, стр. 155.

⁴⁸⁸ J. Gerring, S. C. Thacker, “Political Institutions and Corruption: The Role of Unitarism and Parliamentarism”, *British Journal of Political Science*, 34/2004, стр. 298.

У политичкој равни системска корупција уништава основни однос поверења између политичара и грађана, нарушава кредибилитет демократских институција и изазива губитак поверења јавности у државне институције.

У економској сфери, последице системске корупције се могу сагледавати као спречавање сигурног и рационалног инвестирања, наступања на тржишту у складу са принципом фер игре (*fairplay*), изазивање расипања јавних средстава и гомилање трошкова.

Друштвена штета од системске корупције се рефлектује кроз повећавање сиромаштва, а највише погађа најрањивије категорије становништва, повећавајући неједнакост грађана, доприноси општем осећању несигурности и незадовољства.⁴⁸⁹

Безбедносна димензија структурне корупције у националним оквирима, у вези је са одговарајућим нивоом њене консолидације унутар државе, када започиње процес ентропије државе и компромитовања легитимитета. На међународном нивоу, експанзија криминала постаје међународна безбедносна претња када се његов утицај шири на друге државе. Такви прекогранични ефекти неминовно се појачавају када криминалне организације почну да прекогранично сарађују.⁴⁹⁰

Закључак који се намеће о штетним последицама системске корупције дефинисане као политичка манипулација економским интересима, са становишта функционалности, јесте да оне имају вредност индикатора присуства и јачине организованог криминалитета.

5.9 Појмови „слабе државе“ и „отете државе“ у контексту корупције: Безбедносна и либерална држава у светлу људских и грађанских права

Криминалне организације показују институционалне особине, у смислу трајно структурираних очекивања и подстицању политичких актера. Такође, оне

⁴⁸⁹ R. Klitgaard, *op. cit.*, стр. 45–52.

⁴⁹⁰ M. Miklaucic, M. Naím, *op. cit.*, стр. 157.

показују и одређене политичке квалитете јер дистрибуирају одређена политичка добра, укључујући и безбедност као хијерархијски највредније политичко добро које се стандардно сматра предметом монопола државе. Сврха коју би држава као политичка заједница требало да испуњава јесте да обезбеђује децентрализоване методе путем којих се одвија дистрибуција ресурса. У односу на различите димензије тог процеса, државе се могу оценити као успешне или неуспешне.⁴⁹¹ Robert Rotberg указује да у савременој епохи, више него икада пре у историји, значајно варирају појавни облици државе. Те разлике се испољавају у форми, функционалности, степену аутономије, особеностима друштвених елита и социјалним потребама.

У јакој држави (*strong state*) нуди се висок ниво безбедности од политичког и криминалног насиља, обезбеђене су политичке и грађанске слободе, постоји владавина закона и окружење које подстиче економски раст.⁴⁹² Организовани криминал функционише слично мултинационалној корпорацији, јер у потрази са профитом процењује ризик и анализира тржиште. Због тога је вероватно да се неформалне структуре појаве у слабој држави, у којој постоји недостатак економске регулације што ствара услове за појаву криминалног организовања и пружа простор за маневрисање криминалним мрежама. Организовани криминал храни неједнакости, али се такође и храни њима.

Слаба држава (*weak state*) се специфично одређује у оквиру широког спектра варијација које диктирају разноврсна ограничења (географска, физичка, економска), слабост (која је последица унутрашњих антагонизама), неадекватност у управљању, тоталитарни карактер власти или неки екстерни чиниоци. Уобичајено за слабу државу јесте и присуство унутрашњих тензија по различитим основама (етничке, верске, језичке, културне) које имају потенцијал да се претворе у насилан унутрашњи сукоб. У односу на јаку, слаба држава инфериорно

⁴⁹¹ Rotberg R. I. (ed.), *When States Fail: Causes and Consequences*, Princeton University Press, Princeton, 2003, стр. 2.

⁴⁹² S. D. Krasner, "The Case for Shared Sovereignty", *Journal of Democracy*, 16 (1)/ 2005, стр. 69.

обавља функцију обезбеђивања политичких добара као што су безбедност, слобода, друштвена инфраструктура (образовање, здравствена и социјална заштита). У таквим околностима појавност криминала добија на учесталости, разноврсности и обиму.

Пропала држава (*failed state*) нема ефективну државну власти, а беззакоње и бандитизам у њој доминирају. Сукоб око ресурса одвија се између формалних институција и њихових ривала у држави. У пропалој држави нема консензуса о бројним питањима од значаја за живот заједнице, а национална, верска, лингвистичка и друга непријатељства стварају оружани конфликт због чега је живот у пропалој држави скопчан са опасношћу.

Примарна функција државе је да омогући сигурност, што се односи и на спречавање криминала и било које друге претње људској безбедности и да омогући грађанима да решавају своје међусобне спорове и спорове са државом без потребе да се у то укључује неки облик физичке принуде. Корупција омогућава организованом криминалу да нормира погодности за себе у оквирима правних и регулаторних система привреде, на штету владавине права и легитимне економије. Иако већина типова корупције подразумевају промену постојећих прописа и порцедура, процес „заробљавања државе” чији је резултат феномен „отете државе” односи се на утицај путем кога се норме обликују и спроводе.⁴⁹³ „Заробљена држава” је политички дезинтегрисана, недостак контроле власти је видљив у сваком сегменту друштвеног живота, а корупција и криминал у њој бујају.

Организовани криминал користи разне облике корупције да се инфилтрира и интегрише на политичком, економском и социјалном нивоу. Слабост институција често коегзистира са корупцијом и због те међусобне узрочно–последичне везе између корупције и слабих државних институција, резултат је стварање зачараног круга у коме је сиромаштво једини изванредан исход. Социјална нестабилност и

⁴⁹³ J. S. Hellman *et al.*, “Measuring Governance, Corruption, and State Capture How Firms and Bureaucrats Shape the Business Environment in Transition Economies”, *Policy Research Working Paper 2312*, The World Bank Institute Governance, Regulation and Finance and European Bank for Reconstruction and Development Chief Economist’s Office, Washington, DC, 2000, стр. 4–5.

повећање насиља због растуће неједнакости, изазивају сиромаштво и масовно неповерење у политичке лидере и институције. Корупција злоупотребом отима ресурсе потребне за функционисање виталних делова друштва као што су здравство и образовање. Цена јавних услуга расте до те мере да економски сиромашни не могу себи да их приуште. Како сиромашни постају сиромашнији, корупција храни сиромаштво и неједнакост. Ова растућа друштвено–економска неједнакост доводи до губитка поверења у јавне институције.

Већина жртва кријумчарења и трговине људима су сиромашни. Пољопривредници из земаља у развоју производе биљне културе од којих се прави дрога, јер им њихова влада не даје одрживу алтернативу. Државни службеници који су примарно одговорни за одвраћање од корупције, више нису финансијски у стању да издржавају своје породице. Такође, постоји и директна веза између развоја и илегалне трговине оружјем, посебно у пост–конфликтним ситуацијама. Смањење ограничења које државе примењују на прекограничну размену представља велику предност за илегалну трговину и промет кривотворене робе широке потрошње.⁴⁹⁴ Организовани криминал ужива некажњивост када држава није у стању да обавља своје функције. Јаки институционални капацитети су зато од кључног значаја за ефикасно супротстављање организованом криминалу.

Слаба држава је аномалија у међународном поретку јер се у њој драстично крше људска и грађанска права, и представља претњу глобалној и регионалној безбедности јер нестабилност прети и суседним државама кроз кретање избеглих и расељених. Од терористичких напада у Њујорку 11. септембра 2001. године, слабе државе су обележене и као подручје у коме буја тероризам, тако да у ери у којој се оружје за масовно уништење може произвести и испоручити са релативно мало знања и ресурса, стабилна држава постаје предуслов за међународну

⁴⁹⁴ L. Sun Wylер, *Weak and Failing States: Evolving Security Threats and U.S. Policy*, Congressional Research Service, Washington, D.C., 2008, стр. 7.

безбедност.⁴⁹⁵ Проблеми које генерише организовани криминал превазилазе националне границе и захтевају координирану акцију на међународном нивоу.

⁴⁹⁵ S. Patrick, “Weak States and Global Threats: Fact or Fiction?”, *The Washington Quarterly*, 29 (2)/2006, стр. 27–53.

ШЕСТО ПОГЛАВЉЕ

ПРОАКТИВНИ ПОЛИЦИЈСКИ РАД И РЕПРЕСИВНЕ МЕРЕ

6.1 Класични и проактивни полицијски рад у супротстављању организованом криминалу

Полицијски рад је специфичан вид друштвене контроле која се универзално јавља, у свим друштвеним ситуацијама које имају неки потенцијал за сукоб или поремећаје односа, а подразумева низ активности са циљем очувања безбедности друштвеног поретка независно од тога да ли је заснован на друштвеном консензусу или конфликту између унутар друштвених групација, било да је тај конфликт манифестован или латентан. Полиција као носилац формалне одговорности и легитимитета за заштиту безбедности путем принуде, може се формирати и функционисати само у релативно сложеним друштвима, па се њени појава и развој везују за настанак савременог облика државе. Класичан начин рада полиције је реактиван и усмерен на ефикасну репресију криминалитета и примену закона. У класичном полицијском раду, легитимитет је заснован на кривичном закону и полицијском професионализму.⁴⁹⁶

Адекватан одговор на потребе грађана за личном безбедношћу и приступом правди, у врху су хијерархије очекивања од рада полиције док је, истовремено, ефикасност рада полиције предмет преиспитивања.⁴⁹⁷ Ови процеси су временом условили промене у приступу полицијском раду. Институционална функција полиције одређена је као спровођење закона, а њен циљ је дефинисан као контрола криминала путем хапшења и одвраћања учинилаца кривичних дела („одржавање реда и мира”). Тактички елементи класичног полицијског рада обухватају патролирање и истрагу, а путем доушника се прикупљају информације које су изван домена тзв. „отворених извора” информисања (*open source*) који су јавно доступни као што су медији, званични документи и подаци институција, стручна и академска литература итд. Овакав начин рада је био изложен критици, а

⁴⁹⁶ G. L. Kelling, M. H. Moore, “The Evolving Strategy of Policing”, *Perspectives on Policing*, 4/1988.

⁴⁹⁷ R. Reiner, *The Politics of Policing*, 4th edition, Oxford University Press, Oxford, 2010, стр. 3.

кључне замерке које су се истицале у вези са њим (традиционалним полицијским приступом који се заснива на принципу случајног узорка и истраживању дела кад се оно већ догодило), односе се на његову превелику дисперзију на мноштво потенцијалних жртви и омогућавање учиниоцима превентивно прикривање дела и избегавање откривања.⁴⁹⁸

Од седамдесетих година XX века почео је да се развија алтернативан модел полицијског деловања, који је променио кључну оријентацију у полицијском раду уводећи превенцију као решавање безбедносних питања без активирања кривичноправног система. Нов приступ је назван „проблемски оријентисан рад полиције” (*problem-solving policing*), који се заснива на: повећаној ефикасности полицијског рада, специјализацији, утврђивању већег степена одговорности и на проактивном деловању, а усмерен је на то да се детаљи различитих аспеката полицијског деловања, полицијских поступака и инцидената и појединачних кривичних дела, анализирају са становишта укупне проблематике безбедности у неком подручју.⁴⁹⁹ Из таквих расцепканих информација, уз помоћ вештине полицијских аналитичара, изводе се закључци који могу бити основа за изградњу свеобухватних превентивних стратегија. Овај модел полицијског рада не укључује репресију у смислу казне и утврђивања одговорности, јер је усмерен на деловање пре него што се стекну сви неопходни услови да кривично дело уопште буде процесуирано. Поред правних норми које су у темељима легитимитета полицијског рада јер одређују и омеђују моћ са којом полиција располаже, у „проблемски оријентисаном полицијском раду” легитимитет даје заједница и њена политичка ауторизација полицијског поступања. Дефиниција функције полиције се проширује, тако да она сада обухвата и решавање сукоба и проблема као и пружање услуга.⁵⁰⁰ Стратешке компоненте овог приступа су превентивно патролирање и ефикасно одговарање на пријаву полицији што се у контексту разумевања јавне службе као сервиса грађана који су њени клијенти одређује као

⁴⁹⁸ R. Reiner, *op. cit.*, стр. 23.

⁴⁹⁹ G. L. Kelling, M. H. Moore, *op. cit.*, стр. 10–11.

⁵⁰⁰ B. Bucqueroux, R. C. Trojanowicz, *Community Policing: How to Get Started*, Routledge, Cincinnati, OH, 1998, стр. 6–8.

„захтев за услугом”. Последице новог конципирања се у овако проширеном полицијском раду одређују као „контрола криминала и његова превенција”, а тактички елементи оваквог полицијског рада су редовне и специјализоване форме патролирања, прикупљање информација, решавање проблема, обука, програми у заједници, саветодавни рад са жртвама криминала и брз одговор на пријаве грађана упућене полицији.⁵⁰¹

Robert Reiner истиче да „рад полиције не би требало сагледавати искључиво у светлу вршења фундаменталне друштвене функције, већ као својеврстан „Сизифов посао” континуираног, у значајној мери хитног реаговања како би се деловало на проблеме који се увек изнова јављују”.⁵⁰² Организовани криминал је као нова, неконвенционална претња безбедности, ушао у експанзију захваљујући процесима у вези са глобализацијом, укључујући и развој електронских финансијских трансакција и Интернета. Технолошки процеси повезани са глобализацијом тржишта омогућили су ефикасније умрежавање криминалних организација и њихово транснационално деловање у глобалним оквирима. Организовани криминал је постао комплекснији и софистициранији, тако да традиционални начин полицијског рада није више обезбеђивао адекватну контролу криминала.⁵⁰³ Због тога се иновирање приступа полицијском раду наставило и крајем XX века, пратећи тренд трансформација компетенција полиције усвајањем нових модела рада као део глобалних трендова. У средишту те трансформације је еманација криминалистичко–обавештајног елемента полицијског деловања. Дошло је до формирања концепта криминалистичко–обавештајног полицијског рада као приступа који усмерава рад полиције обезбеђујући да се реалокација ресурса примарно врши на основу унапређеног познавања средине у којој се оперативно делује.⁵⁰⁴

⁵⁰¹ G. L. Kelling, M. H. Moore, *op. cit.*, стр. 12.

⁵⁰² R. Reiner, *op. cit.*, стр. 24.

⁵⁰³ R. H. Langworthy (ed.), *Measuring What Matters: Proceedings From the Policing Research Institute Meeting*, The National Institute of Justice, Washington, DC, 1999.

⁵⁰⁴ J. H. Ratcliffe, R. Guidetti, “State police investigative structure and the adoption of intelligence-led policing”, *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, 31 (1)/2008, стр. 109–128.

Суштина идеје о обавештајно усмераваном полицијском раду је извршавање посебно планираних операција на основу конкретних информација које су претходно прикупљене, за чим следи конципирање, планирање и спровођење активности на основу тих информација.⁵⁰⁵ Истовремено, то је и специфичан приступ професионалне сарадње у полицији који доприноси да руководиоци у полицији, путем криминалистичко–обавештајног рада, унапређују своје познавање околности рада и да на тај начин обезбеђују оптимизацију стратегија контроле криминалитета, распоређивање ресурса и смернице за тактичко поступање.⁵⁰⁶ Према концепту криминалистичко–обавештајног усмераваног полицијског рада, прикупљање информација и података врши се из перспективе утицаја на проактиван рад полиције како на стратешком тако и на оперативном нивоу.⁵⁰⁷ Стратешки криминалистичко–обавештајни рад обезбеђује увид у питања у вези са криминалом као претњом и упућује на која кривична дела би требало да је фокусирана пажња професионалаца у овом сектору, док на оперативном нивоу обавештајни рад обезбеђује тактичке смернице о томе како оптимално предузимати активности у суочавању с криминалом и утврђивати приоритет међу њима.⁵⁰⁸

6.2 Класична схватања полицијског рада који се покреће кривичним делом

Класично поступање полиције у односу на кривично дело је реактивно. Полиција реагује тек када и ако дође до сазнања да је дело извршено, што је, по правилу, последица активности грађана који дело пријаве. Ова „уздржаност” је у

⁵⁰⁵ A. Graycar, P. Grabosky, “Trends in Australian Crime”, (eds. A. Graycar, P. Grabosky), Cambridge University Press, UK, 2002, стр. 8.

⁵⁰⁶ N. Cope, “Intelligence Led Policing or Policing Led Intelligence?”, *British Journal of Criminology*, 44 (2)/2004, стр. 188.

⁵⁰⁷ FBI, *The FBI: A Centennial History, 1908–2008*, U.S. Department of Justice, Washington, D.C., 2008, стр. 93.

⁵⁰⁸ J. Ratcliffe, “The Structure of Strategic Thinking”, *Strategic Thinking in Criminal Intelligence*, 2nd edition (ed. J. Ratcliffe), The Federation Press, New South Wales, 2009, стр. 1–12.

складу са разумевањем потребе да се грађани заштите од превише интрузивног мешања полиције у њихов живот.

Реактивни приступ у полицијском раду има ограничене превентивне квалитете, утолико што је могуће да полиција реагује на пријаву док је извршење кривичног дела још увек у току, па се у том смислу може говорити о превентивном деловању полиције путем одвраћања под претњом истраге и хапшења. Описани приступ постаје дубоко проблематичан у случају вршења дела организованог криминала, јер она не морају имати непосредне жртаве које би могле да мобилишу полицију.⁵⁰⁹

Разлике у приступу се могу илустративно представити поређењем особености конвенционалне криминалистичке анализе и анализе криминала у проактивном контексту.⁵¹⁰

Класична анализа предикције идентитета извршиоца кривичног дела обухвата следеће:

- неаутоматизовано, ручно, претраживање података из криминалистичко–обавештајних извештаја и пратеће документације;
- повезивање и поређење више кривичних дела кроз табеларни приказ;
- утврђивање локација које се налазе у релативној близини места која имају значај за дела која се истражују; и
- неаутоматизовано прикупљање и разматрање свих података који се прикупљају опажањем.⁵¹¹

У контрасту са описаним класичним полицијским радом, проактивна предикција идентитета извршиоца кривичног дела одвија се путем:

- рачунарског претраживања и анализирање обавештајног производа и других информација;

⁵⁰⁹ M. H. Moore, R. C. Trojanowitz, G. L. Kellig, "Crime and Policing", *Perspectives on Policing*, 2/1988, стр. 2–3.

⁵¹⁰ W. L. Perry *et al.*, *Predictive Policing: The Role of Crime Forecasting in Law Enforcement Operations*, RAND, USA, 2013, xvi.

⁵¹¹ *Ibidem*.

- утврђивањем евентуалног серијског карактера извршених дела и степена вероватноће у вези са одређеним чињеницама;
- статистичким моделовањем са циљем повезивања више дела;
- проналажењем највероватније локације извршиоца;
- одређивањем подручја у вези са делима која имају серијски карактер путем методе географског „профајлинга”.⁵¹²

Развијање посебне мреже сарадника која прикупља информације и обавештава полицију био је први корак у проактивном деловању полиције у односу на дела организованог криминала.⁵¹³ Временом се број полицијских метода гранао и повећавао, укључујући и увођење циљаног патролирања и примену форензичке технологије, али је класичан полицијски рад и даље трпео критике упркос постизању одређеног нивоа успешности у раду.⁵¹⁴

Мотивација је основни проблем истраживања од ког полазе сви правци позитивистичке криминологије (биолошки, психолошки или социјални позитивизам) која је уграђена у темеље савремене криминологије. У позитивистичком приступу у криминологији подразумева се је да сваки човек може бити изложен различитим околностима које га могу мотивисати на извршење кривичног дела.⁵¹⁵ Варијабилни исходи понашања се доводе у везу са мотивацијом, а посебна пажња се обраћа на оно друштвено неприхватљиво понашање које је санкционисано кривичним правом.⁵¹⁶ Ross Homel подсећа да је позитивистичка криминологија усмерила фокус истраживања на предвиђање кривичних дела, посматрајући каузалне односе на детерминистички начин, при том подразумевајући да извесне комбинације фактора прејудицирају кривична

⁵¹² *Ibidem.*

⁵¹³ Једна од перспектива на кривично дело усмерена је на особености учиниоца дела, и по њој до дела долази када „предатор”, тј. извршилац дела, пронађе жртву, што упућује на закључак да би се на вршење тих дела могло превентивно утицати путем идентификације и затварања предатора.

⁵¹⁴ М. Н. Moore, R. C. Trojanowitz, G. L. Kellig, *op. cit.*, стр. 1.

⁵¹⁵ A. Walsh, C. Hemmens, *Introduction to Criminology: A Text/Reader*, Sage, USA, 2010, стр. 75–79.

⁵¹⁶ R. Homel, “Can Police Prevent Crime?”, *Un-peeling Tradition: Contemporary Policing* (eds. K. Bryett, Lewis), Macmillan Education Australia, South Melbourne, 1994, стр. 7–34.

дела.⁵¹⁷ На овај начин се наглашава да је приступ позитивистичке криминологије усмерен ка спречавању кривичних дела, уместо на њихово накнадно „расветљавање”, чиме је уостављен правац у теоријском промишљању ка проактивном моделу полицијског рада у коме доминира криминалистичко–обавештајни рад. Методе криминалистичко–обавештајног рада могу бити методе избора у оперативном раду ако су тако добијене информације прихватљиве као доказ за суд када одлучује у поступку, а у бројним земљама оне јесу прихватљиве. Поред тога, ове методе и технике омогућавају да се лакше долази до информација различитог значаја, до којих би се могло доћи и на друге начине, али би то захтевало већа улагања ресурса, времена и напора. Формалну примену истог овлашћења одређује примена коју одређује контекст различитих друштвених и политичких околности.⁵¹⁸ На тај начин се може повећати ефикасност полицијског рада уз минималан утрошак времена и енергије, али то подразумева плаћање драстичне цене у смислу демократског квалитета друштвених односа и живота грађана. Социјални капитал у смислу односа између друштвених актера стиче се мукотрпно, подразумева значајан утрошак напора и времена, док је, истовремено, за његово нарушавање ерозијом поверења у власт и институције потребно неупоредиво мање времена и труда. Штета која настаје нарушавањем демократског квалитета друштвених односа несамерљиво је већа од било какве уштеде ресурса полиције. Када криминалистичко–обавештајне методе нису строго резервисане за посебно сложене претње од организованог криминала и тероризма, него се примењују као део арсенала криминалистичких техника за решавање уобичајених кривичних дела, у описаним околностима угрожен је опстанак самих демократских тековина грађанског друштва.

⁵¹⁷ Видети детаљније у: М. Felson, R. V. Clarke, “Opportunity Makes the Thief: Practical theory for crime prevention”, *Policing and Reducing Crime Unit: Police Research Series*, 1998, стр. 26.

⁵¹⁸ На пример, ако је једино ограничење за примену мере прислушкивања, захтев да одобрење те специјалне истражне мере потпише тужилац или судија, у случају да постоји довољан број кооперативних тужилаца и судија могуће је оправдати коришћење ове интрузивне мере одговарајућим документима и примењивати је *de facto* без разумног ограничења.

6.3 Модерна превентивна стратегија деловања пре кривичног дела: правни изазови

Трансформација полицијског рада која иницирана је и спољашњим и унутрашњим чиниоцима. Традиционални модел полицијског рада заснован на реактивном приступу није се показао способним да изађе на крај са брзим променама које је подстакао процес глобализације омогућавајући нове облике криминала и начине деловања криминалаца укљањањем физичких и технолошких препрека у различитим сферама. У таквом трансформисаном друштву које сада карактеришу и нови ризици, институције и јавног и приватног сектора су почеле да полицију посматрају као кључни чинилац „управљања подацима о ризицима“ и да инсистирају на њеном суочавању са питањима која превазилазе уско фокусирање на појединачна кривична дела. Рад постојећих полицијских структура није био интегрисан, а доступни ресурси нису били коришћени на оптималан начин, што се негативно одражавало на ефикасност њиховог рада. Трансформација овог негативног тренда у позитиван захтевала је нову „корпоративну стратегију” која је требало да јасно представи организационе приоритете полиције и дугорочне циљеве и да демонстрира јединствени став професионалаца у погледу циљева које би полицијском организацијом требало постизати.⁵¹⁹

Од служби безбедности се захтева виши ниво ефикасности и ефикасности у откривању и превенцији безбедносних претњи у условима измењеног безбедносног окружења које ствара нове претње.⁵²⁰ Да би одговориле захтевима у складу са савременим очекивањима грађана, службе безбедности траже већа овлашћења и већу могућност примене посебних мера за тајно прикупљање

⁵¹⁹ R. Coolsaet, "EU Counterterrorism Strategy: Value Added or Chimera?", *International Affairs*, 86 (4)/2010, стр. 859.

⁵²⁰ J. Goldman, *Ethics of Spying: A Reader for the Intelligence Professional*, Volume 2, The Scarecrow Press, UK, 2010, стр. 69.

података.⁵²¹ Паралелно с тим, демократски стандарди захтевају и већи степен заштите Уставом и законом зајамчених људских права и слобода. Светко Ковач наводи управо поменуте разлоге као извор мотивације у трагању за компромисом који би могао да обезбеди поштовање оба наведена захтева, и имајући у виду функционалност, указује на три нивоа уређења ове области: нормативно уређење, процедурално–оперативни ниво у вези са нормама и механизме контроле примене норми.⁵²²

Како је битно обележје савремених развијених друштава да прихватају концепте који су утемељени на савременим научним сазнањима и казуистици, тј. појавним облицима, такво обликовање процеса унутар сектора није мимоишло ни сферу полицијског деловања, па је у циљу ефикаснијег рада полиције и смањења стопе криминала, фокус полицијског рада померен са кривичних дела на извршиоце тих дела.⁵²³ Промена тог фокуса подразумева да се криминалистичкој полицији омогуће обавештајне компетенције као проактивно деловање које је шире од стандардне оперативне аналитике — праћење комуникација и људи, изучавање трендова у вршењу кривичних дела и потенцијалних учинилаца, криминалних организација итд.⁵²⁴ Једна од релативно малобројних, али изразито значајних последица за криминалистичко–обавештајну службу, свакако је прихватање примене обавештајне методологије у организацији и деловању полиције, а посебно примена такозваних „специјалних истражних техника“, од којих је свакако најшире коришћена и најконтроверзнија пресретање комуникација.

Начин на који се перципира поступање полиције у решавању безбедносних проблема представља индикатор успеха полиције као јавне службе. Данас се криминалистичко–обавештајни рад сматра доминантном формом супротстављања

⁵²¹ С. Ковач, „Демократски надзор над применом посебних овлашћења”, *Демократски надзор над применом посебних овлашћења* (урс. М. Хацић, П. Петковић), Центар за цивилно–војне односе, Београд, 2008, стр. 79.

⁵²² *Ibidem*.

⁵²³ Т. Prentzler, R. Sarre, “The Policing Complex”, *The Cambridge Handbook of Australian Criminology* (eds. A. Graycar, P. Grabosky), Cambridge University Press, UK, 2002, стр. 56.

⁵²⁴ D. L. Carter, *Law Enforcement Intelligence: A Guide for State, Local, and Tribal Law Enforcement Agencies*, 2nd edition, U.S. Department of Justice, University of Michigan, Michigan, 2009, стр. 10.

организованом криминалу када је реч о деловању полиције. У том смислу, деловање полиције има улогу да буде комплементарно правосуђу и да обезбеђује подршку судском поступку. Нов начин рада полиције представља, у битним аспектима, револуционаран приступ у односу на традиционалну методологију полицијског рада, јер спаја проактивне елементе превенције кривичних дела са традиционалним деловањем које се састоји у решавању извршених и откривених или пријављених кривичних дела.

Промене у методологији рада полиције прате промене у обиму дискреционих овлашћења. Криминалистичко–обавештајни рад се састоји из низа специјалних истражних метода, укључујући обавештајне методе тајног прикупљања података, али се фундаментално разликује од класичног обавештајног рада. Суштинска разлика између обавештајног и криминалистичко–обавештајног рада почива на чињеници да се обавештајни рад, када се примењује према држављанима или органима других држава одвија се ван оквира закона.⁵²⁵ Обавештајно деловање према субјектима у иностранству је у начелу незаконито и због тога информације које се добијају обавештајним радом нису прихватљиве у било каквим судским поступцима, већ искључиво за употребу у безбедносном унапређивању сопствених интереса.⁵²⁶ Ангажовање оперативца у обавештајној делатности је активност високог ризика, при чему су права оперативца нејасна, а способност матичне службе да га заштити минимална.⁵²⁷

У контрасту с обавештајним радом, објект криминалистичко–обавештајног рада су, углавном, држављани сопствене земље и субјекти који могу деловати на прекограничној основи, а који су повезани са организованим криминалом или тероризмом.⁵²⁸ Криминалистички обавештајни рад, за разлику од класичног

⁵²⁵ Обавештајни рад се, у начелу, не сме примењивати према сопственим држављанима или правним лицима у оквиру сопственог правног система. Видети детаљније у: D. L. Perry, *Partly Cloudy: Ethics in War, Espionage, Covert Action, and Interrogation*, The Scarecrow Press, UK, 2009, стр. 133–198.

⁵²⁶ D. L. Carter, *op. cit.*, стр. 5.

⁵²⁷ Уколико обавештајац буде ухваћен у другој земљи, он подлеже дуготрајним затворским казнама за шпијунажу, јер његово деловање у већини земаља представља кршење закона. Видети детаљније у: D. L. Perry, *op. cit.*, стр. 57–58.

⁵²⁸ J. Goldman, *op. cit.*, стр. 81.

обавештајног рада, мора се спроводити строго у складу са законом, према одредбама које регулишу примену посебних истражних радњи, укључујући и интрузивне методе којима се задире у једно од основних људских права, право на приватност, путем пресретања и прислушкивања комуникације.⁵²⁹ Наведена разлика између две врсте обавештајног рада је формална, јер се у практичној примени појединих метода они често поклапају. Међутим, ова разлика је кључна за разумевање саме мотивације за криминалистички–обавештајни рад, за разлику од безбедносног обавештајног рада, као и за процену начина на који се криминалистичко–обавештајни рад спроводи. Легализација појединих интрузивних метода праћења и пресретања комуникација, која подразумева налоге тужилаца и истражних судија, задовољава формалне критеријуме за примену тих метода у криминалистичко–обавештајном раду. Истовремено, сама легализација не представља ни морално ни стратешко оправдање за некритички широку употребу интрузивних метода праћења и пресретања — постоје одређене разумне границе које указују на кршење људских и грађанских права када се пресретање комуникација примењује у широком обиму.⁵³⁰

Принцип примене овлашћења на најнижем могућем нивоу неопходном за постизање оптималних резултата једна је од основних демократских тековина у раду полиције. У демократским друштвима полицијска овлашћења се никада не користе у целини, иако су широко одређена, већ само у оној, по правилу, малој пропорцији која задовољава свакодневне потребе полицијског рада. Уколико се овлашћења користе изнад уобичајеног минимума, то у сваком демократском систему подразумева низ прогресивно сложених процедура за добијање одобрења. Због тога либерализацију овлашћења полиције треба сагледавати у контексту чињенице да је реч о овлашћењима у начелу, која се приликом коришћења морају подвргнути додатним ограничењима унутар саме полиције и кривично–правног система који чине шири контекст примене. Илустративан пример за ову врсту овлашћења пружа организација британске обавештајне службе MI 5, која се бави

⁵²⁹ J. Goldman, *op. cit.*, стр. 92.

⁵³⁰ T. Prentzler, R. Sarre, *op. cit.*, стр. 65.

битним сегментима криминалитичко–обавештајног рада у деловању против тероризма и организованог криминала.⁵³¹ MI 5 користи све интрузивне моделе праћења и пресретања комуникација, међутим, у британском правосудном систему неке од информација до којих се долази на такве начине могу се користити само за спречавање угрожавања безбедности, али не и у судском поступку.⁵³² Истовремено, оперативац MI 5 који би желео да употреби интрузивну методу пресретања комуникација постављањем прислушног уређаја у приватне или пословне просторије, суочава се за неопходношћу да обезбеди три различита одобрења, за сваки уређај који жели да употреби.⁵³³

Ауторизацију употребе прислушног уређаја на првом нивоу врши Комесар за пресретање комуникација унутар MI 5 одобрење за примену интрузивне методе праћења путем прислушкивања.

Одобрење се захтева директно од министра унутрашњих послова који мора лично да потпише сваки захтев. Тек уколико овај захтев буде одобрен, оперативац предаје нови захтев којим се тражи одобрење за нарушавање приватности просторија, а који има исти пут као претходни, а његово одобрење омогућиће да уђе у просторије.

Трећи ниво одобрења односи се на тражење захтева за одобрење нарушавања имовине, путем уградње уређаја који, такође, потписује министар унутрашњих послова.⁵³⁴

Сваки захтев који се предаје мора јасно аргументовати очекиване резултате од примене интрузивне методе који оправдавају нарушавање приватности, а мора и да садржи аргументацију којом се документује зашто сличне резултате није

⁵³¹ J. Greive, “Developments in UK Criminal Intelligence”, *Strategic Thinking in Criminal Intelligence*, 2nd edition (ed. J. Ratcliffe), The Federation Press, New South Wales, 2009, стр. 28–46.

⁵³² Тако се, на пример, снимљени телефонски разговори или подаци до којих се дошло прислушкивањем у приватном стану или аутомобилу не могу користити као доказни материјал у суду.

⁵³³ IBP, Inc., *UK MI5 Security Service Handbook: Volume 1 Strategic Information, Activities and Regulations*, 2013 edition, Int'l Business Publication, USA, 2013.

⁵³⁴ Само у случајевима када постоје документоване индикације да се ради о непосредној припреми терористичке акције, уређај се може поставити са првим и трећим наведеним одобрењем, без посебног одобрења за нарушавање приватности просторија. Видети детаљније у: J. Goldman, *op. cit.*, стр. 92–98.

могуће постићи другим методама. Коначан критеријум процене захтева пре давања ауторизације примене интрузивне мере јесте да ли су резултати који се очекују довољно значајни да би се због њих нарушила нечија приватност, као и да ли су аргументи изнети у захтеву довољно убедљиви у смислу да се резултати не могу постићи мање наметљивим методама. Уколико би приликом постављања уређаја или употребом информација које су добијене путем уређаја, било повређено било које треће лице или је нарушена приватност тог лица или друга права, одговорност сноси служба, тј. МП 5, оперативац лично и министар.⁵³⁵

Последица овако регулисане употребе интрузивних мера је релативно ниска пропорција примене интрузивних метода у МП 5, а овакав вид прикупљања података је и додатно обесхрабрен законском одредбом која онемогућава употребу информација добијених прислушкивањем у судском поступку.⁵³⁶ Ниво ограничења и контроле је врло висок, па овлашћење за примену интрузивних метода није свакодневна пракса, већ се њиме утврђују крајње границе примене овлашћења: „Тековина демократског друштва, која укључује високо вредновање приватности грађана и њихово право да не буду предмет наметљивог праћења од стране државе без веома добрих разлога, сматра се важнијим од многих резултата до којих се може доћи применом наметљивог праћења комуникација”.⁵³⁷

Обавештајно деловање је позиционирано у функцији репресивне политике и представља област у којој професионалци уживају већи степен аутономије у односу на друге професионалце који заступају јавни интерес, а то је један од најоспораванијих потпорних стубова државе са становишта општеприхваћених друштвених вредности.

Нарушавање права на приватност, права које извире из једноставне потребе људи, старе колико и људска заједница, да самостално одлучују шта ће и коме саопштити о себи и свом животу, условљено је контекстом који чини интерес

⁵³⁵ J. Greive, *op. cit.*, стр. 36–37.

⁵³⁶ Видети више у:

D. L. Perry, *op. cit.*, стр. 1–24; и

ИВР, *Inc. op. cit.*, стр. 140–143.

⁵³⁷ А. Фагић, С. Кораћ, А. Булатовић, *Етика криминалистичко–обавештајног рада*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2013, стр. 26.

заједнице, односно, захтевом да очекивани резултати од употребе интрузивне мере морају бити заиста значајни и да до њих није никако могуће доћи на други начин.

6.4 Класични обавештајни рад и криминалистички обавештајни рад: сличности и разлике

Прикупљање, обрада и употреба података, односно информација основ су рада полиције и служби безбедности. Обавештајна анализа се односи на процес интеграције и тумачење прикупљених информација у закључивању и тек након окончања овог процеса, информација постаје обавештајни податак.⁵³⁸ Gary Marx указује на различите историјско–политичке услове као разлоге који су допринели неразумевању природе овог рада. Уобичајено се говори о демократској и аутократској традицији обавештајног рада и међу њима се успоставља разлика по основу степена одговорности за добробит заједнице и социјалног етикетирања, негативног и позитивног, у зависности од политичког система.⁵³⁹ Богољуб Милосављевић истиче да је необавештена полиција заправо „паралисана” полиција, односно, да се тако претвара у институцију која не остварује своју функцију.⁵⁴⁰

Сврха дефинише разлику између података које прикупљају полиција и службе безбедности у односу. Полицијски подаци првенствено служе идентификовању осумњичених и прикупљању доказа за вођење кривичног поступка. У обавештајном раду, сврха прикупљања обавештајно–безбедносних података ретко је повезана са потребом процесуирања случајева, а знатно чешће са потребом да се превентивно делује према терористима и сваковрсним

⁵³⁸ V. Šimovic, “Research of Classical and Intelligent Information System Solutions for Criminal Intelligence Analysis”, *National Security and the Future*, 3–4 (2)/2001, стр. 182.

⁵³⁹ G.T. Marx, “Undercover in Comparative Perspective: Some Implications for Knowledge and Social Research”, *Undercover: Police Surveillance in Contemporary Perspective* (eds. C. Fijnaut, G.T. Marx), Kluwer, Dordrecht, the Netherlands, 1995, стр. 322–337.

⁵⁴⁰ Б. Милосављевић, „Овлашћења полиције и других државних органа за тајно прикупљање података: домаћи прописи и европски стандарди”, *Демократски надзор над применом посебних овлашћења* (урс. М. Хацић, П. Петковић), Центар за цивилно–војне односе, Београд, 2008, стр. 59.

екстремистима који своје деловање усмеравају на правним системом заштићена добра као што су уставно уређење, одбрана и безбедност земље, витални економски и други национални интереси. У контексту гарантованих права, реч је о располагању државе са факултативним ограничењима, у циљу заштите основних вредности (национална и јавна безбедност, јавно здравље, слобода других лица итд.), у којима се она ослања на тзв. рестриктивне клаузуле које прате нека од заштићених права и слобода.⁵⁴¹

Службе безбедности анализирају и процењују угроженост заштићених добара на основу прикупљених података. Обавештајни производ који настаје на крају процеса рада основ је за предузимање превентивних мера или упућивање процене доносиоцима одлука у оквиру релевантних институција.⁵⁴²

Субјекти прикупљања података путем криминалистичко–обавештајног рада су криминалци, уопштено говорећи. Службе безбедности прикупљају информације о деловању потенцијално опасних лица и организација које не морају припадати свету криминала. Ово разликовање почива на разлици у сврси класичног обавештајног рада и криминалистичко–обавештајног рада. Ове сврхе су некад измешане, јер, на пример, недемократски режим прикупља податке од сопствених грађана. Ово је стандардна ситуација нарочито кад се ради о делима организованог криминала и тероризма. У таквим случајевима неопходна је сарадња и размена података између полиције и служби безбедности.⁵⁴³

Принцип обавештајног рада је „генерисање компаративне премоћи у односу на цивилну заједницу употребом интрузивних метода прикупљања информација на основу посебних и опсежних овлашћења, како оперативних тако и процесних, што је већ само по себи довољно застрашујуће за обичне грађане”.⁵⁴⁴ У оквиру широког домена информација које се могу прикупљати могуће је прикупљати и оне које се односе на приватну сферу живота грађана, но оне не морају бити

⁵⁴¹ В. Димитријевић, М. Пауновић, В. Ђерић, *Људска права—уџбеник*, Београдски центар за људска права, Београд, 1997, стр. 202—212.

⁵⁴² *Ibid.*, стр. 60.

⁵⁴³ *Ibidem*.

⁵⁴⁴ А. Фатић, С. Кораћ, А. Булатовић, *op. cit.*, стр. 18.

релевантне за кривични поступак.⁵⁴⁵ Иако се прикупљене информације, по правилу, чувају, кривични поступак се никада не мора покренути.

Обавештајна заједница има овлашћења да прикупља информације у „проактивној” форми, што се односи на информације које нису повезане са сумњичењем неког грађанина за неко кривично дело. Те информације не морају уопште конституисати доказе да је кривично дело учињено, а ипак се могу сматрати „оперативно релевантним”, што је основ да се чувају како би се евентуално употребиле за поступање према неком независном али повезаном лицу.⁵⁴⁶ Важно је разликовати категорију „безбедносно интересантног субјекта” од кривично–правне категорије у строгом смислу јер, у демократским друштвима, таква безбедносна категоризација начелно није допуштена категорија. Предузимање мера према неком лицу у вези је са његовим значајем у безбедносном смислу, али је нејасно шта она заправо значи и тачно које активности су допуштене и легитимне према тако дефинисаном лицу.⁵⁴⁷

Пласирање информација и дезинформација је још један елемент моћи обавештајног рада поред широког обухвата информација које се могу прикупљати. Уџбенички приступ дефинисању функције службе којој је поверена државна безбедност одређује је на основу њеног остваривања „интереса националне безбедности”, у складу са посебним овлашћењима, тако што пласира истину, полуистину као и дезинформације на начине којима ће се створити услови за уклањање неке препреке (често је у питању нека личност), било у политичком, професионалном или физичком смислу.⁵⁴⁸ Последице оваквог рада могу бити деструктивне јер се на овај начин отвара простор за аутократску владавину и злоупотребавање државне власти.

⁵⁴⁵ *Ibid.*, стр. 19.

⁵⁴⁶ *Ibidem.*

⁵⁴⁷ *Ibid.*, стр. 20.

⁵⁴⁸ Циљ тзв. „црне пропаганде” је „стварање ситуације у којој је свима јасно да је оно што изгледа исправно — сигурно искривљено, а оно што изгледа сумњиво — највероватније је исправно”. Видети детаљније у: R. B. Durham, *False Flags, Covert Operations, and Propaganda*, Lulu Inc., UK, 2014, стр. 533.

Ако се функционисање савремене државе разматра кроз рад институција, онда се њена сврсисходност оцењује преко испољавања јавне власти у трансформисаном облику, кроз јавне службе које обезбеђују њено функционисање. Интегритет јавног службеника и принцип да се овлашћења примењују на минималном неопходном нивоу представљају једину реалну брану злоупотреби велике моћи коју поседује обавештајна заједница.

6.5 Улога криминалистичко обавештајних служби у савременом проактивном полицијском раду

Полиција је саставни део друштва и будући да је друштвени феномен прилагођава се измењеним условима у окружењу, како би располажући омогућеним степеном дискреционе власти могла да своје деловање прилагоди у складу са захтевима ефикасности. Модел криминалистичко–обавештајног усмераваног полицијског рада подразумева коришћење широког дијапазона ресурса за прикупљање информација и података. Оливер Андонов и Весна Станковић истичу да је овај тип полицијског рада у својој практичној структури „повезан са криминалистичком анализом, која је његов саставни и нераздвојни део, а у стручној литератури се наводи као криминалистичка анализа обавештајног рада (*criminal intelligence analysis*)”.⁵⁴⁹ Прикупљене информације и подаци се процесуирају на начин којим ће бити потврђена њихова веродостојност и каузални односи. Након ове процедуре, прикупљене информације и подаци се анализирају. Кроз аналитички процес, производ обавештајног рада добија нову вредност јер бива потврђен, структуриран и систематизован, па је крајњи резултат тактички, оперативни или стратешки криминалистичко–обавештајни производ који има значај за непосредно поступање полиције, обезбеђивање ситуационог увида или, пак, обезбеђивање основа за дугорочно планирање.⁵⁵⁰ Приступ обавештајно усмераваном полицијском раду омогућава откривање криминалних

⁵⁴⁹ О. Андонов, В. Станковић, „Криминалистичко–обавештајни рад: теоријски и практични приступ савременог рада полиције”, *Војно дело*, 3/2014, стр. 147.

⁵⁵⁰ N. Соре, *op. cit.*, стр. 189.

мрежа и структура, али, осим тога, овај модел рада отвара могућности да се процењују криминалци, криминалне мреже и трендови у вршењу кривичних дела, имајући у виду потребу одређивања приоритета у раду.

У суштини, обавештајно усмерен полицијски рад је модел рада који омогућава извршавање полицијских задатка на такав начин који доводи до максималних резултата употребом минимума ресурса. Међутим, усмеравање полицијског рада на основу његове криминалистичко–обавештајне компоненте још увек је нов концепт и још увек нема унверзално прихваћеног оквира који би могао бити примењен у диспаратном контексту као нека нова полицијска парадигма. Примена овог концепта је скопчана с извесним тешкоћама јер се од професионалаца у полицији који руководе захтева да планирају активности имајући поверење у процене и препоруке које су резултат обавештајног процеса. Примарни аспект овог процеса је циклус који обухвата:

- планирање и усмеравање рада,
- прикупљање података и информација,
- обраду и уподобљавање података и информација за коришћење,
- анализу и креирање препорука,
- прослеђивање процена и препорука и њихово интегрисање у одлучивању на одговарајућим нивоима полицијског рада и
- накнадну процену и препоруке на основу повратних информација од њихових корисника.⁵⁵¹

Полицијски рад који се усмерава путем криминалистичко–обавештајног рада је јединствен приступ друштвене контроле у домену полицијског рада, јер се овај приступ користи да би професионалци на основу њега доносили одлуке у вези са сузбијањем криминалитета. Као концепт проактивног приступа криминалистичко–обавештајни рад се једноставно усваја са становишта полицијске културе (у релативном смислу), јер је у сржи професионалне

⁵⁵¹ О. Андонов, В. Станковић, *op. cit.*, стр. 153.

мотивације већине полицајаца спречавање криминалних активности вишеструких извршилаца кривичних дела или извршилаца тешких кривичних дела.

Основ руковођења и деловања по принципима традиционалног модела полицијског рада је такав да захтева приступ с врха на доле и учешће постојећих структура унутар полиције где су стратешки приоритети утврђивани комбиновањем криминалистичке аналитике и криминалистичко–обавештајног рада. Ови стратешки приоритети су коришћени за утврђивање тактичких циљева за смањење криминала и превенцију, као и за ометање активности преступника. Уједно, овакав начин полицијског деловања који комбинује две сфере рада некад је коришћен и као метод објективног усмеравања одлучивања о полицијским ресурсима. Управо распоређивање ресурса и одлучивање о приоритетима чини модел обавештајно усмераваног полицијског рада различитим од раније примењиваног коришћења криминалистичко–обавештајног рада који је био ограниченог домета, специфично усмераван по принципу „од случаја до случаја” и који је по својој суштини представљао метод за прикупљање доказа. Савремени криминалистичко–обавештајни рад се користи за стратешко планирање на вишем организационом нивоу.

У англосаксонској литератури се на једноставан начин описује модел по коме би требало да функционише криминалистичко–обавештајна служба, као „модел три и“⁵⁵², на основу почетног слова у енглеским речима: протумачи, утичи и делуј (*interpret, influence, impact*) којима се представља срж рада ове полицијске службе — активно тумачење криминогеног окружења са циљем да одреди ко су главни актери у тој средини и које су то значајне претње заједници.⁵⁵²

У примени модела криминалистичко–обавештајно усмераваног полицијског рада јављају се проблеми који укључују техничке, организационе и културне чиниоце који инхибирају потребно динамично усвајање суштинских постулата

⁵⁵² J. Ratcliffe, “The Effectiveness of Police Intelligence Management: A New Zealand Case Study”, *Police Practice and Research*, 6 (5)/2005, стр. 439.

оваквог рада.⁵⁵³ Чини се да је ипак највећа препрека успешном функционисању овог модела рада полиције у превеликом придавању значаја елементу обавештајног деловања услед чега се занемарује суштина полицијског рада, јер се тиме заправо онемогућава формирање организационих циљева што би представљало остваривање овог концепта руковођења у полицији.

6.6 Еволуција културе полицијског рада у светлу традиционалних либерално схваћених људских и грађанских права

Темељ идеје о људским правима јесте Кантова идеја да је човек увек сврха сам по себи, а не средство, односно да сва људска бића имају право на слободу и правду.⁵⁵⁴ Права грађана одређена путем ограничења власти нужна су у очувању слободе појединаца, јер се на тај начин индивидуална права штите од арбитрерног поступања државе које подразумева да политичка власт грађанска права може ограничити и спутати. Према либералном схватању, поредак који је добро уређен, подразумева аутономију појединца, односно ефективитет индивидуалних права у јавној сфери која је неутрална и непристрана, с тим што се права се разумеју као негативно одређене слободе („слобода од”) и односе се на заштиту појединаца од државе која би требало да интервенише само у мери која је нужна за несметатно коегзистирање појединаца унутар заједнице.

На обим криминала у заједници утиче матрица социјалних интеракција.⁵⁵⁵ Проширивање дискреционих овлашћења полицијског и пара–полицијског апарата, до кога је дошло у већини земаља после терористичких напада на САД 2001. године, догодило се паралелно са методолошком револуцијом у раду

⁵⁵³ D. Otto, “9/11– Could they have known? How helpful or accurate is it to describe September 11 as an intelligence failure?”, *Wissenschaft und Sicherheit*, 3/2009, стр. 7–8.

⁵⁵⁴ V. Stanković Pejnović, „Individualna i grupna prava liberalnog multikulturalizma”, *Migracijske i etničke teme*, 26 (2)/2010, стр. 171.

⁵⁵⁵ Као типичан пример пара–полицијског деловања наводе се приватне безбедносне компаније. Видети више у: A. Graycar, P. Grabosky. “Trends in Australian crime and criminal justice”, *The Cambridge Handbook of Australian Criminology* (eds. A. Graycar, P. Grabosky), Cambridge University Press, UK, 2002, стр. 8.

полиције.⁵⁵⁶ Примена обавештајних метода у раду полиције, која се од почетка XXI века устаљује као раширена пракса, сасвим је некарактеристична за традиционалну мисију полиције, која се заснива на решавању кривичних дела, а не на улози спречавања безбедносних претњи. Полиција је, у периоду пре терористичких напада у САД 2001. године, фактички била лишена било каквих законских овлашћења да било кога прати или прислушкује и „морала је да се ослања на сарадњу тајних служби када би, у специфичним случајевима, требало да примени неке од метода прислушкивања или пресретања других видова комуникација”.⁵⁵⁷

Полиција данас поседује опрему која јој омогућава да фактички континуирано прати субјекте за које је заинтересована, а култура криминалистичко–обавештајног рада која је данас уобичајена у полицијском раду подразумева да се ове методе сасвим самостално слободно примењују. Због тога се тековине у сфери људских и грађанских права које имају суштински значај за демократију суочавају са угрожавањем које се, у практичном смислу, институционално генерише.

У савременом друштву се верује да су државни службеници повезани са ауторитетом државе и као такви би требало да ауторитетом подрже владавину закона и да спроводе политику владе. Сходно томе државни службеници морају да имају нормиране високе стандарде јер је њима поверен задатак да раде за заједнички интерес. Сврха нормирања је употребљивост утврђених стандарда. Другим речима, нормирањем се утврђује пожељно понашање и уређују међусобни односи на путу остваривања пожељних циљева.⁵⁵⁸

⁵⁵⁶ D. Otto, *op. cit.*, стр. 8.

⁵⁵⁷ А. Фатић, С. Кораћ, А. Булатовић, *op. cit.*, стр. 24.

⁵⁵⁸ Етички кодекс јавног службеника је типичан начин нормирања правила понашања и стандарда који подразумевају обавезу извршавања дужности у складу са законом и обавезујућим упутствима и стандардима у вези са обављањем те дужности. Доношење етичког кодекса је на неки начин давање обећања, а придржавање оног што је кодексом утврђено, је, заправо, држање тог обећања, односно, доношењем етичког кодекса стварају се претпоставке за надзор над применом утврђених норми. Да би „држање обећања” било могуће, потребно је да се испуне три услова: висок степен личне одговорности, висок степен надзора понашања и присуство чиниоца који се у филозофској теорији зове феномен „доброг Самарићанина”. Добри Самарићанин је израз којим се означава саосећајна особа која несебично помаже другима.

У криминалистичко–обавештајном раду професионалци се свакодневно суочавају са потребом да идентификују, процене и интегришу етику на свим нивоима и у свим фазама обавештајног рада. У циклусу одлучивања, етичка верификација се одвија на три нивоа и то:

- на стратешком нивоу, путем одређивања етичких стандарда,
- на политичком нивоу, путем ауторизације етичких стандарда, и
- на оперативном нивоу, путем примене етичких стандарда.

У проактивном полицијском раду суштина етичке процене је у налажењу одговора на питање да ли би конкретну активност било могуће одбранили пред критиком јавности у случају да дође до њеног откривања. Приступ који подразумева давање општих смерница за дискреционо поступање има генеричка својства. Овај приступ је најфлексибилнији и, због тога, животно најпримеренији, али уједно је и најостељивији у смислу кршења утврђених правила. У свим системима постављају се одређене информационе границе и одређују доступни садржаји. Безбедносне мере и пракса могу имати негативан утицај на друштвени живот иако су делотворне у смислу одвраћања безбедносних претњи. Због тога нису прихватљиве као продуктивне јер угрожавају друштвени поредак и квалитет живота у смислу усвојених вредности. Срђан Кораћ указује да „логика обавештајног рада у функцији репресивне политике претпоставља тајни упад у приватност грађана који се опажају као потенцијална претња поретку, често само на нивоу сумње, без јасних доказа.”⁵⁵⁹ Стога институције у безбедносном сектору, док врше своје задатке морају поступати као чувари вредности друштвеног поретка. У криминалистичко–обавештајном раду се примењују све интрузивније технике и методе откривања сложених облика криминала и прикупљања доказа, а правила службе или слични документи о етичком поступању професионалаца у безбедносном сектору најчешће су недоступна јавности, што друштвену контролу чини контроверзним из перспективе либералне традиције људских и грађанских

⁵⁵⁹ С. Кораћ, „Наднационална обавештајна служба на помолу?”, *Национални интерес*, 21 (3)/2014, стр. 97.

права и остварења начела друштвене правде.⁵⁶⁰ Правда је тесно испреплетена са моралом, а од етичког аспекта криминалистичко–обавештајног рада се очекује да надомести и поправи једнодимензионалност закона и прописа који уређују механизме друштвене контроле.⁵⁶¹ Чак и када нормативни оквир није савршено осмишљен, морално исправно спровођење криминалистичко–обавештајног рада упућује ка истинском остварењу начела друштвене правде у једној политичкој заједници.⁵⁶²

6.7 Питање о грађанском доминиону и о сужавању људских права кроз политику борбе против организованог криминала

Агресивна политике борбе против организованог криминала има цену. Она се испољава као укидање традиционалних либералних грађанских слобода, постепено укидање неприкосновености домена приватности у демократском друштву и све раширеније технике надзора над кретањем и комуникацијама грађана. Несагласност између сврхе и размере праћења грађана и јавног интереса заштите права на приватност, имају за последицу озбиљно подривање демократског легитимитета примене обавештајног рада у очувању националне и јавне безбедности.⁵⁶³

Методe надзора (такозване „специјалне истражне технике“) пре неколико деценија примењиване су искључиво за она дела за која је процењивано да су претња националној безбедности, а за њихову примену биле су задужене службе државне безбедности које су поступале по посебним овлашћењима и протоколима.⁵⁶⁴ Временом су ове технике стављене на располагање класичним полицијским структурама, а њихова примена се данас препознаје под парадигмом

⁵⁶⁰ J. Ratcliffe, J. Sheptycki, “Setting the Strategic Agenda”, *Strategic Thinking in Criminal Intelligence*, 2nd edition (ed. J. Ratcliffe), The Federation Press, New South Wales, 2009, стр. 248–255.

⁵⁶¹ А. Фатић, С. Кораћ, А. Булатовић, *op. cit.*, стр. 54.

⁵⁶² *Ibidem*.

⁵⁶³ С. Кораћ, *op. cit.*, стр. 98.

⁵⁶⁴ Ј. Унијат *et al.*, „Специјалне мере у земљама у транзицији”, *Демократски надзор над применом посебних овлашћења* (урс. М: Хаџић, П. Петковић), Центар за цивилно–војне односе, Београд, 2008, стр. 118.

„криминалистичко–обавештајни рад“. Данас је употреба специјалних истражних техника омогућена за широк домен кривичних дела, од којих нека немају никакве везе са државном безбедношћу.⁵⁶⁵

Када политички одлучиоци или обавештајни руководиоци дају претежност безбедносним обзирима над несметаном уживању људских и грађанских права, па се циљано праћење замењује масовним надзором, настају проблеми са тачке гледишта грађанских права.⁵⁶⁶ Проблем са применом специјалних истражних метода, лежи пре свега у чињеници да оне доводе до велике количине такозваног „сировог обавештајног материјала“, који се не обрађује и не претвара у обавештајни производ, просто због тога што очигледно не указује на кривична дела (активности људи који се прате које нису кривична дела), али тај материјал, без обзира на то што није инкриминишући, може бити компромитујући. Ова врста материјала се потом чува и његова безбедност зависи од интегритета институција, који никада није идеалан и не може се гарантовати. Могућност „цурења“ информација представља стварни ризик за добробит грађана, а само поседовање ових информација од стране полиције, онда када се оне тичу приватних живота грађана, нарушава њихово достојанство у односу на институције и ствара атмосферу у којој се полиција лако може доживети као орган који контролише животе појединачних грађана. Што је либералнији начин употребе специјалних истражних техника (а тренд је да се оне примењују за све шири дијапазон кривичних дела), то су и веће претње грађанском достојанству пред представницима контролних институција и политичког система у целини.⁵⁶⁷

Савремена либерална теорија третира грађанска права и грађанско достојанство као јединствен корпус фактора политичке конституционалности, који, Philip Pettit назива: „доминион“.⁵⁶⁸

⁵⁶⁵ На пример, данас у Србији, за дело отмице.

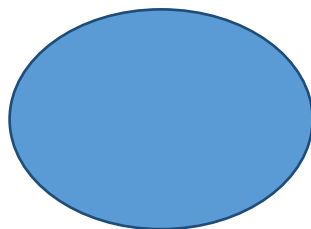
⁵⁶⁶ С. Кораћ, *op. cit.*, стр. 98.

⁵⁶⁷ L. Walgrave, “From Community to Dominion”, *Restorative Justice: Theoretical foundations* (eds. E. G. M. Weitekamp, H.–J. Kerner), Willan, 2002, стр. 85.

⁵⁶⁸ P. Pettit, “Republican Political Theory”, *Justice, Political Liberalism, and Utilitarianism Themes from Harsanyi and Rawls*, (eds. M. Fleurbaey, M. Salles, J. A. Weymark), Cambridge University Press, Cambridge, 2007, стр. 389–410.

Доминион се представља као сфера у оквиру политичког система, као на слици бр. 6:

Доминион у оптималној форми

Слика бр. 6

Када је сфера релативно правилног облика, то показује да је „притисак“ изнутра, попут притиска у лопти, довољно велики, док притисци споља, укључујући и јавну политику која може угрозити доминион, нису прејаки и омогућавају да грађанин ужива своје грађанске слободе на оптималан начин. У ситуацијама када јавна политика пређе границе прихватљивог и почне активно да угрожава грађанина, сфера се криви, увија, добија неправилан облик, доминион прелази у суб–оптимални облик, а графички се може представити обликом као на слици бр. 7:

Доминион у суб–оптималној форми

Слика бр. 7

Такав суб–оптималан доминион представља грађанина чија су права угрожена и означава систем који не само да је агресиван према појединцу, већ је и у кризи легитимитета. Питање о легитимитету система је свакако унеколико одвојено од самог описа начина на који систем угрожава права и лично достојанство грађана, али се оно аутоматски поставља онда када систем постане довољно проблематичан са тачке гледишта квалитета живота и поштовања према слободи појединца.⁵⁶⁹ Систем који је, рецимо, успостављен на демократски начин, фер изборима, и који се заснива на подели власти и претпоставци о различитим улогама различитих институција које смањују вероватноћу злоупотреба, може изгубити легитимитет ако полиција користи претерано агресивне мере контроле, а политичке власти представљају у јавности претње од безбедности на такав начин да се коришћењем такве реторике отварају врата за додатну репресивну улогу државе. После извесног времена, ова врста безбедносне политике (која, у почетку, чак може уживати јавну подршку) постаје проблем у животним стратегијама грађана; уместо гаранта оптималне безбедности, држава постаје проблем за грађанина, и тада се поставља директно питање о њеном легитимитету.

Борба против организованог криминала у својој генерално репресивној димензији за грађане (кроз сужавање традиционалних права) може се посматрати и као допринос доминиону. Могуће је аргументисати да се доминион „криви“ и деформише не само услед репресивног деловања државе, него и услед осећаја угрожености грађанина од безбедносних претњи које представља организовани криминал. У том контексту, могуће је сагледати све оно што држава доживљава као ефикасан арсенал у борби против организованог криминала као низ средстава којима се доминион штити: под претпоставком да грађанин има мање разлога да осећа страх од организованог криминала, његов доминион би требало да буде „здравији“. Један од начина на које државе постижу овај психолошки ефекат је

⁵⁶⁹ С. Larmore, “A Critique of Philip Pettit's Republicanism”, *Philosophical Issues*, 11 (1)/2001, стр. 229–243.

кроз кампање у јавности којима обавештавају јавност о својим активностима и резултатима у борби против организованог криминала. Велики број полицијских структура широм света данас има раширене активности усмерен на обавештавање јавности, па чак и формално именоване службенике који обављају дужност „представника за штампу“. Почетна идеја која је стајала иза ове врсте отварања према јавности била је управо та да, уз упознатост са напорима полиције да сузбије организовани криминал, треба да се повећа и субјективни осећај слободе и заштићености грађана. Проблем са овом врстом стратегије је у томе што, иако, с једне стране, она логично може довести до веће уверености у намеру и способност државе да сузбија организовани криминал, она подмукло подрива традиционалне политичке вредности и слободе, јер, упоредо са поруком и борби против организованог криминала, грађанима шаље и поруку о томе да је држава, у суочавању са различитим изазовима, фактички спремна да учини све што јој је на располагању да постигне свој циљ. Безбедност постаје некритички постављена вредност у друштву, чиме се ремети укупан поредак друштвених вредности. Потискује се из јавне свести чињеница да безбедност јесте важна, али није најважнија вредност, те да су квалитет живота у укупном смислу, личне слободе и права важније од саме безбедности.

Могуће је живети у друштву које је мање безбедно од организованог криминала, а истовремено имати квалитетнији и слободнији живот од некога ко живи под репресијом, у друштву у коме је мање организованог криминала и самим тим је безбедност у уском смислу израженија.⁵⁷⁰

Многе тоталитарне државе су биле безбедније од криминала у односу на демократске државе. У Шпанији за време тоталитарног режима генерала Франка, није било организованог криминала, а данас је актуелно суочавање са резултатима његовог увоза, као и са, у том смислу аутентичним, растом у домену трговине људима и трговине дрогом, као и у сфери проституције. У савременој Северној Кореји где још увек влада тоталитарни режим који је успоставила породица Ким,

⁵⁷⁰ L. Walgrave, “Integrating Criminal Justice and Restorative Justice”, *Handbook of Restorative Justice* (eds. Gerry Johnstone, Daniel Van Ness, Routledge, 2013, стр. 559–579.

фактички нема организованог криминала, али је цена коју за то плаћају грађани једна тзв. „галомирајућа држава” (*galloping steed*) са својим прерогативима која је присутна у готово свим аспектима живота појединца и чија је моћ истовремено неограничена и није предмет озбиљног моралног преиспитивања.⁵⁷¹

Друштво дефинише кропус права и слобода и преноси га држави на чување и примену. Доминион јасно указује на међузависности државе и друштвених вредности које се промовишу. Да нема државе, не би било ни права, и појединац би зависио од добре воље других или од сопствене моћи да се такмичи с другима и спроводи репресију над њима. Да нема државе, не би било поверења и свако други би био сматран ривалом, претњом за сопствену територију. То је пут у анархију или тиранију. Да би постојало функционално друштво, неопходно је да постоји поверење као друштвени капитал на основу чега норме и друштвене мреже чине целину координисане акције, па је због тога поверење кључан елемент за обезбеђивање концепта доминиона.

⁵⁷¹ L. Walgrave, “Restoration in Youth Justice”, *Why Punish? How Much?: A Reader on Punishment* (ed. M. H. Tonry), Oxford University Press, Oxford, 2011, стр. 322.

ГЛАВА VII

ОСНОВНЕ ТЕОРИЈСКЕ КОНЦЕПЦИЈЕ ЉУДСКИХ ПРАВА

7.1 Генеричка и системска схватања људских права

Генеричко дефинисање нам омогућава да нешто уопштено одредимо и да утврдимо одређену врсту појавности. Јединствен теоријски и правни приступ људским правима не постоји, већ се, како то истиче Torben Spaak, она различито дефинишу у зависности од контекста који одређују специфичне историјске, културне, друштвене и институционалне околности.⁵⁷² О људским правима се најчешће говори у оквирима либералног теоријског погледа на свет који их је и изнедрио. Примарно одређење људских права дефинише их као скуп принципа, својеврсни кодекс понашања утемељен на идеји да су људска права моралног порекла, а не нешто што извире из позитивног права.⁵⁷³ Људска права припадају сваком појединцу, свим људима, без разлике, независно од норми које им та права дају и гарантују, и последица су природног стања одређује њихова изворност, свеопштост и неутуђивост.⁵⁷⁴ Природна права се виде као универзална, инхерентна људима, независна од њихових уверења или поступака и независна од владавине у заједници у оквиру које људи функционишу. Специфичност људских права као природних права која се изводе из природног стања одређује се као кључни импулс појединца у обликовању и мењању сопствених животних планова.⁵⁷⁵

Идеја о људским правима која је у темељима начела о слободи и достојанству појединца као људског бића, види заштиту људских права као основну сврху постојања државне заједнице у чијим основама су слобода,

⁵⁷² T. Spaak, "Moral Relativism and Human Rights", *Buffalo Human Rights Law Review*, 13/2007, стр. 73.

⁵⁷³ Видети детаљније у:

J. Tasioulas, "Towards a Philosophy of Human Rights", *Current Legal Problems*, 65/2012, стр. 4; и М. Пауновић, Б. Кривокапић, И. Крстић, *Међународна људска права*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2010, стр. 26.

⁵⁷⁴ *Ibid.*, стр. 22.

⁵⁷⁵ V. Stanković Pejnović, *op. cit.*, стр. 173.

толеранција, индивидуална права, моралност и праведност.⁵⁷⁶ У либералној теорији аутономија појединца има велики значај, јер се права позиционирају као централна, односно, независно од државе којој је појединац потчињен, чак и независно од тог да ли су она социјално призната.⁵⁷⁷

Људска права се заснивају на препознавању вредности у сваком људском бићу, независно од било које друге особине која му је својствена. Ово гледиште одражава Универзална декларација о људским правима (УДЉП) коју је усвојила Генерална скупштина УН у форми резолуције 10. децембра 1948. године, а која се данас сматра извором међународног обичајног права, тј. опште праксе прихваћене као право.⁵⁷⁸ На основу УДЉП касније су настали правно обавезујући документи који представљају изворе савременог међународног права највишег ранга у хијерархији извора, Међународни пакт о грађанским и политичким правима и Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима.⁵⁷⁹ И Европска конвенција о људским правима Савета Европе рефлектује класично либерална права на слободу од државе ограничавајући се на грађанска и политичка права, али пошто укључује и демократска права (да се бира и буде биран), тиме је у овом документу начињен отклон од класичног либерализма који је додатно утврђен путем укључивања социјалних права у Европском уставу.⁵⁸⁰ Претходно поменути документи који су међународни извор права, нормирају права „каталогизацијом”, тако што формирају сопствене листе. Ово је рефлексија доктринарног приступа правног позитивизма по коме су људска права перципирана као норме које су државе дужне да поштују у свом односу према грађанима, те да се, у случају трансгресије норми, покрећу активности са циљем поновног успостављања нормираног. Позитивноправно становиште је уз

⁵⁷⁶ *Ibid.*, стр. 171.

⁵⁷⁷ В. Димитријевић, М. Пауновић, В. Ђерић, *op. cit.*, стр. 24–25.

⁵⁷⁸ И. Крстић, „Принудно исељење универзални — међународни стандарди”, *Анали*, 2/2013, стр. 93.

⁵⁷⁹ У чл. 1 документа се наводи: „Сва људска бића рађају се слободна и једнака у достојанству и правима.” Видети у: UN, *Universal Declaration of Human Rights*, RES 217 A, 10 October 1948, www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/eng.pdf.

⁵⁸⁰ Видети детаљније у: *Treaty Establishing a Constitution for Europe*, *Official Journal of the European Union*, C series, 310/2004, 16. децембар 2004.

природноправни приступ који људска права дефинише као природна права, други доминантни модел разматрања људских права. Julio César Montero коментарише разлике у схватању људских права између њиховог разумевања као природног права и као конструкта који настаје нормирањем у политичком процесу, наводећи као кључне три аспекта.⁵⁸¹ Према поступку којим се утврђује постојање неког права, заговорници модела природног права сматрају да је неопходно испитати природу људских интереса или људских особина које се штите правом, док заговорници политичког приступа тврде, да се, у одлучивању да ли се неко право може сматрати као људским правом или не, мора руководити оправданошћу санкционисања његове повреде од стране међународне заједнице. Други битан аспект у коме се испољавају разлике у приступу разматрања људских права односи се на нормативни простор који се додељује нормама о људским правима. У визури природног права, људска права су моралне тврдње које људска бића могу супротставити другим друштвеним актерима укључујући владе држава, транснационалне корпорације и друге појединаце. Према разумевању права у контексту политичких процеса, сврха људских права је регулисање понашања државе, а стандарди оличени у људским правима су резултат политичког процеса. Услови за примену или постојање људских права чине трећу равн на којој се испољавају кључне доктринарне разлике. У контексту природног права, људска права важе у свим временима и на свим местима, док политички омеђена, људска права важе искључиво у контексту наших реалних интеракција са другим друштвеним чиниоцима које су битно одређене модерним политичким институцијама и које делују у оквиру посебних суверених држава.

Права се различито класификују у зависности од критеријума који се користе. Основа права и слободе су, по правилу, општеприхваћена, док се посебна права везују за одређене категорије људи које су посебно угрожене као што су деца, жене, мањине итд.⁵⁸² Најчешће се људска права разврставају према сфери

⁵⁸¹ J. C. Montero, "Human rights, international human rights, and sovereign political authority: a draft model for understanding contemporary human rights", *Ethics and Global Politics*, 7 (4)/2014, стр. 144.

⁵⁸² М. Пауновић, Б. Кривокапић, И. Крстић, *op.cit.*, стр. 26.

активности појединца у друштву, односно, критеријуму остваривања циљева тих права у друштву, на грађанска, политичка, економска, социјална и културна права.⁵⁸³ Ову класификацију рефлектују и поменута два међународна пакта о правима, и на тај начин исказују и сагласност о универзалности људских права.⁵⁸⁴ За грађанска права се везује начело слободе „коју држава не сме да спутава”, док се економска, социјална и културна права везују за начело солидарности међу члановима заједнице.⁵⁸⁵

Како идеја људских права почива на премиси о индивидуалном карактеру права, а реалност је показала да је нека права могуће остварити само у колективитету, разликују се индивидуална и колективна права.⁵⁸⁶ Право на самоопредељење се и у Међународном пакту о грађанским и политичким правима и Међународном пакту о економским, социјалним и културним правима дефинишу као најтипичније колективно право.⁵⁸⁷ Право појединца да у заједници са другима ужива неко право је категорија између индивидуалних и колективних права која се односи на широк дијапазон права укључујући и права мањина.

Према критеријуму потреба на чије задовољавање је усмерено неко право говори се о дистрибутивним правима, као правима на то да се одређена добра, за која знамо да их већина чланова друштва жели, расподељују на одређени начин, тако да поједини чланови друштва добијају одређену количину тих добара, према извесним унапред одређеним критеријумима.⁵⁸⁸ Либерална теорија посматра дистрибутивна права у меритократском контексту: права почивају на заслуги и да човек има онолико права на одређена добра, која желе и други чланови исте заједнице, колико је заслужио тих добара својим радом, квалитетима, залагањем, местом у друштву и сличним особинама.

⁵⁸³ *Ibidem*.

⁵⁸⁴ В. Димитријевић, М. Пауновић, В. Ђерић, *op. cit.*, стр. 31.

⁵⁸⁵ *Ibid.*, стр. 38.

⁵⁸⁶ М. Пауновић, Б. Кривокапић, И. Крстић, *op. cit.*, стр. 27.

⁵⁸⁷ *Ibidem*.

⁵⁸⁸ Систем дистрибутивних права се назива „дистрибутивном правдом”. А. Фатић, С. Кораћ, А. Булатовић, *op. cit.*, стр. 217–218.

Како права увек стоје у односу са неким потребама, путем одређивања доминантних људских потреба, као и начина на који те потребе треба задовољавати, могуће је истовремено се бавити и суштинским одређивањем садржине права, односно, формирати специфичну систематизацију права условљену различитим потребама. Хијерархију политичких добара које у општем смислу представљају одраз потреба оног што се у англосаксонској политичкој традицији дефинише као *constituency* као субјекта политичког процеса, диктира усвојен политички идеолошки приступ, а како права прате потребе које се разликују сходно политичком становишту, тако се и права разликују у својој финалној инстанци. John Scott описује процес обликовања јавне политике као резултат функционисања „друштвених механизма агрегације интереса од најширег значаја за припаднике заједнице”.⁵⁸⁹ У кривичноправној сфери наглашена је дихотомија потреба, јер се континуирано трага за постизањем баланса између два основна циља који су одређени као:

- обезбеђивање делотворне примене кривичноправних норми путем процесуирања и кажњавања учинилаца кривиних дела, и
- постизање циља кривичноправних норми придржавајући се динамично одређеног концепта људских права сходно уставним гаранцијама које се односе на захтев да се штите права свих људи, укључујући и оптужених и осуђених лица.⁵⁹⁰

Када се системски утврде права која би требало да се штите, то омогућава структуру политичког система. Енумеративни приступ који су међународне организације примениле у дефинисању људских и грађанских права, практично је користан јер омогућава увид у ефективни статус уживања одређених права, односно, утврђивање да ли су она нарушена или нису. Иако се ово нормирање листи права разликује, сам приступ нормирању подразумева утврђивање одређене хијерархије права, полазећи од права на живот, преко права на слободу кретања,

⁵⁸⁹ J. Scott, *Power*, Polity Press, UK, 2001, стр. 63.

⁵⁹⁰ R. D. Ellis, C. S. Ellis, *Theories of Criminal Justice: A Critical Reappraisal*, Longwood Academic, Wakefield, New Hampshire, 1989, стр. 172.

на поседовање имовине, на учешће у политичким изборима, на задовољавање елементарних животних потреба, па све до неких ширих права попут оних садржаних у савременом појму „људске” безбедности, односно, оним правима чије задовољење омогућава оптимално квалитетан живот.⁵⁹¹ За политичке одлукице предност оваког утврђивања људских права је једнозначна јер омогућава да се релативно јасно и брзо доносе политичке одлуке. Ограничења еnumerативног приступа у дефинисању права у вези су са садржинском мањкавости њихових суштинских димензија која истиче њихову дуалистичку подвојеност у различитим категоријама (природна и политичка, концептуална и историјска, морална и позитивноправна, национална и међународна). Занемарено је утврђивање суштинских особености људски права, тј. одређење садржаја као значења појма и обима који се односи на обухват појавности, и, уместо генеричког одређења шта је неко право, утврђује се обим тога права. Такође, еnumerативним одређењем људских права занемарује се културолошка условљеност моралних идеја као и чињеница да се људска права утврђују у временски ограниченом политичком контексту.

7.2 Концепције људских права као категоричких и хипотетичких

Различити концепти у дефинисању резултат су постојања различитих могућности за то. Alan Milne подсећа да сви принципи и норме којима се руководимо нису моралне природе, па се у том смислу разликује морални категорички императив, и, насупротив њему, хипотетички императив.⁵⁹²

Категорички став о моралности подразумева да она није условљена потенцијалним чињеницама о неком у оквиру садржаја субјективног мотивационог контекста, већ се односи на апсолутну потребу за њеним *a priori* одређењем које приписује свим рационалним бићима, независно од искуства. Deryck Beyleveld истиче да се по принципу генеричке доследности, категорички

⁵⁹¹ А. Фатић, С. Кораћ, А. Булатовић, *op. cit.*, стр. 213.

⁵⁹² А. Ј. М. Milne, *Human Rights and Human Diversity: An Essay in the Philosophy of Human Rights*, Sterling Publishing Company, Inc., New York, 1986, стр. 31.

императив заснива на самом резонувању и одређује као делање које је објективно потребно само по себи, независно од његове релације према исходу.⁵⁹³ Домену деонтолошке етике припада критеријум рационалног консензуса — таква, деонтолошка етика почива на одређеним супстантивним, садржајним, категоричким начелима.⁵⁹⁴ Категорички императив оставља пуну слободу у одлучивању. Истовремено, категорички императив указује шта рационална бића не треба да чине, а то је оно што је у супротности са универзалним моралним законом. Ово је објективан, непроизвољни став, јер инсистира на поштовању моралног закона независно од субјективне мотивације. Субјективна компонента овог става изводи се из његовог разумевања да извор важења моралног закона произлази из нас самих. Та субјективност је представљена кроз аутономију личности која је кључна за централно позиционирање права које не зависи ни од чињенице његовог друштвеног признања ни од државе којој је појединац потчињен.⁵⁹⁵

У контрасту са категоричким императивом је хипотетички императив који се утврђује на основу склоности и жеље и представља практичну неопходност могућег деловања као средство за нешто друго што је одраз (слободне) воље. Хипотетички императив се објашњава путем инструментализованих активности, односно, средствима у односу према крајњим исходима, када одређени циљ претпоставља извесну активност као оптималну за његово постизање.⁵⁹⁶ Ова врста императива је условљена усвојеним циљем. Уколико би се од циља одустало, не би више постојао хипотетички императив. Суштина природе хипотетичког императива је у његовој условљености одлуком која представља избор слободне воље. Међутим, то не значи да су морални императиви одлуком неусловљени.⁵⁹⁷ На пример, давање обећања конституише моралну обавезу да се

⁵⁹³ D. Beyleveld, "The Principle of Generic Consistency as the Supreme Principle of Human Rights", *Human Rights Review*, 13/2011, стр. 3.

⁵⁹⁴ А. Фатић, С. Кораћ, А. Булатовић, *op. cit.*, стр. 259.

⁵⁹⁵ С. Миладиновић, „Процеси хармонизације и унификације права као етапе на путу остварења Кантове идеје „космополитског права“”, *Гласник права*, 3 (1)/2012, стр. 2.

⁵⁹⁶ А. J. M. Milne, *op. cit.*, стр. 31–32.

⁵⁹⁷ *Ibid.*, стр. 32.

обећање одржи, јер је последица претходно донете одлуке, али иако се може одустати од тога се се поступи у складу с обећаним, тј. од раније утврђеног циља, на тај начин се не може уклонити успостављени императив, па опстаје дужност да се обећање одржи.⁵⁹⁸

Дужност није спонтано деловање, већ интенционално, вољно деловање које уноси елемент нужности тамо где нужности не би требало да буде, у пољу слободе, а одлука из дужности је потпуно слободна. Кантовски став је оличен у дужности, која се разуме као нужност неке радње из поштовања према моралном закону, аутономно, без присиле, осим сопствене.⁵⁹⁹ Наспрам аутономије стоји хетерономија, односно, спољни чиниоци који утичу на деловање људских бића, и то су друштво, религија и дескрипција „добра” као нечег што је неодвојиво од дужности. Потреба да се имају у виду практична ограничења која доводе у везу циљеве са моралним принципима који карактеришу друштво извор је моралног становишта које је различито од кантовског, тзв. деонтолошког моралног имепратива. Последице у етичком домену се показују кроз ограничавање поступања које је иначе инструментално корисно, за шта се оправдање налази у утилитаристичкој етици која је дефинисана принципом корисности. Рестриктивни утилитаризам подразумева да морална органичења спречавају чињење извесних поступака који би иначе довели до задовољења потреба, али би угрозили шире друштвене интересе или морална начела, а у контексту људских права, њихов сам основ.⁶⁰⁰

Обавеза заштите права подупрта је идејом о одговорности као механизму којим се обезбеђује функционалност нормирања права. Herbert Hart указује да постоји више аспеката одговорности, и то:

⁵⁹⁸ Ако би се права конципирала као хипотетичка, то имплицира да ако човек нема нека права, онда не може ни да напредује и буде просперитетно друштвено биће. Иако се права у пракси третирају као хипотетичка, то је теоријски неодрживо. На пример, ако би права била хипотетичка, у контексту кривичног санкционисања било би могуће одузети нека права, што у случају права као категоријских није могуће, јер нечије поступање не мења његово својство људског бића. *Ibidem*.

⁵⁹⁹ С. Миладиновић, *op. cit.*, стр.5–6.

⁶⁰⁰ А. Фатић, С. Кораћ, А. Булатовић, *op. cit.*, стр. 261.

- одговорност према улози (*role responsibility*) која се поставља како у односу на правне и моралне норме, тако и оне које не потпадају под ову дихотомију,

- одговорност према узрочности (*casual responsibility*) која је у темељима утврђивања кривице у субјективном смислу и, стандардно, елемент кривичноправне одговорности и,

- одговорност према обавезности (*liability responsibility*) је у непосредном односу са оним што прописује право и

- одговорност према способности (*capacity responsibility*) што је најважнији критеријум моралне одговорности према обавезаности и, истовремено, општи критеријум правне одговорности.⁶⁰¹

Richard McKeon истиче да еволуција појма одговорности зависи од сличне еволуције појмова слободе и разума, а да идеја политичке одговорности предњачи у том процесу.⁶⁰²

Разматрајући колективну одговорност наспрам индивидуалне, Nywel Lewis одбацује ретрибутивну теорију казне на основу схватања да се крајње етичке концепције не могу сводити на природне чињенице, закључујући да је одговорност етичка концепција коју не би требало дефинисати позивањем на идеје које нису битно етичке.⁶⁰³

Moritz Schlick сматра да је одговорност суштинско етичко питање и, уједно, извор конфликта, а да је централни задатак етике да, позивајући се на закон, објасни понашање људи, те да је питање нечије одговорности, заправо, питање о правом исходишту мотива које је неопходно да би и кажњавање и награђивање могло да испуни своју сврху.⁶⁰⁴

⁶⁰¹ X. Л. А. Харт, „Одговорност”, *Одговорност — Индивидуална и колективна* (урс. П. Бојанић, П. Крстић), Службени гласник, Београд, 2008, стр. 59–74.

⁶⁰² Р. МекКион, „Развој и значај појма одговорности”, *Одговорност — Индивидуална и колективна* (урс. П. Бојанић, П. Крстић), Службени гласник, Београд, 2008, стр. 154–156.

⁶⁰³ Х. Д. Луис, Колективна одговорност, *Одговорност — Индивидуална и колективна* (урс. П. Бојанић, П. Крстић), Службени гласник, Београд, 2008, стр. 272.

⁶⁰⁴ М. Шлик, „Када је човек одговоран? ”, *Одговорност — Индивидуална и колективна* (урс. П. Бојанић, П. Крстић), Службени гласник, Београд, 2008, стр. 173.

Држава не само да има обавезу да се уздржава од нарушавања људских права, већ је њена дужност и да штити права појединца од нарушавања од стране других појединаца. Циљеви међуљудских трансакција одређују се на основу склоности које се у контексту права могу означити као потребе. Управо заштита од криминала је основно очекивање од кривичноправног система.⁶⁰⁵ Право на живот значи да држава мора да обезбеди услове да друштво безбедно функционише, да је појединац у њему безбедан и да отклони све опасности у том смислу.

Језгро савремене праксе људских права састоји се од моралног концепта којим је утврђено како суверена политичка власт може да се односи према својим грађанима. Ако политичке власти не испуњавају ове захтеве, на тај начин они третирају људска бића као пуке објекте и подривају њихово достојанство и њихов суштински значај.⁶⁰⁶

7.3 Однос људских и грађанских права: инклузиван или комплементаран?

Разликовање људских и грађанских права заснива се на резонувању о правима без којих човека не бисмо могли сматрати људским бићем у пуном смислу и правима без којих се човеку не би могла у пуној мери приписати његова политичност, без којих се он се не би могао сматрати политичким субјектом и без којих се не би могао сматрати грађанином.⁶⁰⁷

Људска права су она права која појединац ужива зато што је човек и ни институција ни појединац или група не могу га лишити тог права (на пример, право на живот, слободу изражавања, правично суђење). Специфична природа људских права одражава се и у другим изразима који се користе за њихово именовање, попут „основна људска права”, „елементарна права” (*elementary*

⁶⁰⁵ Активирање кривичноправног система се тражи већ поводом могућности да наступи опасност од вршења кривичног дела, да би се на тај начин позитивно утицало на осећај безбедности у друштву, на пример, због поседовања алата за провалу или незаконитог поседовања оружја.

⁶⁰⁶ J. Waldron, “Is Dignity the Foundation of Human Rights?”, *Public Law and Legal Theory Research Papers Series Working Paper No. 12–73*, New York University School of Law, 2013, стр. 2.

⁶⁰⁷ А. Фатић, С. Кораћ, А. Булатовић, *op. cit.*, стр. 214.

rights), „суштинска права” (*essential rights*), „језгровна права” (*core rights*). Основ за конституисање људских права је само рођење, уопштено говорећи. Људска права су универзална и непромењива, тј. ван утицаја политичког поретка и националне, верске и етничке припадности.

Грађанска права су права која појединац ужива на основу држављанства, она имају правни основ — заштићена су највишим правним актом, уставом. Пошто су грађанска права везана за стварање друштва и условљена су законским нормирањем као и друштвеним, културним, верским и традиционалним нормама, између осталог, она се разликују разликују од једног до другог друштва. Грађанска права се утврђују у односу појединца и државе, и овај однос се иницијално сагледава кроз успостављање правила са дејством по вертикалној линији (на пример, слобода говора и изражавања, једнакост пред судом), али како нека права имају импликације и међу појединцима самим, успостављају се и правила са дејством по хоризонталној линији, утврђивањем објективне одговорности државе да обезбеди заштиту права појединца од стране нечијег угрожавања. Обавезе државе у вези са заштитом људских права могу подразумевати уздржавање од одређених активности, поштовањем права (на пример, уздржавање од мучења) или њено поступање на одређени начин, путем заштите и обезбеђивања услова за уживање права (на пример, организовање слободних избора).

Циљ људских права је отпор јавној и приватној доминацији и угњетавању. Конкретан облик моћи одликује оно што доминира у поретку одређене епохе, укључујући и морал и права. Развојем, људска права која су настала као нека врста одбране од моћи, у савременом свету представљају модалитет њеног функционисања. Права изражавају нову економску, друштвену и политичку конфигурацију. Тензија између универзализма и партикуларизма који представља склоност ка одвајању, односно чувању појединачних интереса, тј. релативизација права, окупира простор савремене дебате о људским правима.⁶⁰⁸

⁶⁰⁸ Д. Аврамовић, „Људска права на танкој црвеној линији између универзалности и релативности”, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 48 (3)/2014, стр. 293.

Однос према људским и грађанским правима временом се мењао. У класичној либералној теорији која је настала и развијала се током XVII и XVIII века, људска права се виде као мале групе грађанских права, на пример, као слобода говора, једнакост пред законом, право на имовину, заштита од мучења. Модеран приступ оличен је у УДЉП и међународним конвенцијама о људским правима које су донете након ње. Специфичност модерног схватања о људским правима је истовремено упућивање на инклузивност људских права и њихов динамичан развој који има за последицу проширивање категорија људских права. Ово се одражава како на плану разликовања права као индивидуалних (грађанска, социјална, политичка права) и колективних (на пример, право на развој, здравље, мир, животну средину), тако и у оквиру специфично утврђених области на које се права односе (на пример, жене, деца, особе са инвалидитетом, мигранати, нестала лица).⁶⁰⁹ Инклузивност као принцип уско је везана за гаранцију основних људских права и слобода, што има посебан значај у контексту разумевања људских права као универзалних, односно, права која припадају свим људима.

Избор било ког критеријума за процену почива на формулисању претпоставки за вредновање. Eva Brems објашњава да универзалност као принцип људских права подразумева да она имају најшири обухват, како у смислу особа на које се односи, тј. *ratione personae*, онда, по екстензији, и у смислу места, тј. *ratione loci*, тако да људска права припадају сваком људском бићу само због те чињенице саме, независно од тога где се оно налази, и независно од пола, етничке и религијске припадности.⁶¹⁰ Овакав став не допушта постојање било какве инфериорности међу људима у смислу остваривања права, односно, инсистира на једнакости и недискриминацији што је у правним оквирима основно средство гаранција универзалности људских права, односно, на тај начин се универзалност људских права утврђује као нормативни концепт, јер тврдња да су људска права

⁶⁰⁹ M. Langford, *Human Rights: GSDRC Professional Development Reading Pack no. 33*, University of Birmingham Birmingham, UK, 2016, стр. 1–2.

⁶¹⁰ E. Brems, *Human Rights: Universality and Diversity*, Martinus Nijhoff. Publishers, The Netherlands, 2001, стр. 4.

универзална подразумева да она морају бити универзална и неотуђива пошто се не могу изгубити као што се не може изгубити ни само својство људског бића.⁶¹¹

Jack Donnelly подесћа да се у академској литератури универзалност људских права разматра на више начина.⁶¹² Идеји о универзалности људских права супротстављен је став који узима културу као кључну детерминанту људских права, тј. који их доживљава као релативну категорију.⁶¹³ Драгутин Аврамовић, уважавајући аргументе који релативизују универзалност људских права, указује на томе супротстављене идеје према којима би универзалност људских права требало посматрати као динамичку категорију, производ процеса, „радове у току”, а не као већ готов концепт.⁶¹⁴ И Rainer Forst сматра да „суштинска“ људска права чине језгро које би могло претендовати на универзалност.⁶¹⁵ То су она права око којих је постигнут међукултурни консензус, и око правог значења и око могућих интерпретација, као што су права којима се штити физичка и материјална сигурност других од људских понашања која су неспорно универзално лоша (*mala per se*). Око тог језгра, на различитим дистанцама, орбитирају различита друштва са различитим, историјски промелјивим концепцијама добра и различитим системима вредности.⁶¹⁶

У пракси, највећи број људских права је усмерен искључиво према држави.⁶¹⁷ Поред класичних основних права као што су право на живот и неповредивост телесног интегритета, људска права се типично одређују као слободе, тј. захтеви да се држава уздржи од мешања у људско деловање као што су слобода мисли, савести и вероисповести и слобода изражавања. Врло је тешко разграничити људска од грађанских права, између осталог, и због тога што се

⁶¹¹ *Ibid.*, стр. 4–5.

⁶¹² J. Donnelly, “The Relative Universality of Human Rights”, *Human Rights Quarterly*, 29 (2)/2007, стр. 281.

⁶¹³ N. Rapport, J. Overing, *Social and Cultural Anthropology: The Key Concepts*, 2nd edition, Routledge, London and New York, 2007, стр. 182–183.

⁶¹⁴ Д. Аврамовић, *op. cit.*, стр. 298.

⁶¹⁵ R. Forst, *The Right to Justification: Elements of a Constructivist Theory of Justice*, Columbia University Press, USA, 2012, стр. 238.

⁶¹⁶ Чињеница стварности је да нека друштва нису утемељена на идејама о индивидуи, аутономији личности, слободи избора или једнаким правима.

⁶¹⁷ М. Пауновић, Б. Кривокапић, И. Крстић, *op. cit.*, стр. 23.

политичке функције као партиципативна улога појединца у политичком систему, све више сагледавају као „људски атрибути”.⁶¹⁸ Управо због значајне тежине политичких атрибута, измиче дефинисање људских и грађанских права по принципима формалне логике, на основу разликовања, те се развој људских права одвија се у правцу њиховог проширивања, декларативним укључивањем нових права у већ утврђене каталоге, без појмовног одређења. Ризици које ово носи у вези су са могућим последицама овакве праксе, губљењем дела значаја права, тзв. „девалвацију права”, што може водити ка њиховом кршењу. Такође, подстиче се и разликовање и развој посебних група права у оквиру широке категорије људских права, тзв. „инфлација права” које нужно изазива ситуације у којима се права међусобно супротстављају јер да би било могуће остваривање једног права, потребна је дерогација другог.⁶¹⁹ Romuald Haule истиче као један од најконтроверзнијих случајева конфликта права онај између права нерођеног детета на живот и права мајке на избор.⁶²⁰ Како се у савременој култури испољава значај интересних група кроз заговарање и вршење утицаја у политичком и законодавном процесу, постоји реална опасност да се, у ситуацијама конфликта између права, имајући у виду динамику политичког процеса, дерогира оно за које се слабије лобира.⁶²¹

7.4 Специфичност права на политичку партиципацију и аутономију

Људи, када делују унутар друштвених структура, теже постизању извесности. Идеја основних људских права настала је из потребе да се заштити појединац од (произвољне) употребе јавне моћи као способности да се утиче на неког да уради нешто што иначе не би урадио, а арбитрерности у поступању супротставља се легитимност захтева, његова оправданост и заснованост на

⁶¹⁸ А. Фатић, С. Кораћ, А. Булатовић, *op. cit.*, стр. 216.

⁶¹⁹ J. Mchangama, G. Verdirame, “Human Rights Inflation”, The Freedom Rights Project, 2013, www.freedomrights.info, asp, 12. фебруар 2014.

⁶²⁰ R. R. Haule, “Some Reflexions on the Foundation of Human Rights: Are Human Rights an Alternative to Moral Values?”, *Max Planck Yearbook of United Nations Law Online*, 10 (1)/2006, стр. 380.

⁶²¹ *Ibid.*, стр. 381.

праву, тј. друштвено оправдано коришћење моћи. Људска права подразумевају ограничавање државе у поступању и њену обавезу да правима обезбеди заштиту и минималне услове за њихов ефективитет. Пажња је стога у почетку фокусирала права која обавезују државу да се уздржи од одређених радњи па су таква права дефинисана као „слободе”. Слободе се могу позитивно дефинисати као аутономија и истински аутентично одлучивање, а негативно као слобода од мешања у одлучивање.⁶²² У том смислу се легитимним сматрају оне институције које су морално и легитимацијски јаке тако да могу да одрже и унапреде слободе као цивилизацијске норме које одражавају културолошко схватање оног шта чини „људскост” у социјално дефинишућем смислу, те на тај начин воде ка побољшању квалитета живота.

Право на политичку партиципацију утврђено је темељним документима о људским правима. УДЉП утврђује право на политичку партиципацију у члану 21.⁶²³ Међународни пакт о грађанским и политичким правима предвиђа у члану 25, да сваки грађанин има право и могућност, без икакве дискриминације и без неоснованих органичења, да учествује у управљању јавним пословима било непосредно, било преко слободно изабраних представника, да бира и бити биран на повременим, општим и тајним изборима, у оквиру којих је осигурано слободно изражавање воље бирача, као и да буде примљен, под једнаким условима, у јавне службе своје земље.⁶²⁴ Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода регулисала је чланом 3 право на политичку партиципацију прописујући да ће Високе стране уговорнице, у разумним раздобљима, организовати слободне

⁶²² L. Lazarus, “The Rights to Security”, *Philosophical Foundations of Human Rights* (eds. R. Cruft, S. M. Liao, M. Renzo), OUP Oxford, Oxford, 2015, стр. 432.

⁶²³ UN, *Universal Declaration of Human Rights*, RES 217 A, 10 October 1948, www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/eng.pdf, asp, 14. фебруар 2015.

⁶²⁴ Видети детаљније у: Закон о ратификацији Међународног пакта о грађанским и политичким правима, *Службени лист СФРЈ*, 7/71, [www.ljudskaprava.gov.rs/index.php/medunarodni-pakt-o-gradanskim-i-politickim-pravima](http://www.ljudskaprava.gov.rs/index.php/medunarodni-pakt-o-gradanskim-i-politickim-pravima/55-medunarodni-pakt-o-gradanskim-i-politickim-pravima), asp, 4. фебруар 2015.

изборе тајним гласањем, у условима који обезбеђују слободно изражавање мишљења народа при избору законодавних тела.⁶²⁵

Michael Ignatieff сматра да је неопходно људска права разматрати у историјском контексту као би артикулисао њихово оправдање, настојећи да за њих пронађе најмањи заједнички именилац који дефинише као „заједничку језичку конвенцију која омогућава иницијалну аргументацију и елементарни минимум на коме је могуће градити од различитих идеја о људским правима.”⁶²⁶ Конципирање људских права одвија се на основу тог схватања, а слободе као људска права се посматрају као предуслов за достојанствено људско постојање, усмеравају правно нормирање и, истовремено га суочавају са изазовима тестирајући га на тај начин.

У литератури се различити појмови везују за феномен партиципације, па се тако говори о политичком укључивању (*political involvement*), о директној акцији (*grass–roots activity*), о политичком деловању (*political action*), о политичкој партиципацији. Значај оваквог разликовања је у вези са одређивањем типологије политичке партиципације грађана где се основа разлика прави између политичког интереса као политичког укључивања који није у строгом смислу речи политичка партиципација која реално производи последице. Суштински, политичком партиципацијом преносе се захтеви и потребе грађана властима, омогућава се слобода изражавања и деловања, тј. активности која грађани могу утицати на процесе у друштву. Традиционалан начин политичке партиципације је учествовање у политичком процесу у контексту избора представника власти и активности везане за изборне кампање, док савремени начини укључују и бројне друге начине утицаја на власти, од студентских протеста и еколошког активизма, преко блокаде путева и до потписивања петиција.

⁶²⁵ Видети детаљније у: Council of Europe, *European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*, Rome, 1950, www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf, asp, 4. фебруар 2015.

⁶²⁶ М. Ignatieff, “Human Rights as Politics and Human Rights as Idolatry”, *The Tanner Lectures delivered at Princeton University*, 2000, стр. 349.

Савременим демократским друштвом западног културолошког круга доминира хуманистичка перспектива и у оквиру ње се подразумева да социјална „људскост” мора укључивати право и способност да се врши значајан степен контроле над сопственом друштвеном судбином путем политичких права и привилегија.⁶²⁷ За област политичких права, најзначајнија је тзв. политичка партиципација или учешће у политичком одлучивању, односно процесу доношења одлука на различитим нивоима политичког организовања унутар једне друштвене заједнице — државе. Право на партиципацију грађана је услов функционисања демократског политичког система и фундаментални елемент демократске политичке културе. Политички субјективитет грађанина одређује право на политичку партиципацију, односно, права појединца да учествује у управљању јавним (државним) пословима.⁶²⁸ Таква права су, на пример, у најужем смислу речи, бирачко право и право на приступ јавним службама. Права која се налазе између грађанских и политичких права, као што су слобода изражавања, слобода окупљања и удруживања, неопходна су као предуслов да би се заиста учествовало у политичком животу и у доношењу одлука које се односе на целу заједницу, као и да би се остваривао задовољавајући ниво заштите грађанских и политичких права у једној држави.⁶²⁹ Правом на партиципацију се јемчи стварни утицај на вођење јавних послова и његов значај је фундаменталан за остваривање права уопште, јер је је поверавање јавних овлашћења, у суштини, решавање о правима (и дужностима у вези са остваривањем тих права).

Унутрашњи аспект права на партиципацију одређује се као аутономија, тј. као слобода да се самостално одлучује, тј. решава о правима и као таква, аутономија је непосредно у вези са људским достојанством. Разматрање аутономије у оквирима категоричког императива подразумева да, на пример, у контексту кажњавања за кривична не може бити места за третман који не поштује људско достојанство. Индивидуална аутономија подразумева да појединац има

⁶²⁷ А. Фатић, С. Кораћ, А. Булатовић, *op. cit.*, стр. 222.

⁶²⁸ По правилу, ова права поседују само држављани, али се у неким државама она проширују и на странце са сталним пребивалиштем на њиховој територији.

⁶²⁹ В. Димитријевић, М. Пауновић, В. Ћерић, *op. cit.*, стр. 345.

право да одреди свој живот без уплитања друштвених или политичких власти или разних облика патернализма. Иако се израз „аутономија” користи у широком спектру друштвених односа и са специфичним значењем, у контексту права на партиципацију о аутономији се доминантно расправља у контексту колективних права. Уопштено говорећи, колективна права се одређују у контексту права као она која извиру из припадности групи, и у оквиру њих се аутономија испољава као право на самоопредељење које одражава аспирације да се самостално одлучује и управља. У преовлађујућем теоријском дискурсу о савременом демократском друштву, репрезентативност и транспарентност демократских процеса за све интересне и друге заинтересоване групе има значај који је упоредив са значајем већинске воље што истиче нормативни значај аутономије као основа за захтевање права.⁶³⁰ Правом на аутономију се признаје право на самоопредељење као начин да се има контрола над сопственим деловањем, и Hurst Nanum указује да је оно заправо крајњи исход развоја права истовремено истичући да, „аутономија нема циљ у себи самој, већ је политичко средство које осигурава ефективност других права и слобода”.⁶³¹

Сматра се да партиципативна права по својим својствима уопштено говорећи припадају категорији основних права, као основни предуслови за заштиту свих врста основних људских права јер је обесправљен човек је, у битном смислу, и „обезљуђен” човек.⁶³² Аутономија у себи садржи истовремено и пермисивни и фактор принуде.⁶³³ У литератури се о манифестацији аутономије као праву блиско везаном за индивидуални и колективни идентитет у чијим основама је људско достојанство расправља као о концепту који трансцендира држављанство као оквир за утврђивање и уживање права.

⁶³⁰ А. Фатић, *Улога казне у савременој полиархичној демократији*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2010, стр. 17.

⁶³¹ Н. Nanum, *Autonomy, Sovereignty, and Self-Determination: The Accommodation of Conflicting Rights*, University of Pennsylvania Press, Pennsylvania, 2011, стр. 474.

⁶³² А. Фатић, 2010, *op. cit.*, стр. 17.

⁶³³ Н. Nanum, *op. cit.*, стр. 474.

Jack Donnelly указује да је демократско самоопредељење израз принципа једнакости и аутономије у оквиру заједнице који су у средишту идеје о људским правима.⁶³⁴

Will Kymlicka инсистира на праву на самоопредељење као начину да се специфична култура заштити од уништења.⁶³⁵

Никола Бељинац истиче да „ослањајући се искључиво на схватање слободе као одсуство ограничења, није могуће обезбедити интристично вредна добра као што је аутономија”, па се у оквирима либералне теорије „од државе захтева да се активно ангажује на промоцији оних добара која су спојива са аутономијом”.⁶³⁶

Легитимне потребе и права се остварују кроз политичко учешће у различитим облицима живота политичке заједнице, али како истиче Александар Фатић, „само уколико је политички систем сензибилисан за различите индивидуалне и колективне интересе, уколико је спреман да их прихвати и формира политику на основу њих, без предрасуда у њеном садржинском смислу, па је постављање брана партиципацији насиље, јер сам концепт партиципативне демократије имплицира да је потреба за политичком артикулацијом ставова легитимна грађанска потреба.”⁶³⁷ Међутим, различит методолошки приступ људским правима који „диктирају” различити културолошки кругови због различитог разумевања либералних политичких вредности (на пример, између муслимана и не–муслимана), доводи у питање својство људског бића не онда када га држава лишава стварних политичких права, већ и у другим ситуацијама, као што је то, на пример, у неким источним цивилизацијама, у вези са вршењем кривичног дела (на пример, одсецање делова тела као вид кривичноправног санкционисања).

⁶³⁴ J. Donnelly, *op. cit.*, стр. 297.

⁶³⁵ P. Knepper, *Criminology and Social Policy*, Sage, 2007, London, стр. 164–165.

⁶³⁶ Н. Бељинац, „Морална и политичка аутономија у теорији либералног мултикултурализма”, *Годишњак Факултета политичких наука, I део: Политичка теорија, политичка социологија, политички систем*, 5/2011, стр. 152.

⁶³⁷ А. Фатић, 2010, *op. cit.*, стр. 26.

7.5 Савремено редуктивно схватање људских права у целини као „права на људско достојанство“

Иако се о људским правима говори као о темељном начелу демократске политике, постоје практични проблеми у вези са самим појмом људских права које је тешко решити. Пре свега, доминантни начин одређивања људских права је такозвани „енумеративни“ приступ (Европска конвенција о људским правима, УДЉП итд.), који подразумева да се међународним конвенцијама наводе одређене групе права које се проглашавају „људским“ правима. Таква права укључују право на живот, право на учешће у политичком систему, право да се бира и да се буде биран на изборима, право на рад, на здраву животну средину итд. Иако сама наведена права углавном нису спорна, остаје нејасно по чему се она класификују као „људска“ права, и на који начин се разликују од грађанских и политичких права. Сама чињеница да се нека права конвенцијом проглашавају за „људска“ права, иако има нормативни значај, није нужно појмовно јасна. Стога је у политичкој и правној теорији дебата о људским правима стална.

Један од начина да се људска права јасно издвоје од грађанских права предложио је политички и правни филозоф Jeremy Waldron.⁶³⁸ Он сугерише да су људска права сва она права која су директно у вези са одржавањем биолошког живота и личног идентитета појединца, док су грађанска права она која доприносе добробити политичке заједнице. Jeremy Waldron сматра да се сва људска права могу свести на једно композитно право, и то на право на људско достојанство. Да би човек живео као достојанствено људско биће, он мора уживати нека права која, рецимо, не уживају они који су предмет тортуре и понижавања. У том смислу, сваком човеку се мора гарантовати достојанство. У литератури се деценијама резонује пример бескућника у Америци и њихово право да обављају своје физиолошке потребе у јавности, тамо где остали грађани немају то право што је аргумент који је Jeremy Waldron наводио у свом закључивању о гарантовању људског достојанства које укључује и оне људе који живе на друштвеним

⁶³⁸ J. Waldron, 2013, *op. cit.*, стр. 1.

маргинама.⁶³⁹ Ако бескућник нема услове да обавља физиолошке потребе код куће (јер нема „кућу“), а те потребе, очигледно, мора обављати, онда он има право да их обавља на улици, и нико не може то да му забрани или да га због тога кажњава или понижава. Човек може доживети искуства која угрожавају његову економску добробит, па и његов живот, може dospети на саму ивицу друштва, али он је у друштвеном смислу човек само док му друштво указује поштовање и уважава његово лично достојанство. Ова врста разумевања људских права има најмање две различите последице.

Очигледна врста последица разумевања људских права као права на достојанство указује на потребу да се појединци, са тачке гледишта државе, третирају као категорички субјекти без обзира на њихов друштвени, па чак и на њихов правни положај. Овакво схватање имплицира да и осуђеник за најтежа кривична дела, који је лишен грађанских права и служи дугогодишњу затворску казну, има исто оно право на људско достојанство које има најужорнији грађанин.⁶⁴⁰

Друга последица разумевања људских права као права на достојанство је у раздвајању концепција људског достојанства. Редуктивно, схватање људског достојанства одваја то достојанство од политичких права: могуће је немати политичка права (на пример, право на учествовање у политичком процесу), а ипак уживати људско достојанство у друштву. Људско достојанство није политичка категорија; оно се односи пре свега на поштовање друштва према личној добробити појединца и на свест појединца о томе да је легитимно да од друштва очекује да штити његове вредности као личности. Једна очигледна политичка последица је у томе да је, дакле, могуће боравити у политичкој заједници у којој човек није пуноправни члан и не може да учествује у институционалном животу у пуној мери (нема право гласа, нема право на здравствену заштиту као држављани,

⁶³⁹ Детаљније видети у:

I. Primoratz, A. Pavković, *Patritism: Philosophical and Political Perspectives*, Ashgate Publishing, UK, 2008, стр. 180; и

J. Waldron, “Homelessness and Issue of Freedom”, *UCLA Law Review*, 39/1991–1992, стр. 295–324.

⁶⁴⁰ Та последица је изразито значајна за разумевање моралног положаја осуђеника.

нити на запошљавање), а ипак уживати пуна људска права у смислу људског достојанства. Та последица отвара питања о квалитету јавног дискурса, то јест о начинима на који се држава и друштво могу опходити према појединцу а да тиме не угрозе његове темељне вредности и његово лично достојанство. Култура јавног дискурса тако постаје интегрални елемент поштовања људских права схваћених као право на људско достојанство.

Доктрина о људском достојанству примењена је у неким областима војне етике, конкретно у првој званичној војној етици за борбу против тероризма, коју је усвојила израелска војска (*Israeli Defense Force*). Реч је о етици за борбу против тероризма чији су аутори Asa Kasher, израелски филозоф, и Amos Yadlin, некадашњи шеф обавештајних служби Израела, која на један донекле изненађујући начин оправдава предузимање изузетно насилних мера према потенцијалним учиниоцима терористичких напада против државе Израел.⁶⁴¹ Оба аутора сматрају да се из схватања људских права као права на људско достојанство може извести и политичка етика за државу која се данас популарно назива „дужност обезбеђивања заштите” (*duty to protect*), то јест да право на лично достојанство подразумева дужност државе да делује у заштити личног достојанства, против оних који представљају претњу за достојанство њених држављана, и то на начине који су, сами по себи, штетни за људско достојанство.

Asa Kasher и Amos Yadlin сматрају да је прихватљиво примењивати физичку присилу, па и тортуру, над заробљеним терористима како би се спречили будући терористички напади и открили други учесници у терористичкој завери, јер сама претња тероризмом представља иманентни напад на људско достојанство грађана Израела. Оваква аргументација одговара идеји људских права према којој су она везана за државу (*statist logics of human rights*) и која се изводи из тзв. хегемонистичке логике људских права за коју Nigel Rapport and Joanna Overing истичу да је одређује „врлина кроз манифестацију моћи, тј. моћ одређује права, па је право оног који је моћнији да се меша у ствари слабијих од себе како би на тај

⁶⁴¹ A. Kasher, A. Yadlin, “Military Ethics of Fighting Terror: An Israeli Perspective”, *Journal of Military Ethics*, 4 (1)/2005, стр. 3–32.

начин спроводио своје интересе и своју, у смислу „врлине” супериорнију, верзију права.⁶⁴² Ова врста аргументације одговора не делује уверљиво, па тако ни теоријски солидно, због тога што се људско достојанство не може третирати партикуларно, као људско достојанство држављана једне државе, док се оно истовремено одриче неким другим људима, чак иако су они терористи.

Asa Kasher и Amos Yadlin својом начином аргументовања „обрћу“ смер деловања аргумента о достојанству тако што настоје да принцип људских права као права на лично достојанство употребе не да би ограничили, него напротив, да оправдају репресивну улогу државе, само не према својим грађанима, него према неким другим појединцима. Истовремено, они својом аргументацијом нарушавају принцип универзалности моралних начела, јер тврде да је дужност државе да понуди заштиту ограничена на одређену групу субјеката, што онда отвара простор да држава терорише неке друге субјекте, у име заштите својих држављана. Овај став је предмет критике у литератури јер је „питање људског достојанства веома осетљиво, зато што друштво систематски нарушава људско достојанство неких својих чланова да би унапређивало људско достојанство својих других чланова”.⁶⁴³

У литератури се сугеришу најмање три облика у којима права ступају у интеракцију: позитиван, негативан и балансиран.⁶⁴⁴ Иако се аргументација коју дају Asa Kasher и Amos Yadlin чини веома проблематичном, ипак је значајно имати у виду чињеницу да је њихова конструкција војне етике институционализована и да је већ више од деценију на снази у израелској војсци и у израелском друштву. Међутим, редуктивно схватање људских права засновано на аргументу о људском достојанству који је конструисао Jeremy Waldron супротстављено је и управо потенцира да сви имају право на људско достојанство, укључујући и учиниоце тешких кривичних дела. Тако, према

⁶⁴² N. Rapport, J. Overing, *op. cit.*, стр. 181.

⁶⁴³ А. Фатић, С. Кораћ, А. Булатовић, *op. cit.*, стр. 224.

⁶⁴⁴ A. Eide, “Interdependence and Indivisibility of Human Rights, Human Rights in Education”, *Science, and Culture: Legal Developments and Challenges* (eds. Y. Donders, V. Volodin), Ashgate Publishing, UK, 2007, стр. 11–52.

екстензији, право на људско достојанство имају и терористи јер је „људско достојанство психолошки и социјални одраз испуњености људских права”.⁶⁴⁵ Овакво разумевање људских права у пракси показао је норвешки суд када је одлучио да је о основана тврдња о кршењу људских права коју је изнео масовни убица Anders Breivik, истичићи да је забрана нехуманог и понижавајућег третмана темељна вредност демократског друштва и да она важи за све и када је реч о третману терориста и осуђеника на законом предвиђену максималну казну затвора.⁶⁴⁶ Такође, разумевање људских права кроз концепт људског достојанства омогућава њихово разумевање и рецепцију у различитим културним и религијским традицијама. Минимални ниво достојанства грађанина у смислу минимума права, захтева да држава омогућава хуман третман у свим битним сегментима, а уколико друкчије поступа, то представља најдрастичније кршење људских права.

7.6 Нормативистичка схватања људских права кроз модел конвенција

Упркос данас преовлађујућој реторици људских права, да су универзална, неотуђива, инхерентна човеку, дискурс о људским правима је историјски посматрано, скорашњи феномен, који је културолошки утемељен у оквиру западног цивилизацијског круга, политички условљен и нормиран међународним документима. Савремени универзалан режим међународних односа који је битно обележен деловањем Уједињених нација је сложен систем који чине међународни документи, институције и норме. Утицај међународног права је постао наглашен интернационализацијом људских права јер је тиме до тада владајући принцип реципроцитета у међународним односима замењен бригом за колективне потребе, фундаменталне вредности и обликовање јавног интереса.⁶⁴⁷

⁶⁴⁵ А. Фатић, С. Кораћ, А. Булатовић, *op. cit.*, стр. 222.

⁶⁴⁶ Видети: The Guardian, “Anders Breivik’s human rights violated in prison, Norway court rules”, www.theguardian.com/world/2016/apr/20/anders-behring-breiviks-human-rights-violated-in-prison-norway-court-rules, asp, 20. април 2016.

⁶⁴⁷ В. Димитријевић, М. Пауновић, В. Ђерић, *op. cit.*, стр. 59.

У оквиру система институција УН развијени су обимни стандарди у бројним конвенцијама, декларацијама и резолуцијама, који се односе на већ призната права и питања политике које утичу на људски развој у области људских права. Међународни, мултилатерални уговори о људским правима који су закључени под окриљем УН главни су извор савременог међународног права о људским правима, а поред њих су значајни и регионални системи заштите међу којима се по развијености издвајају Европска конвенција о људским правима из 1950. године са припадајућим протоколима, Америчка конвенција о људским правима из 1969. године и Афричка повеља о људским правима и правима народа из 1981. године.⁶⁴⁸

Међународне конвенције су међународни уговори који су правно обавезујући за државе — држава која ратификује конвенцију обавезује се да поштује и примењује њене норме које имају снагу закона. Корисници међународних конвенција су људи у надлежности држава потписница (држављани, људи на њеној територији и сви они који ради остваривања својих права зависе од одлука њених органа, па и они који су држављани државе која се није међународно обавезала) које су се потписивањем обавезале да гарантују, поштују и штите права корисника.⁶⁴⁹ Субјективна права која проистичу из једне конвенције гарантују све потписнице те конвенције, па људска права нису унутрашња, неприкосновена ствар државе, интерес других чланица међународне заједнице за испуњавање преузетих обавеза је легитимитан јер су то обавезе које делују *erga omnes*, према свима.

Имплементација међународних норми о људским правима предвиђених конвенцијама заснива се на креирању и ефикасном функционисању механизма за примену међународних инструмената о људским правима тј. конвенција, а који се стварају инкорпорацијом међународних норми како би права била остварива.⁶⁵⁰ Већина међународних конвенција о људским правима не могу да се непосредно

⁶⁴⁸ *Ibid.*, стр. 63–64.

⁶⁴⁹ *Ibid.*, стр. 84–85.

⁶⁵⁰ *Ibid.*, стр. 87.

примењују без додатног прецизирања, тј. нису саме по себи извршиве (*self-executing*) јер се примењује тзв. дуалистички концепт који преовлађује у рецепцији међународног права.⁶⁵¹ Дуалистичка решења подразумевају стриктну одвојеност међународног од националног права, због које се инкорпорација међународног права одвија путем доношења унутрашњег законског акта чију садржину чини међународна конвенција. Монистичко решење је примењено у Европској конвенцији за заштиту људских права и основних слобода која има примат над националним (домаћим) законодавством. Њене одредбе имају квалитет тзв. „директне примењивости” (*direct applicability*) и сматрају се интегралним делом домаћег (позитивног) права. Све одредбе домаћег права које су у колизији са одредбама Европске конвенције неуставне су, незаконите и не смеју се примењивати.

Ryan Goodman и Derek Jinks закључују да систем међународних конвенција о људским правима помаже њихово усвајање у националним оквирима тако што се повећава истуреност и легитимација норми о људским правима јер су, по правилу, међународне конвенције широко прихваћене.⁶⁵² Шира ратификација конвенција о људским правима има важну улогу у процесу изградње културе људских права у националним оквирима. Државе сигнализирају корист од ратификације конвенција о људским правима управо због универзалне или широке ратификације што има и експресивну функцију у глобалним оквирима, као и конститутивну функцију у националним оквирима.⁶⁵³

Costas Douzinas сматра да људска права одражавају вредности норми у смислу релативизације вредности, што следи идеју да су људска права као међународна права, правни исход политичког оспоравања правне ваљаности (у смислу међународног права) остваривања појединих облика моћи.⁶⁵⁴ Како такво

⁶⁵¹ H. Hanum, “The Status of the Universal Declaration of Human Rights in National and International Law”, *The Georgia Journal of International and Comparative Law*, 25/1996–1996, стр. 288.

⁶⁵² R. Goodman, D. Jinks, “Measuring the Effects of Human Rights Treaties”, *European Journal of Intransnational Law*, 14 (1)/2003, 182.

⁶⁵³ *Ibidem*.

⁶⁵⁴ C. Douzinas, *Human Rights and Empire: The Political Philosophy of Cosmopolitanism*, Routledge, UK, 2007, стр. 285.

оспоровање опстаје и након ступања на снагу међународног инструмента који гарантује људско право у међународном праву, разматрање природе и обима права у одређеном контексту присутно је као изазов у оној мери у којој различити индивидуални или колективни спорови који траже правно разрешење. Кад се права трансформишу из политичког захтева у нормирано право, људска права подупиру нове политичке пројекте који су засновани на успостављеним правилима која усмеравају дистрибуцију и вршење власти, па се у том смислу чини исправним закључивање да нека права, у принципу, могу имати универзалан статус у међународном праву.⁶⁵⁵

Нормирање путем система конвенција има ограничења у погледу ефикасног спровођења примене норми које су у њима садржане за шта тела за надзор над спровођењем конвенција и контролу примене људских права немају капацитет да превазиђу. Државе имају надлежност и примарну обавезу да омогуће приступ правима, али и да истраже, казне, и спречавају њихово кршење. Ефикасно санкционисање за непоштовање преузетих обавеза метафорично се описује као „заробљено у вакууму”, али, генерално узев, у стручном дискурсу постоји сагласност да је квалитет поштовања основних људских права и слобода у већој мери условљен квалитетом управних механизма и процедура него самим постојањем уставних гаранција.⁶⁵⁶ Због тога се постављају стандарди на међународном нивоу и усмерава пажња тела за надзор над спровођењем конвенција на хармонизацију међународног права и домаћег законодавства како би се мотивишуће деловало на законодавне и административне реформе које би требало да осигурају примену норми међународних људских права.⁶⁵⁷

Чини се да је кључна мањкавост конципирања људских права путем система конвенција опасност да се људска права редукују, сходно позитивистичкој правној доктрини, на она која су правом одређена као људска права, јер би онда

⁶⁵⁵ M. A. Jovanović, *Collective Rights: A Legal Theory*, Cambridge University Press, Cambridge, 2012, стр. 13.

⁶⁵⁶ E. L. Lutz, E. F. Babbitt, H. Hannum, “Human Rights and Conflict Resolution from the Practitioners’ Perspectives”, *The Fletcher Forum of World Affairs*, 27 (1)/2003, стр. 175.

⁶⁵⁷ The United Nations, *The United Nations Human Rights Treaty System*, Fact Sheet No. 30/Rev, Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, New York and Geneva, 2012, стр. 21–35.

људска права могла да постоје само ако су правно нормирана док би промене у нормирању водиле губитаку права. Историјски развој људских права почива на уверењу да права постоје као морални импертиви који би требало да буду преточени у правни и институционални контекст како би била могућа њихова делотворна заштита путем институција које располажу репресивним овлашћењима. Ти морални императиви стоје изнад сваког правног прописа и институције и требало би их тако конципирати да људи могу да их као такве разумеју и да се идентификују са њима.

7.7 Слојевити модел репресивног деловања против организованог криминала у циљу заштите људских права

Друштвена реакција на криминал се испољава као превенција и репресија и њу условљава више фактора. Важност коју друштво придаје борби против организованог криминала, како указују Richard Mörbel и Sönke Schmidt, у вези је са тешкоћама да се с њим носи.⁶⁵⁸ Интеракционистичка перспектива објашњава да кад се једном означи, тј. „етикетира“ неки феномен, онда то представља окидач за будуће тумачење и предузимање акција у склопу друштвене реакције на ту појаву, а пажња се првенствено усмерава на симптоме, док су узроци и дугорочне последице у другом плану.

Репресивно деловање као вид друштвене интервенције у склопу друштвене реакције на криминал примењују специјализоване институције које располажу репресивним овлашћењима (полиција, правосуђе, тужилаштво, институције за извршење кривичних санкција) и у оквиру свог делокруга надлежности предузимају мере откривања, гоњења и пресуђења кривичних дела и учинилаца.

Слојевитост репресивних мера је у вези са различитим нивоом овлашћења за њихову примену. По традиционалној хијерархији овлашћења, полиција има најнижи ниво репресивних овлашћења. На базичном нивоу репресивне мере се

⁶⁵⁸ R. Mörbel, S. Schmidt, *Prevention and Suppression of Organised Crime Future Action Perspectives from a German and a European Angle*, Friedrich Ebert Stiftung, Berlin, 2007, стр. 16.

спроводе као откривање извршених кривичних дела, откривање и проналажење учинилаца кривичних дела, те обезбеђење ваљаних личних и материјалних доказа. У наредној етапи следи оптужење учиниоца, а након тога се доноси пресуда о проглашењу оптуженог кривим и изрицање кривичне санкције. Након правоснажности пресуде коју доноси надлежни органи спроводи се извршење правоснажне кривичне санкције. Међутим, слојевитост је почела да нестаје као последица како промена у полицијском раду, тако и глобалних процеса који су омогућили експанзију организованог криминала. Организовани криминал је доживео преображај у смислу комплексности и софистицираности због чега се традиционалан, реактиван начин полицијског рада испољавао као неефикасан у контроли криминала. Функција полиције се проширује кроз „проблемски оријентисан рад полиције” који је, између осталог, заснован на повећаној ефикасности полицијског рада и проактивном деловању и фокусира безбедносне претње. Даљим развојем полицијске функције она је обухватила и криминалистичко–обавештајни рад који је, у највећој мери, усмерен према потенцијалним и стварним извршиоцима кривичних дела.

Захваљујући процесима у вези са глобализацијом, укључујући глобализацију тржишта и развој електронских финансијских трансакција и Интернета, формирана је перцепција организованог криминала као безбедносне претње. Реакција на криминал следи етикетирање на основу процене значаја коју он има као претња која угрожава друштво. Такође, претпоставља се да је интензитет репресије директно пропорционалан потребном потенцијалу за смањење његовог обима по линеарном закључивању према ком је за већу претњу потребна интензивнија репресија. Тако контролни механизми постају конзервативнији и строжи, нарушава се слојевитост примене репресивних мера, а императив одржања заједнице превладава идеју о правима и слободама појединца.⁶⁵⁹ Кривичнопроцесни аспекти савременог институционалног супростављања

⁶⁵⁹ О. Андонов, В. Станковић, *op. cit.*, стр. 147.

организованом криминалу, осим спровођења општих мера на откривању и проналажењу извршилаца кривичних дела, подразумевају и примену посебних репресивних мера, односно, примену посебних истражних техника као што су акустичне методе надгледања и тзв. прислушкивање, визуелне методе надгледања (опсервација и инсталација видеокамера), контрола писама и промета поштанских пакета, контрола пословних и личних банковних рачуна, ангажовање информаната, скривених лица и прикривених истражитеља и контролисање испорука, тј. транспорта помоћу опсервације, прислушкивања или уз пратњу прикривених истражитеља итд.⁶⁶⁰ Такође, пошто дела организованог криминала по правилу доносе велику имовинску корист репресија организованог криминала подразумева и примену мера заплена и конфискације имовине проистекле из кривичног дела.

Суочавање са организованим криминалом под одређеним околностима укључује дерогацију традиционалних либералних грађанских слобода. Питање о људским правима у контексту савремене политике борбе против организованог криминала може се у финалној инстанци редуковати на утврђивање садржаја трансакције која подразумева одређени реципроцитет у добрима која су предмет те трансакције а која се може поставити као разматрање на нивоу *quid pro quo* („нешто за нешто”).

Према разумевању грађанских права у демократском и либералном друштву, она укључују право на приватност, слободно кретање, самостално одлучивање о томе како ће се изјашњавати о појединим темама, да ли ће човек одговорати на поједина питања, да ли ће давати податке о свом приватном животу, тј. право на личне тајне.⁶⁶¹ Применом посебних истражних техника као вида репресивних мера доводи се у питање управо право на чување тајни од институција. Ако држава примењује за свакодневни живот неубичајене методе као што су праћење, прислушкивање, прегледање отпада, саслушавање познаника, она на тај

⁶⁶⁰ М. Шкулић, *op. cit.*, стр. 481.

⁶⁶¹ Етичко становиште подразумева да то право не постоји у сваком приватном контексту и не односи се на све тајне. Видети детаљније у: А. Фатић, С. Кораћ, А. Булатовић, *op. cit.*, стр. 225.

начин нарушава аутономију појединца као људског бића, односно, његово или њено право на тајну коју одбија добровољно да саопшти.⁶⁶² Праву на људско достојанство пред државом које се испољава у конкретној сфери права на приватност и тајне, супротстављено је право државе (и као морално право) да наруши приватност грађана онда када постоји довољно снажна сумња да је садржај тајни криминалан, тј. такав да угрожава општи интерес у обиму који представља кривично дело.⁶⁶³ Основ оправдања нарушавања приватности од стране државе као искорака изван уобичајеног етичког оквира даје принцип реципроцитета: ако грађанин наруши право другог грађанина или друштва као колектива тиме што изврши кривично дело, он се самим тим аутоматски лишава сопственог права које је еквивалентно оном које је нарушио.⁶⁶⁴ Морални ризик је неминован када се примењују специјалне истражне технике према оном за кога нема јасних индиција да је извршио кривично дело, само на основу сумње или неких спољашњих индикација (на пример, социјализације са криминалцима или терористима).⁶⁶⁵ Овај ризик балансира потреба за установљавањем истине, тј. да се дође до доказне грађе за откривање, расветљавање и пресуђивање конкретне кривичне ствари организованог криминала, а његова адекватна контрола захтева постојање јасног оквира овлашћења, структура индиција и поуздан систем за заштиту случајно откривених информација.

Традиционално оправдавање државне принуде и репресије се заснива на идеји да су права условљена начином на који се користе и да је због тога могућа њихова дерогација под одређеним условима. Коришћење права које је непоречиво, али противно утврђеним условима, доводи до ситуације у којој се то право одузима.⁶⁶⁶ Ово је основ да се „неко ко припрема терористичку акцију, затвори, испитује и од њега на различите принудне начине добије информације

⁶⁶² *Ibidem.*

⁶⁶³ *Ibid.*, стр. 226.

⁶⁶⁴ *Ibid.*, стр. 227.

⁶⁶⁵ А. Р. Ивановић, „Улога и значај сумње у озбијанју и спречавању савремених облика криминалитета”, *Зборник радова: Примјена савремених метода и средстава у сузбијању криминалитета*, International Association of Criminalists, Врчко, стр. 345–360.

⁶⁶⁶ *Ibid.*, стр. 229.

које су корисне за спречавање терористичких акција, јер он угрожава фундаментална права других и тиме даје право држави да, у име свих других грађана, према њему поступа као према средству”.⁶⁶⁷

У функционисању кривичноправног система, а посебно у оквиру пеналне репресије која представља меру типа *ultima ratio*, очигледно је веома лако могуће нарушаваће људског достојанства уколико дође до одступања од етичких стандарда или се јави и најмања неравноправност или незаконитост. Етички стандарди о којима је реч су интуитивно јасни, али нису експлицитно формулисани и нормативизовани, што упућује на закључак да је њихово кршење чешће од оног што би се могло толерисати као инцидент. Поступање у складу са законом је главни аргумент који се користи за оправдавање криминалне политике, али недостаје аутентично разумевање те политике у смислу да оно почива на јасном разумевању етичких начела. Када држава наступа проактивно у циљу друштвене контроле, то су граничне ситуације са тачке гледишта људског достојанства у којој се испољавају и интензитет и аутентичност тог деловања у смислу моралне оправданости.

Ефикасна борба против организованог криминала је саставни део питања о јавној безбедности, па јавна политика у тој области може имати легитимитет само ако је заснована на широкој друштвено–политичкој дебати. Стратегија ове врсте треба да обухвати питања институционалних надлежности, организацију размене података и информација како би се очувале грађанске слободе и права, али и сасвим конкретна питања који се односе на сарадњу између правосуђа, полиције и институција у безбедносном сектору. На тај начин се обезбеђује неопходан оквир за мобилизацију потребних ресурса и истовремено се уважавају права и демократско учешће грађана.

Стратегија борбе против организованог криминала би требало да буде примерена специфичним околностима и дизајнирана тако да одговара појавности (нивоу, форми и узроцима) овог типа криминалитета. Избор одговарајућих мера

⁶⁶⁷ *Ibid.*, стр. 228.

репресије условљава природа конкретног деликта организованог криминала као и могућности и проблеми у вези са применом одређеног модела. Адекватно решење којим би се одржавала слојевитост репресивних мера у односу на људска права у вези је са инсистирањем на томе да примена репресивних мера није нужна у свакој конкретној ситуацији, доносно, да се трага за повољнијим пропорцијама између минимално неопходног нарушавања приватности грађана и оптимално квалитетних резултата у примени репресивних мера.

7.8 Однос оперативних аспеката заштите људских права са новим схватањима „људске безбедности“

Процес развоја људских права обележен је променама у њиховој концептуализацији као и њиховом опсегу и броју који се креће у правцу сталног увећавања. Људска права су постала широко прихваћен нормативни концепт од значаја за политичке процесе, како на међународном тако и на унутрашњем плану.⁶⁶⁸

Безбедност је као основно људско право гарантована кључним међународним документима о људским правима.⁶⁶⁹ Људска безбедност је парадигма која означава нов, модеран концепт безбедности, а који је усмерен на динамично сагледавање друштвених проблема у широком спектру који креира изложеност појединаца и заједница директним и индиректним безбедносним претњама које потичу од државних и недржавних актера.⁶⁷⁰ Референтни објекат људске безбедности је појединац, а не држава.⁶⁷¹ Безбедност у традиционалном смислу је одсуство претње, док људска безбедност није само одсуство претњи,

⁶⁶⁸ S. Alkire, *A Conceptual Framework for Human Security*, Working Paper 2, Centre for Research on Inequality, Human Security and Ethnicity, Queen Elizabeth House, University of Oxford, 2003, стр. 37.

⁶⁶⁹ Право на безбедност је, уз право на живот и слободу, гарантовано чланом 3 УДЉП, док је у Међународном пакту о грађанским и политичким правима наведено засебно, чланом 9.

⁶⁷⁰ UNDP, *Human Security in Theory and Practice: An Overview of the Human Security Concept and the United Nations Trust Fund for Human Security*, стр. 5–7, www.un.org/humansecurity/sites/www.un.org.humansecurity/files/human_security_in_theory_and_practice_english.pdf, asp, 6. јун 2015.

⁶⁷¹ М. Липовац, Ј. Глушац, „Перспективе концепта људске безбедности, *Култура полиса*, 8 (16)/2011, стр. 63.

већ подразумева да су одређене дефинисане потребе и права задовољени на оптималан начин. Уважавајући реалност у којој је могуће да различита људска права дођу у колизију, људска безбедност као приступ фокусира конкретне претње безбедности и претње за људска права, било да је реч о индивидуалним или колективним правима и указује на универзалност и примат људских права и слобода које имају фундаменталан значај за људски живот, па се на тај начин демонстрира комплементаран однос концепта људске безбедности са концептом људских права.⁶⁷²

Копенхашка школа безбедносних студија секуритизацију дефинише као „један од нивоа анализе претњи усмерених ка референтном објекту безбедности, а које могу бити ратне и не ратне, при чему указују на референтни објекат заштите и какав је облик претњи”.⁶⁷³ Секуритизација представља тенденцију политичких субјеката да драматизују неко питање, тако да се чини да оно има апсолутни приоритет. Владимир Гречоћ и Срђан Кораћ указују да је „драматично представљање појединих друштвених проблема и наглашавање наводне угрожености заједничких вредности отворило је простор примени екстремних мера и, у крајњем исходу, мешању органа власти у подручје неприкосновене приватности грађана”.⁶⁷⁴ Граница између сфере јавног и приватног тако се помера у корист јавног, чиме се приватност потискује у други план, што индиректно подрива нека основна начела демократије, која су усмерена на заштиту приватне сфере живота. Због нарастале опасности „од нетрадиционалних претњи безбедности, организованог криминала и тероризма, чије су штетне последице по виталне државне вредности у појединим случајевима биле погубније (разорније) од традиционалних претњи”, данас се, као последица секуритизације, сузбијање

⁶⁷² S. Alkire, *op. cit.*, стр. 39–40.

⁶⁷³ О. Андонов, „Очување и реализација националних интереса и безбедносна политика ЕУ”, *Међународни проблеми*, 45 (1)/2013, стр. 90–91.

⁶⁷⁴ В. Гречић, С. Кораћ, „Политички дискурс екстремне деснице у Западној Европи”, *Међународни проблеми*, 44 (2)/2012, стр. 213.

ових облика криминала спроводи на свим нивоима и одражава се, у великој мери, и на обичног грађанина.⁶⁷⁵

Традиционална перспектива унутрашње безбедности подразумевала је ниску инциденцу криминала. Безбедност се у оквиру концепта људске безбедности амбициозније схвата, јер подразумева да се осим неутралисања традиционалних безбедносних претњи, утиче и на квалитет живота становништва у правцу оптималног задовољења свих битна права. У случајевима када се угрожавају оптимална права становништва на разумно квалитетан живот, сматра се да постоје проблеми у људској безбедности што води хипер–секуритизацији. Rita Taureck подсећа да се хипер–секуритизација може избећи уколико се секуритизација одвија кроз етапе: идентификацију егзистенцијалних претњи, хитног поступања и деловањем на основу повезивања више секторска, уз помоћ флексибилније утврђених правила.⁶⁷⁶

Промене у схватању безбедности условиле су потребу за њеним ужим одређењем које се сада везује за „слободу од страха” код које је нагласак на морално оправданом и неопходном превентивном или репресивном деловању како би се обезбедила и заштитила људска права.⁶⁷⁷ Од суштинског значаја за функционисање демократије и делотворно остваривање права је одговорност за њихову заштиту која се поставља у вези са институцијама које располажу репресивним овлашћењима.

Репресија и систем кривичне правде представљају битан фактор добробити код људи. Полиција има функцију повећања осећаја добробити, јер на нивоу заједнице омогућава суочавање са безбедносним претњама. Извршење кривичног дела у контексту права, представља кршење правне норме, али у контексту квалитета живота реч је о претњи или нарушавању вредности. Пошто „показивање моћи у безбедносној сфери неминовно разоткрива симетричан или асиметричан однос моћи учесника (субјекта безбедности и субјекта опасности)”,

⁶⁷⁵ М. Мијалковски, *op. cit.*, стр. 109.

⁶⁷⁶ R. Taureck, “Securitisation Theory and Securitisation Studies”, *Journal of International Relations and Development*, (9)/2006, стр. 53–61.

⁶⁷⁷ М. Липовац, Л. Глушац, *op. cit.*, стр. 62.

онда полиција у вршењу своје функције може негативно утицати на добробит грађана, пошто може бити и фактор фрикције у остваривању те добробити.⁶⁷⁸

Вредности у друштву обликују сложену мрежу међузависних смерница, па „уколико нас доводе до задовољавајућих резултата, онда су адекватне“.⁶⁷⁹ Питање добробити је питање прављења комплетне слике вредности у друштву, у зависности од тога како је добробит дефинисана. Објективна добробит је, стандардно, заснована на статистичким подацима као што су бруто национални доходак, просечан износ зараде и сличним показатељима материјалног благостања који се типично сматрају елементима добробити. Субјективна добробит је вишедимензионални конструкт који обухвата задовољство животом и већу учесталост пријатних афеката, а мању оних непријатних. Субјективна добробит има везе са слободом и због тога репресија негативно делује на њу. Објективна и субјективна добробит не морају да буду у односу кореспонденције, већ комплетна реална слика вредности у друштву може показивати да се они налазе у колизији.

Полицијски рад је под великим утицајем јавне дискусије о људској безбедности, јер њега у изворном смислу дефинише борба против криминала и одржавање друштвеног реда.⁶⁸⁰ Репресивна контрола се руководи искључиво анализама о безбедности. Међутим, добробит се различито одређује у зависности од вредности заједнице, па је могуће и кумулативно повећање добробити чак иако се повећава угрожавање одређене вредности. У контексту права, безбедност се може одредити као цена поверења коју грађанин даје држави и законодавцу. Иако се, у смислу генералне превенције, свака репресивна функција примењује и са намером да врши одређени превентивни утицај, било да је то очекивање основано или не, интензивирање репресивног полицијског рада, уместо да повећа, може угрожавати људску безбедност путем нарушавања права на слободу од државног

⁶⁷⁸ М. Мијалковски, „Комплементарност људске, националне и колективне безбедности“, *Војно дело*, 60 (2)/2008, стр. 120.

⁶⁷⁹ О. Павићевић, А. Булатовић, „Моралне основе друштвеног поретка и криминал“, *Зборник радова Института за криминолошка и социолошка истраживања*, 34 (1)/2015, стр. 36.

⁶⁸⁰ А. Фатић, С. Кораћ, А. Булатовић, *op. cit.*, стр. 236.

терора. Ово је посебно изражено у вези са применом специјалних истражних техника где безбедносни ефекти у смислу људске безбедности подразумевају испуњавање потребе за минималном употребом специјалних овлашћења уз максималне безбедносне ефекте, што се остварује пре свега процедуралним ограничењима за примену појединих истражних техника како оперативни рад не би фактички угрожавао људску безбедност.⁶⁸¹ На тај начин се, и у контексту усмеравања репресивних мера ка одређеним дисфункционалностима у заједници, а сходно надлежности, делује у праву оптимизације односа у заједници, доприносом увећавању друштвеног капитала који има најзначајнију улогу у нашем осећају субјективне добробити.

7.9 Појам „безбедносне државе“ у светлу изазова од организованог криминала

У модерној националној држави, у контексту безбедности, кључни принцип је разликовање унутрашње и спољне безбедности и сходно томе утврђивање различитих улога полиције и војске као њених чинилаца са посебно дефинисаним функцијама. Традиционална улога војске се одређује у контексту секуритизације територије у односу на чиниоце изван ње. Суштинска функционална разлика у деловању полиције се одређује према обиму репресивне моћи са којом она располаже у суочавању са претњама. Michel Foucault дефинише полицијску функцију као скуп средстава путем којих се државна власт може увећавати док, истовремено, одржава државу у добром стању. Полиција је тако израз калкулација и техника које омогућавају динамичан, стабилан и за контролу подобан однос између унутрашњег поретка државе и развоја сопствених снага.⁶⁸² Функција

⁶⁸¹ Federal Bureau of Investigations, *Domestic Investigations and Operations Guide 2011*, стр. 95, <https://vault.fbi.gov/FBI%20Domestic%20Investigations%20and%20Operations%20Guide%20%28DIO%29/fbi-domestic-investigations-and-operations-guide-diog-2011-version/fbi-domestic-investigations-and-operations-guide-diog-october-15-2011-part-01-of-03/view, asp>, 14. новембар 2015.

⁶⁸² M. Foucault, *Security, Territory, Population*, Palgrave Macmillan, United Kingdom, 2009, стр. 408.

савремене полиције се одређује у вези са друштвеним благостањем које би полиција требало да подржава својим деловањем у оквирима закона и прописа.

Модерна национална држава се суочава са изазовима који представљају и унутрашње и спољне претње. Правне норме се доносе у циљу унапређивања стабилности друштва. Модерни изазови безбедности подстакли су развој додатних институционалних фактора безбедности, па у савременој држави ту функцију имају и обавештајне агенције, специјалне и паравојне јединице и жандармерија.

Глобализација је утицала на развој међузависности у свету и због тога су савремене непосредне претње заправо непознате. То је зато што су се претње, као што су тероризам и организовани криминалитет, илегалне миграције и трговина наркотицима, трансформисале на начин који упућује да је потребна реалокација њихове адекватне контроле и сматра се да са њима није могуће успешно се суочавати искључиво применом војног деловања или полицијским радом, већ да је неопходан комбиновани приступ.⁶⁸³ Формирање жандармерије као специфичне структуре са репресивним обласћенима, управо то рефлектује, иако је упитно у погледу људских права и закона. Она је део оружаних снага за одржавање поретка, јавног реда и борбу против криминала.

Хибридне војно–полицијске снаге, односно, полицијске снаге са војним статусом у оперативном деловању нису обавезане конвенционалним нормама, чиме се уклања њихова одговорност у поступању. Историјски примери репресивног деловања оваквих структура у циљу очувања поретка као фундаменталног за безбедност заједнице налазе се у не–демократским и аутократским режимима. За време док је Бенито Мусолини био на власти у Италији, ову функцију су вршили карабињери (*Carabinieri*), а у Шпанији, у режиму генерала Франка, њу је вршила Цивилна гарда (*Guardia Civil*), и ове оружане структуре су успешно деловале у оквирима обезбеђивања унутрашње безбедности. Управо је овакво историјско искуство утицало на приписивање

⁶⁸³ U. Schneekener, "Fragile Statehood, Armed Non-State Actors and Security Governance", *Private Actors and Security Governance* (eds. A. Bryden, M. Caparini, Lit Verlag, Berlin, 2006, стр. 24.

садржаја изразу „полицијска држава” којим се у најширем кругу означава држава чији поредак представља антипод у односу на концепт правне државе, тј. државу у којој власти масовно и интензивно користе свој репресивни апарат, најчешће у облику полиције или безбедносних служби (тајна полиција) са циљем остваривања веће контроле над становништвом. Појам полицијске државе повезан је са тоталитарном државом, иако има примера да су у номинално демократским државама репресивни органи добијали велика овлашћења, у околностима проглашеног ванредног стања.⁶⁸⁴

У савременој националној држави јасно се уочава процес нестајања традиционалог принципа за обезбеђивање безбедности, уклањање институционалних разлика између војске и полиције, разлика између ратовања и полицијског рада, тј. полицијско деловање се милитаризује. Разматрајући развој друштвеног реаговања на безбедносне претње, Denis Bailey указује на „парадокс отвореног друштва” у коме се одвија процес „цитаделизације” САД који се ослања на повећавање интрузије у права грађана.⁶⁸⁵ Криминал се перципира као озбиљна унутрашња безбедносна претња као и на нивоу међународне заједнице, а реторика објављивања рата транснационалном организованом повезује се са идејама о милитаризацији институција које гоне учиниоце дела.

Док је пре терористичких напада у Њујорку 2001. године, FBI могао да покрене истрагу против неког само ако претходно прикупи доказе који би упућивали на неку врсту криминалне активности, нова званична упутства уводе „процену” као нову фазу у истрази која омогућава да се уз помоћ интрузивних, специјалних истражних техника, истражују лица и институције и без доказа и без сумње у погледу евентуалне незаконите активности оних који се истражују, просто на основу „сумњивости” без покрића чиме се практично дерогира

⁶⁸⁴ Тако је долазило до трансформације у полицијске државе због рата против тероризма у САД након напада 11. септембра 2001, у Србији након убиства премијера Зорана Ђинђића 12. марта 2003. године и у Француској након терористичких напада 13. новембра 2015. године.

⁶⁸⁵ D. Bailey, *The Open Society Paradox: Why the 21st Century Calls for More Openness — Not Less*, Potomac Books, USA, 2004, стр. 114.

претпоставка невиности.⁶⁸⁶ Наон терористичких напада у САД, у септембру 2001. године, већ у октобру те године усвојен је, са становишта људских права и слобода, контроверзан закон, тзв. Патриотски закон (*Patriot Act*) који омогућава неоправдано задирање у право на приватност и слободу изражавања проширивањем овлашћења у погледу могућности надзирања и пресретања комуникације.⁶⁸⁷ Naomi Wolf указује на нову правну реалност у Америци која је створена доношењем закона о ауторизацији одбране 2006.⁶⁸⁸ Овим прописом је омогућено деловање оружаних структура на начин који кореспондира са оним типичним за полицијску државу, а овлашћења извршне власти су тако проширена да задиру у саме темеље основних људских права и слобода. На пример, председник САД је сада овлашћен да користи војне трупе као домаће полицијске снаге у случају ванредних ситуација које су утврђене као „природне катастрофе, избијање заразе, терористички напад” и, неодређено, као „друге ситуације”. Такође, проширена су му овлашћења да проглашава ванредно стање, а може да и упути националну гарду једне државе да спроводи мере у вези са ванредним стањем у другој држави, упркос противљењу гувернера и становника те државе.⁶⁸⁹ У случају означавања неког лица као непријатељског борца, суспендовано је дејство Женевских конвенција којима се штите основна права непријатељских војника и цивила за време ратних сукоба.⁶⁹⁰ Давањем могућности ограничавања слободе лица без основа, у домену кривичног права, практичне последице ове нове правне реалности се исказују као одступање од начела законитости које изражава латинска формулација *nullum crimen, nulla poena sine lege* чија је намена обезбеђивање правне сигурности грађана, како би знали шта је забрањено и како је кршење забране санкционисано, односно, заштита од самовоље државе.

⁶⁸⁶ E. Berman, *FBI: Fact or Fiction?*, Brennan Center for Justice, New York School of Law, New York, 2011, стр. 1.

⁶⁸⁷ J. Rosen, B. Wittes (eds.), *Constitution 3.0: Freedom and Technological Change*, Brookings Institution Press, USA, 2011, стр. 224.

⁶⁸⁸ N. Wolf, *The End of America: Letter of Warning to a Young Patriot*, Chelsea Green Publishing, USA, 2007, стр. 15.

⁶⁸⁹ *Ibidem*.

⁶⁹⁰ *Ibid.*, стр. 16.

И у ЕУ се одвија диверсификација институционалних фактора безбедности, те сад у постојећем систему делују и FRONTEX и Европске жандармеријске снаге (European Gendarmerie Force, скраћено: EUROGENDFOR).⁶⁹¹ Frontex има мандат да спречава илегалну имиграцију координирањем оперативне сарадње држава чланица ЕУ у управљању спољним границама.⁶⁹² EUROGENDFOR од оснивања бележи сталан раст броја земаља чланица, посматрача и партнера, а оформљен је за координацију цивилних и војних мисија. EUROGENDFOR се описује као „оперативне, унапред организоване и робусне снаге за брзо размештање“ које ће допринети Заједничкој безбедносној и одбрамбеној политици (*Common Security and Defence Policy*) која представља стратегију безбедности ЕУ, чак и када нису распоређене у структурама Европске уније.⁶⁹³ На овај начин је истакнута интернационализација војног и полицијског деловања као праксе ЕУ. Ова специјална ЕУ структура има сва овлашћења и ресурсе полиције, војске и тајних служби, може деловати у договору с националним полицијама или војском у борби против нереда, немира и великих демонстрација, а не подлеже дејству правних норми. Овакав развој у области безбедности у ЕУ у дискурсу се означава као успостављање „тврђаве Европа“ чиме таквој политици и пракси додељује негативна конотација, слично оној коју има „цитадела Америка“.⁶⁹⁴

Заговорници цитаделизације у обликовању институција и политике у вези са безбедношћу, истичу да је за адекватно деловање према претњама безбедности потребна флексибилност коју омогућава двојака експертиза у овим снагама, цивилна и војна. Тиме се наговештава да се од даљег развијања „безбедносне државе“ може, као крајњи резултат очекивати, спајање функција полиције и војске у једну институцију од које би се захтевало да осигурава како унутаршњу тако и спољну безбедност.

⁶⁹¹ J. Voetelink, *Status of Forces: Criminal Jurisdiction over Military Personnel Abroad*, Springer, 2015, стр. 101.

⁶⁹² Видети детаљније на: Frontex, <http://frontex.europa.eu/about-frontex/mission-and-tasks/>, asp, 14. новембар 2015.

⁶⁹³ Видети детаљније на: Eurogendfor, www.eurogendfor.org/organisation/what-is-eurogendfor, asp, 14. новембар 2015.

⁶⁹⁴ Amnesty International, *The Human Cost of Fortress Europe: Human Rights Violations Against Migrants and Refugees at Europe's Borders*, Amnesty International, London, 2014, стр. 9.

Организовани криминал као претња безбедности је у центру разматрања националне и међународне безбедности. Нејасноће у одређивању мандата хибридних војно–полицијских структура указују на неспремност државе да уступи контролу над виталним областима безбедности. Одређивања мандата ових структура као „успостављање безбедног и сигурног окружења” ствара простор за различито тумачење, тј. може да обухвати и операције против организованог криминала. Како се на хибридне војно–полицијске структуре не примењују правне норме, даљи развој у том правцу, тј. изградња „безбедносне државе”, имплицира могућност деструктивних последица по гарантована људска права и слободе.

7.10 Безбедносна и либерална држава у светлу људских и грађанских права

Безбедност је високо вредновано политичко добро, па је њено обезбеђивање једна од основних функција државе која се на унутрашњем нивоу остварује кроз функционалан приступ правима. Међусобни однос државе и друштва приликом остваривања безбедности у контексту права обухвата обавезу државе да их поштује и штити, као и поступање у коме их под одређеним условима ограничава.

Основна либерална претпоставка о основним индивидуалним правима је право на „живот, слободу и тежњу ка срећи“, као и обавеза међународне заједнице да штити и унапређује та права. Либерална држава као концепт политичке организације заједнице омогућава тзв. „отворено друштво” у коме постоји подела власти, грађани могу да слободно делују, а цензуре нема у активном смислу. У либералној држави појединац је централно позициониран, а држава прописује одређене услове као што су слободе и једнакости, како би појединци били безбедни.

Квалитет живота у отвореном друштву одређује и поступање полиције, те полиција поступа у складу са уставом и законима и спроводи истраге уколико постоји основана сумња да су активности које се истражују незаконите. Полиција у отвореном друштву не хапси грађане произвољно, без основа, и не застрашује

оне који се не слажу са владајућом политиком. Отворено друштво је толерантно спреам различитих врста понашања у смислу разлика у политичким уверењима, религијских разлика, расе итд. У смислу права, различитост се штити правом на приватност и на тај начин се ово право смешта у темеље отвореног друштва. Аутентична слобода у смислу који јој придаје либерална теорија условљена је управо заштитом приватности. Различитост подразумева, како Iris Young истиче, слободу од угњетавања, тј. одсуство „насиља, експлоатације, маргинализације, немоћи и културног империјализма”, што указује на блиску везу са разумевањем безбедности као стања у коме се не осећа било каква опасност.⁶⁹⁵ Безбедност као вредност односи се на референтни објекат заштите од опасности, односно, одређује се као крајњи циљ и разлог безбедносног деловања, па је у том смислу мерило за оцену стања безбедности.⁶⁹⁶

У традицији либерализма, суштинско питање у расправи о државним функцијама може се свести на питање легитимног подручја деловања државе, тј. на границе државне интервенције. У контексту безбедности, кључна питања су у ком облику и у ком степену држава треба да интервенише. У сржи либералне теорије је тврдња да добро уређена друштва успешно гарантују минимум безбедности својим припадницима.⁶⁹⁷ Став о немешању државе аргументује се потребом минималистичког интервенисања државе које је уско ограничено на функције које су нормиране правом.

Организовани криминал и тероризам су доминантне неконвенционалне претње безбедности, али суочавање с њима подразумева различит приступ који је, како указује Cornelius Friesendorf, ослоњен на асиметричну тактику и одмеравање интензитета реакције због чега се повећава ризик за оне који непосредно

⁶⁹⁵ I. Young, “Five Faces of Oppression”, *Diversity, Social Justice, and Inclusive Excellence Transdisciplinary and Global Perspectives* (eds. S. N. Asumah, M. Nagel), University of New York Press, Albany, 2014, стр. 3–22.

⁶⁹⁶ D. Gasper, O. A. Gómez, *Evolution of Thinking and Research on Human and Personal Security 1994–2013*, Human Development Report Office, United Nations Development Programme, NY, 2014, стр. 9.

⁶⁹⁷ B. Ackerman, “Political Liberalisms”, *Political Liberalism: Variations on a Theme* (ed. S. P. Young), SUNY Press, 2004, стр. 101.

интервентнишу.⁶⁹⁸ У земљама разореним унутрашњим или спољашњим сукобима насиље је уобичајен метод деловања организованог криминала, нарочито у вези са отмицама, изнудама и кријумчарењем, па је интервенисање скопчано са високим нивоом ризика.⁶⁹⁹ Као алтернатива минималистичком приступу интервенисању против организованог криминала у примени силе који је типичан за традиционално полицијско деловање, како коментарише Peter Kraska, супротставља се максималистички приступ који је типичан за редовне оружане снаге, а то подразумева употребу силе засновану на проширеним овлашћењима којих нема у традиционалном корпусу овлашћења.⁷⁰⁰ Овај приступ се означава и као процес милитаризације која, у свом најосновнијем смислу, наглашава употребу силе и претњу силом као најпогоднији и ефикасан начини за решавање проблема, при том фокусирајући институционално моделовање, организовање деловања и одређене ситуације.⁷⁰¹

У националним оквирима, од институционалних фактора безбедности, полиције и осталих релевантних институција, у либералној држави се очекује да поштују право на приватност и да личне податке прикупљају и користе у оној мери која је нужна за постизање законитих циљева чиме се упућује на принцип минималистичког интервенисања и у практичном смислу, ограничава такво деловање. У пуном смислу, балансирање између права и интрузивних мера врши се путем права грађана на увид у своје податке, унутрашњом, хијерархијском (инстанцијском) контролом и путем дисциплинске одговорности, и спољашњом контролом над прикупљањем, чувањем и коришћењем тих података коју врше независне институције.

Максималистички приступ у суочавању са безбедносним претњама краткорочно је делотворнији и успешније се носи с краткорочним ризицима, али за либералне демократије представља проблем у дугорочној перспективи, јер су

⁶⁹⁸ C. Friesendorf, *International Intervention and the Use of Force: Military and Police Roles*, The Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF), 2012, стр. 13–14.

⁶⁹⁹ *Ibid.*, стр. 14–15.

⁷⁰⁰ P. B. Kraska, “Militarization and Policing—Its Relevance to 21st Century Police”, *Policing*, 2007, стр. 2.

⁷⁰¹ *Ibid.*, стр. 3.

државе са либерално–демократским уређењем значајни промотери међународних људских права и на унутрашњем плану и у међународним оквирима, па дерогација права утиче на њене структурне постулате.⁷⁰² Савремено безбедносно окружење ставља под притисак државе да употребе силу, док се, истовремено, унутар либералних демократија акумулира притисак да употребљена сила буде одмерена према принципу пропорционалности који је садржан у уставима, законима и безбедносним доктринама. Ширим овлашћењима се директно задире у људска права, па се на тај начин заправо генеришу нове безбедносне претње у смислу људске безбедности, због сталног ширења безбедносних надлежности и могућности задирања у људска права и слободе које се оправдавају заштитом других усвојених вредности.

На *nexus* узмеђу унутрашње и спољне безбедности упућује Florian Trauner констатацијом да се ангажовање ЕУ у иностранству у вези са безбедносним претњама доживљава као неопходно да би се одржавао висок ниво унутрашње безбедности, тј. као средство које је компатибилно мерама које се предузимају унутар граница ЕУ.⁷⁰³ На овај начин се трасирају политички и институционални изазови у домену безбедности и исказују као потреба да се адекватно балансирају приоритети унутрашње и спољне политике уз уважавање реалности према којој екстремне мере делегитимизују њихове актере, што је и искуствено потврђено.⁷⁰⁴

⁷⁰² У литератури се овакав развој надлежности и овлашћења етикетира и изразом који алудира на деловање мировних снага у конфликтним подручјима — „полицијско билдовање” (*policebuilding*), али који ироничним призвучком указује на претње људским правима и слободама који прате овакве процесе. Видети детаљније у: F. Heiduk, “Rethinking ‘Policebuilding’”, *Cooperation and Conflict*, 50(1) 2015, стр. 69–86.

⁷⁰³ F. Trauner, “The Internal–external Security Nexus: More Coherence Under Lisbon?”, *Occasional Paper of The Institute for Security Studies (EUISS)*, 89/2011, стр. 10.

⁷⁰⁴ На пример, употреба отровног гаса 1915. године у Првом светском рату, напад на Светски трговински центар у Њујорку 2001. године или масовна трговина женама и наркотицима за финансирање устанка која се петнаест година касније одвија на простору Исламске државе Ирака и Леванта (*Da'ish*).

ГЛАВА VIII

Савремена сазнања о транснационалном карактеру организованог криминала у светлу идеја о оптималном обликовању контролних стратегија

8.1 Истине и заблуде о глобалном досегу организованог криминала

Криминална организација мафијашког типа је стереотип који доминира у популарној представи о организованом криминалитету. У стручној литератури је он одавно оповргнут, односно указује се да је данас такво „злочиначко удруживање” заправо анахронизам. Осим тога, нереална је и тенденција да се деловање криминалних организација предимензионирано описује. Како наводе Marcus Felson и Rachel Boba, основни принципи криминалног деловања су:

- ефикасно избегавање откривања и минимизовање ризика у вези са другим учиниоцима кривичних дела,
- избегавање директног контакта у криминалној сарадњи и максимално редуковање комуникације како би се на тај начин избегло циркулисање информација које би могле да угрозе било њихове активности било учиниоце активности у смислу њиховог гоњења, и
- ангажовање по принципу што мањег улагања свих ресурса зарад остваривања што већег криминалног профита.⁷⁰⁵

Klaus von Lampe истиче да функционисање на илегалним тржиштима захтева тајност и ниво поверења што упућује на лабаво, ланчано повезивање као погодније за мобилизацију ресурса и теже се открива, па је, уједно, то и примеренија форма организације од формата организације у којој су чланови блиско повезивани, у чврстом језгру.⁷⁰⁶ Организациона форма са велики бројем чланова не подржава већину криминалних активности, али, свакако, постоје и

⁷⁰⁵ M. Felson, R. L. Boba, *Crime and Everyday Life*, 4th edition, Sage, 2010, стр. 11–12.

⁷⁰⁶ Klaus von Lampe, 2006, *op. cit.*, стр. 16.

велике криминалне организације које се у деловању ослањају на лојалност припадника и формализован кодекс понашања.⁷⁰⁷

Ако међусобне односе у криминалној организацији карактерише висок ниво поверења, она се формира као организација затвореног типа, делује примарно преко сопствених чланова и сарадника и подразумева поделу рада унутар сопствене структуре.⁷⁰⁸ Ако је ниво поверења у међусобним односима низак, онда се недостатак поверења компензује потребом да се криминалне операције успешно спроведу — такве организације имају флексибилнију структуру и више су компететивно оријентисане.⁷⁰⁹

Концептуално најпогоднији начин организовања криминалаца, а следећи опортунитет, и најчешћи начин организовања, представљају криминалне мреже у оквиру којих сарађују мање, децентрализоване криминалне организације.⁷¹⁰ Емпиријску потврду за ово дала су истраживања трговине наркотицима која представља пропорционално најзначајнији извор криминалног профита у глобалним оквирима који је неколико стотина пута већи у односу на било коју другу значајно лукративну активност организованог криминала. Наиме, емпиријски је потврђен тзв. „ефекат балона”, односно способност ефикасног измештања производње дроге на нову локацију, у земљи у којој се узгаја култура од које се дрога добија или прекогранично, а који настаје као реакција на догађаје услед којих је смањена атрактивност подручја актуелне производње (на пример, због интензивирања или ефикаснијег гоњења).⁷¹¹

Импулс за успостављање сарадње између криминалних организација на транснационалном нивоу показује сличност са логиком развоја пословања, јер се користе исте врсте инструмената и механизма. Мотивација за ову сарадњу је повећање капацитета за пословање чиме се може постићи увећавање профита, па се у литератури организовани криминал описује и као „наставак бизниса на

⁷⁰⁷ M. Felson, R. L. Boba, *op. cit.*, стр. 12.

⁷⁰⁸ C. Morselli, T. Gabor, J. Kiedrowski, *op.cit.*, стр. 24–25.

⁷⁰⁹ *Ibid.*, стр. 25.

⁷¹⁰ J. Chatterjee, *op. cit.*, стр. 3.

⁷¹¹ P. Reuter, F. Trautman, *A Report on Global Illicit Drugs Markets 1998–2007*, Trimbo's Institute and RAND, European Commission, 2009, стр. 51.

криминалан начин”.⁷¹² Успоставља се тзв. „глобални ланац добара” повезивањем актера, од произвођача сировог материјала до произвођача финалног производа, стварајући мрежу сарадничких односа међу снабдевачима тржишта и везе снабдевача са понуђачима специјализованих услуга. У таквом ланцу се налазе и регуларни пословни ентитети што солидније интегрише илегалну економију у легалну.

Друштвени капитал се може одредити као концепт који се односи на друштвене мреже, правила реципроцитета и поузданости који оне генеришу, а које утичу на капацитете појединаца и колективитета да успешно делују. Поверење је један од елемента друштвеног капитала, а у контексту међусобних односа унутар и између криминалних организација, представља ресурс који омогућава промене у односима актера која води акумулацији социјалног капитала. Лични однос међу сарадницима је кључан. Примарно поверење увек је повезано с непосредним искуством, а код криминалаца су то обично заједнички затворски стаж, иста етничка група, заједничка историја у вези са активностима у формативном узрасту у вези са местом боравка, образовањем и другим елементима социјализације. Начини на које долази успостављање сарадње, осим личних односа, подразумевају и специфично усмерене иницијативе, билатералне и мултилатералне састанке високог нивоа, путем посредника и неформалних контаката.⁷¹³

„Релативна добит” као узрок криминала и механизам регрутовања је процена добити коју организација може остварити у сарадњи и која се одмерава се с обзиром на добит коју извлачи партнерска организација, а може постати препрека сарадњи, тј. сарадња може да створи конкуренцију.⁷¹⁴ Колумбијски трговци наркотицима су своје partnere из Мексика плаћали не новцем, већ кокаином који је био предмет трговине, а онда су њихови мексички сарадници тај кокаин користили да би преузели контролу над трговином дрогом у САД западно

⁷¹² P. Williams, 2001(б), *op. cit.*, стр. 106.

⁷¹³ P. Williams, 2002(а), *op. cit.*, стр. 77–78.

⁷¹⁴ Т. Јолић, „Politički realizam i anarhija u međunarodnim odnosima”, *Prolegomena*, 10 (1)/ 2011, стр. 121.

од Мисисипија.⁷¹⁵ Слично, турски трговци дрогом су плаћали сараднике из Албаније за транспорт „Балканском рутом”, а онда су их они временом, тихо истиснули са тржишта у Швајцарској, Норвешкој, Шведској и Италији.⁷¹⁶

Транснационални организовани криминал подразумева да његови актери потичу из различитих криминалних култура, да се разликују у принципима деловања и начину давања инструкција и да, упркос заједничким интересима, имају различите потребе и приоритете, што може, као последицу, имати неусаглашено поступање или сукобљавање. Услед асиметрије у перцепцији која постоји међу организацијама, нарушава се *rex mafiosa* којим се означава стање сарадње, тј. долази до насилне конфронтације међу криминалним организацијама. На пример, почетком 80тих година прошлог века латиноамерички картели за трговну наркотицима, Меделин (*Medellin*) и Кали (*Cali*) су покушали да сарађују, али су крајем те деценије завршили у крвавом обрачуноу око тржишта дрогом у Њујорку. Када је повећан притисак на њихово криминално пословање успешнијим гоњењем, у пуној мери су се испољиле међусобне разлике у стратешком приступу (директан сукоб са државом, тј. прикривена конфронтација уз помоћ корупције), различити интереси (улагање у земљишне поседе наспрам улагања у мали бизнис) и стил рада (луксуз и привлачење пажње насупрот настојању да се пажња не привлачи и да се делује неупадљиво).⁷¹⁷

Степен неповерења унутар транснационалог криминалног ланца је толики да кад се сарадња успостави, у оквиру утврђене поделе рада формира се елемент са посебним задужењем. Овај део структуре транснационалне организације функционише као интерна „полиција”, предузимајући мере како би се умањила подложност активности организације спољном нападу или инфилтрацији. Мере опреза у вези са сарадницима регрутованим у мрежу, комбинују се са мерама за обезбеђење лојалности кроз мешовити приступ, ритуалима и латентном принудом усмереном против нових чланова или њихових породица. Та својеврсна

⁷¹⁵ Детаљније видети у: P. Williams, 2002(a), *op. cit.*, стр. 79–80.

⁷¹⁶ B. McCollum, *Threat Posed by the Convergence of Organized Crime, Drug Trafficking, and Terrorism: Congressional Hearing*, DIANE Publishing, USA, 2002, стр. 42.

⁷¹⁷ Детаљније видети у: P. Williams, 2002(a), *op. cit.*, стр. 79.

„унутрашња полиција” транснационалне организације стара се да се спречи осипање мреже, или, ако до тога ипак дође, да штета буде сведена на минимум.⁷¹⁸

Због адаптивности организованог криминала која се исказује његовом феноменолошком упорношћу, коју Phil Williams описује као „способност да се континуирано делује заснована на капацитету да се неутралишу контролне активности које то спречавају”, створена је идејна предрасуда да криминалци лако сарађују.⁷¹⁹ Објективно, досег те сарадње, заправо, није такав, јер је условљен постојањем друштвеног капитала унутар криминалног света.⁷²⁰ Међу криминалцима влада велико узајамно неповерење и везе се тешко успостављају, па до успостављања сарадње на транснационалном нивоу долази уз значајне тешкоће.

8.2 Искуства о локалној бази већине делатности организованог криминала

Историјски посматрано, криминалне организације су формиране као структуре локалног или регионалног карактера, клановског типа, уобичајено са друштвено утицајним појединцем као лидером који успоставља везе и одржава односе са политичком и финансијском елитом.

Anna Sergi коментарише савремену „панораму” организованог криминала у неколико равни.⁷²¹ Перспектива наратива одражава преклапање значења које се приписује синтагми „организовани криминал”. Еволутивна перспектива се односи на нове деликте организованог криминала који се нормирају на националном и међународном нивоу као облик притиска, односно, институционалне друштвене

⁷¹⁸ P. Williams, 2001(a), *op. cit.*, стр. 83.

⁷¹⁹ P. Williams, “Transnational Organized Crime, Illicit Markets, and Money Laundering”, *Challenges in International Governance* (eds. P. J. Simmons, C. Ouderen), Carnegie Endowment, Washington, 2001(6), стр. 106–150.

⁷²⁰ P. van Duyne, “Old and New in Criminally Mobile Europe”, *Crime, money and criminal mobility in Europe* (eds P. C. van Duyne et al.), Wolf Legal Publishers, Nijmegen, 2009, стр. 4.

⁷²¹ A. Sergi, “Perspectives on organised crime between policy and research: a criminological analysis of the new offences of participation in organised crime activities in England and Wales”, *Papers from the British Criminology Conference Vol. 1*, The British Society of Criminology, 2015, стр. 43.

контроле. Перспектива менаџмента рефлектује неке од непосредних ефеката на кривичноправни систем које имају нови деликти организованог криминала.⁷²²

Супротстављене перспективе се уочавају у погледу оцене способности организованог криминала да шири своја криминална тржишта што је у вези како са оценом утицаја глобализације на феномен организованог криминала тако и са оценом криминалне мобилности, а што се у суми може изразити као питање о карактеристикама транснационалног организованог криминалитета које укључује и разматрање његове базе.⁷²³

У литератури се уочавају две доминантне школе мишљења.⁷²⁴ Једна група аутора сматра да организовани криминал слично мултинационалним корпорацијама, поступа стратешки, рационално и динамично, на основу спроведене анализе трошкова и користи, те да се на основу тога једноставно дислоцира у оквирима глобалне тржишне привреде, стварајући дуготрајне везе као базу са своје континуирано деловање и формирајући криминалне савезе. Ова перцепција је фундаментална за настанак израза „транснационални организовани криминал” и доминира савременом реториком о организованом криминалитету у политичкој и правној сфери. На основу транснационалног одређења организованог криминала, његова мобилност се исказује као природна последица економске глобализације јер тиме организовани криминал следи рационалну логику опортунитета.

Тврдња да је организовани криминал локално базиран и да делује у оквиру омеђене територије супротставља се транснационалном одређењу природе савременог организованог криминалитета.⁷²⁵ Организовани криминал непрестано репродукује насилну акумулацију средстава на локалном нивоу, а онда свој

⁷²² *Ibidem*.

⁷²³ D. Hobbs, “It was Never About the Money: Market Society, Organized Crime and UK Criminology”, *New Directions in Criminological Theory* (eds. S. Hall, S. Winlow), 2012, стр. 259.

⁷²⁴ Детаљније о различитим мишљењима теоретичара у зборнику: P. C. van Duyne *et al.* (eds.), *Crime, Money and Criminal Mobility in Europe*, Wolf Legal Publishers, Nijmegen, 2009.

⁷²⁵ J. Arsovska, “The “G–local Dimension of Albanian Organized Crime: Mafias, Strategic Migration and State Repression”, *European Journal on Criminal Policy and Research*, 20 (2)/2014, стр. 205.

профит инвестира на глобалном тржишту.⁷²⁶ У том смислу, он одражава комбиновање локалне и глобалне димензије, тј. комбинује моћ и тржиште и показује сличност са мултинационалним корпорацијама у смислу да користи предности глобализације. Dick Hobbs је ову карактеристику природе деловања организованог криминала означио новом кованицом „глокал” (*glocal*) која је настала спајањем речи глобално и локално.⁷²⁷ Локална база организованог криминала у смислу настанка и деловања, не спречава га да се опортunistички понаша еволуирајући и тражећи нове изворе профита, криминалног или легалног.⁷²⁸ Због тога је сузбијање нелегалног промета, које организовани криминал упућује у правцу других сфера или рута за транспорт нелегалне робе, иако на први поглед делује успешно, заправо представља промашај, јер се активности организованог криминала реконфигуришу сходно притисцима са којима се суочава, и њихова елиминација је неделотворна.

Став о локалној бази већине делатности организованог криминала заснива се на аргументима из праксе његовог сузбијања која упућује на његову локалну базу.⁷²⁹ Такође, резултати све бројнијих истраживања упућују на закључивање да се ширење криминалних активности одвија путем директног и индиректног регрутовања појединаца и путем подуговарања појединих сегмената рада у којима су партнери у нелегалном пословању пословни ентитети из легалне сфере.⁷³⁰

Значај објективног сагледавања природе мобилности организованог криминала има далекосежне последице које се протежу од дефинисања његове природе до методологије његове контроле. Последица виђења природе

⁷²⁶ F. Armao, “Criminal Clusters: State and Organised Crime in a Globalised World”, *The European Review of Organised Crime*, 1 (1)/2014, стр. 3.

⁷²⁷ D. Hobbs, “Going Down the Glocal: The Local Context of Organised Crime”, *The Howard Journal of Criminal Justice*, 37 (4)/1998, стр. 407.

⁷²⁸ D. Hobbs, “The Nature and Representation of Crime in United Kingdom”, *Organised Crime in Europe: Concepts, Patterns and Control Policies in the European Union and Beyond* (eds. C. Fijnaut, L. Paoli) Springer Science and Business Media, 2007, стр. 423.

⁷²⁹ United Kingdom Home Office, *Serious and Organised Crime Local Profiles: A Guide*, Home Office, Police, College of Policing, National Crime Agency and Local Government Association, UK, 2014, стр. 11–13.

⁷³⁰ K. von Lampe, “Transnational Organised Crime Connecting Eastern and Western Europe: Three Case Studies”, *Crime, Money and Criminal Mobility in Europe* (eds P. C. van Duyne et al.), Wolf Legal Publishers, Nijmegen, 2009, стр. 38.

организованог криминала је упадање у тзв. „етничку замку”, јер се појава организованог криминала објашњава као вид „трансплантације” криминала, национално неаутентичан феномен који је „увезен” путем имиграције.⁷³¹ Теоријска потпора оваквог виђења се тражи у објашњењу о узрочности криминалитета које га смешта у поље депривације, тј. ускраћености, који се уопштено користи када се говори о незадовољеним људским потребама.⁷³²

Операције већине криминалних организација су локалног карактера, а за међународну сарадњу само постоје неке индикације. Природа „присуства организованог криминала у иностранству” је неодређена, док је природа организованог криминала свакако локална, у релативном смислу, а чланови криминалних организација су заправо мобилни у функционалном смислу. Неспоран резултат утицаја глобализације на организовани криминал испољава се кроз сукобе између ривалских криминалних група и као репресивне мере које државе спроводе у борби против организованог криминала.

Како истиче Anna Sergi, политички наративи утичу на политику сузбијања криминалитета и дефинишу нормативне промене у тој области, иако нема значајних промена у појавности организованог криминалитета које би оправдавале такве наративе.⁷³³ Савремене криминалне организације функционишу као мрежа у којој тргују локални трговци који улазе у узајамне *ad hoc* договоре о конкретним активностима, па већину активности организованог криминала спроводе локални актери, на локалном нивоу. Демистифковање деловања организованог криминала одвија се око утврђивања начина на који функционишу, а последице оваквог разумевања у домену сузбијања се показују у методологији полицијског рада, односно, тиме се упућује да се организовани криминал може сузбијати локално, класичним методама полицијског рада.

⁷³¹ K. von Lampe, 2009, *op. cit.*, стр. 35.

⁷³² Z. Šućur, „Siromaštvo, višedimenzionalna deprivacija i socijalna isključenost u Hrvatskoj”, *Revija za sociologiju*, 37 (3–4)/2006, стр. 132.

⁷³³ A. Sergi, *op. cit.*, стр. 45.

8.3 Структурне особености мрежастог повезивања локализованих криминалних група

Криминалне групе мотивисане остваривањем криминалног профита успостављају међусобне везе и сарађују у конкретно дефинисаним операцијама криминалних активности било да су окружењу у коме влада *rex mafiosa* било да им је окружење дефинисано конфликтом. Иако се ово пословно повезивање може испољити у најразличитијим формама, савремени налази у САД и Европи потврђују да нема много вертикалне интеграције, тј. да разлози опортунитета дефинишу форму криминалног организовања као лабаву мрежу у којој сарадници имају специфичне улоге сходно сегменту операције у коме учествују.⁷³⁴ Кључни актери су класични гангстери; пословни људи; политичари; лидери синдиката. У источној Европи се уочава више вертикалне интеграције — дифузија је тренд који долази са Запада.⁷³⁵ Независно од модалитета интеграције организованог криминала, стиче се утисак да је реч о променљивим коалицијама.⁷³⁶

Значај структурних карактеристика повезивања локалних криминалних група у мреже организованог криминала најдиректније се исказује у домену креирања механизма његове контроле. У том смислу је значајно утврдити да ли је могућа некаква класификаторна схема која би омогућила генерализован приступ.⁷³⁷ Полазећи од различитих функција којима криминалне структуре могу да служе и узимајући у обзир могућ различит степен у коме је могућа интеграција у структури, Klaus von Lampe предлаже дводимензионалну перспективу структуре криминалних организација.⁷³⁸ У једној димензији, смешта три функције структуре које одређује као:

⁷³⁴ K. von Lampe, P. O. Johansen, “Organized Crime and Trust: On the Conceptualization and Empirical Relevance of Trust in the Context of Criminal Networks”, *Global Crime*, 6(2)/2004, стр. 159–184.

⁷³⁵ UNODC, *The Globalization of Crime: A Transnational Organized Crime Threat Assessment*, UNODC, Vienna, 2010, стр. 136.

⁷³⁶ *Ibid.* стр. 228.

⁷³⁷ K. von Lampe, “Organising the Nicotine Racket Patterns of Cooperation in the Cigarette Black Market in Germany”, *Criminal Finances and Organising Crime in Europe* (eds. P. C. van Duyne, K. von Lampe, J. L. Newell), Wolf Legal Publishers, Nijmegen, The Netherlands, 2003(6), стр. 48.

⁷³⁸ *Ibidem.*

- економску којом се остварује материјална добит,
- социјалну која је значајна за утврђивање статуса у заједници, вредности, форум за размену информација и осећај припадања, односно, чине је културни елементи криминалног организовања, и
- квази–управљачку (нормативну и извршну, у условном смислу) којом се подржава економска функција кроз успостављање и спровођење правила и решавање спорова.

У другој димензији структурног повезивања су разлике на нивоу мрежа и организација и оне у вези са различитим нивоом софистицираности њихових структура.⁷³⁹

У оквиру типова комерцијалне сарадње Phil Williams разликује обухватају и стратешке савезе и тактичке аранжмане.⁷⁴⁰ Заједничка карактеристика им је да су у оба типа односа учесници равноправни или упоредиви по снази и утицају.

Стратешки савези представљају систематску сарадњу коју карактерише редовност и предвидивост односа, у којој је уграђен интерес сарадника у будућност оног другог, а оперативне везе се успостављају путем уговора о франшизи или лиценце или као заједнички подухвати (*joint venture*).⁷⁴¹ Такви савези се успостављају, на пример, у вези са дистрибуцијом фалсификованог новца или набавком оружја.

У тактичким аранжманима нема очекивања дугорочне сарадње. Ако се покажу као успешни, могу прерасти у стратешке савезе. За тактичке аранжмане је потребно да постоји нижи степен узајамног поверења у односу на онај који је потребан за стратешко повезивање.⁷⁴² Такви савези се успостављају, на пример, у вези са прањем новца или обезбеђењем неке операције.

Сарадња у оквиру организованог криминала се успоставља као одговор на тржишни амбијент, и увек подразумева настојање да се превазиђу сопствена

⁷³⁹ *Ibid.*, стр. 48–49.

⁷⁴⁰ P. Williams, 2002, *op. cit.*, стр. 69.

⁷⁴¹ *Ibid.*, стр. 69–71.

⁷⁴² *Ibid.*, стр. 69–72.

ограничења.⁷⁴³ Ово се нарочито истиче када је циљ успостављања сарадње приступање новом тржишту кроз неутрализацију или кооптирање потенцијалних конкурената што представља својеврсну дистрибуцију ризика криминалног пословања. Инвестиције у нова тржишта, у случају криминала, подразумевају ризик од реперкусија и губитка робе и добити, па се примењује компензаторска логика путем антиципације. Специфичност криминалне сарадње је што је у питању далеко више анархичан амбијент за криминалне предузетнике, него што је то случај у редовном пословању зато што нема правне заштите интереса који су укључени у сарадњу.

Уговори и услуге које криминална сарадња подразумева аналогни су сарадњи између послодавца и запосленог, на пример, једносмерни снабдевачки однос, или, алтернативно, двосмерни уговор о бартеру на основу ког се једна роба или услуга „креће” у једном смеру, друга у другом.⁷⁴⁴

Структура у облику мреже је опортунистички устројена, јер као флексибилна, омогућава ширење и контракцију према потреби.⁷⁴⁵ Због тога је мање јасан идентитет овакве, условно речено, организације него што је то случај у хијерархијским структурама. Потенцијални проблеми у вези са оваквом структуром настају због тога што није јасно који све субјеката се у њој налазе, по принципу да већа аутономија субјеката даје већу вероватноће насиља.

Мотиви за успостављање сарадње у оквиру структуре мреже налазе се у проширивању географског досега организације и смањењу ризика „пословања” кроз имунитет који гарантује утврђен механизам корупције јер организације које имају успостављен систем корупције су као партнери јаче и пожељније, На пример, кријумчарење као део криминалне индустрије захтева мрежну сарадњу у „низ”, па се структура такве сарадње графички може представити као ланац. Транснационални ланац подразумева ефикасније и јефтиније деловање,

⁷⁴³ K. von Lampe, “The Use of Models in the Study of Organised Crime”, *Usual and Unusual Organising Criminals in Europe and Beyond: Profitable Crimes, from Underworld to Upper World : Liber Amicorum* (eds. Georgios Antonopoulos *et al.*), Maklu, The Netherlands, 2011, стр. 300.

⁷⁴⁴ *Ibid.*, стр. 74.

⁷⁴⁵ P. Klerks, “The Network Paradigm”, *Transnational Organised Crime: Perspectives on Global Security* (eds. A. Edwards, P. Gill), Routledge, 2003, стр. 99.

избегавање конкуренције и антагонизма путем кооптирања за које се развијају специфични механизми као што је то, на пример, подела рада.

Phil Williams разрађује типологију криминалне сарадње по оси времена као једнократну или дугорочна, одређује „животни циклус заједничког подухвата”.⁷⁴⁶

По типу активности он разликује снабдевање, бартер, уговарање услуга за специфичан посао као што су то, убиство, транспорт, прање новца, обезбеђење, или прави *joint venture* аранжман у коме је утврђена јасна и формална подела рада. Типологија матрице сарадње у криминалном миљеу на нивоу саме сарадње подразумева *ad hoc* сарадњу, тактичку и стратешку која представља критичну компоненту сарадње криминалних организација.

Споразуми о разграничењу одређују доњи лимит сарадње, тзв. „негативну сарадњу” која подразумева избегавање проблема, а не остваривање заједничког профита, поделу сфере утицаја и територијално разграничење, односно разграничење по криминалној јурисдикцији, повезано са корупцијом.⁷⁴⁷ Односи који су засновани на снабдевању могу бити једнократни или редовни ако је у питању стабилно снабдевање једног криминалног тржишта, а посебно долазе до изражаја у „ланцу робе”.⁷⁴⁸

Кључна питања о структурним особеностима повезивања организованог криминала постављају се као питање о континуитету и питање ефикасности, односно, питање о узајамној зависности и ексклузивитету која се конкретизују као, на пример, утврђивање снабдевача и везе за дистрибуцију нелегалне робе и услуга или специјализација организација за један тип услуга и ангажовање других за друге услуге.

⁷⁴⁶ P. Williams, 2002, *op. cit.*, стр. 69–71.

⁷⁴⁷ H. R. Friman, “Obstructing Markets: Organized Crime Networks and Drug Control in Japan”, *The Illicit Global Economy and State Power* (eds. R. H. Friman, P. Andreas), Rowman and Littlefield Publishers, 1999, стр. 189.

⁷⁴⁸ P. Klerks, *op. cit.*, стр. 101.

8.4 Развијање савременог *flagging* модела борбе против организованог криминала

Институционално прикупљање и похрањивање података о потврђеним и потенцијалним припадницима организованих криминалних структура, сходно надлежности и институционалним специфичностима, подразумева њихов различит садржај који се креће од података о осуђиваности лица до ажурираних обавештајних података о активностима, а из, истих разлога, ти подаци су различито организовани. На тај начин је аналитички рад условљен на начин који ограничава његов домет у смислу резултата. Без централне тачке приступа информацијама, приступање тим информацијама је онемогућено или је скопчано се тешкоћама. У практичном смислу, проблеми у приступању подацима институција стварају објективне тешкоће за непосредно утврђивање нечије умешаности у криминалне активности.⁷⁴⁹

Са интензивирањем мобилности криминала, која је једна од његових изразитих карактеристика, систематски приступ полиције у превенцији и репресији организованог криминалитета суочио се са ометањем и онемогућавањем, јер уколико је неко лице својим понашањем на неки начин било усмерило на себе пажњу различитих органа гоњења, они су могли бити без свести о његовој евентуалној вези са организованим криминалом или конкретном криминалном активношћу.

Наведене околности приступања специфичним информацијама од стране полиције, подстакле су развој модела борбе против организованог криминала који се именује као *flagging*, по енглеској речи за заставу: *flag*, чиме се упућује на праксу усмеравања пажње на неко лице путем сигнализирања информација о њему, тј. начин да се оно издвоји и тако формира случај који се може даље

⁷⁴⁹ Great Britain: Parliament: House of Commons: Northern Ireland Affairs Committee, *Organised Crime in Northern Ireland: Third Report of Session 2005–06: Oral And Written Evidence*, House of Commons Papers 886–ii 2005–06, The Stationery Office, 2006, стр. 148.

истраживати.⁷⁵⁰ Обележавањем у *flagging* систему, *flag* као категорија се користи као „окидач” за привлачење пажње на информације о неком лицу.⁷⁵¹

Flagging као процес се ослања на вероватноћу да ће криминалац, пре или касније, на неки начин привући пажњу полиције на себе. У таквим ситуацијама систем омогућава сигнализирање свих информација о околностима од значаја за криминално деловање лица које је означено у систему. На основу тих података могуће је, у складу са одвијањем динамике случаја, додатно прикупљати податке за анализирање као што су, на пример, тзв. пасивни подаци у случају када лице није објекат специјалних истражних техника.⁷⁵² Подаци се могу ефикасније претраживати на локалном као и на националном нивоу и омогућава се успостављање релација међу њима како би се активности органа гоњења ефикасније координирале, а њихова сарадња унапредила.⁷⁵³ Такође, *flagging* омогућава унапређивање координације између различитих институција јер се у систему налазе означени контакти са којима се може комуницирати у циљу прибављања додатних информација.⁷⁵⁴ Ако обележени појединац на неки начин привуче пажњу полиције било где, из било ког разлога, систем одмах сигнализира полицији да ли је то лице „безбедносно интересантно” и да ли постоји потреба за даљу акцију. Централизовање контакта за комуникацију о оном ко је обележен може омогућити да се потпуни обавештајни извештај упути службенику који је на основу обележавања почео да ради на случају, односно, да динамично предузме потребне кораке ако је из информација и анализе јасно да је то потребно. Чак иако је дело које је привукло пажњу полиције саобраћајни прекршај, кумулативни ефекат мање озбиљних деликата ће омогућити прикупљање података који се могу искористити у борби против организованог криминала.⁷⁵⁵ Акумулирање

⁷⁵⁰ L. F. Travis III, B. D. Edwards, *Introduction to Criminal Justice*, Routledge, 2015, стр. 82.

⁷⁵¹ *Ibidem*.

⁷⁵² Пасивни подаци (финансијске информације, трансакције, телефонски подаци, интернетски промет, здравствени подаци, подаци о наплаћеној путарини или паркингу итд.) не морају бити значајни за судски поступак, али могу имати велики значај у даљој истрази.

⁷⁵³ S. Leman–Langlois, *Technocrime: Technology, Crime and Social Control*, Routledge, 2013, стр. 145.

⁷⁵⁴ *Ibid.*, стр. 149.

⁷⁵⁵ Serious Organised Crime Agency, *Serious Organised Crime Agency Annual Report and Accounts 2012/13*, The Stationery Office of the House of Commons, London, 2013, стр. 11.

саобраћајних прекршаја доводи до дисквалификације за вожњу учиниоца тих прекршаја, а очекивано је да сваки сусрет с полицијом повећава ризик од откривања дела, јер обавештајни производ настаје као резултат на основу контаката или истраге у којој рутина и сарадници постају видљиви.

Како у великој мери организовани криминал није само национални проблем, јер је објекат његовог деловања транснационалан (на пример, промет робе иностраног порекла), у том овом смислу се обележавање у *flagging* систему директно обраћа транснационалној димензији деловања организованог криминала. По вертикалној оси, у систему учествују међународне институције као што су Интерпол и Еуропол и националне полиције, док су по хоризонталној оси у систему представљене полицијске снаге према унутар–националној структури.⁷⁵⁶

Сваки управљачки механизам има циљеве за које је стратешки али и оперативно одговоран. Модел управљања политиком сузбијања организованог криминалитета који се користи омогућава постављање стандарда и приоритета за рад. Када је криминалистичко–обавештајна служба која прикупља и архивира податке у националним оквирима централизована, како истиче Peter Stelfox, полицијски рад у односу на транснационални и организовани криминал у највећој мери се одвија у локалним оквирима и спроводи га локална полиција.⁷⁵⁷ То имплицира да рационалан приступ полицијском раду на сузбијању организованог криминала, у смислу разматрања трошка и добити, заправо није у криминалистичко–обавештајном раду којим се велика пажња придаје неколицини означених, потенцијално најзначајнијих криминалаца у криминалним хијерархијама и структурама.⁷⁵⁸ Напротив, методолошки примеренији приступ транснационалном организованом криминалу почива на композитном моделу институционалног супротстављања који се састоји од примене проблемски оријентисаног полицијског рада и примене стратегија редуковања криминала.

⁷⁵⁶ P. Stelfox, “Transnational Organised Crime: A Police Perspective”, *Transnational Organised Crime: Perspectives on Global Security* (eds. A. Edwards, P. Gill), Routledge, 2003, стр. 116.

⁷⁵⁷ *Ibid.*, стр. 118.

⁷⁵⁸ *Ibid.*, стр. 117–121.

Репресивно деловање против организованог криминала редовно је повезано са великим тешкоћама и високим трошковима, док је резултат активности које се спроводе са циљем његове контроле увек неизвештан, а узроке криминала оставља нетакнутим. Међутим, оно има шири друштвени значај јер се њиме означавају границе друштвене толеранције на криминал.

8.5 Композитни модел институционалног супротстављања организованом криминалу

Локално деловање организованог криминала потврђује се је кроз искуство у примени *flagging* система које је показује да организовани криминал у локалним оквирима привлачи значајну количину пажње управо локалне полиције. Такође, то, истовремено, потврђује функционалност самог система и успешност полиције да на локалном нивоу установљава везе између криминала у локалним оквирима и организованог криминала као, на пример, у случају када се сукоб ватреним оружјем између доведе у везу са трговином наркотицима, чиме се ревалоризује класичан.⁷⁵⁹ Тиме се и ревалоризује класичан полицијски рада и рад полиције који се усмерен на заједницу.

Емпиријски је потврђено да се организовани криминал манифестује на начин који омогућава локалној полицији да делује против њега, па се чини рационалним разматрање питања о планирању и алокацији ресурса који се употребљавају у његовом сузбијању, као и питање о ефикасности спровођења политике сузбијања организованог криминала.

Искуства у светским оквирима потврђују да ефикасна репресија организованог криминала заправо једино као извесну последицу може имати ефикасно изазивање одређених промена у његовом функционисању било да се те промене одражавају као повећање степена конкуренције у оквиру криминалног тржишта, као промена делатности, тј. миграција криминалног деловања у другу

⁷⁵⁹ *Ibid.*, стр. 119.

сферу, или да се на тај начин провоцира најмање радикална промена која подразумева само замену локације на којој се одвија криминална активност чиме се потврђује његова одрживост у околностима када се не утиче на узроке. Резултати ових промена се различито приказују, као повећање цена илегалне робе и услуга, пораст нивоа корупције како би се блокирали притисци на криминалне актере, чак и као привлачење инвестиција са циљем постизања криминалног профита. Изостанак реалних смањивања криминалитета у вези са деловањем организованог криминала указују да савремена политика борбе против организованог криминала има ограничен домет и да је заправо неуспешна у обраћању ка узроцима криминала, што је неопходно за одрживост напора који се улажу у његовој контроли.⁷⁶⁰

Дефиниција организованог криминала која је утврђена у систему UN онемогућава адекватно разумевање његове природе, јер га изузима из контекста који чине политичка и друштвена реалност у којој се испољава као појава. Иако се теоријска виђења о узрочности криминала разликују до те мере да нека од њих стоје на готово супротним странама спектра (на пример, концепт релативног осиромашења и концепт незаконитог маневрисања), њихов заједнички именилац је да је осим „правног модела корекција” потребна нека врста друштвеног „инжињеринга” да би било објективно могуће узрочно деловати на овај вид криминала, што, у широко постављеним оквирима, неизбежно упућује на мере социјалне политике као потребну допуну мерама институционалне контроле.⁷⁶¹ Политика сузбијања организованог криминала би морала да искорачи из кривичноправне сфере и да одмерава и социјалне факторе, па да се онда сходно прилагођава. Како се мењају фактори, тј. њихов утицај, тако би требало и адапитрати политику.

Динамика и специфичности друштвених односа одређују да је за одређено друштво, у сваком конкретном друштвено–историјском тренутку, неопходно

⁷⁶⁰ D. Cook, *Criminal and Social Justice*, Sage, London, 2006, стр. 100.

⁷⁶¹ J. Newman, N. Yates (eds.), *Social Justice: Welfare, Crime and Society*, Open University Press, England, 2008, стр. 158.

процењивати који је то оптималан однос између репресивних мера и мера социјалне контроле и на тај начин одређивати садржај композитног модела институционалног супротстављања криминалу. Комбиновани приступ у борби против организованог криминала се не може једнозначно, линеарно одређивати већ се мора конкретно утврђивати. Репресија против организованог криминалитета „извесно је неизвесна” у погледу резултата, а при том је скопчана са великим тешкоћама у реализацији и њеним високим трошковима. Квалитет друштвеног живота исказује се, примарно, у непосредном окружењу, на нивоу локалне заједнице, а полицијско ангажовање у њеним оквирима оцењује се на темељима оног што полиција реално чини у складу са очекивањима грађана која се крећу од очекивања да полиција функционише као инструмент права, преко очекивања да се полиција стара обезбеђује ред и мир, до очекивања од полиције као од јавне службе која је сервис грађана. Ако се та очекивања испуњавају, на тај начин се повећава осећај добробити и увереност у функционалност друштвеног поретка, тј. квалитет живота као крајњи исход људске мотивације.

Концепт полиције у заједници је модел полицијског рада који испуњава различита очекивања грађана. Стављањем у функцију класичног полицијског рада у оквиру рада полиције у заједници, предности обавештајног рада се не би више приказивале као такве имајући у виду његову интрузивну природу у односу на људска права и слободу и квалитетан класичан полицијски рад који почива на чврстима везама са заједницом. Потенцијал за достизање оптималног односа различитих мера унутар композитног модела институционалног супротстављања криминалу требало би тражити у утврђивању равнотеже између потребе да се организовани криминалитет редукује и потребе да се не дозволи драстично кршење традиционално либерално схваћених људских и грађанских права.

8.6 Реконцептуализација грађанских права као сегмента људских права у светлу политике борбе против организованог криминала

Појам организованог криминалитета се у најширем смислу везује за организоване структуре које у сарадњи са другим индивидуалним и колективним

чиниоцима који располажу друштвеном моћи, контролишу тзв. „подземље” или „црно тржиште” и делују на други начин, корумпирајући представнике институција финансијским средствима, путем политичке подршке, уцењивањем, легалним или нелегалним финансирањем, и освајањем политичке моћи на различитим нивоима. На тај начин се као појам „организовани криминал” супротставља „уличном” криминалу, јер се везује за криминал вишег нивоа, како у смислу друштвене моћи актера тако и у погледу софистицираности деловања, а његове последице се оцењују на начин који се разликује од оцене последица уличног криминала.

Иако је организовани криминал у одређеним облицима историјска категорија, захваљујући технолошким напретку који је условио процес глобализације, постао је глобални феномен који се експоненцијално глобално шири и на тај начин транснационално испољава. Глобални домет организованог криминала је једна од његових дефинишућих карактеристика у XXI веку.

Процене профита који се генерише путем транснационалног организованог криминала упућују на закључак да је његов обим толики да претпоставља постојање везе између политике и криминала, тј. да почива на њиховој фузији и обликовању криминалних интереса у оквиру међународних односа.

Штетне последице организованог криминала наглашава чињеница да су део организованих криминалних мрежа и припадници политичке и друштвене елите, моћни политичари, пословни људи и људи са огромним неформалним утицајем у друштву који на основу тога располажу са друштвеном моћи сличног обима. Повезивање криминалних група и званичника у институцијама мотивише профит и моћ који се испољавају кроз различите међусобно корисне трансакције. Корист из сарадње са организованим криминалом за политичку елиту се огледа у стицању богатства, обезбеђивању политичке подршке и контроли политичких супарника. Приступ политичкој моћи, организованом криминалу осигурава имунитет од прогона и приступ друштвеним, економским и политичким ресурсима, а тиме се угрожавају права грађана која се дистрибуирају на различите начине јер не припадају сваком у једнакој или упоредивој мери. У светлу права на људско достојанство, ово се испољава као фундаментално деструктивно деловање

организованог криминала, „јер друштво систематски нарушава људско достојанство неких својих чланова да би унапређивало људско достојанство својих других чланова”.⁷⁶²

Неизвестан је настојања да се прецизно процењују последице транснационалног организованог криминала, посебно и зато што је његова моћ толико нарасла да има дестабилишући утицај на крхке новонастале демократске државе које је изнедрио процес транзиције у Европи и Азији, као и у тзв. slabим државама у другим деловима планете. Како констатују Александар Фатић, Срђан Кораћ и Александра Булатовић, „право на људско достојанство у смислу избегавања осећања инфериорности укључује низ имовинских, политичких и институционалних права”.⁷⁶³

У домену тржишта, последице деловања организованог криминала се испољавају кроз нереално одређивање цена роба и услуга, деструктиван утицај на здравље људи и на изазивање њихове физичке патње као последице трговине оружјем и наркотицима и еколошког криминала, интензивирање регионалних сукоба и локалних ратова, узурпација легитимне власти и исцрпљивање јавних ресурса.

Захваљујући формирању глобалних криминалних савеза, криминалне организације смањују ризик и проширују своје своје активности. Раст транснационалног организованог криминала узроковало је више фактора укључујући и економску либерализацију и глобализацију, генерисање великог профита као последице прохибитивних закона, глобални пораст тражње за нелегалном робом и услугама, грађански сукоби и „пропала” држава у којој нема политичке воље за суочавање с организованим криминалом.

Савремена политика борбе против транснационалног организованог криминала подразумева у принципу већа контролна овлашћења за контролни систем у друштву, што је претња за људска и грађанска права у либералним демократијама. Шира полицијска овлашћења структурно угрожавају концепт

⁷⁶² А. Фатић, С. Кораћ, А. Булатовић, *op. cit.*, стр. 224.

⁷⁶³ *Ibidem.*

либералне демократије, па се она могу разматрати као криминогени фактор са становишта концепта либералне државе која почива на уважавању права.

За либерално–демократски поредак и људска и грађанска права посебно је опасно повезивање тероризма с организованим криминалом како би се омогућило финансирање терористичких активности, односно, трансформација аспирација организованог криминала од оних чисто профитно оријентисаних у политичке. Овакав развој деловања организованог криминала креира ново безбедносно окружење које провоцира стварање „безбедносне државе” у којој се, у циљу остваривања безбедности, угрожавају људска и грађанска права. Развијање савремене политике борбе против организованог криминала у правцу растуће међународне јурисдикције, као одговора на његово транснационално испољавање, представља претњу за унутрашњу безбедност, јер претња националној безбедности угрожава суверенитет националне државе.⁷⁶⁴

Са становишта концепта људске безбедности деловање организованог криминала се испољава драматично деструктивно, јер је људска безбедност као концепт заправо амалгам људских права у оквиру који се налазе и права попут еколошких права и право на безбедност од економске кризе. Актуелни тренд у дискурсу је да се све више говори о либералној привреди, а одустаје од традиционалног либералног концепта по коме су права централна, па тако и неодојива од структурирања економије.

Грађанска права су карактеристично политичка права, различита од људских јер су људска права одређена у вези са одржавањем живота. Када се грађанска права еnumerативно третирају, односно, када се на декларативан начин одлучује ко има која права и да ли су она људска права, онда се она реконцептуализују као људска права. На тај начин се композитни концепт људских права неосетно претвара у широки појам безбедности, тј. људске безбедности која се може свести

⁷⁶⁴ D. Pineu, “Governing Security, Governing through Security: US Police assistance and Liberal Governmentality”, *6th Pan-European International Relations Conference Making Sense of a Pluralist World*, 12–15th September 2007, Turin, стр. 7–8.

на право на квалитет живота. Потреба за конкретнијим објашњењем природе организоване форме криминалитета директно је условљена реконцептуализацијом грађанских права као сегмента људских права која се данас одвија у светлу политике борбе против организованог криминала.

ЗАКЉУЧАК

Савремена разматрања организованог криминала најчешће су усредсређена на аспекте организације и деловања криминалних група који представљају нове и повећане претње јавној, па и националној безбедности. У том смислу доминантна перспектива у којој се расправља о организованом криминалу је утврђена као претња безбедности која, типично, излази из традиционалних оквира „класичног криминала“, радикализује потребу за друштвеним одговором и друштвеном контролом у целини, и тиме условљава развијање нове структуре репресивних и нерепресивних политика контроле криминала уопште. Ова врста перспективе често повезује претњу од организованог криминала са претњом од тероризма, па се и препоручене методе борбе против криминала и борбе против тероризма преплићу. То преплитање је посебно јасно у повећаној и знатно либерализованој примени такозваних „специјалних истражних техника“, пре свега техника криминалистичко–обавештајног рада.

Радикализовано схватање организованог криминала, иако почива на јасној свести јавности о повећаном нивоу претње који представљају криминалне организације, истовремено је појмовно контроверзно и политички ризично. Оно је појмовно контроверзно због тога што, на практичном нивоу, тежи да приближи организовани криминал тероризму и претњама националној безбедности, иако, строго говорећи, према структурним особеностима постоје велике, чак одлучујуће, разлике измеђз организованог криминала и тероризма, као и између организованог криминала и осталих претњи националној безбедности.

Политички, радикализација схватања организованог криминала као претње друштву ризична је из најмање два разлога. Пре свега, она утиче на стварање митова који се претварају у такозвано „фолклорно знање“. Један такав типичан мит је врло раширено схватање, чак и у стручним круговима, да је организовани криминал по својој природи „глобалан“, те да криминалне организације на прекограничном и ширем међународном плану „лако сарађују“, док државе то чине тешко, услед правних ограничења и питања у вези са националним суверенитетом. Бројне студије су показале да су криминалне организације у

модусу свог деловања углавном локалне, да се оне повезују путем умрежавања, те да оне нису хијерархијске организације на некаквом „глобалном“ нивоу и да се суочавају са веома великим препрекама у остваривању прекограничне сарадње које, свакако, превазилазе оне препреке које државе морају да превазиђу. Опасност од овог мита на политичком плану лежи у сувише лакој легитимацији такозване „безбедносне државе“, то јест у капацитету тог мита да политички легитимише државно насиље и сужавање демократских слобода, на начин који није довољно добро заснован на објективној процени претње од организованог криминала.

Друга политичка опасност од радикализације разумевања претње од организованог криминала лежи у домену људских права. Савремена схватања људских права су претрпела значајне промене у односу на њихово традиционално разумевање, и она данас укључују широки домен права која су некада сматрана политичким, али не и људским правима. Примера ради, обухватни домен права садржан у савременом појму „људске безбедности“ захвата и нека права која се данас сматрају људским правима: право на рад, право на политичку партиципацију, право на здраву животну средину, право на заштиту од стране државе итд. Ова врста проширења домена људских права доводи та права у непосредну везу са деловањем организованог криминала, јер представља претњу од организованог криминала као директну претњу неким људским правима. Процес глобализације је интензивирао повезивање и брзину у свим сферама, чиме је провозирано интензивно прекогранично деловање организованог криминала. „Трансгранична“ димензија деловања организованог криминала се кроз додавање атрибута „транснационалан“ заправо занемарује, јер нетачно упућује на некакву специфичну природу овог феномена која у највећој мери нема утемељење у реалности, али доприноси генерисању страха и перцепцији о безбедносној претњи која на неки начин оправдава радикализован одговор државе. Стога се радикализовани одговор државе на организовани криминал може интерпретирати као настојање институција да заштите људска права, док у ствари то реаговање нарушава шира, фундаменталнија, традиционално схваћена људска права, попут права на слободу изражавања, на разумну личну приватност или, чак, на слободу

политичког мишљења. Данас је, на пример, уобичајено да криминалистичко–обавештајне структуре прате грађане за које се, случајно или намерно, утврди да поседују одређене типове религијских, политичких (на пример, анархистичких) уверења, или симпатија за револуционалне покрете или групе које се баве политичким насиљем. Ова врста политике борбе против нових претњи безбедности је у несагласности са традиционалним схватањем широког опсега слободе мишљења, те са начелом да грађанин може бити одговоран само за своје политичке поступке, а не и за своје политичке ставове, те да се на основу политичких ставова против њега не могу спроводити никакве истражне радње. Та врста слободе, која је у самом темељу концепта либералног демократског друштва, данас је фактички напуштена услед повећаног нагласка на безбедносним функцијама државе који је, делимично, резултат радикализованог схватања претње од организованог криминала.

Методологија дефинисања и разумевања људских права која је, у новије време, великим делом напустила строгост концептуалног приступа може се довести у питање управо имајући у виду савремену политику борбе против организованог криминала. Наиме, велике међународне организације и државне институције, поготово великих и утицајних земаља, попут САД, данас формулишу своја схватања људских права која се, најчешће, свде на таксативно, то јесто енумеративно дефинисање тих права. С једне стране, овакво дефинисање права је практично употребљиво, јер јасно наводи која су конкретна права људска права. С друге стране, оно је научно и стручно проблематично, јер се губи разумевање суштине људских права, наиме, губи се схватање оног специфичног садржаја једног права које то право тек чини људских правом. Традиционална логичка дефиниција тако је уступила место енумеративној политичкој дефиницији, а жртве ове методолошке опуштености и произвољности су многа традиционална људска права која су таквима сматрана много пре него што је домен људских права претворен у питање политичког консензуса. Есенцијалистички приступ дефинисању људских права замењен је технократским приступом, што на методолошком нивоу отвара простор нарастању

институционалних претњи правима која се традиционално сматрају основним људским правима, као и либералним слободама у демократском друштву.

Једна од кључних последица некритичког радикализовања разумевања организованог криминала као претње националној, а не само јавној безбедности, лежи и у занемаривању његових кључних социјалних, дакле, некривичних димензија. Криминологија по својој основној вокацији представља социјалну дисциплину која се бави социјалним димензијама криминала од којих су само неке кривичне, па и правне у ширем смислу. Каузалитет криминала уопште, па и великог дела организованог криминала, сам по себи није кривични процес — реч је углавном о социјалним процесима који доводе до кривичних феномена и до кривичних последица што је основ аргументације да политика превенције криминала мора укључивати и мере социјалне политике, равноправно са репресивним и контролним мерама кривичног карактера. Идеја да се искључиво кривичним и контролним методама може сузбијати претња безбедности чији су корени социјални, психолошки или економски суштински је погрешна, и то погрешно разумевање се види у оним срединама у којима посебно радикалне репресивне методе постоје упоредо са стално растућим стопама организованог криминала.

ЛИТЕРАТУРА

Књиге и чланци

Аврамовић Д., „Људска права на танкој црвеној линији између универзалности и релативности”, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 48 (3)/2014, стр. 291–301.

Андонов О., Станковић В., „Криминалистичко–обавештајни рад: теоријски и практични приступ савременог рада полиције”, *Војно дело*, 3/2014, стр. 147–159.

Андонов О., „Очување и реализација националних интереса и безбедносна политика ЕУ”, *Међународни проблеми*, 45 (1)/2013, стр. 85–109.

Ackerman B., “Political Liberalisms”, *Political Liberalism: Variations on a Theme* (ed. S. P. Young), SUNY Press, 2004.

Alkire S., “A Conceptual Framework for Human Security”, *Working Paper 2*, Centre for Research on Inequality, Human Security and Ethnicity, Queen Elizabeth House, University of Oxford, 2003.

Amnesty International, *The Human Cost of Fortress Europe: Human Rights Violations Against Migrants and Refugees at Europe's Borders*, Amnesty International, London, 2014.

Abadinsky H., *Organized Crime*, 4th edition, Cengage Learning, UK, 2009.

Abadinsky H., *Organized Crime*, 9th edition, Belmont, Wadsworth, CA, 2016.

Abercrombie N., *Sociology*, Polity Press, Cambridge, UK, 2008.

Agamben G., *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*, Stanford University Press, California, 1998.

Agreste *et al.*, “Network Structure and Resilience of Mafia Syndicates”, *Information Sciences*, 351/2016, стр. 30–47.

Adamoli S. *et al.*, *Organised Crime Around the World*, Heuni, Helsinki, Finland, 1998.

Albanese, J. S. “North American Organised Crime”, *Global Crime*, 6 (1)/2004, стр. 8–18.

Albanese J. S., *Organized Crime in Our Times*, 5th edition, Routledge, UK, 2010.

Allum F., Gilmour S., “Introduction”, *Routledge Handbook of Transnational Organized Crime* (eds. F. Allum, S. Gilmour), Routledge, UK, 2012, стр. 1–15.

Allum, F. Kostakos P. A., “Deconstruction in Progress: Towards a Better Understanding of Organized Crime?”, *Defining and Defying Organized Crime* (eds. F. Allum *et al.*), Routledge, UK, 2010, стр. 1–12.

Allum F., Kostakos P. A., “Introduction: Deconstruction in Progress: Towards a Better understanding of Organised Crime?”, *Defining and Defying Organised Crime*:

Discourse, Perceptions and Reality (eds. Felia Allum *et al.*), Routledge, UK, 2010, стр. 1–12.

Ajzen, I., “Values, Attitudes, and Behavior”, *Methods, Theories, and Empirical Applications in the Social Sciences* (Hrsg. S. Salzborn, E. Davidov, J. Reinecke), VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden, 2012, стр. 33–38.

Albanese J. S., *Organized Crime: From the Mob to Transnational Organized Crime*, Routledge, 2014.

Albanese J. S., “The Causes of Organized Crime: Do Criminals Organize Around Opportunities for Crime or Do Criminal Opportunities Create New Offenders”, *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 16 4/2000, стр. 409–423.

Albini J., McIlwain J. S., *Deconstructing Organized Crime: An Historical and Theoretical Study*, MacFarland, Jefferson NC, 2012.

Albini, J. L. “Donald Cressey's Contributions to the Study of Organized Crime: An Evaluation”, *Crime and Delinquency*, 34 (3)/1988, стр. 338–354.

Akers, R. L. Matsueda R. L., “Donald R. Cressey: An Intellectual Portrait of a Criminologist”, *Sociological Inquiry*, 59 (4)/1989, стр. 423–438.

Anastasijević D., “Organized Crime in the Western Balkans”, *First Annual Conference on Human Security: Terrorism and Organized Crime in the Western Balkan Region*, organized by the HUMSEC project in Ljubljana, 23–25 November 2006.

Armao F., “Criminal Clusters: State and Organised Crime in a Globalised World”, *The European Review of Organised Crime*, 1 (1)/2014, стр. 1–44.

Arsovska J., ”The “G–local Dimension of Albanian Organized Crime: Mafias, Strategic Migration and State Repression”, *European Journal on Criminal Policy and Research*, 20 (2)/2014, стр. 205–223.

Беговић Б., *Економска анализа корупције*, Центар за либерално демократске студије, Београд, 2007.

Бејатовић С., „Казнена политика и реформа кривичног процесног законодавства Србије”, *Казнена политика као инструмент државне политике на криминалитет*, Бања Лука, 2014, стр. 7–35.

Бељинац Н., „Морална и политичка аутономија у теорији либералног мултикултурализма”, *Годишњак Факултета политичких наука, I део: Политичка теорија, политичка социологија, политички систем*, 5/2011, Београд, стр. 151–170.

Борхарт К.–Д., *Абецеда права Европске уније*, Канцеларија за право Европске уније, Луксембург, 2010.

Бошковић Г., Мијалковић С., „Међународна сарадња у одузимању прихода стечених организованим криминалом”, *Страни правни живот*, 2009, стр. 191–210.

Бошковић Г., „Методи финансијске истраге у сузбијању организованог криминала”, *Друштвени аспекти организованог криминала* (урс. А.Фатић, Б.

Бановић), Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2011, стр. 63–81.

Бошковић М., *Организовани криминалитет — Први део: криминолошки и криминалистички аспекти*, Полицијска академија, Београд, 1998.

Булатовић А., „Италијанска искуства у борби против организованог криминала“, *Зборник радова Института за криминолошка и социолошка истраживања*, 30 (1–2)/2011, стр. 279–290.

Булатовић А., Кораћ С., „Развој модерне српске државе у контексту корупције“, *Корупција и развој модерне српске државе* (урс. А. Булатовић, С. Кораћ), Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2006, стр. vii–xxviii.

Benedek W., “The Human Security Approach to Terrorism and Organized Crime in Post–Conflict Situations”, *Transnational Terrorism, Organized Crime and Peace–Building Human Security in the Western Balkans* (eds. W. Benedek et al.), Palgrave Macmillan, UK, 2010, стр. 3–16.

Bussel J., “Typologies of Corruption: A Pragmatic Approach”, *Greed, Corruption, and the Modern State Essays in Political Economy* (eds. S. Rose–Ackerman, P. Lagunes), Edward Elgar Publishing, UK, USA, 2015, стр. 21–46.

Божиловић–Петровић Г., „Организовани криминал корупција и мито“, *Тешки облици криминала* (ур. Д. Радовановић), Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2004, стр. 279–288.

Булатовић А., „Питање о јавном овлашћењу — корен криминала белог оковратника“, *Социјална мисао*, 17 (4)/2010, стр. 75–86.

Булатовић А., „Транформација полицијског рада: криминалистичко–обавештајни елемент“, *Зборник радова Института за криминолошка и социолошка истраживања*, 26 (1–2)/2007, стр. 293–309.

Bunker R. J., Sullivan J. P., “Cartel Evolution: Potential and Consequences”, *Transnational Organized Crime*, 4 (2)/1998, стр. 55–74.

Bucqueroux B., Trojanowicz R. C., *Community Policing: How to Get Started*, Routledge, Cincinnati, OH, 1998.

Baker E., “The legal regulation of transnational organised crime: Opportunities and limitations”, *Transnational Organised Crime: Perspectives on Global Security* (eds. A., Edward, P. Gill), Routledge, United Kingdom, 2003, стр. 183–194.

Bailey D., *The Open Society Paradox: Why the 21st Century Calls for More Openness — Not Less*, Potomac Books, USA, 2004.

Barnett H., “Wealth, Crime, and Capital Accumulation”, *Contemporary Crisis*, 3/1979, стр. 171–186.

Beare M. E., Martens F. T., “Policing organized crime: The comparative structures, traditions, and policies within the United States and Canada”, *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 14 (4)/1998, стр. 398–427.

Beare M. E., Naylor R. T., “Major Issues Relating to Organized Crime: within the Context of Economic Relationships”, Nathanson Centre for the study of organized crime and corruption, Law Commission of Canada, 1999, www.ncjrs.gov/nathanson/organized.html.

Baldwin D. A., “The Concept of Security”, *Review of International Studies*, 23/1997, стр.5–26.

Betti S., *The European Union and the United Nations Convention against Transnational Organised Crime*, European Parliament, Brussels, 2001.

Berman E., *FBI: Fact or Fiction?*, Brennan Center for Justice, New York School of Law, New York, 2011.

Beyleveld D., “The Principle of Generic Consistency as the Supreme Principle of Human Rights”, *Human Rights Review*, 13/2011, стр. 1–18.

Bjelopera J. P., Finklea K. M., *Organized Crime: An Evolving Challenge for U.S. Law Enforcement*, Congressional Research Service, Washington D.C., 2012.

Black C., van der Beken T., *Reporting on Organised Crime: A Shift from Description to Explanation in the Belgian Annual Report on Organised Crime*, Maklu, Antwerpen, 2001.

Blok A., “Reflexions on the Sicilian Mafia: Periferies and their Impact on Centers”, *Organized Crime: Culture, Markets and Policies* (eds. D. Siegel, H. Nelen), Springer, 2007, стр. 12.

Behan T., *See Naples and Die: The Camorra and Organised Crime*, Tauris Parke Paperbacks, London, New York, 2002.

Beare M. E., Martens F. T., “Policing Organized Crime: The Comparative Structures, Traditions, and Policies within the United States and Canada”, *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 14 (4)/1998, стр. 398–427.

Begović M., „Neorealistička teorija međunarodne politike kroz teorije saveza”, *Međunarodne studije*, 13 (2)/2013, стр. 9–25.

Blum J. A. et al., *Financial Havens, Banking Secrecy and Money Laundering*, Double Issue 34 and 35 of the Crime Prevention and Criminal Justice Newsletter, Issue 8 of the UNDCP Technical Series, 1998.

Boister N., Currie R. L., *Routledge Handbook of Transnational Criminal Law*, Routledge, UK, 2015.

Buscaglia, E., van Dijk, J., “Controlling Organized Crime and Corruption in the Public Sector”, *Forum on Crime and Society*, 3 (1–2)/2003, стр. 3–34.

Brems E., *Human Rights: Universality and Diversity*, Martinus Nijhoff Publishers, The Netherlands, 2001.

Briscoe I., *A violent compound: competition, crime and modern conflict*, The Norwegian Peacebuilding Resource Centre Report, Norway, 2015.

Bunker R. J., Sullivan J. P., “Cartel evolution revisited: third phase cartel potentials and alternative futures in Mexico”, *Small Wars and Insurgencies*, 21(1)/2010, стр. 30–54.

Важић Н., „Компаративни приказ организације и надлежности државних органа у борби против организованог криминала”, *Борба против организованог криминала у Србији: Од постојећег законодавства до свеобухватне реформе*, UNICRI и Институт за упоредно право, Београд, 2008, стр. 306–328.

van Dijk J., “Mafia Markers: Assessing Organized Crime and Its impact on Societies”, *Trends in Organized Crime*, 10/2007, стр. 39–56.

van Dijk J., *The World of Crime: Breaking the Silence on Problems of Security, Justice, and Development Across the World*, Sage, USA, 2008.

van Dijk M., “Discussing Definitions of Organised Crime: Word Play in Academic and Political Discourse”, *HUMSEC Journal*, 1(1)/2007, стр. 65–90.

van Duyne P., „Корупција и феудалистичко вршење власти”, *Феудализам у новом облику: огледи о клијентелизму, корупцији, организованом криминалу и покушајима реформе* (урс. P. van Duyne, S. Donati), Организација за европску безбедност и сарадњу, Мисија у Србији, Београд, 2007, стр. 9–21.

van Duyne P. C., “Organized Crime, Corruption and Power”, *Crime, Law and Social Change*, 26/1997, стр. 201–238.

van Duyne P., “Old and New in Criminally Mobile Europe”, *Crime, money and criminal mobility in Europe* (eds. P. C. van Duyne et al.), Wolf Legal Publishers, Nijmegen, 2009.

van Duyne P. C., Houtzager M. J., “Criminal sub–contracting in the Netherlands: The Dutch ‘koppelbaas’ as crime–entrepreneur”, *The Organised Crime Economy: Managing Crime Markets in Europe* (eds. P. C. van Duyne et al.), Wolf Legal Publishers, Nijmegen, 2005, стр. 163–188.

van den Wyngaert C., Dewulf S. (eds.), *International Criminal Law: A Collection of International and Regional Instruments*, 4th revised edition, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, Netherlands, 2011.

Vettori B., *Tough on Criminal Wealth: Exploring the Practice of Proceeds from Crime Confiscation in the EU*, Springer Science and Business Media, Dordrecht, the Netherlands, 2007.

Vlassis D., “The UN Convention Against Transnational Organized Crime”, *Transnational Organized Crime and International Security: Business As Usual?* (eds. M. Berdal, M. Serrano), Lynne Rienner Publishers, INC., 2002, стр. 82–94.

Voetelink J., *Status of Forces: Criminal Jurisdiction over Military Personnel Abroad*, Springer, 2015.

von Lampe K., “Not a Process of Enlightenment: The Conceptual History of Organized Crime in Germany and the United States of America”, *Forum on Crime and Society*, 1 (2)/2001, стр. 99–116.

von Lampe K., “Criminally Exploitable Ties: A Network Approach to Organized Crime”, *Transnational Organized Crime: Myth Power and Profit* (eds. E. C. Viano, J. Magallanes, L. Bridel), Carolina Academic Press, Durham, NC, 2003(a), стр. 9–22.

von Lampe K., “Organising the Nicotine Racket Patterns of Cooperation in the Cigarette Black Market in Germany”, *Criminal Finances and Organising Crime in Europe* (eds. P. C. van Duyne, K. von Lampe, J. L. Newell), Wolf Legal Publishers, Nijmegen, The Netherlands, 2003(б), стр. 44–71.

von Lampe K., “The Interdisciplinary Dimensions of the Study of Organized Crime”, *Trends in Organized Crime*, 9 (3)/2006, стр. 77–95.

von Lampe K., “Organised Crime in Europe: Conceptions and Realities”, *Policing: A Journal of Policy and Practice*, 2 (1)/2008, стр. 7–17.

von Lampe K., “Transnational Organised Crime Connecting Eastern and Western Europe: Three Case Studies”, *Crime, Money and Criminal Mobility in Europe* (eds P. C. van Duyne et al.), Wolf Legal Publishers, Nijmegen, 2009, стр. 19–42.

von Lampe K., “The Use of Models in the Study of Organised Crime”, *Usual and Unusual Organising Criminals in Europe and Beyond: Profitable Crimes, from Underworld to Upper World: Liber Amicorum* (eds. Georgios Antonopoulos et al.), Maklu, The Netherlands, 2011, стр. 291–306.

von Lampe K., Johansen P. O., “Organized Crime and Trust: On the Conceptualization and Empirical Relevance of Trust in the Context of Criminal Networks”, *Global Crime*, 6(2)/2004, стр. 159–184.

Volkov V., *Violent Entrepreneurs: The Use of Force in the Making of Russian Capitalism*, Cornell University Press, USA, 2002.

Гилмор В. С., *Прљави новац: Развој међународних мера за борбу против прања новца и финансирања тероризма* (превод: В. Матес), Савет Европе, Београд, 2004.

Гречић В., Кораћ С., „Политички дискурс екстремне деснице у Западној Европи”, *Међународни проблеми*, 44 (2)/2012, стр. 202–232.

Galeotti M., “Introduction: Global Crime Today”, *Global Crime*, 6(1–2), 2004, стр. 1–7.

Gaines L., Miller R. L., *Criminal Justice in Action: The Core*, 8th edition, Thomson Wadsworth, US, 2015.

Garzón J. C., *Mafia & Co.: The Criminal Networks in Mexico, Brazil, and Colombia*, The Woodrow Wilson International Center for Scholars, Washington, D.C., 2008.

Gasper D., Gómez O. A., *Evolution of Thinking and Research on Human and Personal Security 1994–2013*, Human Development Report Office, United Nations Development Programme, NY, 2014.

Green J. R. (ed.), *The Encyclopedia of Police Science: Volume 1*, Taylor&Francis, Milton Park Abingdon, 2007.

Gilbert L., “Analyzing the Dark Side of The Social Capital: Organized Crime in Russia”, *Social Capital and Peace-Building: Creating and Resolving Conflict with Trust and Social Networks* (ed. M. Cox), Routledge, 2008, стр. 57–74.

Gilinskiy Y., “Crime in Contemporary Russia”, *European Journal of Criminology*, 3 (3)/2006, стр. 259–292.

Goodman R., Jinks D., “Measuring the Effects of Human Rights Treaties”, *European Journal of Inetrantional Law*, 14 (1)/2003, стр. 171–183.

Gounev P., Bezlov T., *The Study to Examine the Links Between Organised Crime and Corruption*, Center for the Study of Democracy, Sofia, 2010.

Gottschalk P., “Entrepreneurship in organised crime”, *International Journal of Entrepreneurship and Small Business*, 9 (3)/2010, стр. 295–307.

Gottschalk P., *Entrepreneurship and Organised Crime: Entrepreneurs in Illegal Business*, Edward Elgar Publishing, UK, 2009.

Gerring J., Thacker S. C., “Political Institutions and Corruption: The Role of Unitarism and Parliamentarism”, *British Journal of Political Science*, 34/2004, стр. 295–330.

Gordon R. K., “Losing the War Against Dirty Money: Rethinking Global Standards on Preventing Money Laundering ad Terrorism Financing”, *Case Legal Studies Research Paper*, 20/2011, стр. 503–565.

Graycar A., Grabosky P., “Trends in Australian Crime”, (eds. A. Graycar, P. Grabosky), Cambridge University Press, UK, 2002, стр. 7–26.

Graycar A., Grabosky P.. “Trends in Australian crime and criminal justice”, *The Cambridge Handbook of Australian Criminology* (eds. A. Graycar, P. Grabosky), Cambridge University Press, UK, 2002, стр. 7–26.

Greive J., “Developments in UK Criminal Intelligence”, *Strategic Thinking in Criminal Inteligence*, 2nd edition (ed. J. Ratkcliffe), The Federation Press, New South Wales, 2009, стр. 28–46.

Goldman J., *Ethics of Spying: A Reader for the Intelligence Professional*, Volume 2, The Scarecrow Press, UK, 2010.

Gragert B., “Yakuza: The Warlords of Japanese Organized Crime”, *Annual Survey of International & Comparative Law*, (1)/1997, стр. 148–204.

Grubač M., „Organizovani kriminal u Srbiji”, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 46 (4)/2009, стр. 701–709.

David F., “Organised crime and trafficking in persons”, *Trends and Issues in Crime and Criminal Justice*, Australian Institute of Criminology, 436/2012.

Davis R., “Raymond Aron and the Politics of Understanding”, *Political Science Reviewer*, 33 (1)/2004, стр. 220–228.

de Boer J., Bosetti L., “The Crime–Conflict “Nexus”: State of the Evidence”, *United Nations University Centre for Policy Research Occasional Paper* , 5/2015.

Decker S. H., Bynum T., Weisel D., "A Tale of Two Cities: Gangs and Organized Crime groups", *Justice Quarterly*, 15 (3)/1998, стр. 395–425.

Denécé E., Rodier A., "The security challenges of West Africa", *Global Security Risks and West Africa: Development Challenges* (eds. P. Heinrigs, M. Tremolière), OECD Publishing, Paris, 2012, стр. 35–56.

Desroches F. J., "Drug trafficking and Organized Crime in Canada: A Study of High Level Drug Networks", *Critical Reflections on Transnational Organized Crime, Money Laundering and Corruption* (ed. M. E. Beare), University of Toronto Press, Toronto, 2003, стр. 237–255.

Dickie P., Wilson P., "Defending Organised Crime: An Operational Perspective", Australian and New Zealand Society of Criminology Conference, Melbourne, 1992.

Dobovšek B., "Organised Crime Can We Unify the Definition?", *Policing in Central and Eastern Europe: Comparing Firsthand Knowledge with Experience from the West*, 1996, www.ncjrs.gov/policing/org323.htm.

Donnelly J., "The Relative Universality of Human Rights", *Human Rights Quarterly*, 29 (2)/2007, стр. 281–306.

Dorn N., Oette L., White S., "Drugs Importation and the Bifurcation of Risk: Capitalization, Cut Outs and Organized Crime", *British Journal of Criminology*, 38 (4)/1998, стр. 537–560.

Dorn N., "The End of Organised Crime in the European Union", *Crime, Law and Social Change*, 51 (2)/2008, стр. 283–295.

Dorn N., Levi M., King L., *Literature Review on Upper Level Drug Trafficking*, Home Office Online Report, 22/05, www.ehu.eus/documents/1736829/2118745/Literature+review+on+upper+level+drug+trafficking.pdf.

Douzinis C., *Human Rights and Empire: The Political Philosophy of Cosmopolitanism*, Routledge, UK, 2007.

Durham R. B., *False Flags, Covert Operations, and Propaganda*, Lulu Inc., UK, 2014.

Ђорђевић А., „Кривична одговорност државе у међународном праву: за и против”, *Правни живот*, 12/2002, стр. 331–347.

Ђорђевић Ђ., „Кривичноправни значај организованог вршења кривичног дела”, *Супротстављање савременом организованом криминалу и тероризму* (урс. С. Мијалковић *et al.*), Криминалистичко–полицијска академија, Београд, 2012, стр. 256–265.

Ђерић Г., *Право лице мношине. Колективно самопоимање и представљање: митови, карактери, менталне мапе и стереотипи*, Филип Вишњић, Београд, 2005.

Ђорђевић С., "Understanding Transnational Organized Crime as a Security Threat and Security Theories", *Western Balkans Security Observer*, 4 (13)/2009, стр. 39–52.

Eide A., "Interdependence and Indivisibility of Human Rights, Human Rights in Education", *Science, and Culture: Legal Developments and Challenges* (eds. Y. Donders, V. Volodin), Ashgate Publishing, UK, 2007, стр. 11–52.

Ellis R. D., Ellis C. S., *Theories of Criminal Justice: A Critical Reappraisal*, Longwood Academic, Wakefield, New Hampshire, 1989.

Zinn J. O., *Social Theories of Risk and Uncertainty: An Introduction*, Blackwell Publishing, USA, UK, Australia, 2008.

Игњатовић Ђ., *Криминолошко наслеђе*, Службени гласник, 2006.

Игњатовић Ђ., *Криминологија*, Правни факултет Универзитета у Београду, 2008.

Игњатовић Ђ., „Криминолошки аспект насиља”, *Деликти насиља* (ур. Д. Радовановић), Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2002, стр. 259–269.

Игњатовић, Ђ. Шкулић М., *Организовани криминалитет*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2010.

Ibarra P., "Strict and Contextual Constructionism in the Sociology of Deviance and Social Problems", *Handbook of Constructionist Research* (eds. J. A. Holstein, J. F. Gubrium), Guilford Press, 2008, стр. 355–372.

IBP, Inc., *UK MI5 Security Service Handbook: Volume 1 Strategic Information, Activities and Regulations*, 2013 edition, Int'l Business Publication, USA, 2013.

Ivanović A. R., „Uloga i značaj sumnje u szbijanju i sprečavanju savremenih oblika kriminaliteta”, *Зборник радова: Примјена савремених метода и средстава у сузбијању криминалитета*, International Association of Criminalists, Brčko, стр. 345–360.

Ivičević–Karas E., „Kaznenopravno oduzimanje nezakonito stečene imovinske koristi”, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, Zagreb, 14 (2)/2007, стр. 673–694.

Ignatieff M., "Human Rights as Politics and Human Rights as Idolatry", *The Tanner Lectures delivered as Princeton University*, 2000, стр. 285–349.

Insultza J. M., *The Economics of Drug Trafficking*, Organization of American States, 25 (4)/2012.

Јанковић М., Јанковић Б., „Организоване криминалне групе као субјекти угрожавања безбедности”, *Наука, безбедност, полиција*, 2014, стр. 135–145.

Јовашевић Д., „Организовани криминал — појам и карактеристике у кривичном законодавству Републике Србије”, *Годишњак факултета правних наука*, Паневропски универзитет „Апеирон” Бања Лука, 2 (2)/2012, стр. 74–98.

Jovanović M. A., *Collective Rights: A Legal Theory*, Cambridge University Press, Cambridge, 2012.

Jamieson A., *The Antimafia: Italy's Fight Against Organized Crime*, Palgrave MacMillan, UK, USA, 1999.

Jolić T., „Politički realizam i anarhija u međunarodnim odnosima”, *Prolegomena*, 10 (1)/ 2011, стр. 113–130.

Jones S., *Criminology*, 4th edition, Oxford University Press, Oxford, 2009.

Johansen P. O., “Organised crime, Norwegian style”, *The Organised Crime Economy: Managing Crime Markets in Europe* (eds P. C. van Duyne et al.), Wolf Legal Publishers, Nijmegen, 2005, стр. 189–208.

Johnston M., *Corruption and Reform: One Size Does Not Fit All*, IACSA – International Anti–Corruption Summer Academy, 2012, Austria.

Кларк Р., *Криминалитет у Америци*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2009.

Кнежић, Б. „Од дефиниције до операционализације, са освртом на истраживање насиља”, *Темуда*, 1/2004, стр. 45–50.

Кораћ С., „Корупција средњег обима”, *Корупција* (урс. Д. Радовановић, А. Булатовић), Центар за менаџмент и Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2005, стр. 269–284.

Кораћ С., „Наднационална обавештајна служба на помолу?”, *Национални интерес*, 21 (3)/2014, стр. 93–128.

Ковач С., „Демократски надзор над применом посебних овлашћења”, *Демократски надзор над применом посебних овлашћења* (урс. М. Хаџић, П. Петковић), Центар за цивилно–војне односе, Београд, 2008, стр. 79–84.

Крстић Б., „Репутација и финансијске перформансе предузећа”, *Facta universitatis — series: Economics and Organization*, 11 (1)/2014, стр. 37–46.

Крстић И., „Принудно иселење универзални — међународни стандарди”, *Анали*, 2/2013, стр. 92–109.

Kasher A., Yadlin A., “Military Ethics of Fighting Terror: An Israeli Perspective”, *Journal of Military Ethics*, 4 (1)/2005, стр. 3–32.

Keefe P. R., “The Geography of Badness: Mapping the Hubs of the Illicit Global Economy”, *Convergence: Illicit Networks and National Security in the Age of Globalization* (eds M. Miklaucic, J. Brewer), Center for Complex Operations, Institute for National Strategic Studies, National Defense University Press, Washington, D.C., 2013.

Kelling G. L., Moore M. H., “The Evolving Strategy of Policing”, *Perspectives on Policing*, 4/1988.

Kelly R. J., “The Nature of Organized Crime Operations”, *Major Issues in Organized Crime Control*, Symposium Proceedings Washington, D. C. September 25–26, 1986 (ed. H. Edelhertz), Northwest Policy Studies Center, Bellevue, Washington, 1987.

Klerks P., “The Network Paradigm”, *Transnational Organised Crime: Perspectives on Global Security* (eds A. Edwards, P. Gill), Routledge, 2003, стр. 99.

Klitgaard R., *Addressing Corruption Together*, Organization for Economic Cooperation and Development, Paris, 2015.

Кнеппер P., *Criminology and Social Policy*, Sage, 2007, London, стр. 164–165.

Kraska P. B., “Militarization and Policing—Its Relevance to 21st Century Police”, *Policing*, 2007, стр. 1–13.

Krasner S. D., “The Case for Shared Sovereignty”, *Journal of Democracy*, 16 (1)/2005, стр. 69–83.

Krueger A. O., “The Political Economy of the Rent- Seeking Society”, *The American Economic Review*, 64 (3)/1974, стр. 291–303.

Kumar V., Skaperdas S., “On the Economic of Organized Crime”, *Working Papers*, Department of Economics, University of California, Irvine, 2008.

Kuhn T. S., *The Structure of Scientific Revolutions*, 2nd edition, University of Chicago Press, Chicago, 1970.

Липовац М., Глушац Л., „Перспективе концепта људске безбедности, *Култура полиса*, 8 (16)/2011, стр. 183–197.

Луис Х. Д., Колективна одговорност, *Одговорност — Индивидуална и колективна* (урс. П. Бојанић, П. Крстић), Службени гласник, Београд, 2008, стр. 267–280.

Лукић Р. Д., *Социологија морала*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2011.

Lazarus L., “The Rights to Security”, *Philosophical Foundations of Human Rights* (eds. R. Cruft, S. M. Liao, M. Renzo), OUP Oxford, Oxford, 2015.

Langford M., *Human Rights: GSDRC Professional Development Reading Pack no. 33*, University of Birmingham Birmingham, UK, 2016, стр. 1–2.

Langworthy R. H. (ed.), *Measuring What Matters: Proceedings From the Policing Research Institute Meeting*, The National Institute of Justice, Washington, DC, 1999.

Larmore C., “A Critique of Philip Pettit's Republicanism”, *Philosophical Issues*, 11 (1)/2001, стр. 229–243.

Le V., “Organised Crime Typologies: Structure, Activities and Conditions”, *International Journal of Criminology and Sociology*, 1/2012, стр. 121–131.

Levi M., “The Organisation of Serious Crimes”, *The Oxford Handbook of Criminology* (eds. M. Maguire, R. Morgan, R. Reiner), Oxford University Press, Oxford, 2002, стр. 878–913.

Levi M., Osofsky L., „Investigation, Seizing and Confiscating the Proceeds of Crime”, *Crime Detection and Prevention Series Paper No. 61*, Home Office Police Department, London, 1995.

Levi M., "The Organization of Serious Crimes", *The Oxford Handbook of Criminology*, 3rd edition (eds. M. Maguire, R. Morgan, R. Reiner), Oxford University Press, Oxford, 2002, стр. 878–913.

Levi M. et al., *The Economic, Financial and Social Impacts of Organised Crime in the European Union*, Special Committee on Organised Crime, Corruption and Money Laundering, Policy Department C: Citizens' Rights and Constitutional Affairs, Directorate General for Internal Policies, European Parliament, PE 493.018, 2013.

Leman–Langlois S., *Technocrime: Technology, Crime and Social Control*, Routledge, 2013.

Lenog A. V. M., *The Disruption of International Organised Crime: An Analysis of Legal and Non–Legal Strategies*, Routledge, UK, 2016.

Lester R. E., *Records of the Wickersham Commission on Law Observance and Enforcement*, University Publications of America, 1997. Lehman J., Phelps S., *West's Encyclopedia of American Law*, 2nd edition, Volume 10, Thomson and Gale, USA, 2005, стр. 371.

Lindo S. B., "Identity in Flux: The Mafia, Antimafia, and Sicily's Discovery of New Italian Unity", *Italian Honors Papers*, Italian Department, 2008, <http://digitalcommons.conncoll.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1001&context=italhp>.

Lindholm D. C., Realuy C. B., "Threat Finance: A Critical Enabler for Illicit Networks", *Convergence: Illicit Networks and National Security in the Age of Globalization* (eds. M. Miklaucic, J. Brewer), Center for Complex Operations, Institute for National Strategic Studies, National Defense University Press, Washington, D.C., 2013.

Longo F., "Discourging Organised Crime", *Defining and Defying Organized Crime* (eds. F. Allum et al.), Routledge, UK, 2010, стр. 15–28.

Lutz E. L., Babbitt E. F., Hannum H., "Human Rights and Conflict Resolution from the Practitioners' Perspectives", *The Fletcher Forum of World Affairs*, 27 (1)/2003, стр. 173–193.

Lyman M. D., Potter G. W., *Organized Crime*, 4th edition, Prentice Hall, USA, 2007.

Маринковић Д., „Место и улога кривичног законодавства у супротстављању савременим облицима криминалитета”, *Спречавање и сузбијање савремених облика криминалитета — II* (урс. С. Петровић, М. Милошевић, Ђ. Ђорђевић), Криминалистичко–полицијска академија, Београд, 2007, стр. 137–160.

МекКион Р., „Развој и значај појма одговорности”, *Одговорност — Индивидуална и колективна* (урс. П. Бојанић, П. Крстић), Службени гласник, Београд, 2008, стр. 139–160.

Мијалковски М., „Комплементарност људске, националне и колективне безбедности”, *Војно дело*, 60 (2)/2008, стр. 108–126.

Миладиновић С., „Процеси хармонизације и унификације права као етапе на путу остварења Кантове идеје „космополитског права””, *Гласник права*, 3 (1)/2012, стр. 1–13.

Миловановић М., „Праће новца и одузимање имовине стечене криминалом: правне контроверзе”, *Security Policy Working Papers*, 2/2005,

www.apml.gov.rs/cyr54/tdoc/%D0%A1%D1%82%D1%80%D1%83%D1%87%D0%BD%D0%B8-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%B8.html.

Милосављевић Б., „Овлашћења полиције и других државних органа за тајно прикупљање података: домаћи прописи и европски стандарди”, *Демократски надзор над применом посебних овлашћења* (урс. М. Хацић, П. Петковић), Центар за цивилно–војне односе, Београд, 2008, стр. 59–75.

Митровић М. М., „Друштвени сукоби и криминалитет”, *Стање криминалитета у Србији и правна средства реаговања* (ур. Ђ. Игњатовић), Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2007, 104–120.

Михајлов Прокоповић А., Вулић Т., „Клијентелистички односи и медији у транзиционој Србији”, *Теме*, 39 (4)/2015, стр. 1563–1582.

Мрвић–Петровић Н., „Тешкоће одређивања појма организованог криминалитета”, 2004, стр. 3–9, www.doiserbia.nb.rs/img/doi/1450-6637/2004/1450-66370401003M.pdf.

Mair, S. “The World of Privatized Violence”, *Challenges of Globalization: New Trends in International Politics and Society* (eds. A. Pfaller, M. Lerch), Transaction Publishers, New Brunswick, NJ, 2005, стр. 47–61.

Mazza C., Gilardi M., “Criminal Infiltration in Legal Economy and Corruption: Well–Established Phenomena in Italy and in Europe”, European Consortium for Political Research General Conference Glasgow, 2014, <https://ecpr.eu/Events/PaperDetails.aspx?PaperID=21660&EventID=14>.

Maltz M. D., *Measuring the Effectiveness of Organized Crime Control Efforts*, Office of International Criminal Justice, USA, 1990.

Maltz M. D., “On Defining “Organized Crime”: The Development of a Definition and a Typology”, *Crime and Delinquency*”, 22 (3)/1976, стр. 338–346.

Maltz, M. D., “Toward Defining Organised Crime”, *The Politics and Economics of Organised Crime* (eds. H.E. Alexander, G.E. Caiden), Heath and Company, D.C., 1986, стр. 21–35.

Maltz M. D., “Defining Organized Crime”, *Handbook of Organized Crime in the United States* (eds. R. J. Kelly, K.–L. Chin, R. Schatzberg), Greenwood Publishing Group, Westport, Connecticut, 1994, стр. 21–38.

Marquette H., *Building integrity in fragile contexts*, International Development Department of University of Birmingham, Birmingham, 2012.

Marx G.T., “Undercover in Comparative Perspective: Some Implications for Knowledge and Social Research”, *Undercover: Police Surveillance in Contemporary Perspective* (eds. C. Fijnaut, G.T. Marx), Kluwer, Dordrecht, the Netherlands, 1995, ctp. 322–337.

McCarthy D. M. P., *An Economic History of Organized Crime*, Routledge, New York, 2011.

McCollum B., *Threat Posed by the Convergence of Organized Crime, Drug Trafficking, and Terrorism: Congressional Hearing*, DIANE Publishing, USA, 2002.

McGloin J. M., Nguyen H., “The Importance of Studying Co-Offending Networks for Criminological Theory and Policy”, *Crime and Networks*, Routledge (ed. C. Morselli), UK, 2013, ctp. 13–27.

McElwee G., Smith R., “Towards a Nuanced Typology of Illegal Entrepreneurship: A Theoretical and Conceptual Overview”, *Exploring Criminal and Illegal Enterprise: New Perspectives on Research, Policy and Practice* (eds. G. McElwee, R. Smith), Emerald Group Publishing, 2015, ctp. 3–22.

McMahon M., “Crime, Justice and Human Rights in the Baltics”, *Heuni Papers No. 5*, The European Institute for Crime Prevention and Control affiliated with the United Nations, Helsinki, 1995.

McFarlane J., *Transnational Crime: Response Strategies*, paper presented at 4th National Outlook Symposium on Crime in Australia, New Crimes or New Responses, Australian Institute of Criminology, Canberra, 2001.

Mchangama J., Verdirame G., “Human Rights Inflation”, The Freedom Rights Project, 2013, www.freedomrights.info.

Milne A. J. M., *Human Rights and Human Diversity: An Essay in the Philosophy of Human Rights*, Sterling Publishing Company, Inc., New York, 1986.

Miklaucic M., Naím M., “The Criminal State”, *Convergence: Illicit Networks and National Security in the Age of Globalization* (eds. M. Miklaucic, J. Brewer), Center for Complex Operations, Institute for National Strategic Studies, National Defense University Press, Washington, D.C., 2013, ctp. 149–169.

Moore M. H., “Organized Crime as a Business Enterprise”, *Major Issues in Organized Crime Control* (ed. H. Edelhertz), National Institute of Justice, Washington, 1987, ctp. 51–64.

Moore M. H., Trojanowitz R. C., Kellig G. L., “Crime and Policing”, *Perspectives on Policing*, 2/1988.

Morrison S., “Approaching Organised Crime: Where Are We Now and Where Are We Going?”, *Australian Institute of Criminology Trends and Issues in Crime and Criminal Justice*, 231/2002.

Morselli C., Gabor T., Kiedrowski J., *The Factors That Shape Organized Crime*, Research and National Coordination Organized Crime Division Law Enforcement and Policy Branch Public Safety Canada, Canada, 2010.

Morselli C., "Assessing Vulnerable and Strategic Positions in a Criminal Network", *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 26/2010, стр. 382–392.

Montero J. C., "Human rights, international human rights, and sovereign political authority: a draft model for understanding contemporary human rights", *Ethics and Global Politics*, 7 (4)/2014, стр. 143–162
Mörbel R., Schmidt S., *Prevention and Suppression of Organised Crime Future Action Perspectives from a German and a European Angle*, Friedrich Ebert Stiftung, Berlin, 2007.

Muravska J., Hughes W., Pyman M., *Organised crime, corruption, and the vulnerability of defence and security forces*, Transparency International UK, 2011.

Недељковић С., „Организовани криминалитет као вишезначна поткултура: хајдучија између грађанске и националне идеологије, и између народне и националне културе”, *Гласник Етнографског музеја*, 70/2006, стр. 235–269.

Николић Г., „Појам и карактеристике организованог криминалитета”, *Зборник радова Правног факултета у Нишу: зборник радова студената докторских академских студија*, Правни факултет, Ниш, 2012, стр. 91–104.

Николић Б., „Неопходни инструменти за ефикасно одузимање имовине стечене организованим криминалом: Смернице за дораду домаћих прописа”, *Правда у транзицији*, 9/2007, www.tuzilastvorz.org.rs/html_trz/%28CASOPIS%29/SRP/SRP09/1664.pdf.

Nadelmann E. A., "Global prohibition regimes: the evolution of norms in international society", *International Organization*, 44 (4)/1990, стр. 479–526.

Natarajan M., "Understanding the Structure of a Drug Trafficking Organization: A Conversational Analysis", *Crime Prevention Studies*, 11/2000, стр. 273–298.

Naylor R.T., "Predator, Parasites, or Free-Market Pioneers: Reflections on the Nature and Analysis of Profit-Driven Crime", *Critical Reflections on Transnational Organized Crime, Money Laundering, and Corruption* (ed. M. Beare), University of Toronto Press, Toronto, 2003, 35–54.

Naylor R. T., *Economic and Organized Crime: Challenges for Criminal Justice, Strategic Issues Series, Research and Statistics Division*, 2000, http://justice.gc.ca/eng/rp-pr/csj-sjc/jsp-sjp/rp02_12-dr02_12/rp02_12.pdf.

Naylor R. T., *A Typology of Profit-driven Crimes, Research and Statistics Division, Department of Justice Canada*, 2002, www.justice.gc.ca/eng/rp-pr/csj-sjc/crime/rr02_3/rr02_3.pdf.

Naylor R. T., "Follow-the-Money Methods in Crime Control Policy", *Critical Reflections on Transnational Organized Crime, Money Laundering, and Corruption* (ed. M. Beare), University of Toronto Press, Toronto, 2003, стр. 256–288.

Newman J., Yates N. (eds.), *Social Justice: Welfare, Crime and Society*, Open University Press, England, 2008.

Ní Chonail S., A. Reding, Valeri L., *Assessing the illegal trade in cultural property from a public policy perspective*, RAND Corporation Europe, Cambridge, 2011.

O'Donnell J., *Word Gloss*, Institute of Public Administration, Dublin, Ireland, 1990.

Otto D., "9/11– Could they have known? How helpful or accurate is it to describe September 11 as an intelligence failure?", *Wissenschaft und Sicherheit*, 3/2009.

Павићевић О., Булатовић А., „Моралне основе друштвеног поретка и криминал”, *Зборник радова Института за криминолошка и социолошка истраживања*, 34 (1)/2015, стр. 23–42.

Пауновић М., Кривокапић Б., Крстић И., *Међународна људска права*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2010.

Поповић М., „Крупна vs. ситна корупција”, *Корупција* (урс. Д. Радовановић, А. Булатовић), Центар за менаџмент и Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2005, стр. 219–242.

Paoli L., "The Paradoxes of Organized crime", *Crime, Law and Social Change*, 37/2002, стр. 51–97.

Paoli L., "Mafia and Organized Crime: The Unacknowledged Successes of Law Enforcement", *West European Politics*, 30 (4)/2007, стр. 854–880.

Paoli L., "Organized Crime: New Label, New Phenomenon or Policy Expedient?", *International Annals of Criminology*, 46 (1–2)/2008, стр. 37–60.

Patrick S., "Weak States and Global Threats: Fact or Fiction?", *The Washington Quarterly*, 29 (2)/2006, стр. 27–53.

Perry D. L., *Partly Cloudy: Ethics in War, Espionage, Covert Action, and Interrogation*, The Scarecrow Press, UK, 2009.

Perry W. L. et al., *Predictive Policing: The Role of Crime Forecasting in Law Enforcement Operations*, RAND, USA, 2013.

Pettit P., "Republican Political Theory", *Justice, Political Liberalism, and Utilitarianism Themes from Harsanyi and Rawls*, (eds. M. Fleurbaey, M. Salles, J. A. Weymark), Cambridge University Press, Cambridge, 2007, стр. 389–410.

Picarelli J., "Human Trafficking and Organised Crime in the US and Western Europe", *Strategies Against Human Trafficking: The Role of the Security Sector* (ed. C. Friesendorf), Geneva Center for Democratic Control of Armed Forces (DCAF), Vienna and Geneva, 2009, стр. 115–135.

Ропе Ј., *Антикорупцијски приручник, супротстављање корупцији кроз систем друштвеног интегритета*, Транспарентност – Србија, Београд, 2004.

Potter G., "Transnational Organized Crime", *The Encyclopedia of Police Science*, 3rd edition (ed. J. R. Greene) Routledge, New York, 2007, стр. 1294–1295.

Prentzler T., Sarre R., “The Policing Complex”, *The Cambridge Handbook of Australian Criminology* (eds. A. Graycar, P. Grabosky), Cambridge University Press, UK, 2002, ctp. 52–72.

Primoratz I., Pavković A., *Patritism: Philosophical and Political Perspectives*, Ashgate Publishing, UK, 2008.

Pfohl S., *Images of Deviance and Social Control: A Sociological History*, Second edition, McGraw Hill, New York, 1985.

Rao S., Marquette H., *Corruption indicators in Performance Assessment Frameworks for Budget Support*, Anti-Corruption Resource Centre, Norway, 1/2012.

Rapport N., Overing J., *Social and Cultural Anthropology: The Key Concepts*, 2nd edition, Routledge, London and New York, 2007.

Ratkcliffe J., “The Structure of Strategic Thinking”, *Strategic Thinking in Criminal Intelligence*, 2nd edition (ed. J. Ratcliffe), The Federation Press, New South Wales, 2009, ctp. 1–12.

Ratcliffe J. H., “Intelligence-Led Policing and the Problems of Turning Rhetoric into Practice”, *Policing and Society*, 12 (1)/2002, ctp. 53–66.

Ratcliffe J. H., Guidetti R., “State police investigative structure and the adoption of intelligence-led policing”, *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, 31 (1)/2008, ctp. 109–128.

Ratcliffe J., Sheptycki J., “Setting the Strategic Agenda”, *Strategic Thinking in Criminal Intelligence*, 2nd edition (ed. J. Ratcliffe), The Federation Press, New South Wales, 2009, ctp. 248–255.

Ratcliffe J., “The Effectiveness of Police Intelligence Management: A New Zealand Case Study”, *Police Practice and Research*, 6 (5)/2005, ctp. 435–451.

Reed Q., Fontana A., “Corruption and Illicit Financial flows: The Limits and Possibilities of Current Approaches”, *U4 Issue 2011*, 2/2011.

Reiner R., *The Politics of Policing*, 4th edition, Oxford University Press, Oxford, 2010.

Reinares F., Resa C., “Transnational Organized Crime as an Increasing Threat to the National Security of Democratic Regimes: Assessing Political Impacts and Evaluating State Responses”, www.nato.int/acad/fellow/97-99/reinares.pdf.

Reuter P., Trautman F., *A Report on Global Illicit Drugs Markets 1998–2007*, Trimbos Institute and RAND, European Commission, 2009.

Richter W. L., Burke F. (eds.), *Combating Corruption, Encouraging Ethics: A Practical Guide to Management Ethics*, 2nd edition, Rowman and Littlefield Publishers, INC, UK, 2008.

Romano M., “Managing Global Economic Crimes as Human Rights Violations in a Worldwide Perspective: A Study of the Money Laundering Process in the International Market”, *Vienna Journal on International Constitutional Law*, 9 (4)/2015, www.icl-

journal.com/download/3ca8d3e9793fb2b0c01e02b39b0db819/ICL_Thesis_Vol_9_4_15.pdf.

Rosen J., Wittes B. (eds.), *Constitution 3.0: Freedom and Technological Change*, Brookings Institution Press, USA, 2011.

Rotberg R. I. (ed.), *When States Fail: Causes and Consequences*, Princeton University Press, Princeton, 2003.

Rothbard M. N., "Robert Nozick and Immaculate Conception of the State", *Journal of Libertarian Studies*, 1 (1)/1977, стр. 45–57.

Rowe E. et al., "Organised crime and public sector corruption: A crime scripts analysis of tactical displacement risks", *Trends and Issues in Crime and Criminal Justice*, 444/2013.

Сабо Д., *Од антропологије до компаративне криминологије*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2010.

Степић Д., „Организовани криминал у региону југоисточне Европе: Етиолошка обележја, заједничке карактеристике и најчешћи појавни облици”, *Страни правни живот*, 3/2010, стр. 137–160.

Стојановић З., Коларић Д., „У сусрет закону о изменама и допунама Кривичног закона”, *Супротстављање савременим облицима криминалитета—анализа стања, европски стандарди и мере за унапређење*, Криминалистичко–полицијска академија и Фондација Ханс Зајдел, Београд, 2015, стр. 1–17.

Стојиљковић С., „Политичка корупција и слаба држава”, *Филозофија и друштво*, 24 (1)/2013.

Savelsberg J., "Knowledge, Domination, and Criminal Punishment", *American Journal of Sociology*, 99/1994, стр. 911–943.

Savona E., Riccardi M. (eds.), *From Illegal Markets to Legitimate Business: The Portfolio of Organised Crime in Europe*, Final Report of Project OCP – Organised Crime Portfolio (www.ocportfolio.eu), Transcrime – Università degli Studi di Trento, Trento, 2015.

Salerno R., Tompkins J. S., *The Crime Confederation: Cosa Nostra and Allied Operations in Organized Crime*, Doubleday, Garden City, NY, 1969.

Sánchez-Jankowski M., "Gangs and Social Change", *Theoretical Criminology*, 7 (2)/2003, стр. 191–216.

Sanderson T. M., "Transnational Terror and Organized Crime: Blurring the Lines", *SAIS Review of International Affairs*, 24 (1)/2004, стр. 49–61.

Sapru R.K., *Public Policy, Art and Craft of Policy Analysis*, 2nd edition, PHI Learning Private Ltd, New Delhi, 2011. Shentov O., Todorov B., Stoyanov A., *Organized Crime in Bulgaria: Markets and Trends*, Center for the Study of Democracy, Sofia, 2007.

Scott J., *Power*, Polity Press, UK, 2001.

Schneckener U., "Fragile Statehood, Armed Non-State Actors and Security Governance", *Private Actors and Security Governance* (eds. A. Bryden, M. Caparini, Lit Verlag, Berlin, 2006, ctp. 23–40.

Schott P. A., *Reference Guide to Anti-Money Laundering and Combating the Financing of Terrorism*, 2nd edition, The International Bank for Reconstruction and Development, The World Bank and The International Monetary Fund, Washington, 2006.

Sergi A., "Perspectives on organised crime between policy and research: a criminological analysis of the new offences of participation in organised crime activities in England and Wales", *Papers from the British Criminology Conference Vol. 1*, The British Society of Criminology, 2015.

Serrano M., Toro M. C., "From Drug-Trafficking to Transnational Organised Crime in Latin America", *Transnational Organized Crime and International Security: Business as Usual?* (eds. M. Berdal, M. Serrano), Lynne Rienr Boulder, London, 2002, ctp. 155–182.

Siegel L. J., *Criminology*, Cengage Learning, US, 2011.

Seindal R., *Mafia: Money and Politics in Sicily, 1950–1997*, Museum Tusculanum Press, Copenhagen, 1998.

Simon J., *Governing Through Crime: How the War on Crime Transformed American Democracy and Created a Culture of Fear*, Oxford University Press, USA, 2007.

Smith D. E., Clancy M. T., Peter S. J., "Combating Transnational Organized Crime: Is the Department of Defense Doing Enough?", *Small Wars Journal*, 9 (8)/2013, <http://smallwarsjournal.com/jrnl/art/combating-transnational-organized-crime-is-the-department-of-defense-doing-enough>.

Smith C., Rush J., Burton C. E., "Street gangs, organized crime groups, and terrorists: Differentiating criminal organizations", *Investigative Sciences Journal*, 5 (1)/2013, ctp. 1–18.

Shaw M., "Drug Trafficking and the Development of Organized Crime in Post-Taliban Afghanistan", http://siteresources.worldbank.org/SOUTHASIAEXT/Resources/Publications/4488131164651372704/UNDC_Ch7.pdf.

Solongo D., *Russian Capitalism and Money-Laundering*, The Global Programme against Money Laundering of the Office for Drug Control and Crime Prevention, New York, 2001.

South N., "Drugs, Alcohol and Crime", *The Oxford Handbook of Criminology*, 3rd edition (eds. M. Maguire, R. Morgan, R. Reiner), Oxford University Press, Oxford, 2002, ctp. 914–946.

Spaak T., "Moral Relativism and Human Rights", *Buffalo Human Rights Law Review*, 13/2007, ctp. 73–85.

Stanković Pejnović V., „Individualna i grupna prava liberalnog multikulturalizma”, *Migracijske i etničke teme*, 26 (2)/2010, str. 169–189.

Stassens G., *Money Laundering: A New International Law Enforcement Model*, Cambridge University Press, Cambridge, UK, 2000.

Stelfox P., “Transnational Organised Crime: A Police Perspective”, *Transnational Organised Crime: Perspectives on Global Security* (eds. A. Edwards, P. Gill), Routledge, 2003, str. 114–126.

Sullivan J., “How Illicit Networks Impact Sovereignty”, *Convergence: Illicit Networks and National Security in the Age of Globalization* (eds. M. Miklaucic, J. Brewer), Center for Complex Operations, Institute for National Strategic Studies, National Defense University Press, Washington, D.C., 2013.

Sun Wyler L., *Weak and Failing States: Evolving Security Threats and U.S. Policy*, Congressional Research Service, Washington, D.C., 2008.

Sheptycki J. (ed.), *Issues in Transnational Policing*, Routledge, London, 2000.

Sheridan T. I., “Electronic Intelligence Gathering and the Omnibus Crime Control and Safe Streets Act of 1968”, *Fordham Law Review*, 44 (2)/1975, str. 331–354.

Tanzi V., “Corruption and the Economy”, *Corruption and Social Development* (eds. A. Birešev, R. Dregić, S. Prodanović), Institute for Philosophy and Social Theory, University of Belgrade, Belgrade, str. 49–80.

Tasioulas J., “Towards a Philosophy of Human Rights”, *Current Legal Problems*, 65/2012, str. 1–30.

Taureck R., “Securitisation Theory and Securitisation Studies”, *Journal of International Relations and Development*, (9)/2006, str. 53–61.

Tilly C., “War Making and State Making as Organized Crime,” *Bringing the State Back In*, (eds. P. Evans, D. Rueschemeyer, T. Skocpol), Cambridge University Press, Cambridge, 1985, str. 169–186.

Tonry M. H., *The Oxford Handbook of Crime and Public Policy*, Oxford University Press, Oxford, 2009, str. 318.

Travis III L. F., Edwards B. D., *Introduction to Criminal Justice*, Routledge, 2015.

Trauner F., “The Internal–external Security Nexus: More Coherence Under Lisbon?”, *Occasional Paper of The Institute for Security Studies (EUISS)*, 89/2011.

Thierney J., *Criminology: Theory and Context*, 3rd edition, Pearson, England, 2010.

Thornberry T. P. *et al.*, *Gangs and Delinquency in Developmental Perspective*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003.

Thoumi F. E. , “Colombian Organized Crime: From Drug Trafficking to Parastatal Bands and Widespread Corruption”, *Traditional Organized Crime in the Modern World* (eds. D. Siegel, H. van de Bunt), Springer, US.

Унијат Ј. *et al.*, „Специјалне мере у земљама у транзицији”, *Демократски надзор над применом посебних овлашћења* (урс. М: Хаџић, П. Петковић), Центар за цивилно–војне односе, Београд, 2008, стр. 115–121.

Фатић А., *Модели организације полиције за борбу против организованог криминала и тероризма–Италија и Велика Британија*, е–књига, Београдски центар за безбедносну политику, Београд, јануар 2004, www.bezbednost.org/Bezbednost/684/Modeli-organizacije-policije-za-borbu-protiv.shtml, asp, 04. новембар 2015.

Фатић А., „Основни аспекти борбе против организованог криминала на Балкану”, *Међународни проблеми*, 57 (1–2)/2005(а), стр. 71–99.

Фатић А., „Корупција и криминална девијација”, *Корупција* (урс. Д. Радовановић, А. Булатовић), Центар за менаџмент и Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2005(б), стр. 3–44.

Фатић А., *Улога казне у савременој полиархичној демократији*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2010.

Фатић А., „Криминалистичко–обавештајни рад и традиција грађанских и људских права”, *Друштвени аспекти организованог криминала* (урс. А.Фатић, Б. Бановић), Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2011, стр. 11–22.

Фатић А., Кораћ С., Булатовић А., *Етика криминалистичко–обавештајног рада*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2013.

Felson M., Boba R. L., *Crime and Everyday Life*, 4th edition, Sage, 2010.

Felson M., Clarke R. V., “Opportunity Makes the Thief: Practical theory for crime prevention”, *Policing and Reducing Crime Unit: Police Research Series*, 1998.

Ferrali R., “Corruption as Organized Crime: A Game–Theoretic Approach”, *Princeton University Working paper*, 2015, www.princeton.edu/csso/working-papers/WP13-Feralli.pdf.

Ferracuti F., Bergalli R., *Criminological Research Trends in Latin America*, United Nation Social Defence Institute, UNSDRI, Rome, 1970, стр. 107.

Fijnaut C., Paoli L., “Organised Crime and Its Control Policies”, *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, 14 (3)/2006, стр. 307–327.

Fijnaut C. *et al.* (eds.), *Organized Crime in the Netherlands*, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, Netherlands, 1998.

Fijnaut C., Paoli L. (eds.), *Organised Crime in Europe: Concepts, Patterns and Control Policies in the European Union and Beyond*, Springer, Netherlands, 2004.

Finckenauer J. O. , “Problems of Definition: What is Organized Crime?”, *Trends in Organized Crime*, 2005, 8 (3)/2005, стр. 63–83.

Finckenauer J. O., Fuentes J R., Ward G. L., “Mexico and the United States of America: Neighbours Confront Drug Trafficking”, *Forum on Crime and Society*, 1 (2)/2001, стр. 1–18.

Fiorentini G., *Organized Crime and Illegal Markets*, Dipartimento di Scienze Economiche Università di Bologna, Bologna, 1999.

Forsyth J. et al., *Study for an impact assessment on a proposal for a new legal framework on the confiscation and recovery of criminal assets*, the European Commission Directorate General Home Affairs, RAND Corporation, Santa Monica, CA, 2012.

Forst R., *The Right to Justification: Elements of a Constructivist Theory of Justice*, Columbia University Press, USA, 2012.

Foucault M., *Security, Territory, Population*, Palgrave Macmillan, United Kingdom, 2009.

Fraschini G., Putaturo C., *Illicit Assets Recovery in Italy: Enhancing Integrity and Effectiveness of Illicit Asset Confiscation*, Transparency International Italia, Italy, 2013.

Friesendorf C., *International Intervention and the Use of Force: Military and Police Roles*, The Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF), 2012.

Friman H. R., "Obstructing Markets: Organized Crime Networks and Drug Control in Japan", *The Illicit Global Economy and State Power* (eds. R. H. Friman, P. Andreas), Rowman and Littlefield Publishers, 1999, стр. 189.

Friman H. R., Andreas P. (eds.), *The Illicit Global Economy and the State Power*, Rowman and Littlefield, USA, England, 1999.

Fulvetti G., "The Mafia and the 'Problem of the Mafia': Organised Crime in Italy, 1820–1970", *Organised Crime in Europe Concepts, Patterns and Control Policies in the European Union and Beyond* (eds. L. Paoli, C. Fijnaut), Springer, Dordrecht, The Netherlands, 2004, стр. 46–76.

Fulcher J., Scott J., *Sociology*, 3rd edition, Oxford University Press, Oxford, 2007.

Fundanga C. M., "The Role of the Banking Sector in Combating Money Laundering", A paper presented at a seminar organised by the C and N Centre for Advanced International Studies, Lusaka, Zambia, 23 January 2003, www.bis.org/review/r030212f.pdf.

Харт Х. Л. А., „Одговорност“, *Одговорност — Индивидуална и колективна* (урс. П. Бојанић, П. Крстић), Службени гласник, Београд, 2008, стр. 59–74.

Hagan F. E., "“Organized crime” and “organized crime”: Indeterminate problems of definition", *Trends in Organized Crime*, 9 (4)/2006, стр. 127–137.

Hagan F. E., *Introduction to Criminology: Theories, Methods, and Criminal Behavior*, 6th edition, Sage, USA, 2008.

Hall A., Antonopoulos G. A., "United Kingdom: The Shifting Structures of a Market With High Demand", *Financing of Organised Crime* (eds. M. Levi, O. Shentov, B. Todorov), Center for the Study of Democracy, Bulgaria, 2015, стр. 105–128.

Hanum H., *Autonomy, Sovereignty, and Self-Determination: The Accommodation of Conflicting Rights*, University of Pennsylvania Press, Pennsylvania, 2011.

Hanum H., “The Status of the Universal Declaration of Human Rights in National and International Law”, *The Georgia Journal of International and Comparative Law*, 25/1996–1996, стр. 287–397.

Hauck P., Peterke S., “Organized crime and gang violence in national and international law“, *International Review of the Red Cross*, 92 (878)/2010, стр. 407–436.

Haule R. R., “Some Reflexions on the Foundation of Human Rights: Are Human Rights an Alternative to Moral Values?”, *Max Planck Yearbook of United Nations Law Online*, 10 (1)/2006, стр. 367–395.

Hedström P., *Dissecting the Social: On the Principles of Analytical Sociology*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005.

Heiduk F., “Rethinking ‘Policebuilding’”, *Cooperation and Conflict*, 50(1) 2015, стр. 69–86.

Hellman J. S. *et al.*, “Measuring Governance, Corruption, and State Capture How Firms and Bureaucrats Shape the Business Environment in Transition Economies”, *Policy Research Working Paper 2312*, The World Bank Institute Governance, Regulation and Finance and European Bank for Reconstruction and Development Chief Economist’s Office, Washington, DC, 2000.

Hess H., Scherrer S., “Theorie der Kriminalität”, *Sociologie der Kriminalität*, (Hrsg. D. Oberwittler, S. Karsted), Sonderheft 43, Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie, VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden, 2003, стр. 69–92.

Hobbs D., “Going Down the Glocal: The Local Context of Organised Crime”, *The Howard Journal of Criminal Justice*, 37 (4)/1998, стр. 407–422.

Hobbs D., “The Nature and Representation of Crime in United Kingdom”, *Organised Crime in Europe: Concepts, Patterns and Control Policies in the European Union and Beyond* (eds. C. Fijnaut, L. Paoli) Springer Science and Business Media, 2007, стр. 413–434.

Hobbs D., “It was Never About the Money: Market Society, Organized Crime and UK Criminology”, *New Directions in Criminological Theory* (eds. S. Hall, S. Winlow), 2012, стр. 257–275.

Holmes C. H., *Organized Crime in Mexico: Assessing the Threat to North American Economies*, PoThomac Books, Inc., 2014, стр. 5.

Homel R., “Can Police Prevent Crime?”, *Un-peeling Tradition: Contemporary Policing* (eds. K. Bryett, Lewis), Macmillan Education Australia, South Melbourne, 1994, стр. 7–34.

Howell J. C., Moore J. P., “History of Street Gangs in the United States”, *National Gang Center Bulletin*, 4/2010.

Howson G., *Thief-Taker General: Jonathan Wild and the Emergence of Crime and Corruption as a Way of Life in Eighteenth-Century England*, New Brunswick, NJ and Oxford, UK, 1970.

Hübschle A., "From Theory to Practice: Exploring the Organized Crime-Terror Nexus in Sub-Saharan Africa Perspectives on Terrorism", *Perspectives on Terrorism*, 5 (3-4)/2011, стр. 81-95.

Calderoni F., *Organized Crime Legislation in the European Union: Harmonization and Approximation of Criminal Law, National Legislations and the EU Framework Decision on the Fight Against Organized Crime*, Springer Science and Business Media, 2010.

Carter D. L., *Law Enforcement Intelligence: A Guide for State, Local, and Tribal Law Enforcement Agencies*, 2nd edition, U.S. Department of Justice, University of Michigan, Michigan, 2009.

Conklin J. E., *Criminology*, 11th edition, Prentice Hall, USA, 2011.

Conly et al. C. H., *Street Gangs: Current Knowledge and Strategies*, DIANE Publishing, Darby, PA, 1993.

Cook D., *Criminal and Social Justice*, Sage, London, 2006.

Coolsaet R., "EU Counterterrorism Strategy: Value Added or Chimera?", *International Affairs*, 86 (4)/2010, стр. 857-873.

Considine M., *Making Public Policy: Institutions, Actors, Strategies* Polity Press, Malden, MA, 2005.

Cope N., "Intelligence Led Policing or Policing Led Intelligence?", *British Journal of Criminology*, 44 (2)/2004, стр. 188-203.

Cuéllar M.-F., "The Tenuous Relationship between the Fight against Money Laundering and the Disruption of Criminal Finance", *Journal of Criminal Law and Criminology*, 93 (2-3)/2003, стр. 311-466.

Curtis R., Wendel T., "Towards the Development of a Typology of Illegal Drug Markets", *Crime Prevention Studies*, 11/2000, стр. 121-152.

Courakis N., "Financial Crime Today: Greece as a European Case Study", *European Journal on Criminal Policy and Research*, 9 (2)/2001, стр. 197-219.

Cressey D. R., *Theft of the Nation: The structure and operations of organized crime in America*, Transaction Publishers, USA, 1969.

Chatterjee J., *The Changing Structure of Organized Crime Groups*, Research and Evaluation Branch Community, Contract and Aboriginal Policing Services Directorate, Royal Canadian Mounted Police, Canada, 2005.

Шикман М., „Организовани (транснационални) криминалитет и кривичноправна (међународноправна) реакција”, *Казнена политика као инструмент државне политике на криминалитет*, Бања Лука, 2014, стр. 370.

Шкулић М., „Однос организованог криминалитета у кривичноправном смислу и саучесништва”, *Наука, безбедност, полиција*, 3/2014, стр. 1-26.

Шкулић М., *Организовани криминалитет*, Службени гласник, Београд, 2015.

Шлик М., „Када је човек одговоран? ”, *Одговорност — Индивидуална и колективна* (урс. П. Бојанић, П. Крстић), Службени гласник, Београд, 2008, стр. 173–181.

Šimovic V., “Research of Classical and Intelligent Information System Solutions for Criminal Intelligence Analysis”, *National Security and the Future*, 3–4 (2)/2001, стр. 181–200.

Šućur Z., „Siromaštvo, višedimenzionalna deprivacija i socijalna isključenost u Hrvatskoj”, *Revija za sociologiju*, 37 (3–4)/2006, стр. 131–147.

Quinney R., *The Social Reality of Crime*, 4th edition, Transaction Publishers, New Jersey, 2008.

Walgrave L., “From Community to Dominion”, *Restorative Justice: Theoretical foundations* (eds. E. G. M. Weitekamp, H.–J. Kerner), Willan, 2002, стр. 71–89.

Walgrave L., “Restoration in Youth Justice”, *Why Punish? How Much?: A Reader on Punishment* (ed. M. H. Tonry), Oxford University Press, Oxford, 2011, стр. 319–336.

Walgrave L., “Integrating Criminal Justice and Restorative Justice”, *Handbook of Restorative Justice* (eds. Gerry Johnstone, Daniel Van Ness, Routledge, 2013, стр. 559–579.

Waldron J., “Homelessness and Issue of Freedom”, *UCLA Law Review*, 39/1991–1992, стр. 295–324.

Waldron J., “Is Dignity the Foundation of Human Rights?”, *Public Law and Legal Theory Research Papers Series Working Paper No. 12–73*, New York University School of Law, 2013.

Waever O., “Securitization and Desecuritization”, *On Security* (ed. R. Lipschutz), Columbia University Press, New York, 1998, <http://ciaonet.org/book/lipschutz/lipschutz13>.

Walsh A., Hemmens C., *Introduction to Criminology: A Text/Reader*, Sage, USA, 2010.

Waltz K. N., “Evaluating Theories”, *The American Political Science Review*, 9 (4)/1997, стр. 913–917.

Weisel D. L., “The Evolution of Street Gangs: An Examination of Form and Variation”, *Responding to Gangs: Evaluation and Research* (eds. W. L. Reed, S. H. Decker), National Institute of Justice, USA, 2002, стр. 25–65.

West Sands Advisory LLP, *Europe's Crime–Terror Nexus: Links Between Terrorist and Organised Crime Groups in the European Union*, Directorate General for Internal Policies, Department C: Citizens' Rights and Constitutional Affairs, Civil Liberties, Justice and Home Affairs, European Parliament, Brussels, 2012.

Williams P., Godson R., “Anticipating organized and transnational crime”, *Crime, Law and Social Change*, 37 (4)/2002, стр. 311–355.

Williams P., Savona E. U. (eds.), *The United Nations and Transnational Organized Crime*, Frank Cass&Co., Ltd, London, 1996.

Williams P., “Transnational Criminal Networks”, *Networks and Netwars: the Future of Terror, Crime, and Militancy* (eds. J. Arquilla, D. Ronfeldt), Rand Corporation, USA, 2001(a), стр. 61–97.

Williams P., “Transnational Organized Crime, Illicit Markets, and Money Laundering”, *Challenges in International Governance* (eds. P. J. Simmons, C. Ouderen), Carnegie Endowment, Washington, 2001(6), стр. 106–150.

Williams P., “Strategy for a New World: Combating Terrorism and Transnational Organised Crime”, *Strategy in the Contemporary World* (eds. J. Baylis *et al.*), 4th edition, Oxford University Press, Oxford, 2007, стр. 192–208.

Woodiwiss M., “The Global Reach of an American Concept”, *Transnational Organised Crime: Perspectives on Global Security* (eds. A. Edwards, P. Gill), Routledge, London and New York, 2003, стр. 13–27.

Woodiwiss M., “World of Organized Crime ”, *Global Crime*, 6 (2)/2004, стр. 230–240.

Woodiwiss M., “Organised crime, the mythology of the Mafia, and the American/Anglo Response”, *History and Policy Papers*, www.historyandpolicy.org/policy-papers/papers/organised-crime-the-mythology-of-the-mafia-and-the-american-anglo-response.

Woodiwiss M., “Transnational Organized Crime: The Strange Career of an American Concept”, *Critical Reflections on Transnational Organized Crime, Money Laundering and Corruption* (ed. M. E. Beare), Toronto University Press, Toronto, 2003(a), стр. 25–28.

Woodiwiss M., “Transnational Organised Crime: the Global Reach of an American Concept”, *Transnational Organised Crime: Perspectives on global security* (eds. A. Edwards, P. Gill), Routledge, London, 2003(6), стр. 13–27.

Wolf N., *The End of America: Letter of Warning to a Young Patriot*, Chelsea Green Publishing, USA, 2007.

Wolfers A., ““National Security” as an Ambiguous Symbol”, *Political Science Quarterly*, 67 (4)/1952, стр. 481–502.

Wright A., *Organised Crime*, Willan Publishing, Cullompton, Devon and Portland, 2006.

Xia M., “Organizational Formations of Organized Crime in China: perspectives from the state, markets, and networks”, *Journal of Contemporary China*, 17 (54)/2008, стр. 1–23.

Young I., “Five Faces of Oppression”, *Diversity, Social Justice, and Inclusive Excellence*

Transdisciplinary and Global Perspectives (eds. S. N. Asumah, M. Nagel), University of New York Press, Albany, 2014, стр. 3–22.

Студије и извештаји институција

Booz, Allen, Hamilton, *Comparative Evaluation of Unexplained Wealth Orders*, 2012, www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/237163.pdf.

Great Britain: Parliament: House of Commons: Northern Ireland Affairs Committee, *Organised Crime in Northern Ireland: Third Report of Session 2005–06: Oral And Written Evidence*, House of Commons Papers 886–ii 2005–06, The Stationery Office, 2006.

European Commission, *Update of the 2006 Situation Report on Organised and Economic Crime in South–Eastern Europe*, Strasbourg, 2007.

Europol, *2004 European Union Organised Crime Report*, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, 2004.

Europol, *2007 European Union Organized Crime Threat Assessment*, EUROPOL, The Hague, 2007.

Europol, *Threat Assessment: Italian Organised Crime*, EUROPOL, The Hague, 2013.

International Monetary Fund, *Liechtenstein: Detailed Assessment Report on Anti–Money Laundering and Combating the Financing of Terrorism*, International Monetary Fund Legal Department, Washington, DC, 2007.

National Intelligence Council, *Global Trends 2015*, National Intelligence Council, Washington, 2000.

Partnership for Peace Consortium, *Convergence of Crime, Terror, and Corruption: Policy Recommendations*, PfPC Combating Terrorism Working Group Policy Brief, No. 2/ Feb. 26, 2014.

Serious Organised Crime Agency, *Serious Organised Crime Agency Annual Report and Accounts 2012/13*, The Stationery Office of the House of Commons, London, 2013.

United Kingdom Home Office, *Serious and Organised Crime Local Profiles: A Guide*, Home Office, Police, College of Policing, National Crime Agency and Local Government Association, UK, 2014.

United Nations Development Programme, *Practitioner's Guide: Capacity Assessment of Anti–Corruption Agencies*, United Nations Development Programme, New York, 2011.

United Nations Office on Drugs and Crime Division for Treaty Affairs, *Legislative Guides for the Implementation of the United Nations convention Against*

Transnational Organized Crime and The Protocols Thereto, United Nations, New York, 2004.

United Nations Office on Drugs and Crime, "Different forms of transnational organized crime", *Transnational organized crime: the globalized illegal economy*, United Nations Office On Drugs and Crime, Vienna, www.unodc.org/toc/en/crimes/organized-crime.html.

United Nations Office on Drugs and Crime, *An Overview of the UN Conventions and other International Standards Concerning Anti-Money Laundering and Countering the Financing of Terrorism*, UNODC, Vienna, 2013.

United Nations Office on Drugs and Crime, *Crime and Development in Africa*, United Nations Office on Drugs and Crime, Vienna, 2005.

United Nations Office on Drugs and Crime, *Criminal Intelligence Manual for Analysts*, United Nations Office on Drugs and Crime, Vienna, 2011.

United Nations Office on Drugs and Crime, *Digest of Organized Crime Cases: A Compilation of Cases with Commentaries, and Lessons Learned*, UNODC, Vienna, 2012.

United Nations Office on Drugs and Crime, *Human Security in Theory and Practice: An Overview of the Human Security Concept and the United Nations Trust Fund for Human Security*, United Nations Human Security Unit.

United Nations Office on Drugs and Crime, *Manual on International Cooperation for the Purposes of Confiscation of Proceeds of Crime*, UNODC, Vienna, 2012.

United Nations Office on Drugs and Crime, *Results of a Pilot Survey of a Fourty Selected Organised Criminal Groups in Sixteen Countries*, 2002, www.unodc.org/pdf/crime/publications/Pilot_survey.pdf.

United Nations Office on Drugs and Crime, *The Globalization of Crime: A Transnational Organized Crime Threat Assessment*, UNODC, Vienna, 2010.

United Nations, *The United Nations Human Rights Treaty System*, Fact Sheet No. 30/Rev, Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, New York and Geneva, 2012.

Federal Bureau of Investigation, *The FBI: A Centennial History, 1908–2008*, U.S. Department of Justice, Washington, D.C., 2008.

Federal Bureau of Investigation, *Domestic Investigations and Operations Guide 2011*, <https://vault.fbi.gov/FBI%20Domestic%20Investigations%20and%20Operations%20Guide%20%28DIIOG%29/fbi-domestic-investigations-and-operations-guide-diog-2011-version/fbi-domestic-investigations-and-operations-guide-diog-october-15-2011-part-01-of-03/view>.

Friedrich-Ebert-Stiftung, *Being Tough is not Enough: Curbing Transnational Organized Crime*, International Expert Conference, 28 February–1 March 2013,

Conference Report, Friedrich–Ebert–Stiftung, Berlin, <http://library.fes.de/pdf-files/iez/10034–20130603.pdf>.

Financial Action Task Force, *Money Laundering Typologies 2003–2004*, FATF Secretariat, France, 2004.

Home Office, *Local to Global: Reducing Risk from Organised Crime*, Home Office, United Kingdom, 2011.

Center for the Study of Democracy, *Antimafia: The Italian Experience in Fighting Organised Crime*, Center for the Study of Democracy, Sofia, 2011.

Council of Europe Office in Belgrade, *Impact Study on Civil Forfeiture*, Economic Crime Cooperation Unit Action Against Crime Department Directorate General Human Rights and Rule of Law Council of Europe, Belgrade, 2013.

World Bank, *Combating Money Laundering and the Financing of Terrorism: A Comprehensive Training Guide*, The International Bank for Reconstruction and Development and The World Bank, Washington DC, 2009.

World Economic Forum, *Global Agenda, Briefing Papers: State of the Illicit Economy*, World Economic Forum, October 2015, www3.weforum.org/docs/WEF_State_of_the_Illicit_Economy_2015_2.pdf.

Нормативни акти Републике Србије

Закон о конвенцији Уједињених нација против незаконитог промета опојних дрога и психотропних супстанци, *Службени лист СФРЈ — Међународни уговори*, 14/90.

Закон о одузимању имовине проистекле из кривичног дела, *Службени гласник РС*, 32/2013.

Закон о потврђивању Конвенције Уједињених нација против транснационалног организованог криминала, *Службени лист СРЈ — Међународни уговори*, бр. 6/2001.

Закон о ратификацији Међународног пакта о грађанским и политичким правима, *Службени лист СФРЈ*, 7/71.

Национална Стратегија за борбу против организованог криминала, *Службени гласник*, 23, 2009.

Међународни нормативни акти

United Nations General Assembly, *United Nations Convention against Transnational Organized Crime*, 8 January 2001, A/RES/55/25.

United Nations, *The Ninth United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders* (A.CONF. 169/15/Add.1), United Nations, New York, 1995.

United Nations, *Universal Declaration of Human Rights*, RES 217 A, 10 October 1948, www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/eng.pdf.

Council of Europe, *European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*, Rome, 1950.

Упоредноправни прописи

Bank Secrecy Act, Anti-Money Laundering and Office of Foreign Assets Control, DSC Risk Management Manual of Examination Policies, Federal Deposit Insurance Corporation, www.fdic.gov/regulations/safety/manual/section8-1.pdf.

Omnibus Crime Control and Safe Streets Act of 1968, Pub. L. 90-351, 82 Stat. 197, 42 U.S.C. § 3711.

Treaty Establishing a Constitution for Europe, *Official Journal of the European Union*, C series, 310/2004.

The Financial Recordkeeping and Reporting of Currency and Foreign Transactions Act of 1970, 31 U.S.C. 1051 et seq.

State of New Jersey Commission of Investigation, *The Changing Face of Organized Crime: A Status Report*, State of New Jersey, New Jersey, 2004.

Strategy to Combat Transnational Organized Crime: Addressing Converging Threats to National Security, 2011, President of the United States, Washington, 2011.

Интернет извори

http://euinfo.rs/files/Publikacije-srp/10_Abeceda_prava_EU.pdf

<http://frontex.europa.eu/about-frontex/mission-and-tasks/>

<http://hdr.undp.org/en/content/human-development-report-1994>

https://transition.fcc.gov/Bureaus/OSEC/library/legislative_histories/1615.pdf

www.austrac.gov.au/publications/corporate-publications-and-reports/money-laundering-australia-2011#response

www.eurogendfor.org/organisation/what-is-eurogendfor
www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf
www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Publications/Detail/?lang=en&id=135580
www.ljudskaprava.gov.rs/index.php/medunarodni-pakt-o-gradanskim-i-politickim-pravima/55-medunarodni-pakt-o-gradanskim-i-politickim-pravima
www.organized-crime.de/organizedcrimedefinitions.htm
www.reuters.com/article/us-swiss-moneylaundering-idUSKCN0T015L20151111
www.ris.bka.gv.at
www.unodc.org/documents/treaties/UNTOC/Publications/TOC%20Convention/TOCebook-e.pdf
www.unodc.org/unodc/en/frontpage/2012/July/new-unodc-campaign-highlights-transnational-organized-crime-as-an-us-870-billion-a-year-business.html
www.un.org/humansecurity/sites/www.un.org.humansecurity/files/human_security_in_theory_and_practice_english.pdf
www.theguardian.com/world/2016/apr/20/anders-behring-breviviks-human-rights-violated-in-prison-norway-court-rules
www.fatf-gafi.org/publications/methodsandtrends/?hf=10&b=0&s=desc%28fatf_releasedate%29
www.heuni.fi/material/attachments/heuni/papers/.../Hp5_2.doc
www.cicad.oas.org/drogas/elinforme/informeDrogas2013/laEconomicaNarcotrafico_ENG.pdf
www.coe.int/t/dghl/cooperation/economiccrime/organisedcrime/projects/CARPO/Pctc_2007_6_EN.pdf
www.whitehouse.gov/sites/default/files/Strategy_to_Combat_Transnational_Organized_Crime_July_2011.pdf

БИОГРАФИЈА

Александра Булатовић је рођена 1971. године, у Београду. Дипломирала је на Правном факултету Универзитета у Београду, а магистрирала је на Средњеевропском Универзитету (CEU) у Будимпешти.

Након дипломирања непрекидно је ангажована на научним и стручним пројектима у земљи и иностранству. Радила је као истраживач–приправник, у Институту за међународну политику и привреду у Београду, а усмеравањем свог истраживачког интересовања на сферу специфичних социјалних девијација, мења непосредно истраживачко окружење и запошљава се на Институту за криминолошка и социолошка истраживања као истраживач–сарадник.

Објавила је више радова на матерњем и страним језицима којима се служи, из области меких безбедносних претњи, регионалне безбедности, међународног кривичног права, људских права и примењене етике. Између осталог, коауторизовала је монографије „Етички стандардни за криминалистичко–обавештајни рад” и „Етика криминалистичко—обавештајног рада” и коауторски приредила књигу „Корупција” — први уџбеник на простору Балкана којим се кроз мултидисциплинаран приступ анализирају и објашњавају видљиве и скривене димензије друштвеног феномена корупције, као и зборник „Корупција и развој модерне српске државе”, који сагледава утицај феномена корупције на обнову српске државности осамостаљењем од турске власти и последице које су претрпели развојни процеси у раздобљу од првих деценија деветнаестог века до успостављања комунистичког режима након Другог светског рата.

Активно користи енглески, немачки, руски и шпански језик и редовно учествује и излаже на академским и стручним скуповима у земљи и иностранству.

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Потписани-а _____

број индекса _____

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис докторанда

У Београду, _____

Прилог 2.

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора

Број индекса

Студијски програм

Наслов рада

Ментор

Потписани/а _____

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу **Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис докторанда

У Београду, _____

Прилог 3.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство
2. Ауторство - некомерцијално
3. Ауторство – некомерцијално – без прераде

4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима

5. Ауторство – без прераде

6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

Потпис докторанда

У Београду, _____

1. Ауторство - Дозвољавате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.

2. Ауторство – некомерцијално. Дозвољавате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.

3. Ауторство - некомерцијално – без прераде. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.

4. Ауторство - некомерцијално – делити под истим условима. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.

5. Ауторство – без прераде. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.

6. Ауторство - делити под истим условима. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.